T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİHSEL SÜREÇ İTİBARIYLA EDİRNE İLİNDE SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİ

ÜNER ERTEM

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. A. BARAN DURAL

EDİRNE 2011

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın oluşturulması sürecinde desteklerini esirgemeyen başta tez danışmanım Doç.Dr. A.Baran Dural, İpsala MYO Müdürü Yrd. Doç.Dr. Hayati Arda ve ailem olmak üzere bana bu çalışmada sabır ve yakınlık gösteren herkese teşekkür ederim.

Tezin Adı: Tarihsel Süreç İtibarıyla Edirne İlinde Sendika-Siyaset İlişkisi
Hazırlayan: Üner ERTEM

ÖZET

Günümüzde üretim ilişkileri her türlü toplumsal ilişkinin belirleyici ve yönlendiricisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Durum böyle olunca çalışma hayatının düzenlenmesi ve disipline edilmesi de önemli bir toplumsal olgu halini almaktadır. Demokrasinin benimsenerek varlığının ve yaşanabilirliğinin öne çıktığı günümüz toplumlarında, demokrasinin kurulabilmesi ve yaşatılabilmesi için gerekli olan unsurların başında gelen örgütlü olma gereği toplumsal ilişkilerde öne çıkmakta, önem kazanmaktadırlar. Günümüzde ülkeler, baskı gruplarının hayatın içinde aktif ve etkinliği oranında demokratik olabilmekte; demokratik yönetilebilmektedir. Toplumu yöneten kesimin elindeki gücü bir başkasıyla paylaşmaya yanaşmadığı günümüz egemen ideolojisi, örgütlü birey olabilmenin verdiği güç ile insanların sınırları zorlamasına sebep olmaktadır. Bir zorunluluk haline gelen, bireye özgüven aşılayan ve bu özgüven sayesinde bilinçli düşünmesini sağlayan örgütlü olma (sendikalı olma) mücadelesi hem kişinin kendini bulmasını, hem de toplumun sağlıklı bir zeminde gelişip ilerlemesinin yolunu açmaktadır.

Çalışma hayatının normal akışında seyretmesi sağlıklı bir işçi-işveren ilişkisine bağlıdır. Her ne kadar çıkarlar konusunda zıt kutupları temsil etseler de her iki kesimin buluştuğu ortak nokta, karşılıklı çıkarların sağlıklı, demokratik bir ortamda benimsenip savunulabildiği, huzur ve güven içerisinde sürekliliği olan bir çalışma ve yaşama isteğidir. Bu birlikte yaşama zorunluluğu sayesinde her iki taraf da birbirlerine tahammül etmek ve birlikte ortak beklentiler yaratma düşüncesinde ve sevdasında olmalıdırlar. Demokrasinin gereği budur. Sendikal mücadeleler tarihsel süreç içerisinde göstermiştir ki, birbirlerine tahammül edemeyen kesimler büyük zararlara uğramışlar, felaketler yaşamışlardır. Özellikle işçi sınıfı ortak menfaatler doğrultusunda, sınıf bilincinden hareketle birbirine kenetlenmediği sürece her zaman ve her toplumda haksızlığa uğramış, mağdur olmuştur. İşçi kesimi güçlü olduğu

oranda ülkesinde demokrasiye de, ekonomik kalkınmaya da hizmet eder. Ama en büyük hizmeti kendi sınıfına, dolayısıyla topluma kazandırdıklarıdır.

Olayın bu bağlamda ele alınarak irdelenmesi gerektiği düşüncesindeyim.

Anahtar kelimeler: Sendikacılık, Sendikalar, Sendika hakkı, Sendikalaşma özgürlüğü, Politics.

Thesis Name: Unionism and Politics Relationship in Edirne in Respect of Historical Process

Prepared by: Üner ERTEM

ABSTRACT

Today, production relations confront us as a determiner and guide in every aspect of social relationships. As a result, disciplining and organizing of working life becomes a crucial matter of society. In our today's societies where democracy is adopted and its existence and liveability become prominent, the need for being organized, one of the forecoming elements of democracy to be set and lived, comes to the fore and gains importance in social relations. Today, countries can be democratic and can democratically be ruled in proportion of pressure groups to be active and effective in life. Today's dominant ideology ruling the society that doesn't share the power with one another, causes people to constrain the borders via the power of being an organized individual. Struggling to be organized (to be a member of union) that has become compulsory, planting self-confidence and thus providing critical thinking to the individual, paves the way for both the individual to find himself and the society to develop and progress on a stable base.

Progressing of working life regularly depends on a stable employer-employee relation. Even though they represent the opposite sides in terms of benefits, the common point that boths sides agree on is the wish for persistant working and living in a secure and dependable atmosphere where mutual benefits can be adopted and advocated stably and democratically. Thanks to this necessity of living together, both sides should put up with each other and create mutual expectations. This is the need for democracy. Union struggles has shown in the historical process that the sides not putting up with each other has suffered great losses and had catastrophes. Especially unless working class bunched up in the direction of common benefits and from the point of class consciousness, it has had been hard done and aggrieved in every time and society. Working class serves for democracy and economic development in its

country as long as it is powerful. But the vital service of it is to its own class and thus the ones it gives to the society.

I am in the opinion of the subject to be discussed and examined.

Key words: Unionism, Unions, Liberty syndicate, Unionization freedom, Politics.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR I
ÖZET II
ABSTRACT IV
İÇİNDEKİLER VI
TABLOLAR LİSTESİ X
Problem 1
Amaç 1
Önem 1
Sayıltılar 2
Sınırlılıklar 2
Tanımlar 2
Yöntem 4
TARİHSEL SÜREÇ İTİBARIYLA EDİRNE'DE SENDİKACILIK VE SİYASET İLİŞKİSİ 6
GİRİŞ: 6
GENEL BAKIŞ: 7
SELANİK-İSTANBUL VE EDİRNE: 16
BİRİNCİ BÖLÜM 19
A. ÇALIŞMA DÜNYASI VE SENDİKACILIK 19
1.1 Çalışma Dünyası- Çalışma Hakkı: 19
2.1 Ekonominin Niteliklerinin Tanımı 22
a. Üretim: 23
b. Bölüşüm: 25
c. Kâr: 25
d. Emek: 27
e. Emek- Emek Gücü: 29
f. Emekçi: 30
g. Sermaye: 31
h. Sendika-Lonca: 32
ı. Sendikacılık: 34
3.1. Sendikaların Hak Alma Araçları: 35
4.1. Sendikacılığı Doğuran Tarihsel Koşullar 36
a. Klasik İktisatçılar ve Emek Anlayışı: 38
b. Ütopik sosyalistler: 41
c. Babaufizm ve Blankizm: 45
d. Louis Blanc: 46
e. Proudhon ve Anarkosendikalizm: 48
f. Marxizm ve İşçi Sınıfı: 51
g. Revizyonizm ve Sosyal Demokrasi: 54
h. Keynesyen Okul: 56
ı. Neoliberalizm Anlayışı: 58
II. BÖLÜM 62

A. Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal Yapısı: 62
1.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma Hayatı: 64
a. Toprak Düzeni: 64
b. Toprak İşçiliği: 65
2.1. Şehirli Mekanda Çalışma Hayatı: 69
a. Ahilik Teşkilatı: 73
B. Osmanlı İmparatorluğu'nda İşçi Sınıfının Ortaya Çıkışı: 78
1.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda İşçi Hareketlerinin Sebepleri: 80
a. İç Nedenler 81
b.Dış Nedenler 81
2.1. İşçi Hareketlerinin Doğuşu: 82
a. İlk İşçi hareketleri: 84
b. 1870- 1908 Dönemi İşçi Hareketleri ve Grevler: 91
c. 1908'den Cumhuriyet'e Kadar İşçi Hareketi: 95
Dönemin İşçi Eylemleri: 106
3.1. Anadolu ve Trakya'ya Göçler, Cumhuriyetin Kuruluş yıllarında Nüfus: 109
4.1. Cumhuriyet Öncesi Çalışma Hayatının Genel Özellikleri: 111
5.1. OSMANLI DEVLETİ'NİN SON YILLARINDA İKİ ŞEHİR; SELANİK VE EDİRNE'DE SANAYİ, TİCARET VE İŞÇİ HAREKETLERİ: 112
1.1. Selanik'te Sanayi ve Ticaret: 112
a. Osmanlı Reji İdaresi'ne Ait Tütün İşletme ve Sigara Fabrikası: 114
1.1. Allatini Un Fabrikası 114
1.2. Allatini Kiremit ve Tuğla Fabrikası 114
1.3. Torres-Mizrahi İplik Fabrikası 114
1.4. Torres ve Ortakları Dokuma Fabrikası 114
1.5. Turpali Kardeşler İplik Fabrikası 114
1.6. Olimpos Bira Fabrikası 114
1.7. Osmanlı Kumaş ve Bez Fabrikası Anonim Şirketi 115
1.8. Saias İplik ve Dokuma Fabrikası 115
1.9. Nusia Kardeşler Deri İşleme Fabrikası 115
1.10. Selanik Belediye Mezbahası 115
1.11. İş Merkezleri ve Büyük Mağazalar 115
1.12. Basın, Yayın, Matbaacılık 116
2.1. Selanik'te İşçi Hareketleri: 116
3.1. Edirne'de Sanayi ve Ticaret: 120
Osmanlı Döneminde Ekonomisi 121
Cumhuriyet Dönemi Edirne Ekonomisi 123
III. BÖLÜM: 126
A. CUMHURİYET DÖNEMİNDE İŞÇİ HAREKETLERİ 126
1.1. Cumhuriyet'in Kuruluşu: 126
1.2. 1923- 1929 Cumhuriyet'in Kuruluş Yılları: 130
1.3. Kapitalist Gelişme Yılları (1930-1945): 138
a. 1932 Tarihli İş kanunu Tasarısı ve 1936 İş kanunu (Toplumsal Uzlaşma Belgesi): 138
b. Dönemin Sınıfsal Yapısı: 146
c. İşçi Hareketi-Parti İlişkisi: 148
2.1. SENDİKALAŞMA SÜRECİ: 152

a. Birinci Evre: 153
1. Birinci Evrede Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar:..... 154
1) Yapısal Unsurlar: 154
2) Siyasal Unsurlar:..... 155
3) Yasal Unsurlar: 157
4) Sosyo-Kültürel Unsurlar:..... 159
b. İkinci Evre:..... 159
1. İkinci evrede Sendikalaşma Oranları: 160
2. İkinci Evrede Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar: 162
1) Siyasi Unsurlar: 162
2) Yasal Unsurlar: 163
c. Üçüncü Evre:..... 164
1. Üçüncü Evrede Sendikalaşma Oranları: 164
2. Üçüncü Evrede Sendikalaşmanın Genel Özellikleri:..... 168
1) İşyeri Ölçeği Bakımından:..... 169
2) Bölgeler Bakımından:..... 170
3) Sektörler Bakımında:..... 170
4) Cinsiyet Ayırımı Bakımından:..... 171
5) İşkolları Bakımından: 171
6) Konfederasyonlara Dağılımı Bakımından: 173
a. Üçüncü Evrede Sendikalaşmayı etkileyen Unsurlar: 174
1- Yapısal Faktörler 174
1) Kayıtdışı İstihdam..... 175
2) İşsizlik..... 177
b. Yasal Çerçeve'den Kaynaklanan Faktörler..... 179
1) Tüm Çalışanların Örgütlenme Hakkının Olmaması:..... 179
2) Yetersiz İş Güvenliği:..... 180
c. Özelleştirme Politikaları..... 181
d. Sendikasızlaştırma Politikalarından Kaynaklanan Unsurlar..... 183
1) Kapsam Dışı Personel Uygulamaları..... 184
2) Alt İşveren (Taşeron) Uygulamaları..... 185
3) Çırak ve Stajyer İşçi Çalıştırılması..... 186
4) Esnek Çalışma 187
IV. BÖLÜM..... 189
A. SİYASAL ANLAMDA SENDİKAL GELİŞMELER..... 189
1.1 Çok Partili Hayata Geçiş Sonrası İşçi Hareketi: 191
2.1. 1960 Sonrası Oluşturulan yeni Düzen: 197
a. İşçi Hareketi İçin Yeni Bir Dönem: 197
b. Yeni Anayasal Düzen: 198
3.1. İşçi Haklarındaki Gelişmeler: 199
a. 1980 Sonrası Gelişmeler: 207
b. 1983 Sonrası Gelişmeler:..... 209
c. 1989 İlkbahar İşçi Eylemleri:..... 211
d. 1990- 2000 yılları Arasındaki Gelişmeler:..... 214
e. Demokratikleşme taleplerinin yükselişi:..... 217
4.1. İşçi konfederasyonları ve Siyaset:..... 221
a. Türk-İş ve Siyaset: 221

b. DİSK ve Siyaset: 225
Emperyalizm ve CHP: 230
c. MİSK ve Siyaset: 233
1980 Sonrası Gelişmeler: 235
MİSK-YURT-İŞ: 237
d. HAK-İŞ ve Siyaset: 238
e. Genel Değerlendirme: 243
f. Sendika Özgürlüğü: 245
V. BÖLÜM: 247
A. EDİRNE'DE ÇALIŞMA HAYATI: 247
1.1. EDİRNE İLİNİN TARİHİ VE DEMOGRAFİK YAPISI 249
2.1. EDİRNE EKONOMİSİ 254
3.1. EDİRNE'DE SANAYİ 255
4.1. EDİRNE'DE SENDİKALAR: 257
B. EDİRNE İLİ KALİTATİF ANKET ÇALIŞMASI: 258
VI. BÖLÜM 312
A. SONUÇ: 312
1.1. DEVLET ANLAYIŞININ SENDİKACILIĞIMIZA YANSIMASI 314
KAYNAKÇA: 318
ANKET SORULARI 336

1. Sendikalar önlerine çıkan günübirlik fırsatları nasıl değerlendiriyorlar? Sendikal mücadelede bunlardan ne derecede yararlanıyorlar?
2. Sendikalar, günlük mücadele sonucu elde ettikleri kazanımları nasıl karşılıyorlar? Neden?
3. Sendikalar, direniş ve mücadele merkezleri olarak görülebilir mi? Neden? Yaptıkları bu mücadelede başarılı sayılabilirler mi?
4. Sendikalar var olan güçlerini ne yönde kullanırlar? Neden?
5. Sendikalar yaşadıkları dünya ve ülke genelinde gerçekleşen toplumsal ve siyasal hareketleri nasıl karşılarlar? Bunlar için iyi ya da kötü dışında bir şey yaparlar mı, yapmalı mıdırlar? Neden?
6. Sendikalar tüm işçi sınıfının öncüsü ve temsilcisi sayılabilirler mi? Neden?
7. Sendikalar kendi üyesi olmayan işçilere karşı nasıl bir tutum içerisindedirler? Neden?
8. En az ücret alan üyeleri için neler yaparlar? Onlar farklı kabul edilirler mi?
9. Sendikalar ezilen yığınların kurtuluşu ya da özgürleşmeleri için çözüm yerleri olabilirler mi? Neden?
10. Çözüm üretemeyen sendika sorgulanmalı mıdır? Çözümsüzlük sendikasızlaşmaya yol açar mı? Neden?
11. Sendikaların çözüm üretebilmelerinde siyasallaşmalarının rolü önemli midir? Neden?
12. Sendikacılık ve siyaset arasındaki ilişki nasıl olmalıdır? Bölgenizdeki durumu nasıl görüyorsunuz? Neden?
13. Sendikacılık ve işçilerin kendi partilerini kurmaları konusunda ne düşünüyorsunuz? Partileşme anlayışı veya süreci sendikal mücadeleyi ne yönde etkiler?
14. Bölgenizdeki sendikalaşmayı yeterli buluyor musunuz? Neden?
15. Ülke ve bölge genelinde sendikalaşma oranının düşük olmasını nelere bağlıyorsunuz? Apolitik anlayış bunda ne derece etkilidir?
16. İş barışının sağlanmasıyla sendikalaşma oranı arasında bir bağ görüyor musunuz? Devletin mevcut düzenlemeleri sizce yeterli midir?
17. Bölge sermayesinin sendikalaşmaya karşı tutumu nasıldır? Ülkemizde (dolayısıyla bölgenizde) sermaye birikimi ile sendikalaşma/sendikalaştırma isteği arasında bir bağlantının varlığından söz edilebilir mi? Neden?

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1: 1870-1908 Döneminde Grevler ve İşçi Eylemleri 94
Tablo 2: İktisadi Yatırımların Etnik Kaynakları 96
Tablo 3: Osmanlı Sanayinin Sektörel Dağılımı 100
Tablo 4: Anadolu Sanayinin durumu 101
Tablo 5: Kimi Yıllarda Osmanlı Maden Üretiminin Dağılımı 102
Tablo 6: Selanik İli Nüfus durumu 112
Tablo 7 : Edirne'de Şirketler 124
Tablo 8: Edirne'nin Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri 125
Tablo 9: Cumhuriyetin İlk yıllarında emeğin Sektörel Dağılımı 132
Tablo 10: Teşviklerden Yararlanan Firma Sayısı 136
Tablo 11: Sektörlere Göre GSMH (1925-1940) 142
Tablo 12: Ulusal Gelir İçinde Çeşitli Kesimlerin Payı 143
Tablo 13: İş Yeri Başına Çevirici Güç Ortalaması (BG Olarak) 144
Tablo 14: Sanayi Üretiminin Sektörel Dağılımı (1939-1945) 144
Tablo 15: Sendikalı İşçi Sayısı ve Sendikalaşma Oranları (1984-2001) 165
Tablo 16: Toplam İşçi Sayısına Göre Sendikalaşma Oranları 168
Tablo 17: Sendikal Örgütlenmenin Yoğun Olduğu İşkolları (1995) 172
Tablo 18: Sendikal Örgütlenmenin Az Olduğu İşkolları (1995) 172
Tablo 19: Sendikalı İşçilerin Sendikalara Göre Dağılımı 173
Tablo 20: 1948-1960 Yılları Arasında İşçilerin sendikalaşma düzeyleri 194
Tablo 21: Yıllara Göre Sendikalaşma (1959-1987) 202
Tablo 22: Kamu ve Özel Sektörde Grevler (1960-1980) 203
Tablo 23: Yıllar İtibarıyla Grev Uygulamaları 212
Tablo 24: Yıllar İtibarıyla Lokavt Uygulamaları 213
Tablo 25: Enflasyon Oranları 215
Tablo 26: Türkiye'de Toplu Sözleşme Sistemi'nin Gelişimi 217
Tablo 27: İşçi ve İşveren Konfederasyonlarının Dağlımı 220
Tablo 28: Türkiye'de Üretilen Ana Tarım Ürünlerinde Edirne'nin Yeri 256
Tablo 29: Edirne'de İşyeri ve İşçi Sayıları 256

Tablo 30: Edirne İlinde 10 ve Üzeri İşçi Çalıştıran İşyerlerinin dağılımı 257
Tablo31: Edirne'de Sendikaların Sektörel Dağılımı 258

Problem

Uluslararası arenada yaşanan küreselleşme olgusu ve onun toplumsal baskıları ülkeleri ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel kısacası yaşamın her alanında bir standardın içine itmektedir. Ülkelerarası ilişkilerde de değişime ve erozyona sebep olan bu gelişmeler insanları yalnızlaştırmakta, birbirlerinden uzaklaştırmaktadır. Çağdaşlaşmak ve modernleşmek adına yaşanan bu değişim ister istemez örgütlü birey, örgütlü toplum gibi kavramların öne çıkmasına neden olmaktadır. Küreselleşmeyi edilgen boyutta yaşayan ülkemizde de; bu çelişkinin en yoğun biçimde, sınır şehrimiz olan Edirne'de yaşandığı söylenebilir. Örgütlü birey bağlamında siyasetin sendikalar ve sendikacılar ile olan ilişkisinin çarpıcı sonuçlarının gözlenebileceği şehir, özellikle, bölgeyi tanımlamak konusunda yeterli bilgiyi barındırmakta; bir mihenk taşı ve anahtar olma vasıflarını taşımaktadır.

Amaç

İl bazında sendikalar ve siyaset ilişkisi sorgulanacak olup; literatüre dayalı ve kalitatif düzeyde kısmi bir alan araştırması yapılacaktır. Bu amaçla;

1. Sendikacılık tarihi genel çerçevede ele alınacak,
2. Tarihsel süreçte, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden başlayarak, Edirne ilinde sendikacılığın tarihine değinilecek,
3. Bunlar ışığında da Edirne genelinde sendikalar ve siyasi parti yöneticileri arasında eşgüdüm sağlayan bir çalışma zemini olup olmadığı konusunda taraflarla derinlemesine görüşme yapılacak ve sonuçları değerlendirilecektir.

Önem

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk işçi hareketleri Selanik'te gözlenmiştir. İmparatorluk dağılma sürecine girdiğinde buradaki örgütlü nüfusun önemli bir kısmı İstanbul'a göç etmekle birlikte, bir kısmı da Edirne'ye gelmiştir. İmparatorluk

parçalandığında ise Balkanlar'daki miras Edirne üzerinden Türkiye'ye yayılmıştır. Sivil toplum, politik toplum ve devlet arasında bir nevi ayraç (turnusol kağıdı) işlevi görür. Bu çalışmada, siyasetin toplumu nasıl etkilediği, bu bağlamda Edirne'nin de çevreyi ve ülkeyi nasıl etkilediği, etkilendiği araştırılacaktır. Çalışma mevcut literatüre katkı sağlayacaktır.

Sayıltılar

Araştırmanın yapılmasında literatür taraması ve derinlemesine görüşme çalışmasının kullanılması faydalı görünmektedir.

Sınırlılıklar

Zaman ve kaynak yetersizliğinden dolayı çalışma, Edirne İli merkezi ve ilçelerini kapsayacak şekilde sınırlandırılmıştır.

Tanımlar

Sendika, işçilerin hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla oluşturdukları örgütlenmelerdir. İşçilerin haklarının ve kısa ve uzun vadeli çıkarlarının ne olduğu konusunda farklı görüş ve eğilimler vardır. Buna bağlı olarak da, farklı sendikal anlayışlar, yapılar ve sendikal mücadele biçimleri ortaya çıkar (KOÇ; 1998: s. 8).

Sendikacılık, ücretlilik düzeninin doğuşuyla birlikte ortaya çıkmıştır. Ücretlilik düzeninin temelinde yatan sanayi devrimi ve kapitalizm, ilk defa İngiltere'de varlık kazandığı için sendikacılığın beşiği de bu ülke olmuştur.

Sanayi devriminin ve kapitalizmin oluşturduğu ve sendikacılığın doğuşuna ortam hazırlayan koşullar, başlıca iki noktada toplanabilir:

1- Emek-sermaye ayrılığı ve emeğin özgürleşmesi;
2- Emeğiyle geçinenlerin (bağımlı çalışanların) sayıca artması (Işıklı, 2003: 17).

Sendika İçi Demokrasi, sendikaların yönetimlerinin, yapı ve işleyişlerinin ve üyelerini temsil işlevlerinin demokratik kurallara uygun olmasıdır. İktisadi teşebbüsler, kamu yönetimi birimleri, askeri organizasyonlar gibi birçok örgütün yapı ve işleyişi bürokratiktir. Bürokratik örgütlerde yöneticiler atama ile iş başına getirilirler ve bürokrasilerde otorite üst kademeden aşağıya doğru seyreder. Oysa sendikalar, siyasi partiler, dernekler ve kooperatifler gibi demokratik yapıya sahip örgütlerde yöneticilerin atama ile değil, seçimle iş başına gelme ilkesi geçerlidir (Türkiye Sendikacılık Aasiklopedisi; C. III: 23).

İdeoloji, toplumun maddi alt yapısınca belirlenen siyasal, felsefesel, dinsel, sanatsal vb. düşünce biçimlerinin tümü olarak tanımlanabilir. Yunanca idea (görülen biçim) ve logos (bilgi), sözcüğünün birleştirilmesiyle yapılmış ve düşünceyi inceleyen bilim anlamında ileri sürülmüştür (Hançerlioğlu, 2005: 26).

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma için öncelikle betimsel analiz yöntemi kullanılacaktır. Bu yöntemin seçilmesinde çalışmanın ilk bölümlerinde konuyla ilgili bilgi verilmesi gerekliliği etken olmaktadır. Araştırmanın bu bölümünde, konu ile ilgili bilgi kaynaklarının taranması modeli esas alınacaktır. Bu çerçevede sendikacılık ve siyaset kavramları literatür çalışmasıyla açıklanacaktır.

Çalışmanın son bölümünde ise derinlemesine görüşme yöntemiyle bilgi toplanması usulünden faydalanılacaktır. Bu amaçla hazırlanan görüşme metinleri seçilen sendika ve siyasi parti temsilcilerine uygulanacak ve sonuçlar değerlendirilecektir.

Araştırma Evreni

Araştırmanın evrenini Edirne merkez ve ilçelerinde faaliyet gösteren sendika temsilcileri ile il genelinde var olan siyasi partiler ve onların temsilcileri oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçları sendika ve siyasi parti üyelerine yönelik hazırlanan standart görüşme formudur. Derinlemesine görüşme formundaki sorular mevcut literatüre dayanılarak araştırmanın amaçları doğrultusunda oluşturulacaktır.

Veriler ve Toplanması

Araştırma verilerinin toplanmasında öncelikle literatür taramasına başvurulmaktadır. Çalışma alanıyla ilgili veriler, gerek elektronik ortamdan, gerekse geleneksel bilgi kaynaklarına ulaşım sağlanarak elde edilecek ve ardından elde edilen bulgular değerlendirilecektir. Konu itibariyle literatür taramasında ölçüt olarak bilimsel bilgi niteliğindeki kaynaklara öncelik tanınacaktır. Literatür taramasının ardından sendika ve siyasi parti temsilcilerine kalitatif düzeyde kısmi alan araştırması uygulanacak ve sonuçlar değerlendirilecektir.

Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Araştırma konusu kapsamında ele alınacak konuların, literatür taramasından elde edilecek olan verilerin soruna ilişkin tespitleri doğrulayıp doğrulamadığı incelenecektir. Literatürden ve kalitatif düzeydeki alan araştırmasından ele edilen bilgiler ışığında Edirne genelinde sendikal faaliyetler ile siyasi partiler arasındaki ilişkinin durumu ve niteliği sorgulanıp, durumu incelenecektir.

Süre ve Olanaklar

Araştırma 22.05.2009 tarihinde başlayıp 22.05.2010 tarihinde sona erecek şekilde toplam bir yıllık bir sürede gerçekleştirilecektir. Bu süre içinde gerçekleştirilecek işler aşağıda gösterilmektedir:

Literatür araştırması

Elde edilen kaynakların okunması

Kalitatif alan araştırmasının yapılması

Sonuçların değerlendirilmesi

TARİHSEL SÜREÇ İTİBARIYLA EDİRNE'DE SENDİKACILIK VE SİYASET İLİŞKİSİ

GİRİŞ:

Günümüzde uluslararası ekonomik ve siyasal arenada yaşanan küreselleşme olgusu ve onun toplumsal baskıları ülkeleri ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel etkenler başta olmak üzere yaşamın her alanında bir standartlaşmanın içine itmektedir. Ülkelerarası ilişkilerde de zorunlu olarak değişime ve erozyona sebep olan bu suni ve bir o kadar da zorunlu gelişmeler insanları yalnızlaştırmakta, birbirlerinden uzaklaştırmaktadır. Çağdaşlaşmak ve modernleşmek adına yaşanan bu zorunlu ve zorlayıcı değişim yaşantımızda örgütlü birey, örgütlü toplum gibi kavramların öne çıkmasına neden olmakta; insanların bu değişimin gereği olarak, çağdaş olmak, modern olmak, birey olmak düşüncesiyle örgütlü olmaya, örgütün bir parçası olmaya yöneltmektedir. '*Vatandaş*' olan kişinin ne istediğini bilen '*birey*' olma çabası, onun ister istemez sorumluluk almasını, siyasallaşmasını yani politize olmasını da beraberinde getirmektedir. Bu durumda devletin, ideolojik anlamda benimsemiş olduğu demokrasiyi sahiplenen ve temsil eden kimliği, bireylerin politik ya da apolitik davranış göstermeleri yönünde belirleyici olurken; çevresel ve toplumsal şartların ağırlığı ve baskısı da bireyin gösterdiği bu çabanın ne yönde gelişeceğinin habercisi olmaktadırlar.

İnsan topluluklarının aralarındaki iş bölümünün bir sonucu olarak, kendilerine has kültürler yaratıp, kent denen mekanlarda bir arada yaşamaya başlandığı dönemden bu yana; aynı veya benzer meslek ya da üretim dalında çalışan esnaf, zanaatkar ve emekçilerin bir araya gelerek kendilerine özgü mekanlar (çarşılar) ve mesleki birlikler oluşturdukları görülür. Üreten şehirli insanın da aynı yaşamsal birlikteliği, bir anlamda kendisini güçlü ve özgür hissettiği, ortak üretim ilişkilerinin içerisinde olan insanlardan oluşan ve çalışma birlikleri şeklinde örgütlenen loncalarda ve daha sonraki süreçte sendikalarda yaşattığı görülür. Bu

nedenle sendikaların yaygın bir sınıfsal örgütlenme ve etkinlik şekli olarak ortaya çıkmasının, modern insanı ortaya çıkaran bir süreç olan kapitalist gelişim süreciyle yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Hatta kapitalist üretim biçimini tanımlatıp, kapitalist üretim ilişkilerini anlamamızı sağlayan en önemli unsurlardan birinin çalışma yaşamının olmazsa olmazı sendikalar olduğunu söyleyebiliriz.

GENEL BAKIŞ:

Sendikalar, kapitalist üretim düzeninde, emek ve sermaye kategorilerine göre biçimlenen sınıflar arasındaki ilişkileri düzenleyici kurumlar olarak gelişmişlerdir. Kapitalistleşerek güçlenen sermayeye karşı, yaşam mücadelesi vermek zorunda kalan işçi sınıfı, bu sınıfsal dayanışma gereksinimine, sendika çatısı altında örgütlenerek, uzun ve zorlu bir mücadele döneminden geçerek ulaşabilmiştir. Tarihsel sürece baktığımızda, bu işçi birliklerinin yasadışı olarak ortaya çıktıkları ve devlet tarafından sıkı bir biçimde izlenip baskı altında tutuldukları görülür. Öyle ki, sendikalar, Fransa'da 1884'de, Almanya'da 1890'da ancak meşruluk kazanabilmişlerdir. Sanayi Devrimi'nin 1700'lü yılların başlarında İngiltere'de oluşmaya başladığını dikkate alınırsa, çalışma yaşamının diğer ortağının sermayenin karşısına ne kadar geç çıktığı daha iyi anlaşılır. Sendikaların ortaya çıkışıyla ilgili olarak K. Marx - F. Engels'in şu saptamaları önemlidir: "*Sendikalar kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkmışlar; kapitalist sanayileşme süreci, bu birliklerin ortaya çıkmasının koşullarını belirlemiştir. Ayrıca sendikalar ekonomik savaşım alanında gerçekten etkili olabiliyorlardı. Ayrıca işçi sınıfının kendi nesnel çıkarlarını savunmaya yönelik eylemi, sınıfın birliğinin oluşmasına katkıda bulunuyor, dolayısıyla sınıf bilincinin gelişmesine, sınıfın örgütlenmesine ve giderek siyasal istemlerde bulunmasına yardımcı oluyordu*." Marx ve Engels'in belirttiği gibi, sendikaların işçi sınıfına siyasal açıdan getirdiği en önemli katkı, sınıfın "*kendinde sınıf*" durumundan "*kendisi için*" sınıf durumuna geçmesini kolaylaştırması, devrimci sınıf savaşımını ilerletmesiydi. Sınıfın üretim sürecindeki konumuna ilişkin bilinç düzeyi, sadece sömürü oranının azaltılmasına yönelik güncel

savaşımın yürütülmesine değil, aynı zamanda geçmişten geleceğe evrensel nitelikteki çıkarlarının kavranmasına da katkı sağlayacaktı. Bu sebeple, Engels'in sendikaları "*en önemli savaş okulları*" olarak tanımlaması anlamlıdır (Yetiş, 2010: 1). İşçi sınıfının gerçek anlamda özgürleşebilmesi, hak alma mücadelesini tam anlamıyla yapabilmesi, ekonomizm batağına saplanmadan düşünüp hareket edebilmesi için, sınıf bilincinin yanında siyasal bilincin de kazanılması gereklidir. Bu da sendikaların işçi sınıfı üzerinde etkin ve aktif olması yani gerçek anlamda sendikacılık yapmakla mümkündür.

Sendikalarla ilgili iyimser ve olumlu eleştirilerin yanında, bu konuda öne sürülen karşıt görüşler de vardır; Sendikalarla ilgili dile getirilen olumsuz eleştirilerin başında buraların işçi aristokrasisinin örgütlenme alanı olduğu fikri gelmektedir. İşçi aristokrasisi tarafından oluşturulan sendikal bürokrasi, bu kurumlarda burjuvazi tarafından etkisizleştirilmiştir. Kapitalizmin sömürge yapılanması, merkez ülkelerdeki işçi sınıflarının bir tür "*rüşvetle*" burjuvazinin yanında yer almalarını kolaylaştırmış, sömürge kârları batılı işçi sınıfının satın alınmasında kullanılmıştır. Batılı zengin kapitalist ülkelerin emekçileri, istemeden de olsa diğer gelişmekte olan ülke emekçilerinin sömürülmelerine '*çıkar ortaklığı'* yaparak göz yummuşlardır. Yani günümüz çağdaş kapitalizmi, güçlendiği oranda işçi sınıfını kendine bağlayıp etkisizleştirmiş, güçsüzleştirmiştir. Günümüz sendikal mücadelesinde fakirin çocuğu olmak yerine, zenginin dostu olma isteği öne çıkmıştır.

Sendikalar ortaya çıktıkları dönemden bu yana Hyman'a göre dört yaklaşım içerinde kendilerini gösterirler:

Birinci yaklaşım; sendikal etkinliğin, kapitalist üretim ilişkilerinin örtük ya da açık kabulü üzerinden gerçekleştirilmesini öngören burjuva sendikacılığının asli biçimidir. Bu yaklaşım biçiminde, burjuvazinin, yani kapitalist sınıfın üstünlüğü ya da hegemonyası sorgulanmıyordu. Özellikle, ABD ve İngiltere'deki sendikal hareketler bu kategori içerisinde yer almaktadır. Hyman, 1890'lardan sonra ortaya çıkan Katolik sendikacılığını da bu kategoriye sokar.

İkinci yaklaşım; Kapitalizmi devrimci yoldan yıkılması gereken bir üretim tarzı olarak gören anarko-sendikalist yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, kapitalizmi

ortadan kaldıracak en önemli kurumsal araç militan bir savaşım içine çekilecek olan sendikalardır. Sendikalar, sınıf bilincinin devrimci tarzda ortaya çıkmasının koşullarını sağlayacaktı.

Üçüncü yaklaşım; Özellikle II. Enternasyonel tarafından savunulup geliştirilen reformist sendikal yaklaşımdır. Sosyal demokrat bakış açısıyla dışa vurulan reformizm, kısmi iyileştirmeler için savaşımı en önemli yöntem olarak belirlemişti. Bu bakış açısına göre, ekonomik savaşım ile siyasal savaşım arasında ayrılık bulunuyordu. Buna göre, sendikalar sosyal demokrat partiyle birbirini "*tamamlayıcı*" bir biçimde ilişki kurmalı, kendi örgütsel bağımsızlıklarını korumalıydı. Avrupa sosyal demokrasisi, sendikaların kuruluşunu kendi gözetimi altında yaşamış; ancak XX. Yüzyılda sendikalar kendi özerkliklerini kazanmışlardı.

Dördüncü yaklaşım; Sendikaları sınıf savaşımının zorunlu ancak nihai hedef (sınıfsız toplumun kurulması) açısından yetersiz kuruluşlar olarak gören devrimci Marksist yaklaşımdır. Bu yaklaşımı benimseyen kimi Marksistler (Lenin, Rosa Lüxernburg, Gramsci gibi), sendikaların sonuç alma bakımından etkisiz kaldığını öne sürmüşlerdir. Bu yaklaşımın temel eleştirisi, sendikaların bürokratik yönetimlerin etkisi altında kaldıkları ve kendilerini istihdam, ücret, çalışma koşulları ile ilgili sorunlarla sınırladıklarıdır. Lenin'in "*sendikalist bilinç*" kavramının, bu eleştiriden esinlendiği söylenebilir. Bu eleştirel yaklaşıma karşın, devrimci Marksizm, sendikalarda devrimci doğrultuda çalışılmasını, sınıfın öncü partisinin sendikaları yönlendirmesini savunmuştur. Sınıf savaşında yol gösterici güç sendikanın değil, partinin gücüdür, belirleyici olan partinin düşünce ve eylemleridir (Hyman:1993, 484-486).

İşçi sınıfının sendikalar, konseyler (Sovyetler) ve siyasi parti olmak üzere başlıca üç örgütlenme biçimi vardır. 1917 Ekim Devrimi'ne kadar geçen dönemde, ağırlıkla II. Enternasyonel geleneği tarafından yönlendirilen sınıf savaşımı, sendikalarla siyasal partilerin etkinliği altında biçimlenmişti. Yaşanan süreçle birlikte, sınıfın geleneksel kurumlarını oluşturan II. Enternasyonel yanlısı siyasal partiler ile sendikaların, siyasal ilişkilerinin aşılmasında etkisiz kaldıkları görülmüştür. Bu kurumlar, geleneksel etkinlik tarzları ile Ekim Devrimi sonrası ortaya çıkan yeni mücadele koşullarına uygun araçları sağlayamamışlardır. Bu

saptama, konseyci eğilimlerin elinde Sovyet türü kurumların savunulması için bir başka önemli gerekçeyi oluşturmuştu. Bu noktada, işçi sınıfının geleneksel kurumları arasında yer alan sendikaların değerlendirilmesi ve eleştirisi zorunlu bir siyasal gündem olarak kendini göstermiştir (Yetiş: 2). Rus Bolşeviklerin Çarlık Rusya'sında Ekim Devrimi ile başarıya ulaşması, işçi kesimi içerisinde Sovyet tipi örgütlenmeyi bir süreliğine de olsa öne çıkarmış ve bu tarz örgütlenmenin önemini diğer ülke emekçilerine göstermiştir.

Gramsci'nin de ifade ettiği gibi, sendikalar sermayenin egemen olduğu tarihsel dönemin sınıf örgütlenmeleridir. Bunların işlevleri kısaca şöyle sıralanabilir: istihdam, ücret ve çalışma koşullarına ilişkin sınıf çıkarlarını savunmak, üretim ilişkilerinin yeniden üretiminde sınıfın örgütsel biçimlenişini gerçekleştirmek,

1- İşçi sınıfı ile burjuvazi arasında aracılık yapmak,
2- Sınıf savaşımının kurumları olarak etkinlik göstermek. Bu işlevler, kendi içinde, özel mülkiyet rejimi ve kapitalizmin yapısal ilişkileri ile uyum içindedir.

Sendikalar, kapitalist toplumda sahip oldukları tek mülk olan emek güçlerini meta olarak sattıkları pazardaki rekabet koşulları nedeniyle işçilerin kendi aralarından ya da dışarıdan anlaştıkları özel görevlilerle oluşturdukları ekonomik amaçlı sınıfsal örgütlenmelerdir. Bu özgül işlev sebebiyle sendikalar, rekabetçi nitelikli örgütler durumundadırlar. Bu bakımdan sendikalar uzmanların istihdam edildiği bürokratik örgütlenmeleriyle, işçi sınıfının ekonomik çıkarlarını savunabilme yeteneğinde bulunmalarına karşın, toplumsal- siyasal yapılanmanın devrimci dönüşümünü gerçekleştiremezler. Ekonomik savaşımdan sonraki süreç olan siyasi savaşıma bir türlü geçilememesi ekonomizmin sendikal mücadelenin içerisinde gereğinden fazla güç kazanmasından kaynaklanır.

Sendikanın, emek-gücü pazarını denetlemek amacıyla örgütlendiğinde emeğin, kapitalist ilişkiler içerisinde bir meta olarak yer aldığı görülür. Bu durumun çeşitli uzmanlar, memurlar ve örgütlenme görevlileri tarafından dışa vurulduğu bürokratik yapılanma, işçi sınıfı ile sermaye iktidarı arasında elverişli bir denge

yaratmak üzere işçilerin güçlerini birleştirerek yönetmek işlevini yerine getirir (Gramsci, 1977: 265).

Sendikalar "*sınıf ilişkilerini*" (daha doğrusu, sınıf savaşımını) örgütlemek için ortaya çıkmalarına karşın, süreç içerisinde kapitalist mülkiyet ilişkilerinin aşılması yönünde hiçbir ilerleme gerçekleştirememişlerdir. Kapitalizmin ortadan kaldırılmasına yönelik olan o büyük amacın ulaşılmaz olduğuna ilişkin görüşün egemen olmasıyla birlikte, sendikalar açısından sorun, mevcut düzenin sınırları içerisinde nasıl etkinlik gösterileceği olarak belirlenmiştir. Zaten, sendikanın sınıf ilişkileri çerçevesindeki rolü ve bu ilişkilere göre geliştirdiği işçi kimliği, Gramsci'nin saptadığı gibi, devrimci bir işlevi geliştirmesinin önünde engel oluşturmuştur. Somut işçide dışa vurulan ücretli emek kategorisi, sendikal etkinliğin aşamayacağı bir sınıfsal kimliğin temelidir (Yetiş: 3). Kapitalizmin yenilemezliğine yönelik düşüncenin zamanla işçi sınıfı içinde egemen hale gelmesi, sendikal mücadelenin ve sınıf bilincinin körelmesine, kısır döngüye girmesine neden olmuştur. Bu durum da sendikaları yukarıda bahsedilen ekonomizmin batağına saplamaktadır. Sendikal mücadelenin, sermayenin gücü karşısında başarısız olacağı yönündeki düşüncenin güçlenmesi, işçi sınıfı içerisinde durumdan vazife çıkarmak adına hareket etmek gibi pragmatist bir eğilimin öne çıkıp güçlenmesine yol açmıştır. Bu durum özellikle tabanın ilgisizliğiyle bağlantılı olarak gelişmekte olan ülkelerde daha basit ve hoyratça ama alabildiğine etkin bir şekilde izlenebilmektedir.

Kuşkusuz, sendikanın reel işlevinin emek-sermaye çelişkisinde birincisinin yararına ücret, çalışma saatleri ve koşulları, yaşam standardı, iş güvencesi gibi başlıklarda işçi sınıfı lehine önemli ilerlemelerin sağlanmasında yadsınamaz bir başarı elde edilmiştir. Ancak, sendikal etkinliğin başarısının, üzerinde yükseldiği nesnelliğin kökten dönüşümü için yeterli olmadığı da, tarihsel deneyim sonucunda açıkça ortaya çıkmıştır. Örneğin, kapitalist üretim ilişkilerinin temel ilkesi olan özel mülkiyete dayalı kâr olgusu, çalışma koşullarındaki birçok ilerlemeye karşın olduğu gibi durmaktadır. Sendikal etkinlik ise, ancak kâr oranında ortaya çıkan düzensizliklerin ve sınıfa olumsuz yansımalarının kısmen ve dönemsel olarak ortadan kaldırılabilmesine katkıda bulunmuştur. Sendikal mücadele, sermayenin

toplumsallaştırılması yerine, üretim faaliyeti sonucu elde edilen '*kârın olabildiğince adil dağıtılması'*na odaklanmıştır. Mücadelede hedef küçültülmesi yaşandığı için elde edilmek istenen başarı da o oranda önemsizleşmektedir.

Burada, toplumsal dönüşümü sağlamada sendikaların neden yetersiz kaldıkları sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun cevabı, sendikaların kapitalist toplum tarafından algılanış biçiminde bulunabilir: Sendikaların toplumsal dönüşümü ya da devrimi gerçekleştirmenin uygun bir aracı olamaması, bunların "*endüstriyel yasallık*" karşısındaki konumlarına da bağlıdır. Sendikal etkinliğin, sermaye ile emek arasındaki ilişkilerde yasallık ölçütüne giderek daha fazla eğilim sergilemesi anlamlıdır. Bu bağlamda, sendikal örgütlenmelerin gelişme süreçleriyle ilişkili iki önemli eğilim saptanabilir. Birincisi sendikaların etkinlik alanının genişlemesiyle birlikte daha büyük işçi kitlesinin örgütlenmeye katılmasıdır. İkincisi, hareketin etkisi artıp belirli bir yoğunluğa ulaştığında, örgütlü kitlenin güç ve disiplininin merkezi bir bürokratik yapıda toplanmasıdır. Ancak, birbirine ayrılmaz bir biçimde bağlı olan bu iki gelişmenin (sınıfsal birleşme ve bürokratik yapılanmanın) yeni bir soruna yol açtığı görülmüştür: Sendika bürokrasisinde ortaya çıkan merkezi-hiyerarşik yapılanma, sınıf içi dayanışmanın örgütsel büyümeyle aynı ritimde gelişmesini sağlayamamıştır (Yetiş: 4). İşçi sınıfının hedeflerini küçültmesi, onun sermaye sahiplerine ve düzene yakınlaşması sonucunu doğurmuştur. Bu yakınlaşma işçi sınıfının verdiği siyasi tavizlerin karşılığında sermaye sınıfından alınan örtülü destek ve güven telkinleriyle sendikal anlamda yaygınlaşma ve kitleselleşme şeklinde kendini göstermektedir.

Öte yandan, işçi sınıfı ile sendikalar arasındaki bağlantının zayıflığı paradoksal bir biçimde sendika bürokrasisinin gücünü oluşturur. Sendika bürokrasisi, kitlelerin doğrudan etkisinden ayrıştığı oranda sermaye karşısında güvenilir bir muhatap olarak ortaya çıkar. Böylece, sendika toplu pazarlık sistemi içerisinde görüşmelerde bulunup sözleşme yapma yeteneğini kazanır (Gramsci: 265). Kitlenin bilinç düzeyi azaldığı oranda, uzman statüsünde görev yapan kişilerin etkinlikleri artar. Sendikal bürokratizm olarak adlandırabileceğimiz bu anlayış günümüz sendikacılığının en önemli eksikliği olarak öne çıkmaktadır.

Sermaye sınıfının, sendika bürokrasisini emek gücünün pazarlanması sürecinde güvenilir bir muhatap olarak bulması, sendikal yapılanmanın da hukuksal güvenceye kavuşturulmasını gerektirir. Sendikanın kazandığı sözleşme yapma yetkisinin aynı zamanda işçi sınıfı nezdinde de meşruluğunun tanınıp sürdürülmesi için gerekli olan örgütsel güvence "*endüstriyel yasallık*" biçiminde ifade edilebilir. Ancak, bu yasallığın işçi sınıfı açısından önemli bir kazanım olmakla birlikte nihai ve belirleyici bir kazanım olduğu söylenemez. Gerçekten de, endüstriyel yasallık, işçi sınıfının yaşam koşullarında yadsınamaz ilerlemeler sağlamıştır, ancak bu ilerleme sınıflar arasındaki güçler dengesinin elverdiği düzeyde gerçekleşen bir uzlaşma olarak kalmıştır. Dolayısıyla, bu uzlaşma sınıfın çıkarlarını koruduğu sürece savunulabileceği için geçici bir durumu yansıtmaktan öteye geçemez. Sendikalar, uzlaşmanın bu geçici niteliğini unutmaksızın, işçi sınıfının güçler dengesindeki konumunu sağlamlaştırmaya çalışıp toplumsal alanda daha etkin bir işlev kazanmasına yardımcı oldukları ölçüde devrimci birer araç olabilirler. Aynı şekilde, kapitalizm döneminde sermaye sahibinin de yararına olmak üzere işçilerin endüstriyel yasallığa saygı duymasını sağlayan sendikal disiplin de devrimci bir içeriğe kavuşabilir (Gramsci: 265-266). Emek gücü emeğin fiyatının belirlendiği emek piyasasında etkin olabildiği oranda haklarını savunan, emeğinin karşılığını alan taraf olacaktır. Ekonomik ve siyasi anlamda bilinçli bir şekilde örgütlenmiş emek gücü yasaların değiştirilmesinde, istediği yönde düzenlenmesinde, uygulanmasında ve kamuoyuna benimsetilmesinde aktif rol oynar, işçi sınıfına yabancılaşmadan onu korur, savunur. Sendikal mücadelede başarılı olabilmenin yolu, örgütlü olmak ve sendikal bilincin yaygınlaşmasına bağlıdır.

Ne var ki, sendika bürokrasisi endüstriyel yasallığı geçici değil kalıcı bir kurum olarak kabul etme eğilimini dün olduğu gibi bugün de göstermektedir. Bu nedenle, nihai olarak devrimci amaçla yararlanılabilecek bir olanağı sendika üst yönetimleri genellikle sermayedar sınıfın bakış açısından savunur duruma düşmüşlerdir.

Sendikal disiplin ise, işçi sınıfının kapitalist disipline karşı kendiliğinden başkaldırısını ezmenin aracı olarak işlev gördüğü ölçüde sermayeye hizmet eder hale gelmiştir (Gramsci: 266). Bundan dolayı, tarihsel olarak gündeme geldiklerinde, işçi sınıfının dolaysız bir biçimde devrimci işlevler taşıyan konsey ya da Sovyet türü kurumları ile sendikalar arasında derin çelişkilerin patlak verdiği görülmüştür (Yetiş, 1994: 139-162). Bu duruma 1919 Macar Devrimi ile 1919-1920 yılları arasında İtalya'daki fabrika konseyleri deneyimlerinde yaşananlar örnek verilebilir. Devrimci örgütlenmelerle sendika bürokrasileri arasındaki süregelen çatışmalar da, sendikaların kapitalizmin hegemonik yapılanmasını benimsemesinin yarattığı gerilimlerin bir başka biçimini oluşturur. Bürokratların iktidarlarını sürdürebilmek adına Robert Michels'in ifadesiyle "*Oligarşinin Tunç Yasası*" taviz verilmeden uygulanmaktadır.

Sendikalar, rekabetçi nitelikli kurumlar olarak, ekonomik bireyciliğe dayanan kapitalist toplumun kendine has özellikleri çerçevesinde biçimlenmişlerdir. Sendikaların, bir meta olarak ücretli emeğin yeniden üretimine katkıda bulundukları ve kendi yöntemlerine bağlı kaldıkları sürece, kendi başlarına kapitalist toplumu dönüştüremeyecekleri açıklık kazanmıştır. Aynı şekilde, siyasal partinin etkisi olmaksızın, işçi sınıfının siyasal alandaki temsil işlevini yerine getiremeyecekleri de görülmüştür (Gramsci: 105). Buna rağmen işçi sınıfının örgütlenme sürecinde partileşmeyi düşünmemesi ya da düşünememesi sınıfsal mücadelenin etki alanını ve kalıcılığını derinden etkilemektedir. Parti- Sendika birlikteliğinin sağlanabilmesi örgütlenmede gerekli olan sinerjiyi kendiliğinden yaratacaktır.

Çalışan günümüz insanının örgütlü bir mücadele verdiği ve etkileşim sergilediği bu kimlik arayışında kendisine yardımcı olan en belirgin unsurlar sendikalardır. Sendikalar, basit anlamda emeğini satarak geçinen, üretim araçlarına sahip olmayan kişilerin haklarını savunmak, bu hakları daha ileri düzeylere taşıyabilmek uğruna örgütlü mücadele verdikleri yasal platformlar olarak tanımlanabilir. Karşılıklı etkileşimin bir gereği olarak sendikalar; bu bağlamda devletin de sosyal hukuk devleti olması konusunda onu zorlayan bir misyonun temsilcisidirler. "*Çünkü sendikacılık, demokrasinin ve sosyal devletin vazgeçilmez*

bütünleyicisi olduğu gibi, başlıca koruyucusu olma sorumluluğunu taşımaktadır. Örgütsüz insan, kapitalist toplumda boy veren güç odakları karşısında çaresizdir. İnsanın çaresizlikten kurtulması ve topluma yön verme gücüne erişmesi bakımından kaçınılmaz ilk adımların başında sendikacılık gelir. Sendikacılık, toplumun egemen yapısıyla göbek bağı olmayan kesimlerin örgütlü hareketi olarak hem bir okul, hem de toplumu değiştirme yönünde etkili bir araçtır" (Işıklı, 2005: 17). Işıklı'nın yaptığı bu tespit, sendikaların hem sosyal hem de siyasal alanda üyelerine, topluma ve devlete karşı bir takım görevler ve sorumluluklar taşıdığı düşüncesini beraberinde getirmektedir. Bu ilişkinin neden, ne yönde, nasıl olacağı gibi soruların cevabını, sendika-devlet ilişkisi ortaya çıktığı dönemden bu yana, ilişkide belirleyici taraf olan devletin takındığı tutum şekillendirmektedir.

Devletin takındığı bu tutumun belirleyici olması, sendikacılığın istenen sağlıklı ve demokratik bir ortamda yapılıp yapılmadığının da sorgulanmasını beraberinde getirir. Esasında emeğini pazarlayarak geçinen bireylerin haklarının siyasi alanda da temsil edilip sorgulanması anlamına gelen '*sendikal mücadele*' var olduğu dönemden bu yana siyaset arenasına çıkmaya çalıştığında devletin bilinçli, siyasi partilerin ise aktif karşı çıkışıyla karşılaşmıştır. Bunun en güzel örneklerini İngiltere'de 1880'lerden itibaren Fabiancı Anlayış'ta ve Liberal Parti'nin İşçi Mücadelelerinde takındığı tutumda gözleyebiliriz. İşçileri temsil eden anlayışın ideolojik formasyondan geçerek sınıfsal anlamda işçilerin benimsediği ve onlardan ilham alan bir ideoloji olması hareketin tutarlılığı, saygınlığı ve kalıcılığı konusunda onu güçlü kılmaktadır.

Dünya genelinde hakim olan anlayış günümüz sendikalarında pragmatist düşüncenin egemen olduğudur. Olaylara ve insanlara faydacı bir üslupla yaklaşan bu görüş, günümüz toplumlarını maalesef etkilemekte, düşünce ve davranışları bu yöne çekmektedir. Sorunlara ekonomizm yönünden bakılması, başarının, sağlanan ekonomik çıkarlarla ölçülmeye çalışılması, günübirlik çözüm arayışları günümüz sendikal mücadelesinin ve işçi adına hareket ettiğini savunan kişi ve kurumların maalesef başlıca felsefesi haline gelmiştir.

SELANİK-İSTANBUL VE EDİRNE:

İmparatorluğun başkenti olan İstanbul, özellikle Devlet'in Gerileme ve Çöküş dönemlerinde uygulanan baskıcı tutum nedeniyle tarihimizde, toplumsal gelişmelerin başladığı ancak gelişmesine müsaade edilmediği bir şehir olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle işçi, işçi sınıfı ve sendikalaşma gibi dönemin yeni ve moda kavramları hayata burada gözlerini açsalar da yaşamaları için gerekli ortamı bu şehirde bulamamışlar, İmparatorluğun başka şehirlerinde yeşerip büyümüşlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nda çalışan kesimin sınıf bilinciyle bir araya geldiği ve bir güç oluşturabildiği ilk örgütlü işçi hareketleri ülkede hürriyetin ve özgürlüklerin merkezi konumundaki Selanik'te gözlenmiştir. Bir Rumeli şehri olan Selanik şehrinin İstanbul'a uzak olması, kozmopolit yapısı ve yöre halkı ile İmparatorluk arasında çok sıkı bağların olmaması gibi nedenler, buradaki aykırı özgürlük yanlısı düşüncelerin denetlenememesini, dolayısıyla muhalif görüşlerin ve temsilcilerinin rahat hareket edebilecekleri bir ortam bulmalarını sağlamıştır. Bölgede Fransız Devrimi ile başlayan milliyetçilik rüzgarları uzunca bir süre ve oldukça sert esmiştir. Şehrin Avrupa'ya yakınlığı, limanı ile diğer ulaşım olanaklarının varlığı, hem etkileşim sürecini hızlandırmış, hem de burasının çevre il ve bölgelerin merkezi olmasını sağlamıştır. Avrupa'nın Hinterlandı olması da ekonomik yönden diğer Osmanlı şehirlerinin önüne geçmesine sebep olmuştur. Selanik şehrinde, özellikle 1800'lü yıllardan itibaren gerek İtalyan yatırımcıların kurdukları tesislerde, gerekse yerleşik Yahudi ve Rum sermayedarların kurdukları işletmelerde önemli sayıda işçi istihdam edilmiştir. İstihdam edilen bu nüfus içerisinde özellikle Yahudi işçiler önemli bir ağırlığa sahiptiler.

İmparatorluk dağılma sürecine girdiğinde, özellikle Rum ve Yahudilerden oluşan yerleşik halkın önemli bir kısmı, yaşanan kaos ve otorite boşluğundan kaynaklanan korku ve gelecek endişesinin ağır basması sonucu, Yeni Dünya'ya göç etmişlerdir. Bir bölüm sermaye sahibi ile çalışan nüfusun kayda değer bir kısmı da başta İzmir ve İstanbul'a göç etmişlerdir. Tıpkı İmparatorluğun gerilemesi gibi, Edirne de Osmanlı Devleti gibi küçülmeye, anavatana tutunmaya çalışmıştır.

Yıkılmaya yüz tutan devletin geçmişteki haşmetli yaşamından küçük bir Serhat Şehri konumuna gerileyen Edirne kaybedilen topraklardan gelen göçmenlerin ilk uğrak yeri, soluklanıp, güven duygusunu hissettikleri vatan topraklarıydı. Coğrafi yakınlığı ve geçmişten bu yana bölgenin gayri resmi merkezi olması gibi sebeplerle Edirne şehri de nispeten daha az sayıda göç almıştır. İmparatorluk parçalandığında ise Balkanlar'daki miras artık "*Serhat Şehri*" Edirne üzerinden Türkiye'ye yayılmıştır. Edirne ilinin aldığı göçler daha sonraki yıllarda nicelikten öte, niteliksel anlamda bölgeyi etkilemiş, çalışma hayatına bir ivme kazandırmıştır. Balkanları ve Rumeli'yi adeta ikinci bir başkent gibi merkez şehir olarak etkileyip yönlendiren Edirne İli, günümüzde Cumhuriyet Türkiye'sinin sıradan ve etkisi her geçen gün azalan bir ili haline gelmiştir. Rumeli'nden göçler ve göçmenler geldiği sürece gündemde kalan şehir, göçlerin sona ermesiyle yalnızlığa ve sessizliğe bürünmüş, adeta uykuya dalmıştır.

Türk çalışma hayatının tarihsel gelişim süreci değerlendirildiğinde Türk sendikacılığının iki önemli merkezi olan Selanik ve İstanbul'un arasında kalan sınır şehrimiz Edirne'nin, bu süreç içerisinde, bir köprü vazifesi görmesi nedeniyle, bu iki şehirden ne oranda ve ne yönde etkilendiği dikkate değerdir. Sendikal örgütlenmenin diğer merkezlere göre daha özgürce başlayıp olgunlaştığı Selanik şehri ve çevresi ile bu örgütlenmenin sonradan doğup yeşerdiği İmparatorluk ve Cumhuriyet Türkiye'sinin baş aktörü İstanbul bu konuda ne gibi bir misyonun temsilcileri olmuşlardır? Yazımızda, Edirne İli'nde hakim olan sendikal anlayışların sebepleri ve etkileri ile toplum yönünden yansımalarının neler olduğu cevap arayacağımız sorular olacaktır. Örgütsel anlamda kolaycı, ideolojik anlamda faydacı ve ekonomist eğilimlerin toplumu ve örgütleri ne yönde ve ne derece yönlendirdiği, yönlendirebileceği sorgulayacağımız başlıca konular olacaktır. Bölgenin her geçen gün merkezi idarenin etkisi altına girdiğini, ondan bağımsız hareket etmenin imkansız, hatta anlamsızlaştığını bir kez daha görecek ve bu durumu anlamaya çalışacağız. Geçmişte her ne kadar otoriter ve merkezi bir yapının parçası olsa da İl'in aslında daha özgün ve daha özgür davranabildiğini görebilmek bir çelişki gibi görülse de; günümüzde küreselleşmenin bir sonucu olan merkezi idarelerin etki

alanlarının genişlemesi, burada da kendini göstermekte, iletişim gücünün kamuoyunu yönlendirip, şekillendirmede ne kadar büyük bir güç olduğunu göstermektedir.

Sivil toplum; politik toplum ve devlet arasında bir nevi ayraç (turnusol kağıdı) işlevi görür. Bu çalışmada, siyasetin toplumu nasıl etkilediği, bu bağlamda Edirne'nin de çevreyi ve ülkeyi nasıl etkilediği ya da etkilendiği araştırılacaktır. Edirne İli'nin global anlamda ülke gerçeklerinden bağımsız hareket edemeyeceği, toplumsal olaylar ve sorunların bire bir olarak İl ve bölge genelinde aynen yaşandığı ve yaşanacağı, Türkiye çalışma hayatında karşılaşılan ve karşılaşılması olası sorunların çalışan kesim üzerinde yarattığı baskının toplumda ne yönde bir gelişim ve değişime sebep olduğu ve olacağı sorgulanacak başlıca konular olacaktır. Çalışmanın mevcut literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

A. ÇALIŞMA DÜNYASI VE SENDİKACILIK

Emeğin alınıp satıldığı yerler olan emek piyasası ile çalışan kesimin sesi sendikal örgütlenmeler, birbirlerini tamamlayan unsurlar olarak günümüz özellikle kapitalist toplumlarında öne çıkan ve var olmaları istenen kavramlardır. Mevcut ekonomik, siyasal ve sosyal yapının sağlıklı bir şekilde, düzenli ve dengeli işleyebilmesi için çalışma dünyasının parçalarını oluşturan işçi, işveren ve sendikal örgütlenme ile tarafların aralarındaki ilişkileri düzenleyen yasalar arasında bir uyumun ve dengenin mümkünse bir konsensusun gerçekleştirilmesi acil bir zorunluluktur. Toplumu oluşturan bu kesimler aralarsındaki olası anlaşmazlıklar önce iş barışını, daha sonra sosyal dengeleri alaşağı ederek, ülkenin refah ve zenginliğini olumsuz etkileyebilecektir.

1.1 Çalışma Dünyası- Çalışma Hakkı:

Bireyin yaşam hakkından sonra gelen en önemli hakkı çalışma hakkı olsa gerektir. İnsanca yaşamanın, sosyalleşip uyumlu birey olabilmenin temel şartı kişinin emeği ile geçinmesi yani düzenli bir gelirinin olmasıdır. Düzenli ve gerektiği kadar bir gelire sahip olamamanın siyasi ve sosyal pek çok yaranın sebebi olacağı aşikardır. Bireyin, başta yabancılaşma olmak üzere karşılaşabileceği pek çok sorunun sebebinin yeterince özgürleşememesi ve örgütlenememesinden kaynaklandığı söylenebilir. Sağlıklı düşünen bireyler, sağlıklı toplumları oluştururlar. Bu nedenle, olabildiğince tabana yayılan, herkese tam bir fırsat eşitliğinin sağlandığı, temel hak ve özgürlüklerin lafta değil, uygulamada kabul edildiği bir toplum, yaşanabilir bir ülke olabilmenin ilk şartı olsa gerektir. Çalışma hakkı, bireyin en temel sosyal haklarından biridir. Sosyal hakların önemli bir kısmı, çalışanların haklarını düzenler. Çalışanlara tanınan haklar ise, öncelikle çalışma hakkının gerçekleşmesine bağlıdır.

Çalışma hakkının uygulanmadığı yerlerde, çalışanların diğer sosyal haklara sahip olması güçleşir (T.Sendikacılık Ansiklopedisi, 1996: 212).

Çalışma hakkı, feodal düzenden kapitalist düzene geçilirken, toprakla ve feodal beylerle bağı kalmayan ve emeğinden başka satacak bir şeyi bulunmayan yeni bir emekçi kesimin oluşması, işçi sınıfına dönüşmesi ve bu sınıfın mücadeleleriyle, tarihsel süreçte kazanılmış bir hak olarak ortaya çıkmıştır. İşçi sınıfının nicel büyümesi, çalışabileceği işlerin artışından daha hızlı olduğundan, zamanla işsizlik sorunu ortaya çıkmıştır. İşçi açısından çalışmak, yaşamını sürdürebilmesi için bir zorunluluk olunca, çalışma hakkı da temel bir insan hakkı olarak ortaya çıktı. Sosyal devlet anlayışının gelişmesiyle birlikte devlet, kapitalist sistem içinde işsizlik sorununu çözme ve tam istihdam sağlama görevini üstlendi, bireylere çalışma hakkını sosyal bir hak olarak tanıdı.

Ancak özel girişime dayalı piyasa ekonomisinin egemen olduğu kapitalist toplumda, devletin bireylere çalışma hakkını tanıması, onlara doğrudan iş sağlama yükümlülüğü altına girmesi anlamına gelmez. Bireyin iş bulması, arz ve talep dengesine göre şekillenen işgücü piyasasına bağlı olarak belirlenir. Ancak yine de, bireyin iş bulmasında devlete düşen görevler vardır. Devlet, çalışma hakkını, ancak tam istihdamın gerçekleştirilmesi yolu ile bir tür güvence altına alabilir. Çalışma hakkı, devletin iş aramayı kurumsal olarak düzenleyerek her iş arayanın iş bulmasını kolaylaştırması, istemeden işsiz kalanlara yardım olanağı sağlaması gibi hizmetler sunması ile anlam kazanır.

Çalışma hakkının yaşama geçirilmesi, iş yasalarına uygun olarak çalıştıkları sürece, çalışanlara iş güvencesinin sağlanmasını gerektirir. Çalışma hakkı, çalışma hakkının korunmasını amaçlayan kurumlarla desteklenmedikçe bir anlam ifade etmez. Diğer bir deyişle, çalışma hakkının uygulamada bir değer kazanabilmesi için, bireylerin uygun bir işe yerleştirilmeleri yeterli olmamakta; kurallara uygun olarak çalıştıkları sürece, onların işlerini kolayca kaybetmelerinin engellenmesi, onlara iş güvencesi sağlanması gerekmektedir. Bunun için de sosyal devlet yasalarının,

işverenin hakkı olmayan her türlü işten çıkarma kararlarına karşı iş güvencesi sağlayan '*caydırıcı*' ve '*onarıcı*' nitelikte düzenlenmeler olması gerekmektedir.

Çalışma hakkı, kişinin çalışma alanı ve iş yerini seçme hakkını da içerir. Bu husus genellikle "*çalışma özgürlüğü*" terimi ile ifade edilmekte ve bireylerin zorla çalıştırılamayacağını anlatmaktadır. Çalışma hakkı, çalışma özgürlüğü ile desteklenmek zorundadır. Bu anlamda, çalışma özgürlüğünü kısıtlayan bir hukuki düzenleme, çalışma hakkını da kısıtlamış sayılır.

Çalışma hakkı, işe almada ırk, renk, cinsiyet, din, siyasal düşünce gibi temel insan haklarını içeren hususlara dayalı olarak herhangi bir ayrımcılık yapılmamasıyla yaşama geçirilebilir. Çalışma hakkını düzenleyen bir diğer husus da kimsenin yaşına, cinsiyetine, gücüne uygun olmayan işlerde çalıştırılmamasıdır. Bu güvenceyi sağlama sosyal devletin görevidir.

Uluslararası Çalışma Örgütü, çalışma hakkı ve istihdamla ilgili çeşitli çalışmalar yapmış ve belgeler düzenlemiştir. Bu belgeler arasında en önemlisi, 1964 yılında kabul edilen 122 Sayılı İstihdam Politikası Hakkında Sözleşme ile aynı adı taşıyan öneridir. Sözleşmenin, I. Maddesi'nde sözleşmeyi onaylayan her ülkeden, üretici ve serbest iş seçimine olanak veren bir temel tam çalıştırma politikasını aktif olarak oluşturması ve gerçekleştirmesi istenmektedir.

Türkiye'de çalışma hakkı, anayasal bir hak olarak, Anayasa'nın "*Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler*" bölümü içinde düzenlenmiştir. "*Çalışma Hakkı ve Ödevi*" başlıklı 49. maddede, "*çalışma her insanın hakkı ve ödevidir*" hükmü yer alır. Bu hakkın yaşama geçirilmesi için, "*Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları korumak, çalışmayı desteklemek ve işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak için gerekli tedbirleri alır*" denmiştir. Yine Anayasa'nın 48. maddesinde, "*çalışma özgürlüğü*" ve 50. maddesinde de "*kimsenin yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılamayacağı*" hükmüne yer verilmiştir (T. Sendikacılık Ans., 1996: 213).

Bir ekonominin tam istihdam halinde çalıştırılması nasıl bir ütopya olarak teoride kalıyorsa, işsizliğin olmadığı, herkesin istediği, ihtiyaç duyduğu işte çalışmak istemesi de bir ütopyadır. Özellikle dünya genelinde Neo-liberalizm anlayışının egemen kılınmasıyla birlikte Sosyal Devlet anlayışının sorgulanıp, zayıflatılmaya başlandığı 1970'li yıllardan sonra çalışma hakkı da, gerçekleştirilmesi istenen ancak, tam olarak mümkün olmayan bir hak haline gelmiştir. Ekonominin işleyişi her geçen gün, bireyin ihtiyaçlarının giderilmesinden öte, '*düzenin*' devamlılığının sağlanması üzerine oturtulmuştur. Bu durum da bireyin istese de hak ettiği ve istediği bir işte çalışamaması anlamına geliyor.

2.1 Ekonominin Niteliklerinin Tanımı

Ekonomi, bir ülkedeki üretim ilişkilerinin incelenmesi bilimidir. Bir toplumun ekonomisi, o toplumun temeli ve altyapısıdır. Bütün üstyapı kurumları bu ekonomik temelden yansır. Politika, din, ahlak, ideoloji vb. temel olan ekonomiye göre biçimlenir. Ekonomi, insanların tüm düşünsel, duygusal davranışlarını belirler. Düşünce yapılarını yani üstyapıyı düzenlemek için ekonomik yapıyı, yani altyapıyı düzenlemek gerekir. Çünkü bir toplumun ekonomik yapısı nasılsa onun hukuku, ahlakı, eğitimi, dini, ideolojisi, devleti ve politikası ona uygun olur. Ekonominin önemi buradan kaynaklanır. Ekonominin bir yansıması olan üstyapı kurumlarının da ekonomiyi geniş çapta etkilediği unutulmamalıdır. Etki, alt ve üstyapılar arasında karşılıklıdır (Hançerlioğlu-II, 2005: 23).

Küresel bazda ekonomik ilişkiler, "*Kişi nasıl yaşarsa öyle düşünür*" söylemini doğrular nitelikte olup; insanlığı olabildiğince tekdüze, ortak niteliklere sahip, basit bir yaşama doğru yönlendirmeye devam etmektedir. Ülkeler yaşam standartları yönünden birbirlerine yakınlaşamasalar da çalışanların sorunlarının ortak nitelikler taşıması onların bu yönlerden yakınlaşmalarına neden olmaktadır. Üretim ilişkilerindeki standartlaşma, farklı kültür, ırk, dil, din ve milliyetlerdeki toplumların açlık, işsizlik, örgütlenememe, sendikalaşamama, hakkına sahip çıkamama gibi ortak

sorunların yaygınlık kazanmasına neden olmuştur. Tek kültürlü bir dünyaya doğru başlayan bu değişim rüzgarı, kapitalist üretim tarzının ekonomide egemen olmasının bir sonucudur. İzole yaşamanın imkansızlığının bir bedeli olan küreselleşmenin dayanılmaz cazibesi, hepimizi bir ana şefkatiyle sarıp sarmalamaktadır. Ama bu ana, kucağına aldığı çocuğu hiç bırakmamacasına sevmektedir, ta ki öldüresiye kadar.

a. Üretim:

Üretim, insanın var olabilmesi için doğayı değiştirmesi ve doğayı değiştirirken kendini de değiştirmesi süreci olarak tanımlanabilir. Üretim, insanın yaşayabilmesi için gerekli her türlü araç ve besinleri kendi işgücünü tüketerek doğadan elde etmesini dile getirir. Bundan dolayı üretim kişinin varlık sebebidir. Bunun yanında, kişinin yaşamının belirlenmesinde de temel etmendir. İnsanlar doğayla ilişki kurabilmek için zorunlu olarak birbirleriyle de ilişki kurarlar. Üretmek için doğayı değişikliğe uğratırken kendilerini ve dolayısıyla birbirlerini de değişikliğe uğratırlar. Toplumsal yapı bu değişikliklerle şekillenir. İnsanlar üretim faaliyetleriyle belirlenen düşünceler edinirler; töreler, kurallar, dinler ve ideolojiler yaratırlar. Daha sonra, üretimle belirlenmiş olan bütün bu üst yapı kurumlarıyla yine doğayı, kendilerini ve birbirlerini değiştirirler. Tarihsel süreçte hayvanlıktan insanlığa geçiş üretimle başlamıştır. Doğanın bütün varlıkları arasında üretebilen tek varlık insandır. Dolayısıyla üretim, her şeyden önce insanca bir iştir. İnsanın varlık koşulu ve bundan ötürü temel niteliği de üretici olmaktır.

İnsanlık tarihi, üretebilmek için gerekli iki koşulun, üretebilecek insanla üretilebilecek doğanın karşılaşmasıyla başlamıştır. Bu iki doğal varlığın, aralarında ilişki kurup birbirlerini karşılıklı olarak etkileyebilmeleri ve geliştirebilmeleri için gerekli olan üretim aracının insan eliyle yaratılması üretimi gerçekleştirmiştir. Böylece doğa, var olduğundan beri ilk kez değişmeye ve değişirken kendisini değiştiren insanı da değiştirmeye başlamıştır. Doğa, insan ve aleti olmak üzere bu üretim güçlerinin karşılıklı etkileşmeleriyle gerçekleşen gelişimsel değişime, evrende yepyeni bir doğa, bir insansal doğa (kültür) yaratmış bulunmaktadır. Üretim hiçbir zaman bireysel olarak gerçekleştirilememiş ve daima toplumsal bir karakter

taşımıştır, bu nedenle insanlar arasında kurulan ilişkiler zorunlu üretim ilişkileridir. Bu ilk ve zorunlu ilişkiler, zamanla dinsel, ahlaksal, siyasal, hukuksal vb. ilişkileri doğurmuştur. Demek ki, bütün insan ilişkilerinin temeli üretim ilişkileri, yani üretimdir (Hançerlioğlu-VII, 2005: 92).

İnsan üretebildiği oranda birey olmayı, toplumun bir üyesi olmayı başarır. Üretebildiği, üretimini bir üst aşamaya taşıyıp onu, çevresindeki diğer bireylerle paylaşabildiği, ihtiyacından fazlasını (artan ürünü) saklamayı becerebildiği oranda sosyalleşmiş, sorumluluk alarak, değişen şartlara ve ortama uyum sağlayabilmiştir. Doğa ile mücadelesinde hep bir sonrasını düşünerek mücadele etmiş, yaşadıklarından, yaptıklarından hep yeni stratejiler oluşturabilmiştir. Kendisinden sonra gelecek kuşaklara bu tecrübe ve deneyimleri bırakabilmesi, tarihin tekerrür edebilme sürecini kısaltmıştır. İnsan çevresinden, çevresindeki canlılardan üretim yaparak, üretim yaparken edindiği birikimler sayesinde farklılaşarak ayrışabilmiş; zayıf, çelimsiz ve çoğu kez çaresiz olmasına rağmen doğa ile mücadelesinde başarı kazanmıştır. Tarihin ilk dönemlerinden bu yana insanlığın ilk öğrendiği ilke, "*birlikten kuvvet doğar*" prensibidir. Onun sayesinde pek çok zorluklar aşılmış, doğanın acımasızlığı dize getirilmiş, ortak, kolektif mücadelenin önemi kavranmıştır.

Günümüzde de üretim sürecinin devam eden sorunlarını yenmek, alaşağı edebilmenin yolu birlikte, kolektif mücadele etmekten, örgütlü birey olmaktan geçer. Değişen şartlarla birlikte, insanlar arasındaki ilişkilerin de değiştiği söylenebilirse de, temelde insanlar yine yaşam mücadelesini doğaya, çevreye ve çalışma hayatında karşılaştıkları sorunlara karşı vermeye devam etmektedir. Üretim ilişkilerinde değişen tek şey iş bölümü, uzmanlaşma, gibi kavramlarla üretim ilişkilerinin belirli bir kalıbın içinde mekanikleştirilerek, topluma benimsetilmesi, adeta şartlı refleks haline getirilmesidir.

b. Bölüşüm:

Bölüşüm, ulusal gelirin bireyler arasında paylaşılmasını, gelir dağılımını ifade eder. Kapitalist ekonomi politiğe göre, ulusal geliri toprak, emek, sermaye ve girişimcinin sağladığı ileri sürülür; bu nedenle de ulusal gelirin toprak faktörüne rant, emek faktörüne ücret, sermaye faktörüne faiz ve girişimci faktörüne kâr verilmek suretiyle bölüşüldüğü varsayılır. En büyük payı kimlerin alacağı tartışılır ve bölüşümün sosyal adalet ilkesine göre yapılması gerektiği savunulur. Kapitalist ekonomi politik kuramcılarına göre sosyal adalet, üretim güçlerine üretime yaptıkları katkı oranında bölüştürmekle gerçekleşecektir. Aslında bölüşüm biçimleri, üretim araçları mülkiyetinin karakterine bağlıdır. Kapitalist üretim düzeninde üretim araçlarına sahip olan üretime katılmadığı halde, üretilen değerlerin en büyük payını alır. Sosyalist ekonomide ise, üretim araçları toplumsal mülkiyet altında olduğundan çalışmaya göre bölüşüm ilkesi uygulanır. Bu uygulanırken de yapılan işin önemine, yapanın yetişkinlik derecesine ve çalışılan süreye bakılır (Hançerlioğlu-I, 2005: 197).

Bir ekonomide nasıl ve ne şekilde üretim yapılırsa yapılsın, adil ve dürüst bir bölüşüm sağlanmadığı sürece sosyal barış ve huzurun tesisi mümkün olmaz. Güçlü olanın sesinin çıktığı bir ekonomik yapı, hiçbir durum ve şartta sonsuza dek yaşayamaz. Bütün ekonomik ve siyasal sistemlerin amacı insanlara, insanlığa mutluluk vermektir. Hiçbir düşünce ve sistem "*Ben sizi mutsuz edeceğim*" diyerek iktidar olmaz. Bu nedenle kitleler bilinçlenerek örgütlenmeli, çalışma hayatındaki dengeyi kurabilmenin yollarını aramalıdır. Denge kurulamadığı sürece, adaletsizlik devam edip, adil bölüşüm sadece kitaplarda yaşayan bir amaç olacaktır.

c. Kâr:

Kâr, maliyet fiyatı ile satış fiyatı arasındaki farktır. Marksist ekonomistlere göre kâr artık emekten elde edilen artık değerdir ve kapitalist ekonominin hem amacı, hem de geliştirici gücüdür. Bu anlayışa göre, '*üretimin miktarı, üretimle ve toplumsal ihtiyaçlar arasındaki ilişkilere göre belirlenecek yerde ödenmeyen emeğin*

sahiplenmesiyle ve bu ödenmeyen emeğin genel olarak gerçekleştirilen emek içindeki oranıyla yani kârla belirlenir". Sonuç olarak '*kapitalist üretim biçimi, insan ihtiyaçlarının giderilmesiyle değil, belli bir kârın gerçekleştirilmesiyle duruverir*' ve '*avanse edilen (öngörülüp ayrılan) toplam sermayenin zürriyeti olmak sıfatıyla artık değer, kâr biçimini alır*'.

Kapitalist girişimcinin bu gerçeği görememesi, maliyet fiyatını malın değeri sanmasından ileri gelir. Üretim fiyatı, malın maliyet fiyatıyla artık değerin toplamıdır. Satış fiyatı, pazarda, birbirinden farklı olabilen üretim fiyatlarının ortalamasıyla teşekkül eder. Değer, böylece, ortalama kâr halini alır. Bu durum, şöyle bir örnekle açıklanabilir: toplam sermayeleri 100 olan üç firma varsayalım. Birinci firma sabit sermaye olarak- bina, makinelere, hammadde, ısıtma ve aydınlatmaya- 60 ve değişken sermaye olarak –işçi ücretlerine- 40 yatırır. Artık değer oranının da %100 olduğunu varsayalım. Bu firma ürettiği maldan 40 artıkdeğer elde edecek ve ürettiği malın değeri –üretim fiyatı- değişmeyen ve değişen sermayelerle artık değerin toplamı 140 olacaktır. İkinci firma, sabit sermayeye 70, değişken sermayeye 30 yatırsın. Bu firma da ürettiği maldan 30 artık değer elde edecek ve ürettiği malın değeri aynı toplamayla 130 olacaktır. Üçüncü firmanın de sabit sermayeye 80, değişken sermayeye 20 yatırdığını varsayalım; bunun elde edeceği artık değer 20 ve ürettiği malın değeri 120 olacaktır. Şimdi bu üç değerde gerçekleşmiş olan aynı mal, pazarda ortalama satış fiyatı olan 130'a satılacaktır. Böylece kâr da ortalanarak, mallarını birinci firma değerinin altında, ikinci firma tam değerinde, üçüncü firma değerinin üstünde sattığı halde her üç firma da %30 kâr etmiş olacaktır. Görüldüğü gibi, sabit sermayeye ayırdığı sermaye payı en büyük olan firma, az gelişmiş firmaların kârının bir bölümünü böylece ele geçirmiş olmaktadır. Örnekte en gelişmiş firma üçüncü firmadır ve toplam sermayesine oranla %20 artık değer elde ettiğinden dolayı %20 kâr etmesi gerekirken, %30 kâr etmekte ve %40 kâr etmesi gerekirken %30 kâr eden en gelişmemiş birinci firmanın %10 kârına da sahip olmaktadır (Hançerlioğlu-III, 2005, 214-215).

Kapitalist üretim biçiminin doğal bir sonucu elde edilen kârın, üretim sürecine katılan toprak, emek, sermaye ve girişimcinin arasında pay edilirken, bu

sürece yaptıkları katkıyla orantılı olarak paylaştırılması gerekir. Ancak üretimin toplumun ihtiyaçları göz önüne alınarak değil, sermayedarın talep ve isteklerine göre şekillenmesi, elde edilen kârın da kişiselleşmesine sebep olmaktadır. Bu anlayış kârın üretim faktörleri arasında dağılımının yapılmasında belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla mevcut üretim ilişkilerinde kâr kavramı, sermayenin elde ettiği bir değer, sonuç olarak karşımıza çıkar.

d. Emek:

Emek, insanın doğayı değiştirmek için gerçekleştirdiği bilinçli ve yararlı çalışmadır. Hayvan doğadan toplar, insan ise, doğayı emeğiyle üretir, değiştirir ve hizmetine koşar. K. Marx şöyle der: "*Emek, doğayla ve bundan ötürü doğal bilimlerle insan arasındaki en gerçek tarihsel ilişkidir. Emeğin, temel insan yeteneklerinin dışsal bir gerçekleşme biçimi olarak anlaşılmasıdır ki, doğanın insansal özünün ya da insanın doğal özünün anlaşılmasını olanaklı kılar*" (Marx,2003: 155).

Marx emek sürecinin temel etkenlerini Kapital adlı ünlü eserinde şöyle açıklamaktadır: 1- İnsan kişisel faaliyeti, yani işin kendisi, 2- Üstünde çalışılacak nesne, 3- O nesneyi etkileyecek alet… "*İnsan alet yapan hayvandır*" ve alet yapan emeğiyle insanlaşmıştır. Marx şöyle der; "*Çalışan bir kimsenin malik olduğu ilk şey çalışma nesnesi değil, çalışma aletidir*". İnsan aletsiz emek harcayamaz, onun elinden aletlerini alırsanız onu kolaylıkla köleleştirebilirsiniz. Köleci üretim düzeninden kapitalist üretim düzenine kadar uzanan insanın köleleştirilmesi sürecinin kısa öyküsü bundan ibarettir. Karl Marx bir malın ekonomik değerinin o malın içinde billurlaşan insan emeğine eşit olduğunu açıklamış ve "*emek, üründe billurlaşır*" demiştir. Kapitalist düzende değer, bir malın yeniden üretilmesi için gereken emek miktarıyla belirlenir. Emek de böylece, mal niteliğine dönüşür. Emek gücü, kullanma değeri harcanırken değiştirme değeri- ki asıl ekonomik değer budur, ekonomide değer kavramından değiştirme değeri anlaşılır- yaratan tek mal'dır. Pazarlarda bu nitelikte başka hiçbir mal yoktur. "*Böylece insanların, emeklerinin*

ürünleri arasında değerler olarak ilişki kurmaları, bu maddeleri bir türden insan emeğinin basit özdeksel zarfları olarak görmelerinden ileri gelmez. Tam tersine, insanlar değiştirme yoluyla türlü ürünlerini değerler olarak karşılaştırdıklarında, bizzat bu hareket yoluyla onlar için harcanmış olan farklı emekleri de insan emeği olarak karşılaştırmış olurlar. Bunun farkında değildirler, ama yaptıkları budur. Her emek ürününü bir toplumsal hiyeroglife dönüştüren değerdir. Ne var ki, insanlar daha sonra bu hiyeroglifi çözmeye, bizzat kendi toplumsal ürünlerinin sırrını öğrenmeye çabalarlar. Emek ürünlerinin, değer oldukları ölçüde, onların üretimi için harcanan insan emeğinin maddi ifadelerinden başka bir şey olmadığını söyleyen bilimsel buluş, insanlığın gelişim tarihi içinde bir dönem noktasını oluşturur" (Marx, 2003: 160).

Değeri belirleyen emek, toplumsal ortalama emektir. Bahçıvanın, kunduracının, terzinin somut emekleri ancak bir malın kullanma değerini meydana getirirler, bir malın değiştirme değeri (asıl ekonomik değer) bu çeşit somut emekler arasında ortak güç olan soyut emektir. Soyut emek, çeşitli somut emekler arasında nicelik ve nitelik ayrılıklarını gideren ve bütünleştiren toplumsal ortalama insan gücüdür. Sermayenin ve kapitalist birikimin temeli, emeğin bu iki karakteri arasındaki farktır.

İşbölümü ve uzmanlaşma temeline dayanan küresel ekonomik yapıda, emekçi niteliksizleştirilerek, sıradanlaşmaktadır. Bunun sonucunda da "*işe göre emek*" mantığıyla, emeğin sermayenin belirlediği kalıplara girmesi sağlanır. Özgürlüğü elinden alınan emek, kendini geliştirememekte, kalitesizleşmeye, sermayeye bağımlı hale gelmektedir. Günümüz üretim ilişkilerinin genel sorunu olan bu durum, çalışma hayatının da temel felsefesidir. Mekanik bilgi, emeğiyle geçinen kesimin geneline hâkim olan bir hastalık durumundadır. Geçmişte ancak tartışılabilecek bu hazin durum, tek kutuplu dünyanın bizlere bir armağanıdır.

e. Emek- Emek Gücü:

Emek bir insanın çalışmasıdır, örneğin bir kunduracı bir çift kundura yapabilmek için o bir çift kundurada billurlaştığı miktarda emek harcar. Emek gücü ise, bir insanın çalışabilme gücüdür. Örneğin kunduracının bir günde on çift kundura yapabilecek miktardaki fiziksel ve ruhsal gücüdür. İşveren, emekçinin emeğini satın alıyormuş gibi görünür, oysa gerçekte emek gücünü satın alır. Verdiği ücret, emekçinin emeğinin değil, emek gücünün ücretidir. Bu gerçeği şu örnekle açıklayabiliriz: Bir işveren bir emekçinin emek gücünü günde yirmi lira ücretle satın almıştır, çünkü bu emekçi bir günde harcadığı fiziksel ve ruhsal emek gücünü yirmi liralık besin vb. ile yeniden üretebilmektedir, demek ki emek gücü –malın fiyatı da bütün malların fiyatları gibi yeniden üretimi için gereken parayla belirlenmiş ve kesin olarak yirmi liradır. Denilebilir ki, bu emekçi günde dört saat çalışmakla yirmi liralık emek değer yaratmaktadır, diğer bir ifadeyle emek gücünün bir günlük harcanışını yeniden üretmek için gereken değeri sağlamaktadır. Ne var ki günde, dört saat değil sekiz saat çalışmak için satın alınmıştır ve emek gücü de bu sekiz saatlik çalışmaya elverişlidir. Sekiz saatlik emek gücü harcayışını yeniden üretmek için gerekli değeri dört saatte yaratan işçi daha dört saat değer yaratmaya devam edecektir. İşte bu geri kalan dört saatte yaratılan değer, işverenin kâr adını verdiği artık değerdir ve bu değerin, emek gücünün bedeli olarak aldığı ücrette karşılığı bulunmamaktadır. Daha açık bir ifadeyle emekçi, günde sekiz saat çalışarak kırk liralık bir emek değer yaratıyor, buna karşı yirmi lira emek gücü ücreti alıyor. Emeğinin değerini almış olsaydı kırk lira alması gerekirdi, oysa emek gücünün değeri olan yirmi lira almaktadır. İşveren, emek gücünü değiştirme değeriyle satın almış ve kullanma değerinden yararlanmıştır. Emek gücü satıcısı emekçi de her satıcı gibi, malın kullanma değerini değiştirme değeriyle satmıştır. Gerçekten de bunda hiçbir anormallik yoktur. Asıl anormallik, insan denilen varlığı üretim araçlarından yoksun bırakarak onu değiştirme değeri ile satılıp kullanma değerinden yararlanılan bir mal haline düşürmektir (Hançerlioğlu-II, 2005, 41).

Emek, insana yakışan bir yaşam için gerekli olan bütün değerlerin tek yaratıcısı ve kaynağıdır. İnsan emeği geçmemiş hiçbir nesne değerli değildir. Marx

şöyle der: "*Emek, her şeyden önce, insanın ve doğanın katıldığı ve insanın kendisiyle ve doğa arasındaki özdeksel etkileşimi başlattığı, düzenlediği ve denetlediği bir süreçtir*" (Marx, 2003: 169). Emeğin birikimi, toplumcu düzende toplumun gelişmesini, kapitalist düzende ise sermayenin gelişmesini gerçekleştirir. "*Hiçbir şey, kullanıma yarayan bir şey olmadan, değer olamaz. O şey yararsızsa, onda yatan emek de yararsızdır. Bu emek, emek sayılmaz ve bu yüzdendir ki, bir değer yaratmış sayılmaz*" (Marx, 1975-I:55). "*Bundan ötürüdür ki, kullanma değerlerinin yaratıcısı olarak, yararlı emek olarak emek insanın bütün toplum biçimlerinden bağımsız bir varoluş koşulu, insanla doğa arasındaki madde alışverişini ve dolayısıyla insan yaşamını sağlayan ve mümkün kılan doğal bir zorunluluktur*" (Marx,1975-I:57). "*Aldığı özel biçimi, yani emeğin yararlı olma niteliğini bir kenara bırakırsak, harcanmış insan emeği emek gücünden başka bir şey değildir. Nitelikçe farklı üretken emekler olmakla beraber, terziliğin ve dokumacılığın her ikisi de insan beyninin, kaslarının, sinirlerinin, elinin, vb.lerinin üretim amacıyla kullanılıp harcanmasıdır ve bu anlamda her ikisi de insan emeğidir. Bunlar, insanın emek gücünün harcanmasının sadece iki değişik yönüdür*" (Marx, 1975-I:58).

Eşitsizlikler üzerine kurulu olan üretim ilişkilerinin doğal sonucu olarak, çalışma hayatının iki önemli unsuru olan işçi ile işveren ilişkilerinin temelinde bu eşitsizlikten kaynaklanan bir haksızlık vardır. Taraflar arasındaki gücün dengesizliği, ilişkilerin tesisi ve sürdürülmesi aşamalarında belirleyici rol oynar. İlişkilerdeki dengeyi kamunun çıkardığı yasalar kurmak durumundadır. Eğer bu yasalar da baştan savma olursa, var olan dengesizlik kalıcı olur, adeta kader halini alır. Yaşamak için çalışmak zorunda olan emekçi kesimin bu durumundan faydalanmaya çalışmak ve bu duruma göz yummak yaşanan temel sorunların kaynağıdır.

f. Emekçi:

Emekçi, kapitalist üretim biçiminin doğurduğu bir işçi tipidir. Artık değer üretkeni olarak genellikle belli bir işi gören anlamındaki işçiden ayrılır. Kölelik düzenindeki kölelerle, feodal düzendeki ırgatlar soyundan olmakla birlikte artık

değer üretkeni olması sebebiyle onlardan ayrılır. Emekçi, işinde hiçbir bağımsızlığı olmayan, kendisinin ve ailesinin yiyeceğini karşılamaktan başka hiçbir ihtiyacını karşılayamayan, durumundan kurtulma umudu da taşımayan niteliktedir. Çünkü kapitalist üretim biçiminde zorunlu olarak ücretle kâr ters orantılıdır. Emekçi katlanılabilir bir duruma ancak, kendi karşıtını daha çok güçlendirerek gelebilir. İşinde hiçbir bağımsızlığı yoktur, çünkü üretim araçlarından yoksun bırakılarak emeğini satmak zorunda kaldığından başka kocaman bir makinenin binlerce önemsiz vidasından biri durumuna düşürülmüştür. Kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamaktan başka hiçbir ihtiyacını karşılayamaz, çünkü emekçinin payını, emek gücünü sürdürebilmek için gereken ölçüye indirmek kapitalist düzenin zorunluluğudur. Ayrıca, aldığı ücret ister yüksek ister düşük olsun, işverenin sermaye birikimi arttıkça durumu kötüleşir. Bu durum, yoksulluğun birikimi ile zenginliğin birikimi arasında zorunlu bir bağlantı kurar; zenginlik işverende toplanırken yoksulluk, üretimi yapan emekçide toplanır.

Emekçi çalıştığı oranda işvereni zenginleştirir. Sermayenin zenginleşmesinin işçiye yansımamasının sebebi, onun işverenin karşısında yeterli güçle duramaması, haklarını savunamamasıdır. Sermayenin örgütlü gücü karşısında işçi sınıfının da bir güç oluşturabilmesi, haklarını elde etmesi yanında, kendi gelişimi ve örgütlü geleceği bakımından hayati öneme sahiptir. Günümüzde emeğiyle çalışanların sayısı sürekli artarken, örgütlü emekçi sayısında aynı oranda bir artış görülmemektedir. Bu da işçi-işveren sınıfı arasındaki çelişkinin hangi taraftan yana güçlendiğini ortaya koymaktadır. Örgütsüz emekçi yalnızlaşmaya ve çaresizleşmeye mahkumdur.

g. Sermaye:

Sermaye, artık değer elde etmek için kullanılan para ve maldır. İlkçağlarda faiz karşılığı olarak ödünç verilen para ve malı dile getiriyordu. Çağdaş hukuk anlayışında da anaparanın karşılığı olarak kullanılmaktadır. Klasik ekonomide, elde edilmiş olan her türlü zenginliği ifade eder, gelir elde etmek için işletilebilecek her türlü mal ve paradır.

Aslında sermaye, birikmiş insan emeğidir. Sermaye, kapitalist düzene özgü bir kavramdır ve dile getirdiği üretim araçlarıyla para ancak artık değer yaratmak için kullanılmakla sermaye niteliğini kazanırlar. Bir ailenin kötü günler için biriktirdiği para, barınmak için aldığı ev, bir köylünün bizzat ekip biçtiği toprak sermaye değildir; bütün bunlar bir artık değer yaratmak için kullanırlarsa sermayeye dönüşürler.

Sermaye; kapitalist düzende bir toplumsal ilişkidir. Her sermaye iki bölümden oluşur: makine, hammadde, bina, aletler gibi üretim araçlarına yatırılan '*değişmeyen bölüm*' ve emek gücünün alınmasına harcanan '*değişken bölüm*' (Hançerlioğlu, 1986: 14).

Sermaye, işçi-işveren ilişkilerinde işçinin emeğinin karşılığı olarak, işvereni temsil eder. Sermaye, emek, güçsüzleştiği oranda gücüne güç katar. Emek ve sermaye arasındaki bu dengesiz durum, sosyal devlet kavramının doğmasını sağlamış olsa da, günümüzde sosyal devletten uzaklaşma yönündeki çabalar aslında emek-sermaye arasındaki ilişkide galip tarafın kim olduğunun da tescilidir.

h. Sendika-Lonca:

Sendika, üyelerinin çıkarlarını korumak için örgütlenmiş işçi örgütüdür. Özel yasalarla yükümlü olmamak, iç hiyerarşisi bulunmamak, federatif bir birliği gerçekleştirmeye çalışmak bakımından ortaçağ loncalarından ayrılır. Loncaların özel yasaları vardır ve üyeleri bu yasalara uymak zorundadır, bu yasalara uymayan ve loncasının belge vermediği üye hiçbir yerde çalışamaz. Sendikanın böyle bir özelliği yoktur, sadece ortak çıkarları savunmakla yetinir. Bundan başka, loncalarda çırak, kalfa, usta hiyerarşisi ve bunların birinden ötekine geçmek için özel sınavlar vardır. Sendikada böyle bir hiyerarşi yoktur ve ustadan paket taşıyan çocuğa kadar bütün üyelerini eşit olarak içinde toplamaktadır. Loncalar başlı başına bir bütündürler ve birleşme amacı gütmezler, işçilik niteliği değil, iş temeli esasına göre kurulmuşlardır.

Sendikalar ise işçileri birleştirmek amacını güderler ve hangi iş kolunda olursa olsun bütün işçileri işçiliğin ortak çıkarları etrafında toplarlar. Sendikanın amacı işçiliktir, loncanın amacı iştir (Hançerlioğlu-VI, 2005: 60- 61).

Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkması sonucu, üretim ilişkilerinde görülen değişim, meslek örgütlenmesi şeklinde biçimlenen loncaları gereksiz hale getirmiş; onların boşalttığı boşluğun sendikalar tarafından doldurulmasına neden olmuştur. Atölye tipi üretime geçilmesi, esnaf ve özellikle zanaatkarların zararına olarak, işçi sınıfının niceliksel olarak geçmişle kıyaslanmayacak rakamlara ulaşmasına yol açmıştır. Üretim araçlarının merkezileşmesinin bir sonucu olarak karşımıza çıkan tekelci olgu, işini kaybeden esnaf ve zanaatkarlar ile yeni yeni şekillenip filizlenen emekçilerin doğal olarak bir araya gelip durumdan vazife çıkarmaları sonucunu doğurmuştur. Toplum katmanlarında görülen büyük değişimin zorunlu sonucu olarak karşımıza çıkan, emeğinden başka satacak bir şeyi kalmayan insan toplulukları, çaresizce verdikleri var olma mücadelesi sonunda, yaşamak için birleşmenin gerekliliğini idrak edebilmişlerdir. Sanayi Devrimi'nin, sermayeden yana olarak başlattığı haksız gelişim süreci, işçi topluluklarının emeğin durumunu güçlendirmek adına yaptığı mücadeleyle azalmamış, eşitsiz gelişim daha sistemli bir formasyona bürünmüştür.

Günümüzde değişen çalışma koşullarına göre ortaya çıkan sendikaların bir bölümü meslek sendikasıdır; sadece aynı meslekten olan ücretlileri bünyesinde barındırır. Bazı sendikalar, işyeri sendikasıdır; yalnızca belirli bir işyerindeki ücretliler bu sendikada örgütlenebilir. İşkolu sendikalarında, aynı işkolunda kabul edilen ücretliler bir araya gelirler. Genel sendikalar ise tüm işkollarındaki ücretlileri örgütlemeyi amaçlar (Koç, 2003: 20).

Sendika birlikleri, genellikle, aynı yörede farklı işyerleri ve işkollarında örgütlü sendikaların üst örgütüdür. Federasyonlar ise, genellikle, farklı yörelerde aynı meslekte veya aynı işkolunda örgütlenmiş sendikaların üst örgütüdür. Konfederasyon ise, genellikle, tüm meslekler, bölgeler, işyerleri ve işkollarındaki kuruluşların ulusal düzeydeki örgütlenmesidir.

Sendikalar dışında da işçi örgütleri vardır. İşçiler, çeşitli dernekler, yardımlaşma sandıkları, konut ve tüketim kooperatifleri ve siyasal örgütlenmeler de oluşturabilir. Bir biçimde kurulan örgütlenme, bir süre sonra bir başka biçim ve içerik de kazanabilir. Bir yardımlaşma sandığının veya bir derneğin sendikaya dönüştüğü birçok örnek tarihte görülür. Bu nedenle, sendikacılık tarihinde, "*ilk sendika*" diye bir örnek yoktur. İnsanın evrimleşmesi gibi, işçileşme sürecindeki üreticilerin veya işçilerin oluşturdukları çeşitli örgütlenmelerin evrimleşme süreci sonucunda da sendikalar ortaya çıkmışlardır (Koç, 21).

ı. Sendikacılık:

Sendikacılık deyimi, genel olarak sendikalaşma hareketlerini ifade eder. Başta emekçi sendikaları olmak üzere işveren sendikaları, memur sendikaları, yazar sendikaları gibi pek çok alandaki sendikalaşma hareketini kapsar. Dört tür sendikacılıktan bahsedilebilir: Devrimci Sendikacılık, İyileştirmeci Sendikacılık (kurulu düzene karşı çıkmaksızın küçük reformlarla yetinmeyi ifade eder), Mesleksel Sendikacılık (hiçbir siyasal amaç taşımayıp üyelerine ekonomik yarar sağlama amacı güder), Güdümlü Sendikacılık (burjuva düşünürlerce toplumcu toplum sendikalarını nitelemek için kullanılır).

Lenin sendikacılığı şöyle tanımlamıştır: "*Sendikacılık, emekçilerin kendiliğinden oluşan hareketidir ve içinde bulundukları koşullardan ileri gelen acıların hafifletilmesi için hükümetleri önlem almaya zorlamak yolunda emekçilerin yaptıkları ortak savaşımı dile getirir. Ne var ki, bu durumu yaratan koşulları ortadan kaldırmayı, diğer bir ifadeyle emeği sermayenin boyunduruğundan kurtarmayı düşünemez*" (Lenin, 1977-V:). Bu tanıma göre sendikacılık, temelde Marxist düşünceden habersizdir. Bu temelden hareketle XIX. Yüzyılda Avrupa'da, birçok sendikacılık hareketi türemiştir. Bunların içindeki Devrimci Sendikacılık, Markxizmle hiçbir ilgisi bulunmayan, bir küçük burjuva hareketidir. Lenin şöyle der: "*Birçok ülkede devrimci sendikacılık; oportünizmin, reformizmin ve parlamenter*

kretenizmin doğrudan ve kaçınılmaz bir sonucudur" (Lenin, 1977-XIII:). Lenin bir başka yapıtında da bu hareketi burjuva sendikacılığı olarak niteler ve şöyle der: "*Sendikacılık, emekçilerin burjuva sınıfına ideolojik köleliği demektir*" (Lenin, 1977: 54).

Günümüzde gerçek anlamda Devrimci Sosyalizmi savunanlar dışında Devrimci Sendikacılık kavramına inanan ve bu uğurda mücadele eden yoktur. Sendikal ortamda egemen olan görüş diğer sendikal anlayışlar ve onların temsilcileridir. Esasında Devrimci Sendikacılık ile diğerlerinin bir arada bulunmaları, ortak hareket etmeleri gibi bir durum da söz konusu değildir. Bu tür radikal sendikal söylemlerin taraf bulabilmesi ve uygulanabilirliklerinin test edilebilmeleri yaşamın somut gerçekleriyle uyuşmalarına bağlıdır. Dünya genelinde hakim olan anlayışın muhafazakar ve ılımlı bir havada olması, sendikal mücadelenin de bu yönde taraf bulup gelişmesine sebep olmaktadır.

3.1. Sendikaların Hak Alma Araçları:

İşçi sınıfı kapitalist düzende gücü kadar hak alır. Ancak bu güç, sanıldığı gibi sadece eylemlilik değildir. İşçi sınıfının gücü dikkate alındığında, ücretli işgücünün yetersizliği (işçi azlığı), nitelikli işgücünün yetersizliği, işsizlik düzeyi, işçilik bilinci, sınıf bilinci, örgütlülük biçimi ve düzeyi, grev hakkı, eylemlilik alışkanlığı, siyasal bilinç, siyasal bilincin etkili olabildiği demokratik ortamlar gibi etkenler önemlidir (Koç, 2003: 21). Bu etkenler, işçi sınıfının gücünü belirler. Bu gücün alınmış haklara dönüşebilmesi için, karşı tarafın gücü ve olanakları da etkilidir. İşçi sınıfı, aynı bilinç ve örgütlülük düzeyi ile ekonomik bunalım dönemlerine göre ekonomik büyüme dönemlerinde daha fazla hak ve özgürlük elde edebilir. Sermaye cephesindeki çatlaklar ve gedikler ise işçi sınıfı hareketinin güçlenmesine katkı sağlar.

İşçi hak ve özgürlüklerini düzenleyen iki ana araç vardır: Mevzuat ve Toplu İş Sözleşmeleri. Mevzuat, genel kural olarak, işçilerin sendikalarda örgütlü olup

olmadıklarına bakılmaksızın uygulanır. Toplu iş sözleşmeleri ise kural olarak sendikalarda örgütlü bulunan işçilerin yararlanabildiği bir araçtır.

Sendikalar, yeni hak ve özgürlükler elde etme mücadelesinde, mevzuat ile toplu iş sözleşmeleri arasında uygun bir denge oluşturmak zorundadır. Mevzuata çok fazla ağırlık verilirse, işçilerin sendikalarda örgütlenmeleri doğrultusundaki eğilimde bir azalma gözlenir. Toplu iş sözleşmelerine çok fazla ağırlık verilirse, işçi sınıfının sendikalarda örgütlü kesimlerinin sınıfın diğer kesimlerinden tecrit olması gibi bir sonuç doğurabilir.

Ülkemizde, mevzuat ve toplu iş sözleşmelerinin yanı sıra başka yollarda da hak elde edebilmeleri mümkündür: İş sözleşmesi (hizmet akdi), işçinin tek başına işvereni ile yaptığı sözleşmedir. Takım sözleşmesi, sendika üyesi olmayan bir grup işçinin, işverenle görüşerek imzaladıkları anlaşmadır. Umumi mukavele, Borçlar Kanunu'na göre, işçiler veya işçi örgütleriyle işveren veya işveren örgütleri arasında imzalanan anlaşmadır. Bir işçi örgütü ile işveren arasında imzalanmış bir umumi mukavele bir toplu iş sözleşmesi demektir (Koç, 2003: 23).

4.1. Sendikacılığı Doğuran Tarihsel Koşullar

Sendikacılık, ücretlilik düzeninin doğuşuyla birlikte ortaya çıkmıştır. Ücretlilik düzeninin temelinde yatan sanayi devrimi ve kapitalizm, ilk defa İngiltere'de varlık kazandığı için sendikacılığın beşiği de bu ülke olmuştur (Işıklı,2003: 17).

Sanayi devriminin ve kapitalizmin oluşturduğu ve sendikacılığın doğuşuna ortam hazırlayan koşullar, başlıca iki noktada toplanabilir:

1- Emek-sermaye ayrılığı ve emeğin özgürleşmesi,
2- Emeği ile geçinenlerin (bağımlı çalışanların) sayıca artması.

Sanayi devrimi büyük ölçekli üretimi getirmiştir. Sanayi devrimi sonrasında, bir emekçinin, tek başına üretim araçlarının sahibi, yani aynı zamanda hem işçi ve hem de işveren olabildiği dönemler gerilerde kalmıştır. Çünkü sanayi devrimini tamamlamış olan toplumlarda, basit el tezgahlarıyla yapılan zanaatkarlık veya mütevazi bir dükkanda yürütülen esnaflık türü işler hızla tarihe mal olmaya başlamıştır.

Sanayi devrimiyle birlikte varlık kazanan rekabete dayalı piyasa düzeninde, üretim araçlarının sahipliğinin kime veya kimlere ait olduğunu belirleyen tekelleşme yasasıdır. Tekelleşme, fizik bilimindeki yer çekimi yasasına benzer. Büyük kitlenin küçük kitleyi çekmesi gibi, büyük sermaye de küçük sermayeyi özümser. Böylece, bir tarafta sermayeyi, yani üretim araçlarını ellerinde toplayan ve giderek daralan bir kesim oluşurken, diğer yanda ise, nüfus içinde giderek genişleyen bir kesimin üretim araçlarına sahip olma şansını yitirdikleri görülür (Işıklı: 18).

Üretim araçlarının sahibi durumunda olanlar, daha büyük sermaye sahibi tarafından yutulmamak ve bu konumlarını kaybetmemek için sürekli kâr ederek rekabet ilişkilerinde altta kalmamak çabasındadırlar. Kâr etmek için işçi çalıştırmak zorundadırlar. Bu ilişkiler çerçevesinde, üretime, emeği ve sermayeyi katanlar farklı insanlardır. Böylece, emek-sermaye ayrılığı ortaya çıkar.

Emeğin özgürleşmesi, hukuki anlamdadır. Emekçiyi köleci veya feodal düzende olduğu gibi belli bir işyerine bağlı kılan zora dayalı bir kural yoktur. Ancak bu durum, tamamen kuralsızlığın olduğu anlamına gelmez. Çok katı ve acımasız kurallar vardır; bu kurallar hukuksal değil ekonomik kaynaklı kurallardır. Eli kılıçlı muhafızlar olmasa da işçi çalışmayla ilgili kararlarında serbest değildir. Bu koşullarda akit yapma serbestliği, geniş ölçüde sözde kalmaya mahkûm bir ilkeden ibarettir. Böylece, tarihte benzeri görülmemiş bir üretim ilişkileri düzeni doğuyordu. Geride, serbest rekabet temelinde biçimlenen bu ilişkilerden doğan sorunların nasıl çözüleceği söz konusuydu.

Aslında sorunların nasıl çözüleceği sorusu, bir başka soruyla bağlantılıdır; gerçek anlamda sorun var mıdır, varsa ne tür bir sorun vardır? Bu soru ve sorunlara verilen değişik yanıtlar, değişik doktrin ve ekonomik sistemlerin ana içeriğini oluşturur. Her biri değişik bir sınıfsal çıkarı temsil eden doktrinler, bu sorulara yanıt getirirken toplumsal ekonomik yaşamda sorunların varlığı ve bu sorunların çözümü bakımından sendikacılık olgusunun yeri konusunda değişik bakış açıları geliştirmişlerdir. Geliştirilen bu bakış açıları, aralarındaki farkları açıklaması yönünden önemlidir.

a. Klasik İktisatçılar ve Emek Anlayışı:

Sanayi devriminin ortaya çıktığı, dönemin büyük gücü İngiltere'nin yoğun ve fazla üretmekten kaynaklanan mutlak üstünlüğünü teorileştirilip somut gerçeklerle örtüştürülmesi yönünde fikirler üreten Adam Smith (1723-1790), David Ricardo (1772-1823) ve John Stuart Mill'in (1806-1873) biçimlendirdiği klasik iktisat teorisi geçerliliğini genel anlamda günümüzde de sürdüren bir düşünce sistemidir. Bir anlamda yapılan sanayi üretiminin meşruluğunun kilisenin otoriter gücüyle birleştirip ilan edilmesidir.

Klasik iktisatçılar, rekabete dayalı piyasa mekanizmasının, her şeyi en uygun çözüme kavuşturabilecek ideal ve dokunulmaz bir işleyişe sahip bulunduğuna dair çok yaygın bir inancın doğuşuna zemin hazırlayan teoriler geliştirmişlerdir. Her türlü dış etkiden, devlet müdahalesinden azami derecede soyutlanmış bir serbest rekabet düzeninde, bireysel çıkar için ortaya konulan çabaları –Adam Smith'in ifadesiyle- toplumsal faydaya yönlendiren bir "*görünmez el*"in varlığını savunmuşlardır. Smith ayrıca, toplumsal çıkar amacıyla gerçekleştirilen çabalardan yarar gelmeyeceğini, bu yöndeki çabaların eninde sonunda kişisel bir amaca veya kişisel bazı amaçlara hizmet etmekten başka bir sonuca ulaşmayacağını ileri sürmüştür. Yapılması gereken; her şeye en uygun çözümü getirebileceğine inandıkları "*görünmeyen el*"e inanmak ve onun işini zorlaştıracak ve onun hükmünde işleyen düzeni bozabilecek müdahalelerden kaçınmaktan ibarettir.

Klasik düşüncenin bireysel çıkarı ve rekabeti kutsallaştıran bakış açısı, iki önemli felsefi açıdan ilham almıştır. Bunlardan biri Darwin'in güçlünün güçsüzü, sağlıklının sağlıksızı tasfiyesinin doğal yaşamın esası olduğuna dair "*doğal ayıklanma*" kuramı, diğeri ise, yoksullukları ve sosyal adaletsizlikleri, ilahi adaletin takdirlerinin tecellisi olarak dokunulmaz sayan Püritenist Hıristiyan ahlakı, liberalizme arayıp da bulamayacağı birer kılıf oluşturmuştur. Liberaller bunu yaparken, insan topluluklarını vahşi hayvanların dünyasına özgü bir temele oturtmuş; ayrıca Tanrı'yı kapitalizmin günahlarının fatura edildiği bir merci gibi gösteriyorlardı. Ancak, klasik düşüncenin yaygın ve kalıcı kabul görmesinin asıl önemli nedeni, üretim güçlerinde insanlık tarihinin en büyük gelişmelerinin olmasıdır. Teknik alanda sıçrama klasiklerin döneminde ortaya çıkmıştır.

Klasik düşüncenin varsayımlarından yola çıkılınca, kaçınılmaz ve doğal olarak, sadece devlet müdahalesini değil, sendikalaşmayı da kabul etmeyen bir düzen kurduğunu söylemek gerekir. Çünkü sendikalaşma, düzenin esasını oluşturan bireycilikle bağdaşması mümkün olmayan bir bilinç üzerinde temellenir. Bu bilinç, en sade anlamıyla dayanışma bilincidir. Aralarında dayanışma göstererek sendikal faaliyete girişen işçi toplulukları, liberal anlayışa göre bireysel özgürlüklerle ters düşen bir iş yapmış olmaktadırlar. Bu düşünceyle, ortak bir karar oluşturarak, belli bir ücret talebiyle ortaya çıktıklarında, düşük ücretle çalışmaya hazır olan yığınların özgürlüklerinin kısıtlandığı savunulmuştur. Sendika haklarını yasaklamak üzere, 19. yüzyılın başlarında İngiltere'de yürürlüğe sokulan Combination Act'lar ve Fransa'da yürürlüğe sokulan Chapelier Yasaları bu görüşü dayanılarak düzenlenmiştir (Işıklı: 21).

Klasik iktisatçılara göre, bir meta gibi düşünülen emek de diğer mallar gibi en uygun karşılığını serbest piyasada bulabilecektir. Bu yolla belirlenen ücret, iş gücünün üretimi ve yeniden üretimi için gerekli olan düzeyde gerçekleşecektir. Ücret, işçinin emeğini sunabilecek düzeyde yaşamını sürdürebilmesi ve gelecek işçi kuşaklarının oluşumuna elverecek ölçüde neslini sürdürmesine olanak sağlayacak

düzeyde belirlenecektir. Klasikler bu kurama, "*en az geçim düzeyi*" adını vermişlerdir.

Klasik iktisatçılardan Ricardo'ya göre, "*Ücret, malların fiyatına göre belirlenir. Malların fiyatı ise, üretim maliyeti ve onu oluşturan emek tutarı tarafından belirlenir*". Bu düşünce, Marx'ın, değerin kaynağının emek olduğuna dair açıklamalarına kaynak olmuştur.

Alman düşünürü Ferdinand Lassalle (1825-1864) klasiklerin en az geçim düzeyine ilişkin düşüncelerinden ve Ricardo'nun ücret kuramından yola çıkarak ve bunları Malthus'un (1766-1834) nüfus kuramıyla birleştirmiş ve kapitalist toplumda ücretlerin belli bir düzeyin üstüne çıkmasını engelleyen bir "*Tunç Kanunu*"nun bulunduğu gözlemini ortaya koymuştur. Bu teoriye göre, '*işçilerin ücretlerini arttırmakta başarılı olmaları, geçici bir süre için mümkün olsa bile, bu yüzden refah düzeyleri artan işçilerin çok çocuk yapmaları sonucunda, iş gücü arzı artacak ve ücretler yeniden eski düzeylerine düşeceklerdir'*. Lassalle'a göre, "*Kapitalist toplumda işçiler için kurtuluş yolu, ücretlerini artırmak için boş yere mücadele etmektense, devletin öncülüğünde ve gözetiminde bazı kazanımlar sağlama olanaklarını aramalarıdır*". Bu düşünceler Lassalle'ı devlet sosyalizminin temsilcisi yapmıştır (Hançerlioğlu-VIII, 2005:339).

J. Stuart Mill ise, geliştirdiği "*Ücret Fonu*" kuramıyla, sendikaların daha yüksek ücret arayışlarının işsizliğe neden olmaktan başka bir sonuca hizmet etmeyeceğini dile getirmiştir. Mill'e göre, sermayedarların iş gücüne ödemek üzere ayırdıkları sabit bir fon vardır; dolayısıyla, daha yüksek ücret, daha az işçi çalıştırma zorunluluğunu doğurur. Ücretlere ayrılan fonu sabit saymak gibi bir yanılgıya dayanan bu düşünceler, sendikaları, işsizliğin ve ekonomik krizin sorumlusu gösteren görüşlerin esin kaynağı olmuşlardır. Kapitalizmin yanılgısı olarak değerlendirilen bu düşünceler, günümüzde egemen görüş olarak işçi-işveren ilişkilerinde belirleyici rol oynar. Sendikalaşma ve işçi hakları gibi temel çıkış noktalarında hep bir fren ve engel görevi üstlenirler.

b. Ütopik sosyalistler:

18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başları kapitalizmin doğmaya başladığı dönemdir. Kapitalizmin doğuşu ile birlikte ortaya çıkan sorunlar, insanlarda ve toplumlarda tepkiler uyandırmaktaydı. Bu yıllarda, birden bire ortaya çıkan ütopik sosyalistler, kapitalizmin doğurduğu yoksulluk, sömürü ve sosyal adaletsizlik karşısında oluşan tepkilerin ilk sözcüleri olarak önemli bir yere sahiptirler.

Hepsinin ortak özelliği iyiliksever olmalarıydı. Kapitalizmin ortaya çıkardığı çarpıklıklardan büyük rahatsızlık duyuyor; kafalarında tasarladıkları hayali dünyanın özlemini taşıyorlardı. "*Bir başka dünya arayışı*" onlarla başlamıştı. Aradıkları bu dünya ile ilgili olarak kafalarında pek çok hayali model yaratmışlardı. Bunların her biri birer yeryüzü cenneti gibiydiler. Ancak bu dünyalara nasıl olaşacakları sömürüsüz, adil, yoksulluğun olmadığı dünyayı nasıl kuracakları yönünde çeşitli öneriler geliştirmişlerdi. Ancak hepsinin ortak özelliği yeryüzü cennetine giden yolda, sendikalara ve daha geniş bir ifadeyle işçi sınıfının örgütlü mücadelesine dayanmayı hiç düşünmemişlerdi. Adam Smith'in görünmeyen eline inanılmayacağını görmüşlerdi ancak, düşüncelerinde işçi sınıfı kendisine inanılacak bir güç olarak düşünülmemekteydi. Bunun nedeni, kapitalizmin doğmuş olmasına rağmen, kapitalizmin ürünü olan işçi sınıfının, tarih sahnesindeki yerini gücünü hissettirecek düzeye ulaştıramamasıdır. Gerekli nicelik ve nitelikten yoksun bir sınıfa seslenmek yerine sanki karanlığa seslenmişler, bir sesin, bir ışığın cevap vermesini ister görünmüşlerdir. Her şeyin hayal etmeyle başlayabileceğini bizlere anlatmışlardır. Bu bölümde ütopik sosyalistlerin önde gelenlerini ve düşüncelerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Fransız Düşünürü Saint Simon (1760-1825); Fransız sosyalizmi ile birlikte günümüzdeki toplum biliminin isim babası olan Simon, topluma sanayinin ve bilimin gereklerine uygun bir yön verildiği takdirde, savaşların son bulduğu, yoksulluğa ve adaletsizliğe yer tanımayan bir düzenin ve yapılanmanın sağlanabileceğine inanmaktaydı. Sanayi, onun için temel bir kavramdı ve bu deyimi

ilk kullanan kendisi olmuştur. Bu yönüyle teknokrasinin babası sayılabilir. Toplumda iki türlü iktidar düşünüyordu. Birincisi dünyevi iktidar olacaktı. Bu iktidarın sahipleri olarak sanayicileri düşünüyordu. Diğeri ise bilginlere ait olacağını düşündüğü manevi iktidardı.

Saint Simon'un öngördüğü toplumsal yapılanmaya giden yolda, sınıf mücadelesine ve dolayısıyla sendikalara yer yoktur. Akıllı bir iktidar sahibinin bu yolu açacağına dair beklentisi, çağdaşı Napoleon Bonaparte hakkındaki iyimser bakış açısıyla somutlaşmaktadır. Kendisi Batı idealizminin sembol karakterlerinden biridir.

Türk düşünürü Cemil Meriç'e göre çağımız Saint-Simon'la başlar; o hem Comte, hem Durkheim, hem de Marx'ın hocasıdır. Dolayısıyla, Saint-simon anlaşılmadan ne Marxim ne de Sosyoloji tam olarak anlaşılabilir. Meriç, 1967 yılında basılan eserinin önsüzünde şunları söylemektedir: *"Batı elli yıldır tarihiyle hesaplaşmaktadır. Derslerini yeni baştan dinlemek istediği iki hoca var: Saint-Simon ve Proudhon. Biz de seslerini yeniden dünyaya duyurmaya başlayan o iki yol göstericiye kulak kabarttık ve anladık ki Saint-Simon bu asrı dolduran düşüncedir."* (Meriç, 2000: 10). Meriç'e göre; *"Ülkemizde Tanzimat'a kadar Kuran tek rehberimizdi, yüzümüzü Avrupa'ya döndükten sonra ise sayısız kitapla karşılaştık, ancak pusulasızdık: ne Comte'u ne de Kant'ı anlayabildik. Düşünmedik ve düşünemedik ki Marxim batı düşüncesinin bütünü değildi."* (Meriç: 9).

Meriç, Comte ile Marx'ı şöyle kıyaslar: *"Her ikisinin doktrini de tarihle iktisada dayanır, ikisi de üretimi arttırmak için toplumu ekonomik planda yeniden düzenlemek ister. İki filozofu birleştiren birçok nokta vardır: birinin 'sosyal fizyoloji' dediğine öteki, 'sosyal praksis'in tetkiki' der. Yabancılaşma, sosyal gerçeğin kolektif üretim olması, devlet ve ekonomik toplum arasındaki münasebette ekonomiye verilen öncülüktür… İki filozof arasındaki belli başlı ayrılıklara gelince; biri hümanist bir panteizme yönelir, öteki çatışmaya. Birinde diyalektik yoktur, diğerinde vardır."*

2. Charles Fourier (1772-1825), Bir başka Fransız düşünürü olan Charles Fourier (1772-1825), sanayi karşısında Saint Simon'un tamamen aksi görüşlere

sahipti. Ona göre, "*Sanayicilik, bilimsel canavarlarımızın en sonuncusudur. Sınai sistemde her şey kötüdür.*" Fourier bu yönüyle günümüzdeki Yeşiller hareketinin sanayi karşıtı kanadının öncüsüdür. Fourier, yine Saint Simon'un aksine güçlü bir merkezi hükümet yerine "*falanj*" adını verdiği 1600 kişilik eşitlikçi komünal topluluklara bölünmüş bir toplumsal yapı öngörmekteydi. Yaşamını bu ideal toplum modelinin kurulmasına destek olacak kişileri bulma yolunda başarısız arayışlarla tüketmiştir.

Bireyciliğe ve rekabete dayanan toplum yapısına karşı olan Fourier'ye göre insan, gerçekten iyidir, insanlık; yabanilik, barbarlık ve ataerkillik dönemlerinden oluşan, acılarla dolu bir yolu geçerek, uygarlık dönemine ulaşmıştır. Oysa toplumsal ve iktisadi yapıya örgütsüzlük, akıldışılık ve kaba kuvvet egemendir. Uygarlık, çözemediği ve sürekli olarak yeniden yarattığı çelişkiler içinde bir kısır döngüde ilerlemektedir. Fourier, uygarlık döneminde yaşanan bu sorunların nedenini, kurallara göre yaşanması gereken bir "*toplumsal yasa*" nın şimdiye kadar bulunmamış olmasında görür. İktisatçıların ve felsefecilerin bu yasayı bulmak yerine, çağın düzeni kimin çıkarınaysa ona hizmet ettiklerine, düzenin yaşaması için kuramlar yarattıklarını belirterek; "T*utkular Öğretisi*"nin soruna kesin çözüm getirdiğini savunur. Bu öğretiye göre insan 12 tutkusunun etkisindedir. Bunlardan beşi duyulara ilişkindir, 4'ü grup tutkusudur (arkadaşlık, aşk, aile sevgisi ve hırs); 3'ü de dağıtıcı tutkulardır (planlama, değiştirme, birleştirme). Bu tutkuların özgürce gelişmesi sağlanırsa, tek bir üstün tutkuda (sevgide) birleşilir (www. Paylasimcenneti.net). Tamamen saf ve iyi niyetle ifade edilen, mevcut düzene bir sitem, geçmişe bir özlemi dile getiren düşünceler gerçeklerle örtüşemediği, emek-sermaye çelişkisini anlayamadığı, dolayısıyla asıl özneden yoksun kopuk bir düşünce olduğundan bir ütopya olmaktan öte geçememiştir.

3. Robert Owen (1771-1858), Fourier'e benzer görüşleri olan ve çağdaş kooperatifçilik akımına öncülük etmiş bir İngiliz sanayicisi ve düşünürüdür.

Owen, insan kişiliğinin, içinde yer aldığı ortam tarafından belirlendiği görüşündedir. İnsanı değiştirmek için, içinde bulunduğu koşulların değişmesi

gerektiğini savunuyordu. Sermayedarlar arasındaki rekabetin işçilerin gayri insani koşullarda çalıştırılmaları sonucunu verdiğini düşündüğünden, klasiklerin en büyük değer saydıkları rekabete karşıydı.

Genç yaşta epey zengin olan bir sanayici olarak, sahip olduğu fabrikasında bazı önemli sosyal politika önlemlerini uygulamaya koydu. Çocuk işçiliğine son verdi, işçiler için elverişli konut ve çalışma koşulları ile eğitim olanakları sağladı, içkiyi yasakladı. Owen'in başlattığı bu uygulamalar, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kurulması dahil pek çok gelişmenin kaynağı olmuştur.

Owen, 1819-1827 yılları arasında, "*harmoni köyü*" adı verilen eşitlikçi komünal toplulukların kurulması mücadelesini yaptı. 1824 yılında ABD'de Indiana eyaletinde bir "*Harmoni Köyü*" kurdu. Ancak, etrafına topladığı ve bireysel çıkar dünyasında kişilikleri oluşmuş insanlarla bu girişimin yürütülmesinin imkansızlığı kısa zamanda anlaşıldı. Harmoni köyünde eğlence hariç, hiçbir şeyde başarı sağlanamadı. Owen, 1827 yılında İngiltere'ye geri döndü.

Bu arada, 1824 yılında İngiltere'de sendika hakkı yasallık kazanmıştı. Owen, bu defa umudunu sendikalara bağladı. Ama, ütopik yaklaşımını terk etmemişti. Tüm işçileri çatısı altında toplayacak tek bir sendikanın ilan edeceği bir genel grev sayesinde, barışçı bir sosyal devrimin bir anda gerçekleşeceğini umarak, boş yere bekledi (Işıklı: 26).

Owen, sanayicilerin feodal zorbalığa karşı eşitlikçi ve demokrasiye dayalı bir rejimi kurabileceğini savunuyordu. Burada, sermaye sınıfını egemen sınıf olarak tasarlamıyor, aksine işçilerle beraber ideal bir toplumun kurulması hayalini taşıyordu. İşçi sınıfının eyleminin reformlarla sınırlı olmasının arkasında yatan en önemli neden, yeni yeni güçlenen burjuvazinin henüz devrimci olmasıydı. Owen'a göre yeni bir toplumun kurucu öğesi olan burjuvazinin tek kabahati sadece kar tutkusuyla hareket etmesiydi. Burjuva hükümet işçi sınıfının eylemleriyle ikna edilerek, burjuva sınıfına karşı tedbir almaya zorlanabilirdi. Bu nedenle Owen'ın fikirleri arasında devrim fikri hiçbir zaman yer almadı. Mülk sahiplerini yanında

çalışan işçileriyle birlikte karar alma ve yönetmeye ikna edemeyeceğini anlayınca kendisi gibi düşünen zenginlerle bu anlayışa dayanan işletmeler kurdu. Bunları kooperatif esasına göre çalıştırdı. Owen bu kolektif yaşam sistemine sosyalizm adını verdi (www.sendika.org).

c. Babaufizm ve Blankizm:

İşçi sınıfının tarih sahnesindeki yerini almadığı dönemlerde, birilerinin onun yerini alıp, yeni bir toplum yaratmak adına silaha sarılması çok görülmüştür. 1789 Fransız Devrimi yıllarında yaşamış olan François Noal Babeuf (1760-1797), bu yönde mücadele edenlerin ilk ve en önemli örneğidir.

Babeuf, arazi ve sanayi üzerinde ortak mülkiyetin kurulmasını, yeni bir toplumsal düzenin esası saymaktaydı. 1789 Devrimi'ne öncülük eden ilerici radikal aydınların hedefleriyle sınırlı kalmak istemiyordu. 1789 Devrimi'nin çok daha büyük bir devrimin öncüsü olacağına inanmaktaydı ve 1789 Devrimi'nin ürünü olan ve mülkiyet hakkının korunmasını da içeren '*İnsan Hakları Bildirgesi*'ni yeterli bulmuyordu. Babeuf ve yandaşlarının düşünceleri ve amaçları, '*Eşitler Bildirgesi'* adı altında biçimlendi.

Babeuf'un arkasında, hedeflediği amaçlar için harekete geçebilecek bir işçi sınıfı yoktu. Amaçlarına ulaşabilmek için 1796'da silahlı bir grup arkadaşıyla gizlice örgütlenerek ayaklanma başlattı. İçlerine sızan gizli polis elemanları, ayaklanmayı önceden haber aldı. Babeuf yargılanarak idam edildi. Tabandan ve temelden yoksun düşünceler er geç anarşizme hizmet ederler. Babeuf da düşünceleriyle olmasa da yaptıkları ile anarşizme hizmet etmiş, yanlış ve farklı bir yolun hazırlayıcısı olmuştur.

Babeuf'un çizdiği yoldan ilerleyen önemli bir isim Louis Auguste Blanqui'dir (1805-1881). İdam edilmemekle birlikte yaşamının 36 yıldan fazla bir bölümünü

hapislerde geçirmiştir. İşçi hareketlerinin çoğalmaya başlaması, Blanqui'nin mücadele yöntemleri arasına grev unsurunu da sokmuştur. O da, Babeuf gibi iyi örgütlenmiş disiplinli bir azınlığın silahlı eylemine bel bağlamıştır.

Blanqui, yaşadığı dönemde gerçekleşen 1830, 1848, 1870 yıllarındaki tüm devrim hareketlerinde sahnededir. Her birinde kendine has yöntemlerle bir ayaklanma başlatmış; her defasında da tutuklanarak hapse atılmıştır. 1848'de Louis Philippe'in devrilmesi hareketine katılmış; 1870'te kısa bir süre Prusya yenilgisi sonrası kurulan geçici hükümetin başında yer almıştır.

17 Mart 1871'de başlayan bir ayaklanmanın sonucunda kurulan Paris Komünü'nde, Blanqui'nin yandaşları çoğunluğu oluşturmaktaydı. Blanquistler, çok geniş kapsamlı hedeflere yönelmişlerdi; ancak mevcut koşullar bu hederlerinin gerçekleşmesini mümkün kılmaktan uzaktı; güçlü bir kitlesel destekleri yoktu. Yaşadıkları toplumun önünde olmak, ondan kopuk olmak anlamına gelmez. Ancak, kitlelerin güçsüzlüğü onların da zamanla yok olmasına zemin hazırlamıştır. Kitleselleşememek, arkasında bir kitlenin olmaması bir siyasi düşünce için en kötü durum olsa gerektir.

Tarihin daha sonraki dönemlerinde de işçi hareketinin ve sendikacılığın belli bir gelişim göstermediği ya da yetersiz düştüğü toplumlarda bu unsurları tamamen dışlayan ve bütün umutlarını silahlı eyleme bağlamış olan oluşumların örnekleri görülmüştür. Latin Amerika'da '*Tupomaros*'lar, İtalya'da '*Kızıl Tugaylar'* gibi örgütlenmeler yaşanmıştır. Toplumun önünde, öncü rolüne soyunmak, hareketiniz başarısız olduğunda Don Kişot'lukla eş değer bir karalamaya maruz bırakılmanız demektir. Tarih, yel değirmenleriyle savaşan Don Kişot'larla doludur.

d. Louis Blanc:

Louis Blanc (1809- 1865), Fransa'da yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan işçi sınıfının öncüsü ve sözcüsü olarak 1848 Devrimi'nde önemli rol oynamıştır. Devrim

sonrası oluşan geçici koalisyon hükümetinde görev aldı. Düşünce ve eylemleriyle çağdaş, demokratik sosyalizmin kurucusu sayılır.

Blanc, düşünce ve görüşlerinin esaslarını 1839'da yayınladığı '*Çalışmanın Örgütlenmesi*' adlı eserinde ortaya koymuştur. Blanc, tekelleşmenin ilk evrelerini yaşayan dönemin Fransa'sında, en önemli sorun olarak görülen işsizliğin üstesinden gelinebilmesi için devletin öncülüğünde kurulacak olan "T*oplumsal Atölyeler*"e büyük önem vermiştir. Banka, sigorta, demiryolu, büyük fabrikalar devlete ait olacak; özgür kesim olarak nitelendirdiği toplumsal atölyeler, diğer faaliyetleri yürütecekti.

L. Blanc, ekonomik planlama ve refah hizmetlerinin sağlanmasında devlete kilit rol tanımakta ve genel oy hakkının tanınmasını savunmaktaydı. Ona göre, genel oy hakkı, devleti, ilerlemenin ve refahın vasıtası haline dönüştürmekte yararlı olacağı için önemliydi. Bunun sağlanabilmesini, kapitalizme ve rekabet düzenine son verilmesinde görmekteydi. Onun amaçladığı, rekabet yerine "*herkesin gereksinimine göre*" ilkesine dayalı bir düzenin kurulmasıydı. Bütün bunların sağlanmasında, örgütlü işçi hareketine, dolayısıyla, sendikalara belirleyici bir rol ve önem vermekteydi. Bu yönleriyle Marx'a esin kaynağı olmuş, Marx'ın Manifestosu'nda işçi sınıfının o dönemdeki gerçek temsilcilerinin en önde gelenlerinden biri olarak anılmıştır (Işıklı: 28).

1848 devrimi sonrası kurulan geçici hükümette yer alması, Blanc'a düşüncelerini yaşama geçirmesi bakımından önemli bir fırsat sağlamıştır. 1848 Anayasası'nda başta "*çalışma hakkı*" olmak üzere çağdaş sosyal devlete temel oluşturan ilkelerin yer alması onun sayesinde mümkün olabilmiştir. Ancak, geçici hükümetin diğer üyeleri Blanc'ı etkisiz kılabilmek için toplumsal atölyeler kurulmasına yönelik çalışmalarını sabote etmişler, onun yerine "*milli atölyeler*" projesini uygulamaya sokmuşlardır. Bu proje başarısızlığa uğramış ve başarısızlığın sorumluluğu halkın gözünde, toplumsal atölyelere ve Blanc'a yüklendi.

Atölyelerin kapanmasıyla işsiz sayısına yenileri eklendi. Bu arada bir yandan da kilisenin katkısı sağlanarak, özellikle kırsal kesimde yaşayanlar arasında, mevcut sorunların kaynağının hükümetin Parisli işçilerin çıkarı için yaptığı işler olduğu düşüncesi yaygınlaştırıldı. Aleyhinde yoğunlaşan gösteriler nedeniyle L. Blanc hükümetten ayrılmak zorunda kaldı. Bu gelişmelerle bağlantılı olarak, 1848'de iktidara gelen Louis Napoleon, 1851'de imparatorluğunu ilan etti. Bu olay, kitlelerle bağ kurmayı başaramamış bir işçi hareketinin, büyük sermaye ve kilisenin köylülükle kurduğu ittifak karşısındaki ilk yenilgilerinden birisi olarak tarihe geçti (Işıklı: 29).

e. Proudhon ve Anarkosendikalizm:

Proudhon, anarşizmin kurucusu sayılan bir Fransız düşünürdür. Pierre Joseph Proudhon'un (1809- 1865) yaşadığı dönem Fransa'da tekelleşmenin sonuçlarının görülmeye başlandığı dönemdi. Sermaye, giderek az sayıda elde toplanırken, çok sayıda insan da mülksüzleşmekteydi. Mülksüzleşme ve böylece bir toplumsal kategori olarak silinme tehlikesi ile burun buruna gelen orta sınıflar açısından, tehlikenin kaynağı kendileri için dayanılmaz bir yük oluşturan faiz olarak görünmekteydi. Eğer faizsiz sermaye edinme olanağına sahip olsalar, kendilerinden daha büyükleri tarafından yutulmaktan kurtulabileceklerini düşünmekteydiler. Onların sözcülüğünü yapan Proudhon'un bulduğu ve savunduğu çözüm de bu noktada yoğunlaşmaktaydı (Hançerlioğlu-IX, 2005: 167).

Proudhon'a göre, kurtuluş, faizsiz sermaye sağlayabilen ve "*mutualite*" denilen kurumlara dayalı bir toplumsal örgütlenmenin sağlanmasında aranmalıydı. Devlet böyle bir örgütlenmenin oluşumuna öncülük edecek ve bu arada, rekabet eşitliğini sağlayacak düzenlemeleri yapacak, fakat bunu sağladıktan sonra ekonomik yaşamı kendi işleyişine terk ederek geri çekilecekti. Ona göre rekabet, tekelleşmenin çaresiydi; oysa Marx, tekelleşmeyi rekabet düzeninin kaçınılmaz sonucu olarak görmekteydi.

Proudhon, "A*tölye hükümetin yerini alacaktır*" sözüyle devletsiz, hükümetsiz bir düzeni amaçlamaktaydı. Bu yönüyle anarşizmin babası olmuştur. Kapitalist toplumda işçilerin ücret mücadelesinin kendilerine fayda değil zarar getireceği görüşündeydi. Ücretlerin artması, ekmeğin, peynirin, şarabın maliyetinin, dolayısıyla ücretlerin artması demek olduğuna göre, bunun iki kere ikinin dört etmesi kadar doğru olduğunu savunmuştur.

Proudhon'un temel düşüncesi, adalettir. Bu düşünce, bireysel sınırları aşmakta, toplumsal yaşamı kapsamaktadır. Onun sözünü ettiği adalet, daha çok, Tanrısal adalet olarak belirmektedir. "*Toplumları yöneten bu adalettir, siyasal yaşamın merkezi de odur.*" Proudhon, bu adalettin gereklerinden hareket ederek özel mülkiyete karşı çıkar. Mülkiyet insanların zararınadır; çünkü işsizliği, üretim fazlasını, iflasları, yıkımları o doğurur. Proudhon, bir yandan özel mülkiyete karşı çıkarken, bir yandan da kolektif mülkiyet kavramını eleştirir. Ona göre, liberal rejimde güçlüler zayıfları sömürmekte, komünist rejimde ise zayıflar güçlüleri ezmektedir. Öyleyse mülkiyet olmamalıdır (www.felsefe.gen.tr).

Proudhon, işçiler için parlamenter mücadele yolunu da reddeder. Fransa'da 1848'de sağlanan genel oy hakkını "*insanın insan tarafından daha çok sömürülmesi*" olarak görmüş, işçilere seçimlerde çekimserliği öğütlemiştir. 1848 tarihli bir gazete yazısında: "*Sistemim yoktur benim. İnsanlığın sistemi, ancak insanlığın sonunda belli olacaktır. Beni ilgilendiren, elimden gelirse eğer, insanlığa yol açmaktır*" (Proudhon, 21 Mart1849: Le Peuple Gazetesi.).

Proudhon'un izleyicisi olan anarşistler, işçilerin siyasal parti çatısı altında örgütlenmesine karşı çıktıkları için, gerek 1864'te kurulan I. Enternasyonel'den, gerekse 1889'da onun yerine kurulan II. Enternasyonel'den ihraç edilmişlerdir. Proudhon, tekelleşmeye olan karşıtlığını, sendikaları da birer tekel olarak gördüğünden, grevci işçilerin kurşunlanmasını meşru sayabilecek bir yoruma kadar vardırabilmiştir. Proudhon'un izleyicileri, I. Enternasyonel'de devletin sosyal politika önlemleri alması için mücadele edilmesine karşı çıkarken aynı yaklaşımı sürdürmüşlerdir. Burjuva devletinin, eğitim, sağlık gibi alanlarda bazı sosyal politika

önlemleri alması halinde daha da güçleneceğini öne sürmüşlerdir. Proudhon, kapitalist toplumda işçiler için hiçbir çıkış yolu görmemiştir. İşçilere hitaben "*Efendi olmadığın sürece, köle olmaya mahkumsun*" ifadesini kullanmıştır.

Proudhon'un izleyicilerinden olan Rus anarşistlerinden Bakunin (1814-1876), anarşizme şiddet unsurunu getirmiştir. I. Enternasyonel'de 1870'de başlayan Alman-Fransız savaşını önlemek amacıyla gündeme getirilen genel grev, zamanla anarşizmin başlıca mücadele aracı haline gelmiştir.

Anarkosendikalizm: 1871 Komün katliamının Avrupa'da başlattığı karanlık dönem sürerken, 1892'de Londra'da Avant-Garde isimli bir yayın organı etrafında kümelenen bazı anarşist aydınlar, taraftarlarına sendikalarda yuvalanma çağrısında bulunmuşlardı. Bu çağrı, sendikacılıkla anarşizmin birleşimi olarak nitelenebilecek anarkosendikalizmin doğuşuna sebep olmuştur. Anarkosendikalizm, birçok ülkede varlık kazanmış, özellikle başta Fransa olmak üzere, İtalya, İspanya gibi ülkelerde sendikacılık hareketine damgasını vurmuştur. 1906 yılında Fransız sendikalarının ortak ilkelerini ve hedeflerini belirleyen bir metin olarak kabul edilen Amiens Şartı, tümüyle anarkosendikalist bir anlayışla biçimlenmiştir. Anarkosendikalizm, bu bağlamda, siyasal parti fikrini reddeden, genel grevi bir mitos haline getiren ve sendikaları devrim sonrası kurulacak düzenin temel idari organları olarak gören bir düşünce sistemi ve toplumsal bir akım olarak biçimlenmiştir (Işıklı, 2003: 32).

Anarkosendikalizmin teorik anlamdaki önde gelen sözcüsü Georges Sorel olmuştur. Sorel'in bu konudaki düşünceleri, Mussolini'nin faşist hareketi üzerinde etkili olmuştur. Anarkosendikalistler, Rusya'da Sovyet Devleti'nin kuruluşu aşamasında da etkili olmak istemişlerse de başarılı olamamışlardır.

Başta Fransa olmak üzere, anarkosendikalizmin varlık kazandığı Batılı ülkelerde, burjuvazinin sermaye birikimini tamamlaması ve işçi hareketi karşısında taviz verebilir hale gelmesi, bu hareketin varlık nedeninin sona ermesini sağlamıştır. Ayrıca, 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra kurulmaya başlayan komünist partilerin sendikacılık hareketi üzerinde kazandığı etkinlik, anarkosendikalizmin etkinliğini

azaltan bir diğer etkendir. İşçi hareketi içindeki gücünü kaybeden anarşizm, kendini daha çok öğrenci gençlik hareketleri içinde ifade etme olanağı bulmuştur.

f. Marxizm ve İşçi Sınıfı:

Adam Smith'in "*görünmeyen el*"inin yerini Marx'ta işçi sınıfı almıştır. Ona göre, yeni bir dünyanın kurulmasına işçi sınıfı öncülük edecektir. Marx'ın işçi sınıfına kendinden önce gelen düşünürlerden farklı bir görev ve sorumluluk yüklemesinin başlıca iki nedeni vardır. Öncelikle, işçi sınıfının böylesine önemli bir rolün yerine getirilmesi bakımından umut bağlanabilecek bir güç olarak ortaya çıkması Marx'ın dönemine rastlar. Ayrıca, Marx, diğer düşünürlerden farklı olarak işçi sınıfına bu görev ve sorumluluğu verirken gelecekte kazanacağını düşündüğü konumunu da dikkate aldığını söyleyebiliriz.

Marx, kendisi gibi filozofların dünyayı sadece çeşitli biçimlerde yorumladığını, işçi sınıfının ise asıl sorun olan dünyayı değiştirmekle uğraşacağını ifade etmiştir (Marx, 1976: 14). Marx'ın işçi sınıfına tanıdığı böylesine geniş boyutlu tarihsel rol, ancak sendikalara tanıdığı önemle birlikte bütünlük kazanır. Marx'ın sendikalara tanıdığı önem, ücret mücadelesinde sağlayacakları kazanımlar bakımından vazgeçilmez olmalarındandır.

Marx, gerçek ve kalıcı çözümün ancak kapitalist düzenin ortadan kaldırılmasıyla olacağını savunmaktadır. Kapitalist düzenin işçi emeğini nasıl sömürdüğünü açıklamak için artık değer kavramını geliştirmiştir. Marx'a göre, işçi emeğinin bir bölümünü kendisini çalıştıran sermayedar yararına bir artık değer üretmek için harcar.

Marx, işçilerin kapitalist düzene son verecek bir devrimden başka amaçlar için mücadele etmelerinin yararsızlığını ve kısa dönemli mücadelelerden uzak durmalarını savunanlara karşıdır. Ücret mücadelesinin kaçınılmaz ilk adım olduğu

görüşündedir ve sınırlı savaşları kazanmadan asıl savaşı zaferle sonuçlandırmanın mümkün olamayacağı görüşünü ortaya koymuştur (Işıklı, 2003: 35).

Marx'a göre, ekonomik mücadele ve sendikal örgütlenme, işçi sınıfının atmak zorunda olduğu ilk adım olarak kaçınılmaz ve gereklidir; ancak yeterli değildir. Marx, işçi sınıfının sendikal mücadele temelinde ve ayrıca siyasal parti halinde örgütlenmesini ısrarla savunmuştur. O '*sendikal ve siyasal mücadeleyi birbirinden ayrılması mümkün olmayan ve birbirini bütünleyen unsurlar*' olarak görür. Sosyalist toplumun kurulmasına giden yolun bu şekilde aşılacağı görüşündedir.

Marx, I. Enternasyonal'in 1872 tarihli La Haye Kongresinde, "*Bizim hedeflerimize giden her yolun her yerde aynı olduğunu hiçbir zaman söylemiş değiliz*" demiştir. Bu nedenle "*demokrasinin fethi*" olarak nitelendirdiği genel oy hakkını, önemli bir hedef saymış ve koşulların el verdiği ortamlarda, demokratik siyasal mücadeleyi benimsenmesi ve savunulması gereken bir yol olarak görmüştür.

Marx'ın koşullara göre değişecek olan vasıta ve yollarla gerçekleşeceğini düşündüğü devrimin amacı, sosyalist düzenin kurulmasıdır. Sosyalist düzen, ünlü Manifesto'da ifade edildiğine göre, ilk defa olarak çoğunluğun iradesinin egemenliğini gerçekleştireceği için gerçek demokrasi olarak "*proleterya diktatörlüğü"* ne dayalı olacaktır. Bu düzende, üretim ve bölüşüm araçları kamunun ortak malı olacak, "*herkesten gücü oranında, herkese çalışması oranında*" ilkesine göre işleyen bir planlama esas olacaktır. Zamanla, çalışmanın bir mutluluk kaynağı haline gelmesi sağlandığı ölçüde, "*herkesten isteğine göre, herkese ihtiyacına göre*" ilkesi egemen olacaktır (www.okul.gençliginsesi.net).

Böylesine geniş tarihsel boyutlu bir dönüşümün gerçekleştirilmesinde büyük bir sorumluluk yüklenen işçi sınıfının, bu sorumluluğunu yerine getirmesi için olağanüstü bir bilinçle donanması gerekir. Marx'a göre işçi sınıfı ya devrimcidir ya da hiçtir. O zaman işçi sınıfının sahip olacağı bilinç nasıl sağlanacaktır? Marksizm, bu bilincin sağlanması bakımından sendikaların önemli işlevleri olduğunu öngörmektedir. Sendika aynı zamanda bir okuldur. İşçiler, bu okulda, sağladıkları

başarılara dayanarak ve uğradıkları başarısızlıklardan dersler çıkararak nihai başarıları için gerekli olan bilince ulaşacaklardır.

Engels, 1871 tarihli Londra Konferansında yaptığı bir konuşmada İşçi Sınıfının Siyasal Eylemi üzerine şunları söyler: "Biz, sınıfların ortadan kaldırılmasını istiyoruz; ama devrim en yüce siyasal eylemdir ve devrim isteyen kişi onu gerçekleştirme aracını da, yani devrimi hazırlayan ve işçilerin devrimci bir eğitimden geçmelerini sağlayan siyasal eylemi de istemek zorundadır. Ancak açıktır ki, bizim siyasetimiz işçi sınıfı siyaseti olmalıdır. İşçi partisi hiçbir zaman herhangi bir burjuva partisinin kuyruğu olmamalı; kendi hedefine, kendi siyasetine sahip bağımsız bir parti oluşturmalıdır (Engels-II, 1977: 295).

İşçi sınıfının sosyalist bilince nasıl ulaşacağı sorusu, Lenin'in "*Ne Yapmalı*?" adlı kitabının temel konusudur. Ona göre, bu bilinç, kendiliğinden oluşamaz; işçi sınıfı, kendiliğinden ancak anarşist ve oportünist eğilimlerin etkisine girebilir. Burjuvazinin sermaye birikimini tamamlamadığı ve işçilerden kaynaklanan talepler karşısında baskıcı bir politika izlediği toplumlarda ve dönemlerde, işçiler anarşizme ve anarkosendikalizme sapma eğilimi gösterirler. Buna karşılık, burjuvazinin işçiler karşısında tavizkâr hareket etme ileri görüşlülüğünü gösterebildiği ülkelerde, oportünizmin boy verdiği görülür. Lenin, bu gözlemlerinin sonucunda, işçi sınıfına bilincin, dışarıdan, "*burjuva ihtiyaçlarıyla gözünün kararmasına kendisini bırakmamış*" aydınlar tarafından verilebileceği görüşünü savunmuştur. Lenin kitabın devamında; *"İktisadi mücadeleyi amaçlayan işçi örgütleri, sendikal örgütler olmalıdır. Her sosyal-demokrat işçi, elinden geldiği kadar bu örgütleri desteklemeli ve bunların içinde etkin olarak çalışmalıdır. Bu böyle olmakla birlikte, 'sendikalarda' üyeliğe yalnız sosyal-demokratların seçilmesini istemek, elbette ki bizim çıkarımıza olan bir şey değildir; çünkü böyle bir şey, olsa olsa, bizim yığınlar üzerindeki etkimizin kapsamını daraltır. İşverenlere ve hükümete karşı mücadele için birleşmenin gereğini anlayan her işçi, sendikalara girebilmelidir. Eğer sendikalar, hiç değilse, bilinçlenmenin bu ilkel derecesine ulaşmış olan herkesi birleştirmezse ve çok geniş örgütler olarak kurulmazsa, sendikaların asıl amacına ulaşmak olanaksızlaşır. Bu örgütler ne kadar geniş tutulursa, bunların üzerindeki etkimiz de o*

ölçüde geniş olur. Bu etki, sadece iktisadi mücadelenin 'kendiliğinden' gelişmesi yüzünden ileri gelmez, sosyalist sendika üyelerinin, yoldaşlarını etkilemede gösterdikleri doğrudan ve bilinçli çabadan da ileri gelir. Ama geniş bir örgüt sıkı gizlilik yöntemleri uygulayamaz, çünkü daha fazlasını ister. Çok sayıda üye gereği ile gizlilik yöntemlerini uygulama gereği arasındaki çelişki nasıl uzlaştırılacaktır? Sendikaları olabildiğince açık, her şeyi ortada örgütler haline nasıl getireceğiz? Genel olarak söylemek gerekirse, bu sonuca yalnızca iki yoldan varabiliriz: ya sendikalar yasallaştırılır ya da örgüt gizli tutulur" (Lenin, 1977: 141).

Marxist söyleme göre; "*Burjuva toplumunun koşulları işçileri siyasetle uğraşmaya mecbur kılar. İşçi sınıfının siyasal mücadelesi devrimci tarzda örgütlenmediği takdirde, işçiler bir biçimde yine siyasete katılacaklar ama bu nihayetinde bir burjuva siyaseti olacaktır. Bu bakımdan siyaset konusunda anarşistlerin işçilere aşıladığı çekimserlik, aslında onları burjuva siyasetin kucağına iter. Siyaset konusunda mutlak bir çekimserlik olanaksızdır*." (Elif Çağlı: Anarşizm Üzerine/II).

g. Revizyonizm ve Sosyal Demokrasi:

1800'lü yılların sonlarına doğru Marksizme yönelik şiddetli eleştiriler, Almanya'da ortaya çıktı. Sosyalist hareket içinde yer almış bulunan Edouard Bernstein (1850-1932), bu akımın öncüsü oldu. Bernstein ile eş zamanlı olarak Avrupa'nın başka ülkelerinde de benzer oluşumlar ortaya çıktı. 1883'te kurulmuş olan Fabien Society bünyesinden çıkmış ve İngiliz İşçi Partisi'ne damgasını vurmuş bir hareket olan Fabiencilik de aynı yönde bir akım olarak doğup gelişmiştir. Aynı şekilde Rusya'da Bernstein'in etkisiyle ortaya çıkan "*ekonomistler*" de bu gruba dahil edilebilir.

Tüm bu oluşumların ortak yanı, sanayileşmiş ülkelerdeki işçi sınıfının durumunda gözlemledikleri iyileşmeye bakarak, Marx'ın öngörülerinin yanlış çıktığı

yargısına varmış olmalarıdır. Marksizmin muhalefeti sayesinde gerçekleşen sosyal reformlar, Marksizmin yanlışlığını kanıtlama yolunda kullanılabilmiştir.

Revizyonistler, sosyalist olmadan sosyalleşmenin mümkün olabileceği görüşündedirler. Bunun için Marksizmin öngördüğü anlamda bir devrime gerek yoktur. Kapitalizmin, piyasa, özel mülkiyet gibi kurumlarının ortadan kalkmasına gerek olmaksızın, kapitalizmin doğurduğu olumsuzlukların üstesinden gelinebileceğini savunmuşlardır. L.Troçki bu konudaki İngiliz anlayışını şöyle eleştirir: "*Güvercin meraklısı İngilizler, yapay ayıklama yöntemiyle, özel güvercin cinsleri elde etmekte ve güvercinlerin gagalarını durmadan küçültmektedirler. Bir gün gelecek, yeni cinslerin gagaları o kadar küçük olacak ki, zavallı yaratıklar kendi yumurtalarını bile kıramayacaklar, bu yüzden yavru güvercinler yumurtanın içinde doğmadan ölecekler. İngiliz burjuvalarındaki politika sanatının da proleteryanın devrimci gagasını küçültmekten ve kapitalist devlet kabuğunu kıramayacak bir duruma getirmekten başka bir şey yaptığı yoktur*" (Deutscher, 1970: 233).

Başta Fabienciler olmak üzere, revizyonist akımın temsilcileri, kapitalizmin doğurduğu sömürü ve sosyal adaletsizlik gibi sorunların üstesinden gelmede sendikacılığa büyük önem verirler. Bu açıdan önem verdikleri bir diğer kurum ise kooperatifçiliktir. Siyasal alanda da parlamenter demokratik mücadeleye bel bağlamışlardır. Bunlar sayesinde kapitalizmi ehlileştirebileceklerine inanırlar. Onlara göre sendikacılık, özellikle toplu sözleşme ve grev gibi mücadele araçları sayesinde, kapitalizmin sivriliklerini törpülemede bir araç olarak düşünmektedirler.

Revizyonist hareket, Batı toplumlarında çoğu sosyal demokrat veya işçi partisi adı altında kurulmuş olan partiler üzerinde etkili olmuşlardır. Buna karşılık, Maksizmin özgün söylemine sadık kalan unsurlar, değişik ülkelerde komünist parti adını taşıyan örgütlenmeler oluşturmuşlardır. Özellikle Avrupa'da revizyonistler sosyal demokrat anlayış adı altında örgütlenmişlerdir. Tarih sahnesinde oynadıkları rol ise, sosyalizmin iktidarını engellemek adına statükoculuğu savunmak, gerekirse onu kötülemekten ibarettir.

1970'lerden sonra neoliberalizmin tırmanışı sosyal demokrat harekette yeni bazı dönüşümleri tahrik etmiştir. Sosyal demokrat partiler ya zayıf düşmüş iktidardan uzaklaştırılmışlar ya da hızlı bir nitelik değişimine uğramışlardır.

h. Keynesyen Okul:

Liberalizme tarih boyunca yapılan en etkili eleştiri Keynes tarafından yapılanıdır. Diğer eleştiriler, vakitsiz öten horoz muamelesi görürken; vakitli öten horoz muamelesini görmek Keynes'e (1883- 1946) nasip oldu. Yaşadığı dönem boyunca soldan ağır eleştiriler alan Keynes, kapitalizmin kurnaz akıl hocası olarak nitelendirilmiştir. Günümüzde ise daha çok sağ kesim tarafından eleştirilerek, düşünceleri örtülü komünizm olarak nitelenmektedir. Her iki kesim tarafından da yoğun bir şekilde eleştiri alması onun iktisat bilimine yaptığı derin katkıların önemine bir tür işaret niteliğindedir.

Keynes, liberalizmin can çekiştiği bir dönemde düşüncelerini ortaya attı. "*İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*" adlı ünlü kitabını yayınladığında dünya, 19. yüzyılın sömürü ve sefaletini yaşamış, I. Dünya savaşının acılarını tatmış, emperyalizmin dünyada girmediği yer kalmamış ve dünya ekonomisi 1929- 1930 büyük bunalımını yaşıyordu.

Keynes'in düşünceleri böyle bir dönemde, liberalizme alternatif arayışlarının olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştı. Keynes, kapitalizmin olağan işleyişi esnasında sermayenin belli ellerde toplandığını ve sayıları sürekli artan geniş kitlelerin satın alma güçlerinin giderek gerilediğini ortaya koymuştur. Kapitalizmin başıboş bırakılması halinde kendi kuyusunu kazacağını ifade etmiştir. Bu durumda yapılması gerekenin geniş kitlelere satın alma gücünü kazandıracak mekanizmalara işlerlik kazandırılmasıdır. Bu nedenle sendikalara korkulacak kurumlar olmaktan çok, kitlelere satın alma gücü kazandıracakları için bunalımdan çıkışın başlıca araçlarında biri olarak görülmeleri gerektiğini savunmuştur. Keynes bu konudaki düşüncelerini şöyle açıklar:

"...İşçiler parasal ücret indirimlerine karşı direnirken, klasik iktisatçılardan daha makul görünmektedirler. Toplam istihdam hacmine bağlı olan gerçek ücret indirimleri, mevcut işin marjinal zahmetinden daha aşağı seviyeye düşmedikçe sendikaların herhangi bir tepkisine uğramadığı halde, her sendika, ne kadar küçük olursa olsun, parasal ücretlerdeki kırpmalara karşı çıkar. Fakat hiçbir sendika hayat pahalılığının her yükselişinde bir grev yapmayı düşünmediğine göre, klasik ekol mensupları gibi, toplam istihdamın gelişmesinin engelini devamlı olarak bu örgütlerde görmek mümkün değildir" . (Işıklı, 2003:40).

Keynes'e göre, bir toplumda ortalama ücret düzeyi, toplam işgücü arzı ve toplam iş gücü talebi tarafından belirlenir. Toplam işgücü talebini belirleyen istihdam hacmi ise tüketim ve yatırım harcamalarının türevidir. Biraz daha geriye gidildiğinde, tüketim harcamalarının tüketim eğilimi tarafından belirlendiği görülür. Yatırımlar ise faiz haddi ile sermayenin marjinal verimliliği arasındaki ilişkinin sonucudur. Sermayenin marjinal verimliliği faiz haddinden yüksekse yatırım yapılır, değilse yapılmaz. Öte yandan, iş gücü arzını belirleyen, nüfus ve buna bağlı olarak faal nüfustur.

Keynes'e göre, sermayenin marjinal verimliliği, faiz haddi ve nüfusun belirlenmesinde sendikaların bir etkisi olamaz; ortalama gerçek ücret düzeyinin belirlenmesinde sendikalar belirleyici değildir. Kuşkusuz, iyi örgütlenmiş, nitelikli işçi topluluklarının sendikal mücadele ile ücretlerini arttırabileceklerini Keynes de kabul etmektedir. Ancak, onların bu mücadelesi, ortalama gerçek ücret düzeyini değiştirmeyeceği için, başka bazı işçi topluluklarının ücretlerindeki azalma pahasına başarıya ulaşabilir. Dolayısıyla Keynes, sendikal mücadelenin, özünde, işçiler ve işverenler arasındaki gelir dağılımını değil, farklı düzeylerde sendikal güce sahip işçi toplulukları arasındaki gelir dağılımını etkilediği düşüncesindedir.

Keynes, bu açıklamalarıyla, "*Her grevin arkasında bir devrim ejderhası yatar*" diyenlere karşı bir tavır sergilemiş, sermayedarın yüreğini serinletmiştir.

Sanayileşmiş ülkelerdeki işçilerin, genel olarak ücret mücadelesiyle sınırlı bir sendikacılık anlayışına saplanıp kalmaları, Keynes'i bu konuda haklı çıkarmıştır.

Keynes'in var olan bunalımın aşılabilmesi için, devletin ekonomide gelirin yeniden dağılımını sağlayıcı ve talebe bağlı olmayan otonom yatırımlar yaparak yatırımları canlandırıcı rol oynamasının gerekliliğine ilişkin görüşleri, Batı ve Kuzey Avrupa'da sosyal devletin doğuşunu hazırlayan önemli bir etken olmuştur. Doğaldır ki, sosyal devletin doğuşunu buna bağlamak yanlıştır. Batılı emekçi kitleler, sendikal mücadeleleri ve bu mücadeleler sonucu oluşan siyasal partiler aracılığı ile sağladıkları demokratik kazanımlar sayesinde sosyal devletin doğuşunda belirleyici olmuşlardır. Ayrıca 1917 yılındaki Bolşevik Devrimi'nin yaptığı etkileri de unutmamak gerekir. Bolşevik Devrimin etkilerinden korkan Batılı kapitalistler, emekçi kitlelerden gelen seslere kulak vererek, tavizkâr davranmak zorunluluğunu hissetmişlerdir. Bu olayların yanı sıra 1930'lu yılların başında ABD'de Başkan Roosevelt'in uygulamaya koyduğu New Deal politikası da sosyal devlete özgü çizgiler taşımaktaydı. Keynes, New Deal'in uygulanmasında Roosevelt'e danışmanlık yaparak politikaya teorik katkıda bulunmuştur. Bu dönemde refahın geniş kitlelere yaygınlaştırılması, kamusal hizmetlerin geliştirilmesi, işsizliğin önlenmesi ve sosyal adaletin önemli ölçüde sağlanması yolunda, üretim, istihdam ve bölüşüm alanında devlet eliyle sağlanan sonuçlar, emekçi kitleler ve bu arada sendikal hak ve özgürlükler açısından belli bir anlam ve önem ifade etmiştir (Işıklı: 42).

ı. Neoliberalizm Anlayışı:

Sosyal devlet bir bunalımın ardından gelmiştir. Bir başka bunalım ise, sosyal devleti tahtından indirdi ve neoliberalizmin öne çıkmasını sağladı. 1970'li yıllarda karşılaşılan bunalıma başlangıçta "*petrol bunalımı*" ifadesi kullanılsa da sorunun bu kadar basit olmadığı, Keynezyen görüşün karşılaşılan sorunu çözmediği anlaşılarak; soruna yeni bir isim olan "*stagflasyon*" adı verildi. Bunalımın gerçek nedeninin, Batı ve Kuzey Avrupa ile ABD'de sağlanmış olan parlak başarıların yeryüzünün geri

kalan kısmına yayılamaması, bu bölgelerde yoksulluğun artarak büyümesi, zengin ve yoksul ülkeler arasındaki mevcut uçurumun derinleşmesine yol açtı. İki sosyal demokrat politikacı Alman Willy Brandt ve İsveçli Olof Palme bu aksaklığın giderilmesi yönünde seslendirilen görüşlerin sözcüleri olarak; zengin ve yoksul ülkeler arasındaki uçurumun kapatılması için dünya üzerinde "*yeni bir ekonomik düzen*" kurulması gerektiğini savundular. Onlar, sosyal adalete uluslararası düzeyde geçerlilik kazandıracak gelişmelerin, sadece yoksul ülkelerin değil, aynı zamanda, zengin ülkelerin de sorunlarını çözeceğine inanıyorlardı.

Bu yöndeki görüşler, yeterli toplumsal destek bulamadılar. Sanayileşmiş ülkelerin işçileri, adaletli bir uluslararası düzen yerine, mevcut uluslar arası sömürü düzeninde kendi ülkelerinin kapitalistlerinin sağladığı avantajların nimetlerinden yararlanmayı daha cazip ve güvenli bir yol olarak gördüler. Bu nedenle, oluşan çözümsüzlük koşullarında, 19. yüzyılın çözüm üretemeyen liberalizmi, neoliberalizm olarak diriltilerek çözüm bekleyen kitlelere sunuldu.

Neoliberalizmin kuramsal öncülüğünü Friedrich Von Hayek yaptı. Hayek, II. Dünya Savaşı sonrası yayınladığı "*Esarete Giden Yol*" adlı kitabında, devletin ekonomik ve sosyal yaşamdaki ağırlığının artmasının, demokrasi ve özgürlüklerin sonu olacağı görüşünü savundu. Böylece, sosyal devlete karşı ilk ciddi cihat başlatılmış oldu. 1970'li yılların başında önce İngiltere ve daha sonra ABD ve diğer Batılı devletlerde sosyal devletin gücünü azaltmaya yönelik çalışmalara başlandı. Hemen hemen her yerde ve alanda yoğun özelleştirmeler başlatılarak, sosyal devlete darbe indirilmeye başlanmış oluyordu (Işıklı, 2003: 44).

Bu sürecin işlemeye başlaması Klasik İktisatçıların "*Görünmeyen El*"inin geri gelmesine yol açtı. Hayek'in öğrencisi Milton Friedman, "*Seçme Özgürlüğü*" adlı kitabında, Adam Smith'in söz ettiği bireysel çıkarları toplumsal yarara yönlendiren görünmeyen elden başka ikinci bir görünmeyen elin varlığını ileri sürmüştür. Bu ikinci görünmeyen el, kamusal amaçla gerçekleştirilen çabaların, kaçınılmaz olarak, bireysel çıkar yolunda istismar edilmesi sonucunu doğuruyordu (Friedman: 1980, s.

340). Bu düşünceleri İngiliz Başbakanı M. Thacher (Tina); *"There is No alternative"* sloganıyla gündeme taşıyordu.

Neoliberalizmin alternatifsiz tek yol olarak dayatılması için, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası mali güç merkezleri tüm olanaklarını seferber ettiler. Aynı şekilde devasa bir güç olan medya da bu yönde görevini fazlasıyla yaptı. Bu sayede Batı'da 1980 öncesi ve sonrasında Thatcher ve Reagan'ın iktidarları ile yeni bir dönem başladı. Pek çok ülkede sosyal demokratlar ya iktidarı kaybettiler ya da neoliberalizmin etkisi altına girdiler. Dünya genelinde gelişmekte olan ülkelere empoze edilen korumacı İthal İkameci Sanayileşme Modeli'nin başarısızlığı ilan edilerek; dış ticaretin serbestleştirilmesi yönündeki dayatmalara hız verildi.

Neoliberalizmin tırmanışı dünyanın diğer ülkelerinde daha farklı yollar izlemiştir. Şili'de S. Allende, Pinochet'nin kanlı darbesiyle sonuç almışken, Türkiye, 1980 12 Eylül Darbesiyle bu sürece dahil edilmiştir. Neoliberalizmin tırmanışı, her yerde, sendikal hak ve özgürlükler üzerinde gerçekleştirilen derin tahribatlarla gerçekleşti. Reagan, hava kontrolörlerinin, Thatcher yer altı maden işçilerinin grevlerini yenilgiye uğratarak amaçlarına uzanan yolda güçlenmişlerdir.

Sendika karşıtı politikaların başarıya ulaşmasında demokratik hakların rafa kaldırılması ve baskıcı rejimlerin yürürlüğe konması, başvurulan yollardan sadece birisi olmuştur. Asıl önemli tahribat, dayatılan ekonomik modelin işsizlik üreten niteliği sayesinde sağlanmaktadır (Işıklı, 2003: 45).

Keynes'in ifade ettiği "*Kumarhane Kapitalizmi*" koşullarında, sermaye, üretmeden ve istihdam alanları yaratmadan, salt spekülatif kazançlar yoluyla büyüyebilme olanağına kavuşmuştur. Küreselleşen sermaye uluslarüstü iktidarını kurmuş ve herhangi bir kamusal yönlendirmenin sınırlayıcılığından kurtulmuş olduğu için, dizginlerinden kurtulmuş yaratık gibi kârdan başka önceliğe yer vermeme lüksüne erişmiştir.

Liberalizm, 19. yüzyılda, emeğinden başka satacak şeyi olmayan proleteryayı doğurmuştur. Neoliberalizm ise günümüzde emeğini dahi satamayan yığınlar üretmektedir. Bu durumda kronikleşen işsizlik, sendikaları baskı altında tutmakta yararlanılan en etkili unsur haline gelmiştir. Çalışanlar, işsizlik veya sefalet ücreti arasındaki bir ikileme mahkum edilerek sendikasızlaştırılmaktadırlar. Demokles'in Kılıcı bu kez işçi sınıfı üzerinde sallanmaya başlamıştır.

II. BÖLÜM

A. Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal Yapısı:

Osmanlı toplumunun kuruluş felsefesi, kendini oluşturan sosyo-kültürel dinamikler ve dünyayı yorumlama yönünden farklılaşmayı, bütünleşmeyi engellemeyi ve merkezden kopmayı kabul etmez. Bütünleşmeyi ve merkezileşmeyi ideal bir yol olarak benimsemiştir. Toplumu besleyen bu norm ve değerler sistemi adeta bu amaca yönelik olarak programlanmıştır (Yazıcı, 2004: 50).

Osmanlı Devleti'nin temelinde yatan kültür değerleri ve tarihi kalıntılar "*dayanışmacı, bütünleştirici*" kurumların izlerini taşır. İslamiyet'in toplumsal sorumluluğunu savunan ilkeler de, geleneksel unsurlarla birleşerek üst seviyede yeni bir düzeni ortaya çıkarmıştır.

"*Eski Türk geleneğinde servetin tek elde toplanmasını istemeyen 'ülüş', 'potlaç' gibi değerler sistemi, İslamiyet'in kabulü ile daha da güçlenerek, sınıflaşmaya, özellikle sınıf mücadelesine dönüşen bir şekillenmeye karşı çıkmıştır*" (Türkdoğan, 1981: 339). Keskin bir sınıflaşmaya imkan vermeyen Osmanlı sosyal yapısının üzerine yapılan tartışmalar iki görüş etrafında toplanmaktadır. Bunlardan ilki; Osmanlı tabakalaşma sisteminin, Batı Avrupa'daki tabakalaşma sisteminden pek farklı bir çizgi izlemediğini savunan (Mübeccel Kıray vb.) görüşleri ve diğeri ise, Osmanlı'nın Batı Avrupa'dan farklı ve kendine özgü bir sosyal yapıya sahip olduğunu savunan (Mardin, Cin, İnalcık, Barkan vb.) görüşleridir (Kongar, 1979: 354). Özellikle İnalcık ve Barkan'ın ikinci grup fikri destekleyen tarih çalışmaları ile Osmanlı toplum yapısının ve tabakalaşma özelliklerinin Batı Avrupa'dan farklı olduğu tezi, uluslararası Osmanlı Tarihi araştırmaları alanında da ağırlık kazanmıştır.

Osmanlı tabakalaşma sistemini, Batı Avrupa'dan farklı kabul eden Ş. Mardin de, analizlerini "*merkez-çevre*" etkileşimi üzerine oturtmaya çalışmıştır. Mardin'e göre, Osmanlılarda toplum yapısı başta '*kul-yöneticiler*' yani padişah ve beratı ile

dini yetki ya da yürütme yetkisi tanınan saray memurları ve ulemayı içine alır. Bunlar aynı zamanda '*yönetici sınıfı*' olarak ifade edilebilir. İkinci ana sınıf ise, vergi veren ve yönetime katılmayan '*reaya*' adı verilen bütün Müslüman ve Müslüman olmayan uyruklardır. Bunun yanında, ticaretle uğraşanlar yani tüccarlar ve sanatkarlar da bu sınıfa dahildir. Genel anlamda bu ikinci sınıf yönetilenler olarak kabul edilebilir (Türkdoğan, 1981: 353).

Mardin'e göre, yönetilenler ya da geniş halk yığınları (reaya), yani "*piramidin alt yarısı*" yekpare bir yapı değildir. Burada en az iki yapıdan söz etmek mümkündür; tüccar- esnaf ve köylüler. Esnaf bu hiyerarşi içinde köylüden daha üst düzeyde, ancak resmi zümreden tümüyle ayrı bir eksen çevresinde yer almaktaydı (Mardin, 1983: 13).

İdris Küçükömer de Mardin'e benzer bir analiz yaparak; Osmanlı tabakalaşma sistemini, toprak mülkiyetinin biricik sahibi sultan ve sarayda kümelenmiş ulema ve askerler (kapıkulları) ile reaya olarak ifade etmektedir (Divitçioğlu, 1987: 14).

Mardin'de kabaca belirginleşen ikili tasnife (asker sınıf adı verilen yöneticiler ve reaya), Ömer L.Barkan, Halil İnalcık ve Sencer Divitçioğlu'nun çalışmalarında da rastlanır (Timur, 1979: 77). Ayrıca Osmanlı tarihi üzerine araştırmaları bulunan Lord Kinross da bu ikili tasnife katılmaktadır (Kinross, 1988: 127). Naima Tarihi'nde de Osmanlı toplumu ulema, asker, tüccar ve reaya'dan oluşan bir tabakalaşma hiyerarşisi biçiminde sınıflanmaktadır (Timur: 219).

Ayrıca, Osmanlı tarihi üzerine yapılan araştırmalarda, farklı sosyal kategorilerin, "*sınıf, zümre, tabaka*" kavramlarıyla ifade edildiğini ve bu konuda bir kargaşanın olduğu da bir gerçektir. Bu nedenle, Osmanlı sosyal kategorilerini ifade ederken "*zümre*" kavramını kullanmak da doğru bir ifade ediliş biçimi olacaktır. Çünkü söz konusu sosyal kategorilerin özellikleri, sosyolojik anlamda "*sosyal sınıf*" kavramını karşılamamaktadır.

Osmanlı sosyal yapısı, sosyal zümreler arasında Batı Avrupa'da olduğu gibi geçişin çok zor gerçekleştiği bir sosyal yapı olmadığı gibi, katı sınıf yapılarının de mevcut olmadığı bir nitelik ortaya koymaktadır. Padişah dışında kul-yöneticiler arasında bir "*akışganlık*" Osmanlı sosyal yapısının ve tabakalaşma sisteminin en önemli özelliğidir (Yazıcı: 53).

1.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma Hayatı:

Osmanlı üretim düzeninin en önemli unsuru "*toprak*" ve bunun etrafında oluşan "*Toprak Rejimi*"dir. Bu nedenle, ortaya çıkan "*Osmanlı Toprak İşçiliği*" de kendine has özellikler göstererek dikkat çekmektedir. Toprak işçiliğinin yanında daha çok şehirlerde önem kazanan esnaf ve zanaatkâr birlikleri (ahilik), Osmanlı çalışma hayatı bakımından dikkat çekicidir. Tarım işçileri kırsal mekandaki çalışma hayatını temsil ederken, esnaf ve zanaatkarlar da ahilik müessesesi şehir çalışma hayatının özelliklerini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

a. Toprak Düzeni:

"*Bütün zenginliğini topraktan çıkaran bir devir ve cemiyet nizamının hususiyetini anlayabilmek için, toprağın tabi bulunduğu tasarruf şekilleriyle, bu tasarruf şekillerinin icap ettirdiği içtimai münasebetleri göz önünde bulundurmak lazım geleceği aşikardır. Bu itibarla biz, zirai bir ekonominin hükümran olduğu Osmanlı İmparatorluğu nizamı içinde daha fazla halk yığınlarının hayat şartlarıyla alakadar olmak isteyen sosyal ve ekonomik bir tarih işçiliği için, mevzuumuzu teşkil eden toprak meselelerinin tetkikini zaruri bir methal telakki etmekteyiz*" (Barkan, 1980: 281). Gerçekten, Osmanlı toprak rejimini ve onu ortaya koyan dinamikleri iyi anlamadan, Osmanlı üzerine sağlıklı fikirler ortaya koyabilmenin imkanı yoktur.

Osmanlı toprak rejiminde, Hariciye ve Öşriye gibi muhtelif ve oldukça sınırlı düzenlemelere rastlanmasına rağmen, egemen düzenleme biçiminin "*Tımar Sistemi*"

ve "*Mirî Arazi Rejimi*" olduğu görülür. Toprağın muhtelif düzenleme biçimlerinin, Osmanlının tarihi içinde çok farklı sosyal ve ekonomik karakterlere sahip toplumlarla karşı karşıya kalmasının gereği olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Tüm bu farklılıklara rağmen, egemen toprak rejimi olarak Tımar Sistemi'nin uzun süre uygulanabildiği de göz ardı edilmemelidir.

Osmanlı'da "*Tımar düzeninin yaygınlaşması, bir ortaçağ ekonomisi çerçevesinde büyük bir imparatorluk ordusunun gereksinimlerini karşılama zorunluluğundan doğmuş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun mali, sosyal ve tarımsal politikasının temeli olmuştur*". Bu, toprakla ilgili hak ve sorumlulukların devlet, sipahiler ve köylüler arasında pay edildiği bir tür "*bölünmüş mülkiyet*" sistemiydi (Kinross: 166).

Mirî Arazi Rejimi'nde toprağın sahibi devletti. Bir devlet mülkü olan toprağın, kontrol hakkı da devlete aitti. Devlet, araziyi tımar olarak verdiği kişileri köylü ile kendisi arasında bir ara mekanizma olarak kullanıyordu. Mirî Toprak Rejimi, işleyenler yani köylüler açısından tasarruf şeklini ciddi şekilde sınırlıyordu (Barkan-, Meriçli, 1988: 93). Yaygın kanıya göre, Osmanlılara intikal eden tımar sistemi, İslam'ın toprak arayışından beslenerek ve İslam Medeniyeti boyunca gelişerek gelen daha sonra Selçuklulara geçerek tekamül eden bir toprak rejimidir (Cin, 1985: 54- 55). Doğulu-Batılı İslami özellikleriyle Mirî toprak rejimi, sosyolojik olarak çiftlikleşmeye ve feodalleşmeye kapalı, köyleşmeye sürekli açık bir sosyal düzenin temellerini oluşturmuştur.

b. Toprak İşçiliği:

Osmanlı toprak rejimi ile ortaya çıkan "*toprak işçiliği*", bu rejimin özüne uygun uyum gösteren bir karakteristik özelliğe sahip olmak durumundadır. Bu nedenle, Osmanlı toprak işçiliğinin Osmanlı toprak rejiminde olduğu gibi uzun süren bir değişim sonucu ortaya çıktığı söylenebilir. Esasında *"...Köylünün başkalarına ve*

devlete ait arazi üzerinde daima ve 'ırsi' ve 'kiracı' vaziyetinde çalışması şeklindeki bir toprak rejimi, toprak münasebetlerinin tarihi kadar eski zamanlardan beri her yerde ve her zaman mevcut bulunabilmiş bir toprak işçiliği tipi teşkil etmektedir" (Barkan: 132).

Osmanlıların çok kendine mahsus ve özgün şartlarında, toprak işçiliğinin de kendine mahsus özelliklerle geliştiği söylenebilir. Mirî toprak rejiminde toprak işçileri yani köylüler, devlete ait toprağı kira ile işler durumda farz edilmektedir. Köylünün toprağı satabilmek, hibe edebilmek, vakfedebilmek, borç için ipotek edebilmek, vasiyetle çocuklarına bırakabilmek hakları söz konusu değildir. Yalnız, ölenin erkek evladı ya da erkek akrabaları toprağın tekrar kiralanmasında tercih nedeni idi. Üç sene üst üste boş bırakılan topraklar, sahibinden alınıp yeni bir çiftçiye kiraya veriliyordu.

Mirî toprak rejimi yukarıda sayılan özellikleriyle, ziraat arazisinin fazla parçalanıp dağılmamasını, satış ve borçlanma yolu ile elden çıkarılarak, köylünün kolayca ırgatlaşmasını ve vergi birimlerinin bütünlüğünü koruyarak, kontrolün sağlıklı bir şekilde sağlanabilmesini uzun süre temin edebilmiştir (Barkan- Meriçli: 93).

"*Bu toprak rejimi esprisi içinde, toprağı işleyen kimse yapması gerekeni yapıyorsa, yerinden atılamaz ve hakları çiğnenemezdi. Böylece köylüler, özellikle Osmanlı egemenliğinin ilk iki yüzyılında bir baskı altında değillerdi (feodalleşme anlamında baskıdan söz ediliyor). Osmanlıların onaltıncı yüzyıl sonlarına kadar en büyük tarımsal sorunları işçi eksikliğiydi. İşte bu nedenle köylüler toprakları üzerinde kalmaya zorlanıyordu. Kimi zaman on yıllık vergi bağışıklığı ya da üretim fazlasını serbest pazarda satabilme hakkı gibi özendirici önlemlerle kıraç topraklara çekilmek istenirdi. Onaltıncı yüzyılda nüfusun hızlı artışı, işçi sayısını çoğalttığı için çiftçiler giderek artan sert önlemlerle karşı karşıya kaldılar*" (Shaw, 1982: 220-221).

Mirî arazi rejiminin getirdiği kriterlerin, toprak işçiliğinin iktisadi boyutuna kazandırdığı şekil yanında, sosyal boyutunun etkileri de önemli ve dikkatle üzerinde durulması gereken bir konudur.

Müstakil ve küçük köylü işletmelerinin bu karakterlerini koruyucu tedbirleri ile Mirî Toprak Rejimi, bir yerde köyde bütünleştirici bir sosyal ilişkiler düzeninin ortaya çıkması ve güçlenmesini teşvik ediyordu:

"*Her ne sebeple olursa olsun, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tımarlar içinde beylere ait büyük hassa çiftliklerinin bulunmayışı ve mülk topraklar üzerinde bile hakim zirai işletme tipinin müstakil küçük çiftçi işletmesi halinde olması, bu devrin toprak münasebetlerine ve sosyal düzenine hakim bir olgu teşkil etmiş ve reayanın sipahilere karşı borçlu bulunduğu şahsi hizmetler, ücretsiz olarak yiyecek temini ve angarya çalışması gibi derebeylik artığı külfetlerin en küçük ve kaçınılmazlık derecesine indirilmesi prensip olarak kabul edilmiştir*" (Barkan-Meriçli: 94).

Gerçekten, imparatorluk kanunnamelerinde köylü için öşrünü en yakın pazara götürmek ve köyde sipahi için bir ambar yapmaktan başka şahsi bir hizmet kabul edilmemektedir. Eski kanunnamelerden ve onlar üzerinde daha sonra yapılmış olan değiştirme kayıtlarından anlaşıldığına göre, Osmanlı İmparatorluğu kendisine mahsus bir nizamı kurabilmek için koyu bir derebeylik izlerini taşıyan örf ve adetlerle mücadele etmek mecburiyetinde kalmıştır (Barkan-Meriçli: 97).

Osmanlı Devleti'nde toprak işçilerinin sosyal ve hukuki statüleri ile ilgili Ö. L. Barkan'ın genel kabul görmüş düşünceleri şöyledir: "*Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal düzeni içerisinde çiftçi sınıfların hukuki statüsü tetkik edilirken, bu sınıfları bilhassa Batı Avrupa memleketlerinin ortaçağda 'serf' namı altında tanınan köylü zümrelerinin durumu ile karşılaştırıp meseleyi Türkiye'de servaj rejimi mevcut mu idi? şeklinde ortaya koyup incelemek adet olmuştur. Ancak, İmparatorluğun asıl köylü tipini teşkil etmiş bulunan ve Hıristiyan veya Müslüman ayırt edilmeksizin 'reaya' ismi altında tanınan çiftçi sınıflarının hukuki statü bakımından serflerden açık şekilde farklı 'hür insanlar' olduğu söylenebilir*" (Barkan-Meriçli:100).

"*Türkiye'de 14 ve 15. asırlarda bazı varlıklı şahısların esir pazarlarından satın aldıkları veya harp ganimeti olarak sahip oldukları kölelerini, kendi nam ve hesaplarına işletecekleri büyük çiftliklerde, bir ziraat işçisi (ırgat) olarak çalıştıracakları yerde, çoğu zaman onları özerk birer küçük köylü işletmesi teşkil edecek tarzda gerekli araçlarla ve aileleriyle birlikte toprakları üzerine yerleştirdikleri biliniyor*" (Barkan-Meriçli: 101).

Anadolu'da toprak sahibi ile eski köle arasındaki paylaşım, farklı şekillerde gerçekleşmekteydi. Bu paylaşma, tohum çıktıktan sonra ürünün yarı yarıya paylaşılması, ürünün belli nispetlerde paylaşılması (ortakçılık) ve mahsul ne olursa olsun değişmeyen bir kısmını ödeme (kesimcilik) şekillerinde bir kırsallık ilişkisi biçiminde gerçekleşebiliyordu. Bu şekliyle ortaya çıkan yeni statüde, eski köleler ortakçı-kul yahut kesimci-kul ismini alıyordu.

Osmanlı toprak işçiliğinde *'reaya'* ve '*ortakçı-kul'* statülerinden başka, bu statülere pek benzemeyen bir kategori olarak ortaya çıkan "*sürgün işçiliği*" de belirtilmelidir. Sürgün işçiliği, çok yaygın olmayan ve kendine has bir hukuki statüye sahip işçilik tipini oluşturmaktadır. Sürgün işçiliği, reayanın hukuki statüsüne bir miktar benzemesinin yanında kul ortakçılığına benzemez. Kul-ortakçılar, kuruluş ve gelişme tarihi boyunca kendilerinin sürgün olduğunu iddia edecek bu statüye geçmek istemişlerdir (Barkan, 1980: 582).

Osmanlı arşivini çok iyi bilen Barkan, Osmanlı belgelerini iktisat tarihi açısından araştırıp değerlendirmiştir. Osmanlı iktisadına ait çok sayıda belgeyi gün ışığına çıkarmıştır. Bu çalışmaları Türkiye'de iktisat tarihi biliminin kurulmasında, yurt içinde ve dışarıda Osmanlı iktisat tarihine ilginin artmasında önemli rol oynamıştır. Ömer Lütfi Barkan, eserlerini çeşitli arşiv belgelerinin yorumuna dayandırmıştır. Arşiv araştırmasına dayalı olarak gerçekleştirdiği bu çalışmalar hakkında, yeterli bilgiye sahip olduğu hukuk, sosyoloji, edebiyat ve tarih konularında otoritesi tartışılmaz. Onun iddialı olduğu bu toplumsal alandaki bir başka arşiv araştırmasının sonucu aşağıdadır:

"*Görülüyor ki; Osmanlı İmparatorluğu'nda riayet esas itibariyle devlete ait telakki edilen bir toprak üzerinde yerleştirilmiş bir kiracı, toprağa bağlı bir kolon olmakla beraber; bu bağlılıklar ve mükellefiyetler hiçbir zaman tetkik ettiğimiz memleketlerdeki soysuzlaşmış ve şahsileşmiş tabiyetler şeklini almamıştır. Bu hususla, merkezi devlet otoritesinin merkezden azil ve nasp edilir memurları, müfettiş ve kadılarıyla daima kuvvetini hissettirmiş olması kadar, İmparatorluğun toprak mülkiyeti telakkisini ve zirai rejimin organize ediliş tarzını da hesaba katmak lazımdır* "(Barkan: 766).

Osmanlı İmparatorluğu'nda '*sahib-i arz'* veya '*sahib-i riayet'* sıfatıyla köylünün karşısına çıkan kimselerin, tam anlamıyla ne arzın ne de riayetin sahibi oldukları ve bu sıfatlara ancak son derece teşkilatlı ve merkeziyetçi bir devletin memuru sıfatıyla haiz bulundukları muhakkaktır. "*İmparatorluğun her tarafta tamim ettiği idare adamı ve asker tipi olan tımarlı sipahi ne bir derebeyi, ne de yerli toprak asaletini temsil eden bir toprak zenginidir*" (Barkan: 767).

2.1. Şehirli Mekanda Çalışma Hayatı:

Kökleri Ortaçağ Batı Avrupa'sının ve Osmanlı öncesi Doğu-İslam toplumlarının izlerini taşıyan Anadolu esnaf ve zanaatkar birlikleri, Osmanlı sosyo-kültürel sistemi içerisinde Lonca ve Ahi teşkilatları olarak, kendisine has özgün bir bütünlük içinde karşımıza çıkarlar. Ahi teşkilatları, Anadolu'da ortaya koydukları gelenekleri ile ortaçağın temel belirleyicileri olan loncaların, zaman-mekan-insan unsuru etkileşimi içerisinde, farklı bir oluşumu ortaya koymuştur (Yazıcı: 65).

XIII. yüzyıl itibarıyla, büyüyen Selçuklu kentlerinde, ekonomik canlılıkla birlikte, sayıları çoğalan esnaf ve zanaatçıların güçlü örgütler kurdukları gözlenir (Avcıoğlu, 1998: 2054). Aynı tarihlerde Batı kentleri de benzer bir gelişme içindedir. Ortaçağın ilk yüzyıllarında Batıda kent yaşamı silinir, söner. X. yüzyıldan sonra,

tarım ve ticaretin gelişmesiyle, kentler canlanır. XI ve XII. yüzyıllarda gelişen Batı kentleri, başlangıcından itibaren kent uygarlığına dayanan İslâm kentlerinden farklı bir evrim geçirir. İslâm kültürü ve Bizans İmparatorluğu'nda kent, siyasal ve ekonomik merkezdir. Büyük emirler, ulema, arazi sahipleri kentlerde otururlar ve yönetimi ellerinde tutarlar. Kentlerdeki tüccar ve zanaatçılar az örgütlüdür ve kent yaşamında etkin bir rol oynamazlar. Batıda ise kent, bir merkez değil, bir "*çevre*", Selçuklu deyişiyle bir "*uç"* olarak ortaya çıkar ve feodal denetimin geniş ölçüde dışında kalır. XII. Yüzyılda yoğunlaşan komünal hareket, birbirlerine bağlılık yemini eden kentli örgütlerin, feodal efendilerine karşı bir ayaklanması sayılabilir. Böylece, kendi yasalarıyla kendini yöneten iç özerkliğe sahip kentler ortaya çıkar. Gerçi pek çok kent, Venedik ve Floransa gibi bağısız cumhuriyetlere dönüşemez. Alman Hansa'sı ve Flandr gibi ticari kudret kazanamaz, ama krala ya da arazilerinde oturdukları feodal prense bağlı olarak, bir iç özerklik elde ederler (Avcıoğlu: 2055). Bu kentlerde genellikle az sayıda büyük tüccar egemendir. Venedik bir büyük tüccarlar cumhuriyetidir. Floransa gibi imalatın ön plana çıktığı kentlerde, zanaatçı örgütleri XII. Yüzyılda büyük tüccarlarla iktidarı paylaşmayı başarırlar. XIV. Yüzyılda, her yerde olmamakla birlikte, bazı kent-zanaatçı örgütleri, yöneticilerini atama, siyasal bir örgüt olarak tanınma ve iktidara katılma haklarını kazanırlar.

Benzer bir gelişme, aynı tarihlerde özellikle Selçuklu kentlerinde izlenir. Tüm Selçuklu kentlerinde, "*ahi*" denilen güçlü zanaatçı örgütleri bulunur. Selçuklular'ın daha yeni aldıkları Antalya'da bile, 1216-1217 tarihli bir vakıfta Ahi Eminüddin Mahmut adı geçer. Bu kayıt, yeni ele geçen bir kente bile hemen nüfus göçü yapıldığının ve zanaatçı örgütlerinin kurulduğunu gösterir. XIV. Yüzyılın ilk yarısında Anadolu'yu gezen İbn Batuta; Anadolu'da Türklerin yaşadığı her yerde, kent, kasaba ve köylerinde ahi örgütü olduğunu söyler. Batıdaki örneklerine benzer biçimde, zanaat sahiplerinin kendi aralarında özgürce örgütlenmeleri ve başkan seçmeleri söz konusudur. İbn Batuta'nın Denizli ahileri hakkında verdiği bilgiler, bazı kentlerde ahilerin, günümüz rakip sendikaları gibi, ayrı kuruluşlarda örgütlendiklerini ve bu kuruluşların birden çok mesleği kapsadığını gösterir: İbn Batuta ve arkadaşları Denizli'ye gelip çarşıdan geçerken dükkanlardan çıkan bazı insanların atlarının dizginlerine asılmasına tanık olurlar. Başka bir grup insan,

bunları durdurup çekişmeye girişir. Uyuşmazlık uzayınca, taraflar hançerlerini çekerler ve birbirlerine saldırırlar. Anlaşılır ki, bunlar Ahi Sinan ile Ahi Duman'ın yoldaşlarıdır. İki grup ahi, konukları hangi grubun ağırlayacağı konusunda anlaşamadıklarından kavga ederler. Sorun, kura çekme yoluyla çözülür. Konuklar sırasıyla her iki grubun da misafiri olurlar (Avcıoğlu: 2057).

Genel olarak ifade etmek gerekirse, "*esnaf kurumları, küçük sanatların belirmesi ve sanayinin sırf zirai olmaktan çıkması, yani şehirlerin kurulmasıyla doğmuştur*." (Durkheim, 1986: 27). Anadolu ahi geleneğinde de, yerleşik düzene geçişte "*şehirleşme*" ve "*esnaflaşma*" arasındaki çok hayati bağı hemen görebiliriz. Türkmenlerin Anadolu'ya göçü ile beraber yerleşik düzene geçmelerinde çok önemli bir rol üstlenen ahi teşkilatları, aynı zamanda Anadolu'da hızlı bir esnaflaşma sürecini de başlatmışlardır. "*O çağlarda Anadolu'da dolaşan İbn-i Batuta'ya göre ahiler, kırsal kesimde zaviyeler aracılığı ile göçebelerin yerleşmesini örgütlemişlerdir* (Kılıçbay, 1982: 300).

"*Ahi birlikleri, kuruluş dönemi Osmanlı toplumunda, sosyal fonksiyonlarının yanında siyasi fonksiyonlar da yerine getirmişlerdir. Özellikle, 'Osman Bey' in faaliyetleri esnasında, Anadolu'da ahilik ve Babailik olarak iki önemli tarikat vardı. Ahi reislerinden olup Eskişehir civarında İtburnu mevkiinde tekkesi bulunan Şeyh Edebali, o havalinin en itibarlı ve sözü geçen ulularındandı; tahsilini Mısır'da yapmış olan Edebali'nin kızı Malhon Hatunu Gazi Osman Bey almış ve bu suretle ahilerin nüfuzundan istifade etmiştir. Nitekim Şeyh Mahmut Gazi, Ahi Şemserdin ve oğlu Ahi Hasan ve sonradan Osmanlılarda Kadı, Kazasker ve Vezir olan Cendereli (meşhur tabiri ile Çandarlı) Kara Halil de ahilerden olup, bunların hepsi Osmanlı Beyliği'nin kurulmasında ve büyümesinde hizmet etmişlerdir*" (Uzunçarşılı, 1988: 105-106).

Uzunçarşılı'nın aynı eserinin bir başka böümünde ise şu bilgilere yer verilmiştir; "*Osmanlı beyliği kurulurken, ahilikten 'Alperenler' denilen ve Babai tarikatından olan Gazilere ehemmiyet verilmiş ve bunlar için casiyeler yapılmıştı. Orhan Bey'in maiyetinde muhtelif savaşlara iştirak etmiş olan Geyikli Baba, Abdal*

Musa, Abdal Murat ve Duğlu Baba ve emsali babalar, sonradan adını Bektaşiliğe çeviren Babai tarikatına mensup Alperenlerdendiler. Orhan Gazi zamanında, Bursa'nın Uludağ (Keşiş Dağı) eteğinde, Babailere mahsus zaviyeler yaptırılmıştı. Yine bu zümreye mensup olarak, Bursa Yenişehir'de bulunan Pastinbus Baba'ya I. Murat tarafından bir zaviye inşa ettirilmiştir" (Uzunçarşılı: 531).

Ahiler ve Babailer, Türklerin Anadolu'ya girmesinden itibaren başlayan, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinin de manevi mimarları olmuşlardır. "*Ahiler Türk kitlelerinin yeni girdikleri İslam dinine ve yeni vatan Anadolu'ya ısınıp kaynaşmalarını, yerleşik hayata intibak edebilmelerini sağlamada önemli rol oynamışlarıdır*" (Büyükboyacı, 1986: 164).

Fransız sosyolog Durkheim, "*hiçbir sosyal faaliyet şekli yoktur ki, kendine mahsus bir ahlak disiplinine ihtiyaç duymasın*" der (Durkheim: 22). Gerçekten, özellikle Ortaçağ boyunca gerek Batı'da, gerekse Doğu'da esnaf ve zanaatkar teşkilatlarının çok önemli mistik yönünün bulunduğu görülmektedir:

Genel anlamda, doğuda "T*asavvuf ve tarikat ahlakı, esasında yaşanan dünya ile ilişiğini, alt ve üst orta sınıflar üzerinden yürütmüştür. Şeriat hükümlerinin ve ince mistik ayrımların tavanda ve doktrin katında bıraktığı tasavvuf sade, samimi ifade temsilleri ile esnaf ve artizan katlarına kadar taşımakla ahlak kurallarına sağlam bir taban, bir çeşit pratik işlerlik kazandırmış oluyordu. Esasında çağın birçok çalkantılı ve esintilerini tasavvufun ve özellikle Batıni hareketlerin dışında anlamanın mümkün olamayacağı çoktan gün ışığına çıkarıldığı gibi, esnaf topluluklarını da tasavvuf ve tarikatlardan soyutlayarak tek başına tanımanın mümkün olamayacağı yeterince anlaşılmış bulunmaktadır*" (Ülgener, 1991: 87).

"Ülgener'e göre, "T*asavvufla beraber düşünce dünyasına cemaatleşmiş şekliyle biz anlayışı yerleşmiş ve biz kavramı doğu dünyasına topluca damgasını vuran bir karakteristik halini almıştır*". Bu durum yaygın bir şekilde Anadolu ahi teşkilatında da görülmektedir (Kurktan, 1985: 61).

Bu şekliyle "F*ütüvvet ve tarikat ahlakı, pasif ve uysal bir alt tabaka ruhiyatını yoğurmakta el ele vermiş vaziyettedir. Birinin esnaf ruhuna sindirmek istediğini diğeri dini müeyyidelerden aldığı kuvvetle biraz daha yaymış ve derinleştirmiş oluyordu. Otoriteye kayıtsız şartsız bağlanış, en ufak bir sızıntı göstermeden ona kendini terk ediş… İşte, tasavvuf ahlakının izi üstünde olduğu kıymetler!*" (Ülgener, 1981: 94).

"*Anadolu teşkilatlarında görülen bir diğer özellik de, zanaat erbabı ile tasavvuf ahlakı arasındaki vazgeçilmez ilişkidir. Tasavvuf ahlakı kanaat ve teslimiyet hususundaki iddialarına müşahhas bir timsal ararken, pek tabii olarak tüccarı değil, nispeten basit ve sakin yaşayışı ile zanaat erbabını seçmiş ve ölçü edinmiştir. Üstelik tasavvuf büyüklerinin çoğu başkasına yük olmamak için rızkını, basit el işçiliği ile kazanmayı tercih eden kimselerdi. Bu sebeple, esnaf ve tarikat ahlakının bidayetten beri birçok hususlarda birbirini desteklemiş ve el ele vermiş olmalarında hayret edilecek bir şey yoktur*" (Ülgener, 1984: 152).

a. Ahilik Teşkilatı:

Ahilik ile ilgili önemli tartışma konularından biri ahiliğin bir tarikat olup olmadığı yönündedir. Ahilerin de Mevlevi, Nakşibendi, Bektaşi, Halveti, Celveti tarikatlarında olduğu gibi zaviyelerde bulunmasının ve bu zaviyelerde toplantılar yapılmasının yanılgılara yol açtığı söylenebilir (Yazıcı, 2004: 69).

""*Ahilik, tarihi ve sosyo-ekonomik zorunlulukların ortaya çıkardığı bir Türk esnaf birliği kuruluşudur. Bunlara XIV. ve XV. Yüzyıllarda, Batı'daki benzer kuruluşların etkisi olmuş olabilir, ama ahi kuruluşları, daima çevresel ve toplumsal karakterini muhafaza etmiş; üretici ve tüketici ilişki bağlarını en iyi biçimde düzenlemeyi kendisine amaç edinmişlerdir* (Çağatay, 1981: 111).

Ahi sözcüğü, Arapçada "*kardeşim*", Türkçede cömert, eli açık anlamına gelen "*akı*" sözcüğünün terimleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır (Çağatay: 111). Anadolu'da ilk ahi kuruluşunu, Kırşehir'de bir Türk düşünürü olan Ahi Evran Şeyh Nasiruddin Ebu'l Hakayık Mahmut B. Ahmet el-Hayi (1171-1261) gerçekleştirdi (Çağatay: 4). Tarihsel belgelerde "*ahi*" sözcüğü ilk kez, Ahi Ferec Zencani'de geçer. Zencani, 1065-1066 yıllarında ölmüş Kuzeybatı İran'dan bir mistiktir. XII. Yüzyıl yazarı Fahrettin Atar da, IX. Yüzyıla ait Güneybatı İranlı bir Ahi İbrahim'den söz eder. Buna bakarak Cahen, ilk ahilerin İranlı olduğu görüşüne ağırlık verir. Kuzeybatı İran, Türklerin çoğunlukla yaşadığı ve oradan Anadolu'ya göç ettikleri bir merkezdir. Bu durum, ahiliğin Anadolu'da gelişmesini açıklayabilir (Avcıoğlu: 2062).

Bu dönemde, Osmanlı ülkesinin her yerinde değişik sanat sahiplerinin kendilerine göre bir teşkilatı vardı. Bu teşkilatların, esnaf şeyhi, kethüdası (kahya), yiğitbaşı ve ehl-i hıbre gibi, üyeleri bulunurdu. Esnafça seçilip, hükümetçe üyelikleri tasdik edilen bu kurul, esnafın bütün davranışlarından sorumlu olduğu gibi, aynı zamanda hükümetle esnaf arasında da aracı durumundaydı. Yolsuzluk eden sanat sahibi, bunlar vasıtasıyla ceza görürdü. Hükümet, mahalli kadılar vasıtasıyla sanat erbabına yapacağı tebligatı bu teşkilatlar vasıtasıyla yapardı. Esnafın alacağı ve satacağı eşyanın fiyatı muayyen olup, defterlerde kayıtlıydı. Bunun haricinde çıkıp intikar yapanlar ele geçerse ceza görürlerdi (Şeker, 1987: 141).

"*Şurası da bilinmelidir ki, Ahilerin kurduğu esnaf ve sanatkar birliklerinin ortaya koyduğu ana kurallar, daha sonraları bu alanda hazırlanan kanunnamelerin, tüzüklerin temelini teşkil etmiştir. İlk sıralarda ahiler sadece debbahlık ve deri işçiliği ile uğraşırken, bu sanat kolları sonradan 32'ye varmış, örgütün kurduğu sağlam mesleki ve ahlaki düzen, birbirlerine bağlılık ve yardım, onların öteki esnaf ve sanatkarlar üzerinde etki ve üstünlük kurmaları sonucunu doğurmuş, gitgide Osmanlı ülkesindeki bütün Türk sanatkarları, ahi babalardan ya da onların yetki verdiği kişilerden aldıkları yeterlilik ve izin belgeleri ile iş görür, sanat icra eder bir duruma gelmişlerdir*"(Şeker: 127).

Ahi teşkilatlarının iyi anlaşılabilmesinin bir yolu da fütüvvet esprisinin ve fütüvvetname olgusunun iyi anlaşılabilmesinden geçmektedir. Ahi geleneği boyunca, teknik tanımı bir yana "F*ütüvvet; el açıklığı, konukseverlik, yerine göre zulüm ve kahır görmüşlere sahip çıkma ve o yolda gözünü budaktan esirgememe manasında bir cesaret ve yiğitlik karşılığı olarak kullanılmıştır. Yiğitlik timsali ise 'feta', 'fityan' ve Anadolu'da 'ahiler' diye bilinen yarı derviş, yarı bahadır ve umumiyetle kendilerini bir sanat dalına adamış kişiler ki, cömertlik ve el açıklığı timsali olarak birçok seyyah ve ziyaretçinin (başta İbn-i Batuta) hayranlığını toplamışlardır*" (Ülgener: 90).

Fütüvvetnameler, genel anlamda dört temel ahlaki ilkenin üzerine inşa edilmekteydiler. Bunlar kuvvetli ve galip vaziyetteyken affetmek, hiddetli zamanda yumuşak davranmak, düşmana karşı iyilik etmek ve kendi ihtiyacı varken başkasına vermektir (Sertoğlu, 1986: 116).

İslamın ilk fütüvvet örgütleri, ahilerden farklı olarak, bir meslek örgütü değildir. İçlerinde birçok zanaatçı bulunsa da, birlikte yiyip içmek, eğlenmek, dans etmek, spor yapmak amacı güden gençlik örgütleridir (Avcıoğlu: 2063). Örgüt, üyelerin, meslekleriyle ilgilenmez. Mesleki örgütlenme, varsa bile çok gevşektir. X. Yüzyılda Bağdat'da tekstil sanayine, özellikle ipekliye yeni vergiler konunca, iki ayaklanma olur. Fakat ortada ipekçi ya da dokumacı örgütü yoktur. Zanaatçıları denetlemekle görevli devlet temsilcisi muhtesip, zanaatçı örgütleriyle karşı karşıya değildir. İslam hukuku da örgütü değil, bireyi tanıma eğilimindedir. Bununla birlikte, fıkıhta, özellikle fetva dergilerinde ceza hukuku ile ilgili olarak meslek dayanışması öngörülür: Meslek sahibi kişinin ödemesi gereken tazminattan, meslek grubu sorumlu tutulur. Bu, meslek grubuna tüzel kişilik tanıma anlamına gelir. Moğol istilasından önce, Semerkant, İsficab, Merv, Azerbaycan'da bazı mesleklerde bir çeşit dayanışma ve karşılıklı yardımı öngören meslek örgütleri görülür. Belli mesleklerin belli çarşılarda toplanmaları, dayanışma bilincini geliştirir. Ama bu, sınırlı kalır ve Anadolu ahi örgütleri gibi bir gelişme göstermez. Klasik İslamda varlığını duyuran bir örgüt varsa, o da fütüvvettir. Başlangıçta, bir "*erkekler spor ve*

eğlence kulübü" niteliğinde olan örgütler, eski Arapların feta (yiğit) ülkülerini, kent yaşamının yeni koşullarında benimserler. Arkadaşlık, dayanışma, yiğitlik, eliaçıklık, başkasına yardımedicilik fütüvvet erdemleri olur. Siyasal ve dinsel bir amaç gütmeyen fityan (yiğitler) örgütleri, IX. Yüzyıldan sonra, Abbasi iktidarının zayıflamasıyla, siyasal bir güç kazanırlar. Otoritelere kafa tutarlar. Şiddet eylemlerine girişirler, ulemanın görüşlerine ters düşen davranışlarda bulunurlar. Bu nedenle, fityan'ı suçlamak için serseri, eşkıya anlamına gelen "*ayyarun*" deyimi kullanılır (Avcıoğlu: 2064).

Fityan'ın ürkütücü bir güç haline geldiği bir dönemde, İslamda mistik sufi hareketi gelişir. Sufiler, tarikatlar halinde örgütlenmeye başlarlar, dervişlik ortaya çıkar. Sufilik ve fityan arasında bir yakınlaşma görülür. Bazı sufiler, fütüvvet örgütlerinin yiğitlik, cömertlik, başkalarına yardımcılık gibi ahlaki değerlerini benimserler. Yazdıkları fütüvvetnamelerde, bu değerleri işlerler, sistemleştirirler. Fütüvvet ülküsünü kuramsal olarak ortaya koyarlar ve fityan örgütlerine kuramsal bir temel kazandırırlar. Sufilik ve fityan arasındaki bu ideolojik yakınlaşmanın yanı sıra, örgütlenme biçimlerinde de karşılıklı etkileşim görülür. Derviş tarikatları biçiminde örgütlenmiş fityan örgütleri ortaya çıkar. Eskiden dinsel-siyasal tartışma ve eylemlerin dışında olan fityan örgütleri, bu kavgalara karışır. Suriye'de Nûbüvviye adlı fityan örgütü, aşırı Şiilikle mücadeleye girişir. Diğer bazı fityan örgütleri, şii eğilimi taşır (Avcıoğlu: 2065).

Fütüvvetnamelerin biçimlendirdiği ahi geleneğinden mesleğe yeni girecekler, hem ahi müridi, hem de girdiği mesleğe çırak olurlardı. Başları tıraş edilir, işlemiş olduğu günahlara tövbe ettirilir, şalvar giydirilip kuşak kuşatılırdı. Bu kuşağı bağlamaya "*şet*" denilirdi. Kafirler, münafıklar, gizli ilimlerle uğraşanlar, içki kullananlar, hamam tellakları, kasaplar, cerrahlar, avcılar, madrabazlar ahiliğe kabul edilmezlerdi. Meslekte yükselmek, çıraklıktan itibaren belli aralarla yapılan imtihanlarla olurdu.

"*Osmanlı, kuruluş ve yükseliş döneminde, bütün unsurlarıyla beraber manalı bir sosyo-kültürel bütünleşme süreci yaşadı. Bu dönemde Osmanlı çalışma hayatı da,*

bu mana etrafında oluşan sosyo-kültürel bütünleşmenin manalı bir boyutunu oluşturdu. Şehirli mekanlarda esnaf ve sanatkar teşkilatları (özellikle ahi geleneği) daha kırsal mekanlarda toprak işçiliği organizasyon biçimleri bu manalı bütünleşmenin birer unsurlarıydılar"(Yazıcı: 72).

Osmanlı toprak rejimi ve toprak işçiliği tipleri, içinde yeşerdikleri zihniyet dünyasına ve sosyo-kültürel sisteme bağlı olarak, son derece kendine özgü biçimlerde ortaya çıktı.

Bir bakıma her kuruluş, yani müessese, içinden çıktığı toplumun zorunlu kıldığı nedenlerle ortaya çıkar ve o nedenlerin gereklerine göre gelişir, değişir, bu biçimden başka bir biçime girer. Bu mantık içerisinde, kuşkusuz Anadolu ahi geleneği de kendine özgü şartlarında hayat bulmuş ve Osmanlı çalışma hayatının vazgeçilmez unsurlarından birisi haline gelmiştir.

Duraklama ve gerileme dönemi ile birlikte Osmanlı sosyo-kültürel sisteminde ortaya çıkan hızlı çözülme, kuşkusuz diğer alanlara olduğu kadar, Osmanlı çalışma hayatını da etkilemiştir. Klasik dönemde Osmanlı toprak rejiminin ana unsurunu mirî arazileri oluştururken, diğer tasarruf şekilleri istisna teşkil ediyorken, çözülme devri ile birlikte "*mültezime mukataa*" yaygınlaşmaya başladı. Zamanla mukataa (kira) sahipleri gerçekte hukuken değilse bile uygulamada mülk sahibi hak ve yetkilerini edinmeye başladılar.

Sosyo-kültürel sistemdeki çözülme ve zihniyet değişimi ile birlikte, esnaf ve ahi teşkilatlarında da çözülmeler görülmeye başlandı. Esnaflar arasında bozuk mal yapmaya ve satmaya eğilimli olanlar artmaya başladı. Esnaf kethüdasının ya da şeyhinin tayini sırasında yolsuzluklar görülmeye başlandığı gibi, zorbalıkla bu görevleri elde etmeye teşebbüs edenler ve bunda başarılı olanlar bile çıktı. Bunlar bir bakıma, sosyo-kültürel sistemin süratle çöküşünü hızlandıran gelişmelerdi (Özkaya, 1985: 11).

B. Osmanlı İmparatorluğu'nda İşçi Sınıfının Ortaya Çıkışı:

Tarihsel süreçte Osmanlı ekonomisi ve toplum yapısına baktığımızda, ülkede piyasa koşullarında çalışan ve piyasaya hitaben yoğun miktarda mal üreten işletmelerin olmadığı ya da var olanlarının da piyasaya etkilerinin asgari düzeyde kaldığı görülür. Devletin mutlak hakimiyeti altındaki şehir ve kır yaşamında kuralları belirleyen, üretilen ürünün mutlak anlamda alıcısı, en büyük ekonomik güç olan devlettir. Bununla birlikte üretimin azlığı ve buna bağlı olarak talebin yetersizliği, ekonomik yapının kendi kendine yeten esnaf ve zanaatkarın görüldüğü kapalı ekonomiden öte geçememesine yol açmıştır. Devletin mali yapısı üretimden çok, savaş ganimetlerine endeksli, savaş ekonomisinin sırtladığı bir ekonomiydi ve ekonomik faaliyetler ağırlıklı olarak, alım-satıma yani ticarete dayalıydı. Üretimin azlığı ve ticaretin de sınırlı çapta, miktarda ve belirli bölgelerde yapılıyor olması nedeniyle, doğal olarak emeğiyle geçinen işçi olarak nitelenebilecek bir kesimin de oluşması, ortaya çıkması çok uzun bir süreci gerektirmiştir. İmparatorluğun genişleme sürecinin sona ermesi ile duraklama ve gerileme dönemine geçişle birlikte, savaş gelirlerinden yoksun, ticari faaliyetlerin en aza indirgendiği bir dönem de başlamış oluyordu. Üretmeyen, üretemeyen bir ekonomi nasıl kısır bir döngüye girerse, Osmanlı İmparatorluğu da aynı akıbeti yaşamıştır. Üretimi sevmeyen, ticaret yapmaya meyilli bir yaşam tarzı, Osmanlı'dan bizlere miras kalmış olsa gerektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda işçi sınıfı öncelikle inşaat sektöründe, madencilikte ve askerlikte ortaya çıktı. Örneğin, 1550-1557 yıllarında gerçekleştirilen Süleymaniye Camii ve İmaret inşaatında 2.7 milyon işgünü çalışılmıştı. Bu sürenin 1.5 milyon gününü (% 55'ini) ücretli işçiler, 1.1 milyon gününü acemi oğlanlar, 140 bin gününü de köleler gerçekleştirmişti. Ücretlilerin çalıştığı 1.5 milyon iş gününün 290 bin günü vasıfsız işçilere aitti. 1631 yılında Musul Kalesi'nin yapımında ücretli olarak çalışanların (ücretli işçilerin) sayısı da 3035 idi. Devlete ait madenlerde de ücretli işçi çalıştırılıyordu (Koç: 1998, s. 15).

Osmanlı İmparatorluğu'nda kapıkullarının önemli bir bölümü de ücretli emektir. Örneğin, kapıkullarının acemi oğlanlar kesimi onyedinci yüzyıldan itibaren "*özgür emek*" niteliği kazanmıştır. Acemi oğlanlar, ücret karşılığında, inşaat sektöründe, kamu imalathanelerinde, kamu gemilerinde, odun ambarlarında, Tophane'de, kamu fırınlarında, suyollarında, bahçelerde, hasta odalarında ve bazı bölgelerde de sultan hanımların hizmetinde çalışırlardı. Yeniçeriler ücretli savaşçılardı. Kapıkullarının, Cebeci Ocağındaki cebeciler, silah yapımı, barut ıslahı, silah tamiri ile uğraşırlardı. Topçu Ocağı ve Top Arabacıları Ocağı mensupları da ücretli üreticilerdi. Ancak bu ücretliler, tarihsel süreç içinde yok oldu; çağdaş bir işçi sınıfına dönüşme olanağına kavuşamadı (Koç: 15). Profesyonel, teknik ordu ücretli işgücü sayılamazsa da Yeniçerilerin padişahların şahsına, makamına mutlak bağlı olmaları onların özel bir durum içerisinde değerlendirilmesine yol açmaktadır.

Yeniçeriler, devletin devşirme usulüyle Hıristiyan ailelerden alıp yetiştirdiği askerlerdi. Onlarda gönüllülük esası diye bir şey yoktur. Belirli bir yaşa kadar devlete hizmet ederler, karşılığında da maaşlarını alırlardı. Bu hizmet sürecinde Padişaha mutlak itaat etmek, canını devletin bekası uğruna feda etmek, evlenip aile kuramamak gibi hizmetler kendilerinden beklenirdi. Devletin genişleme sürecinin yaşandığı yıllarında, Hacı Bektaş Veli'den alındığı söylenen '*nefes'* ile özellikle, fethedilen Avrupa'daki topraklarda yayılıp, oralardaki halkın Osmanlı'yı benimsemesinde etkili olan Yeniçeri Ocağı; zamanla padişahların resmi mezhebi olan Sünniliğin kabul görüp öne çıkartılmasıyla, zamanla tamamen pasifize olmuş, etkinliğini yitirmiştir. Bu durum, 1826 yılında Sultan II. Mahmut'un gerçekleştirdiği Vakayı Hayriye Olayı (Hayırlı Olay) ile son bulmuş; devletin askeri kesimi de tamamen resmi ideoloji olan Sünni ideolojinin etkisi altına girmiştir.

İmparatorlukta gerçek anlamda işçi sınıfı, 19. yüzyılın ilk yarısında Ege Bölgesi'nde yabancılar tarafından kurulan tarım işletmelerinde ortaya çıkmıştır. Aynı dönemlerde gerçekleştirilen Demiryolu inşaatları da, tam olarak mülksüzleşmemiş birçok kişinin işçilik yaparak ek gelir elde etmesini sağladı.

Devlet memurları ise Tanzimat'tan sonra ücretli hale gelmişlerdir. Zaman içerisinde devlet fabrikalarında ve daha sonraki yıllarda kurulan özel sektör fabrikalarında da ücretli işçi istihdamı gelişti. Dönemin gelişmiş kapitalist ülkelerinden farklı olarak, loncaların sıkı disiplini altındaki küçük çaplı yapılan üretim, yaygın biçimde kapitalist üretime dönüşmedi. Bununla bağlantılı olarak, loncalarda örgütlü esnaf (ustalar) kapitalistleşemedi; ustaların yanında çalışan kalfa ve çıraklar, çağdaş anlamda bir işçi sınıfına dönüşemedi (Koç: 16).

1.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda İşçi Hareketlerinin Sebepleri:

Osmanlı toplumunun duraklama ve çöküş dönemiyle birlikte, sosyo-kültürel sistemin bütünlüğü bozularak, sosyal yapı bir yığınlar topluluğu halini almıştır. Ancak yine de, sosyo-kültürel değişim bu yığınlaşmış toplumda da sistem bütünlüğü gösteren toplumlarda olduğu gibi bir değişime yol açmıştır. Sosyo-kültürel değişme, sistem ve yığın halindeki toplumları da içine alan, her zaman ve mekanda var olan evrensel bir olgudur. Değişimin kaçınılmazlığı, özellikle ekonomik gerilemelerin yaşandığı, toplumsal tıkanmaların çözülemediği durumlarda dış etkenler tarafından mutlak hale getirilebilmektedir.

Kurtkan'ın ifadesiyle; "*duraklama ve gerileme devri Osmanlı sosyal yapısı artık, İslami değer hükümlerinin meydana getirebildiği mânâlar sisteminin dışlaştığı bir sosyal yapı değildir. Bundan ötürü hemen bütün müesseselerde, ideal kültüre yönelmeyi sağlayan iç özellik (mânâ sistemi) ortadan kalkmıştır. Böylece sosyo-kültürel uzaklaşma durumu da iyice belirgin hale gelmiştir*" (Kurtkan 1985: 472-473).

Osmanlı sosyo-kültürel sisteminin bozulma nedenleri konusunda çeşitli görüşler olmakla birlikte, bu görüşleri iç ve dış nedenler olarak ikiye ayırabiliriz:

a. İç Nedenler: devletin fethetme böylece yeni gelirler elde etme düşüncesi özellikle XVI. Yüzyıldan sonra sekteye uğramış; yeni yerler ele geçirip ganimet ve vergilerle zenginleşme politikası sona ermiş; mevcut durumun korunmasına yönelip düşünceler öne çıkmıştır. Fetih ekonomisinin tıkanması, Devletin düzenli gelir elde etmesini sona erdirmiş, Anadolu'da yaşanan yoğun nüfus artışı (özellikle XVI-XVII. Yüzyıllarda) halkın fakirleşme sürecini hızlandırıp gelecek endişesine kapılmalarına sebep olmuştur. Bu durum da Kadercilik düşüncesinin egemen olduğu tutucu İslamiyet'in ön çıkmasına yol açmıştır. Toplumun bünyesinde barındırdığı, geçmişten gelen İslam anlayışının bozulması (fakirliği ve çalışmamayı kabul etmeyen İslam peygamberinin bu yönde emirlerine rağmen, bir lokma bir hırka anlayışı etrafında farklı bir ahlak anlayışının yaygınlaşması, İslam'ın dünya-ahiret, madde-mânâ bütünlüğünün mânadan yana parçalanarak adeta dünyayı Müslümanlara zindan eden bir ahiret dininin oluşturulması söylenebilir), bilimde ve sanayide geri kalış, ekonomik ve mali krizler, sosyo-kültürel sistemin bozulma nedenleri arasında en önemlileri olarak sayılabilir.

b.Dış Nedenler: Osmanlı sosyo-kültürel sistemini bozan dış nedenler arasında en önemlileri; Batıda kapitalizmin gelişmesi ve sömürgeciliktir (Bu gelişme dünyanın kaynak dağılımını yeniden oluşturmuş ve Avrupa lehine ve sömürülen ülkelerin aleyhine bir durum yaratmıştır). Batıda aydın sınıfın ortaya çıkışı, Haçlı seferlerinin yarattığı değişim, kapitülasyonlar ve dünya ticaret yollarının değişmesi olarak sayılabilir (Kurtkan: 474-483). Gerçekten de, özellikle Batının sömürgecilik yolu ile dünya zenginliklerinin büyük kısmını Batıya taşıması ve ardından bu zenginlikleri belirli ellerde toplayarak klasik liberal bir anlayışla geniş halk yığınlarını çok üreten, ancak yaşayacak kadar tüketen (tasarruf eden) bir duruma düşürmesi, Osmanlı ile Batı arasında oluşmaya başlayan farkın kaynağını oluşturmuştur. Osmanlı sosyo-kültürel sisteminin bozulmasının, Osmanlı toplumunu sistemleştirilmiş bir bütün olmaktan çıkarıp bir yığınlar toplumu haline getirdiğini, kurumsal olarak hızlı bir dejenerasyon yaşanırken, buna karşılık toplumun dirençli bir duruş sergileyemediğini ve yaşananların ciddi bir kimlik krizine yol açtığı ifade edilebilir.

Analizlerde gözden uzak tutulmaması gereken önemli bir nokta ise, zihniyet çerçevelerinin sunduğu toplum projesi ile yaşanan gerçeklik arasında sıfırlamanın mümkün olmadığı bir ilişkinin varlığıdır. Bu zorunluluk sosyal problemlerin kaynağını oluşturur. Buradan da anlaşılacağı üzere, olan ile olması gereken ya da başka bir ifadeyle yaşanılan ile gerçekleştirilmek istenen arasındaki ayrım sorunun kaynağını vermektedir. Osmanlı toplumunun karşılaştığı makro düzeydeki sorunların mikro plandaki yansımaları olan çalışma hayatındaki değişmeler ve işçi hareketleri bu anlamda daha kolay açıklanabilecektir. İlk olarak, duraklama ve gerileme dönemi ile birlikte, dış ve iç faktörlerin etkisiyle olan ve olması gereken arasındaki mesafenin açılmaya başladığı ve problemlerin yoğunluk kazanma eğiliminde oldukları söylenebilir (Yazıcı: 76).

Kısıtlı sanayileşme çabaları ile değişen Osmanlı üretim düzeninde işçi ve işveren düzeninde olması gereken, çalışanın emeğinin tam karşılığını zamanında alması ve herhangi bir haksızlığa maruz kalmamasıdır. Olan ise, Osmanlının parçalanmış sosyo-kültürel yapısı sonucunda oluşan yığın etkileşiminin bir sonucu olarak, emeğinin karşılığını tam ve zamanında alamamasıdır. İşçinin aldığı ile alması gereken arasındaki fark '*problem*'i ortaya koymaktadır. Bu problem, karşılığı ödenmeyen alın teri ya da emekle realize olan hak arasında bir çatışmayı ortaya koymaktadır. Osmanlı'da da Batı'da olduğu gibi işçi birliklerinin, derneklerinin, çalışanların emeklerinin karşılığını tam ve zamanında alamamalarından doğduğu söylenebilir.

2.1. İşçi Hareketlerinin Doğuşu:

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında, ülkede bir işgücü yetersizliğinden söz edilebilir. Ülkede nüfus az, küçük bir bedel karşılığında ekilebilir toprak boldu. Devlet, işgücü yetersizliği nedeni ile yol yapımında, madencilikte ve ulaşımda zorla çalıştırmaya başvuruyordu. Buna karşın, kentlerde

düzenli iş olanaklarının sınırlılığına bağlı olarak, işsizlik de vardı. İşsizlik genellikle vasıfsız işçiler arasında yaygındı. Ayrıca, İmparatorluğun dağılma döneminde, ülkeye gelen göçmenler de zaten sınırlı olan iş olanaklarının bir bölümünü kullanıyordu. 1854 Kırım Savaşı sonrasındaki on yıllık dönemde Kırım ve Kafkasya'dan 595 bin kişi Türkiye'ye göç etti. 1862 yılında Sırbistan'dan çekilme sonrasında çok sayıda Türk, varlıksız ve perişan bir biçimde Anadolu'ya sığındı. 1876- 1896 döneminde 850 bin göçmenin geldiği tahmin edilmektedir. Bu insanların büyük bir bölümü, göç nedeniyle mülksüzleşmişlerdir. Ancak Anadolu'nun büyük toprak potansiyeli, bu insanların büyük bölümünün yeniden arazi sahibi olmalarını sağlamıştır (Koç: 16).

1800'lü yılların başında, dışa bağımlı Osmanlı ekonomisinin gelişmesi yabancı sermaye ve Osmanlı azınlıkları elinde bulunan sermayenin de üretim düzeninde motor güç haline gelmesi ile bir yandan klasik tezgahlarda istihdam hacmini daraltırken, diğer yandan gelişmiş tezgahlarda istihdam hacmini artırmıştır. Buna bağlı olarak Osmanlı'da bir işçi sınıfı çıkmaya başlamıştır. Ancak henüz bu dönemde "*Osmanlı toplumsal ve ekonomik yapısı içinde işçi sınıfı*" güçsüz ve örgütlenmemiş bir nitelik taşıyordu (Kongar, 1979: 449).

Osmanlı'nın kendi dışında meydana gelmiş sanayi ihtilalinin ortaya koyduğu yeni teknolojilerle karşı karşıya gelmesi, daha doğrusu bu teknolojiler etrafında oluşan daha o güne kadar Avrupa'da bile çözümlenememiş iş ilişkileri ile karşı karşıya gelmesi bir "*şok*" halini doğurmuştur. Yani sanayi ihtilalinin sonuçları İmparatorluğu bir hayli sarsmıştır (Sülker, 1987: 14).

Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle dış Pazar için kullanılan pamuk, tütün gibi sınai maddelerin üretiminde dönemine göre yeni teknikler kullanılmaktaydı. Tarımsal kredi alanında 1863'de kurulan kredi kooperatifleri 1888'de Ziraat Bankası'na dönüştü. Tarım kesiminin toprak mülkiyetinin nitelik değiştirmesi ve sınai bitkilerin üretiminin yaygınlaşmasıyla giderek Pazar için üretim süreçlerine girildi. Tarımsal üretim ulaştırma ve ticaret alanındaki gelişmelere bağlı olarak da gelişti (Irmak, 1992: 18).

Bu bağlamda, Osmanlı'da dışa bağımlı ekonomik gelişme ile fabrikasyon üretime geçiş, fabrikasyon üretime geçişle işçi hareketlerinin doğuşu arasında güçlü bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Aynı sebebe bağlı olarak; Osmanlı toplum yapısında görülen, devletin zengin ve yoksul arasındaki uçurumun açılmasını önleyici düzenlemeleri, İttihat ve Terakki döneminde yabancı sermaye ile yoğun ilişki içerisine girilerek terk edilmiştir. İlerleyen süreçte, İttihat ve Terakki yöneticilerince ülkede sermaye birikiminin oluşması için cansiperane bir çaba harcanmıştır.

a. İlk İşçi hareketleri:

Türkiye'de işçi sınıfının doğuşu ve işçilerin örgütlenmesi XIX. Yüzyılın ilk yarısına rastlar. Çünkü Türkiye'nin sanayi yaşamına kavuşmasının uzun bir geçmişi yoktur. Yüzyıllarca tarım ülkesi karakteri taşıyan Osmanlı İmparatorluğu'nda el sanayi ve feodal üretim sistemi hüküm sürerken, İngiltere'de sanayi devrimi başlamış (1771- 1825), makineler bulunmuş, fabrikalar kurulmuş, buhar motorlarının yapılması ve geliştirilmesi madencilikteki gelişmelere yol açmış, birbirini izleyen buluşlar ekonomik alanda etkilerini göstermişti. Şehir komünlerinin derebeyleri ile mücadelesinde kapitalistler, büyük endüstrinin doğması ile de işçi sınıfı tarih sahnesine çıkmışlardı; ücretli fabrika işçiliğinin İngiltere'de doğması, etkilerini bütün Avrupa'da göstermişti. Bunun sonucu olarak, büyük toprak sahibi asilzadeler yerlerini burjuvaziye terk etmiştir. Endüstri ile birlikte, ticaret de gelişmiş ve pazarlar aranmaya başlanmıştı. Sanayi ürünleri ve gıda maddeleri ihracatı, gelişen sanayi ülkeleri için yaşamsal önemi olan bir sorun halini almıştı (Sülker: 21).

Osmanlı İmparatorluğu ise, yüzyıllarca fetih ile zaman geçirdiğinden, ancak savaş ihtiyaçlarını karşılayabilecek sanayi ufak çaplı kurulmuştu. Donanmaya önem verildiği için Gelibolu'da bir tersane kurulmuş, İstanbul'un fethinden sonra, tersane Kasımpaşa'ya alınmış, silah, savaş araçları ve kimya sanayi (barutçuluk) kurulmuş, deri sanayi gelişmiş, sarraciye iş kolu önem kazanmış, dokumacılık ve halıcılık

ilerlemişti. İmparatorluğun gerileme devrinde ve Damat İbrahim Paşa zamanında matbaacılık kurulmuş, çini atölyeleri açılmış, yeni kumaş fabrikaları kurulmuş, Yalova'da bir kâğıt fabrikası çalışmaya başlamıştı.

Zaman içerisinde Osmanlı padişah ve devlet adamlarının yanlış tutum ve davranışları, ülkenin giderek küçülmesine ve gerilemesine yol açmıştır. Belgrad Anlaşmasını (1739) izleyen yıllarda Fransız Kapitülasyonları kökleşmiş, Fransa'nın ticari çıkarları Katolik şirketlerinin ve din adamlarının ayrıcalığını arttırmıştır. İngiltere ve Fransa yeni pazarlar bulmak amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'nu ekonomik boyunduruğa alırken, Almanya da bunlardan geri kalmamaya çalışmıştır. Her bakımdan geri ve zayıf duruma düşen imparatorluk, sanayi devriminin sonuçlarıyla karşılaşınca büyük sarsıntılar geçirmiştir. Halk da her gün biraz daha yerli ve yabancı toprak ağaları ve sermayedarların ekonomik bağımlılığı altına girmiş, fakirliğe ve sefalete düşmüş, iş bulamayanlar ve topraklarını kaybedenler ithalat merkezleri haline gelen sahil şehirlerine göç etmiştir (Sülker: 22).

İngiltere, yaklaşık yüz yıl kadar bir süre sanayi devriminin getirdiği yenilik ve zenginliği dünya genelinde tek başına kullanmış, bunun getirdiği teknoloji ve sermaye birikimiyle, tüm dünyaya kafa tutmuştur. İngiltere'nin 1700'lü yılların ilk çeyreğinde başlattığı bu sürece, Fransızlar 1800'lü yılların başlarında, Almanlar ise ancak 1870 yılında Alman Birliğini kurarak dahil olabilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ile ilk emperyalist anlaşmayı İngilizler imzalamışlardır. Bu anlaşma her iki ülkeye ayrıcalıklar sunan sıradan bir ticari anlaşmadan çok, alenen İngilizleri ve İngiliz mallarını koruyan ve kollayan bir anlaşma olması sebebiyle ilginçtir. 1838 yılında Mustafa Reşit Paşa'nın imzaladığı Ticaret Anlaşması'yla Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik bağımsızlığına önemli darbe indirildi. Türk-İngiliz ticaret Anlaşması, İngiliz sermayesine tanıdığı ayrıcalıklar yanında, İngiliz sanayi ürünlerine % 5 dolayında bir gümrük vergisi ile dışalımına olanak veriyordu. Aynı kolaylık kısa bir süre içinde diğer ülkelere de tanındı. Oysa aynı yıllarda Osmanlı ülkesi içinde bir ilden diğerine sınai ürün satışı % 8 oranında bir iç gümrük vergisi gerektiriyordu (Kepenek, 1984: 18). Osmanlı sanayi, yabancı mallar karşısında korunmasız bırakılmıştı. Gelişmeler sonunda birçok işyeri kapandı, üretim düştü ve

işsizlik arttı (Irmak: 19). 1838 Ticaret antlaşması, İmparatorlukta "*sonun başlangıcı*" ya da "*malumun ilan*ı" şeklinde yorumlanabilir. İmparatorluk, Avrupa'da yaklaşık yüz yıldır gelişip büyüyen, kapitalist üretim ilişkileri sürecine '*hazırlıksız ve aceleci bir tavırla*' dahil edilmekteydi. Bu yeni başlayan gelişmelerle birlikte ülke içerisinde özellikle gayrimüslim vatandaşlardan oluşan bir "*komprador tüccar ve işbirlikçi burjuvazi*" yaratılmıştır.

Aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanan çağdışı vergi sistemi huzursuzluğun artmasına neden olmuş, "*mültezim*' ve '*muhsil*" denilen memurlar halka zulüm yapmışlardır. Vergi borçlarının ürünle ödenmesi sırasındaki birçok haksızlıklar, adaletsizlikler ve zulümler karışıklık ve başkaldırmalara yol açmıştır. Bunlar da feodal üretim sisteminde zorunlu birtakım değişikliklere neden olmuştur. Hükümet başkaldıranlara karşı ağır önlemler almış, polislere geniş yetkiler vermiştir. Bunu o dönemin polis tüzüğündeki bir maddeden öğreniyoruz. Bu maddeye göre; "*amele ve işçi makulelerinin, cemiyetlerinin def ve izalesi ile ihtilal vukuunun önü kestirilmesi gereklidir*" (Sülker: 23)

Buradan da anlaşılıyor ki, XIX. Yüzyılın ilk yarısının sonlarında işçiler topluluk oluşturmuşlar, üstelik hep birlikte işlerini bile bırakmışlardı. Çünkü aynı tüzük "*işini gücünü terk ile mücerred tatili mesalihi ibad garezinde olan işçiler*" den bahsetmektedir. Bununla beraber, İmparatorluğun yabancı devletlere borçlanıp gümrük bağımsızlığını yitirmesi, sanayileşmenin gelişmesine engel olmuş ve işçi sınıfı da ancak fabrikaların çoğalması ile dernek kurma çabalarına başlayabilmiştir. Ülkede doğal bir refleks, bir tepki olarak, '*Sanayi kurumlarının kurulması düşüncesi, ekonomik çöküntüler kendini gösterdikçe güçlenmiştir*'. 1864 yılında kurulan Islahı Sanayi Komisyonu raporunda "*memaliki Osmaniye'de sanayi bir hayli tedenniye gelerek, ahalinin ihtiyacatı adiyelerinden olan eşyanın imali bile yedi âhare geçmiş olduğundan, bazı sanayi cedide tezgahlarını işlemek için bir vapur makinesini havi olmak üzere imalathaneler küşadı*" salık verilmiştir.

Aynı kaynakta, bir başka pasajda ise şunlar anlatılmaktadır: *"Bizde ilk defa yoğun bir durumda işçilerin demiryolları, II. Mahmut devrinde kurulan harp sanayi*

ve sanayi işçilerinden daha eski bir geçmişe maliktir… Büyük tarımın gelişimi, demiryolları gibi bayındırlık işleri çevresinde bu tarz mevsim işçileri toplanmıştı. Vaktiyle Anadolu Demiryollarında çalışan inşaat işçileri de bu toprak işçilerinden daha kötü durumda idi. Çalıştırılan işçilere saat başına para veriliyordu. Dinlenme zamanlarında gündelik işlemiyordu. Bu yordamla işçileri sömüren hat müdürlerinden Fon Kölmann: 'Yerli işçiler bir lokma kuru ekmek, iki çürük zeytin ile geçinebilir' demişti. Bu söz pek meşhur olmuş, Anadolu'da iş yapacak olan Avrupa kapitalistlerinin maliyet fiyatı heasaplarına pek yaramıştı" (Hüseyin Avni, 1935: 7-10).

Bir başka örnek de şöyledir: *"Gardöfren, makasçı, ateşçi, geçit bekçisi, hat muhafızı az ücret alan ve az ücret almalarına karşılık en çok, hatta daima tehlikelere göğüs geren biçarelerdir. İdareyle çalışanlar arasında ihtilaf çıkarsa, iki taraf birer hakem seçerler, bu ikisi müttefikan üçüncü bir hakem seçemezlerse; iş bu seçim, Almanya Fehametli Devletinin Dersaadet Konsolosu cenapları tarafından yapılır"* e(Hüseyin Avni, 1935: 14-15). Üretim ilişkilerdeki bu bağımlılık, doğal olarak iradi ve sosyal bağımlılığı da tesis ediyordu.

Osmanlı'da ilk işçi hareketlerinin işverene direnme olarak belirdiği görülmektedir (Ağralı, 1967: 18). Bu işverenler çoğu zaman yabancı sermaye, gayrimüslim sermaye ve Osmanlı hükümeti olarak karşımıza çıkar. Ülke içerisinde henüz yerli olarak tanımlanabilecek, Müslüman halkın elinde bir birikim oluşmamıştı. Var olan sermaye de daha çok aile işletmesi şeklinde ufak çaplıydı.

Çalışanların istismar edilmesi ve düşük ücretlerle çalıştırılmasının nedenleri çeşitlidir. Özellikle yabancı sermayenin düşük ücret ve işçi istismarı politikasını 1854- 1864 yılları arasında Kırım, Kafkasya gibi yerlerden özellikle İstanbul ve Anadolu'ya gelen 595.000 civarındaki göçmenin etkilediği, bu duruma dayalı olarak, işgücü arzının genişlemesi ile yabancı sermaye işletmelerinin düşük ücretli işçi çalıştırmaya yöneldikleri görülmektedir (Sencer, 1969-1: 93). İşgücü arzının beklentilerin üzerinde artış göstermesi düşük ücret ve işçi istismarı konusunda belirleyici faktör olsa da, kapitalizmin kendi mantığı içerisinde hareket edebileceğini

ve ülke genelindeki yabancı sermayeli işletmelerde istenmeyen koşulların egemen olacağını söylemek kehanet olmasa gerektir.

Tarihimiz boyunca toplumda aydının yerinin entelektüel olarak neresi olduğu daima tartışma konusu olmuştur. '*Aydının görevi nedir, nelerle uğraşmalıdır, kimin yanındadır"*? gibi sorular her zaman gündemi meşgul edip, entelektüel kesimin yönünü belirlemiştir. Osmanlı aydını üzerine yapılan tartışmalar da bu bağlamda gerçekleşmektedir. Günümüzde genel olarak, Osmanlı aydınının, işçi meseleleriyle yakından ilgilendiği konusunda yaygın bir görüş vardır. Osmanlı toplumunda, ortaya çıkışında ve gelişme seyri içerisinde işçi meselelerine Osmanlı aydınları, kayıtsız kalmamışlar, yer yer grevleri ve teşkilatlanma faaliyetlerini desteklemişlerdir (Sülker, 1987: 8).

Osmanlı'da işçilerle ilgili ilk cemiyet olarak kabul edilen Osmanlı Ameleperver Cemiyeti (tamamen aydınların mı yoksa aydınlarla işçilerin ortak kurdukları halen tartışılıyor olsa da) bir kısım aydınların yakın ilgileriyle kurulmuş bir cemiyet olarak ortaya çıkmıştır (Yazgan, 1982: 65). 1871 yılında İstanbul'da kurulan bu Cemiyet, aydınların desteğiyle kurulması, işsizlere iş bulmayı ve yoksul işçilere yardım etmeyi amaçlaması bakımından, işçi cemiyetinden çok, bir hayır cemiyeti hüviyeti taşımaktadır (Gülmez, 1985: 792).

Osmanlı'da ilk işçi hareketlerini, Osmanlı toplumunu kökten sarsan kitlesel işçi eylemleri ya da örgütlenmeleri şeklinde anlamanın yanıltıcı olduğunu söylemek gerekir. İlk işçi hareketlerinin kitlesel olmamakla birlikte, kısmen Batı Avrupa'daki düşünce akımlarından etkilenmiş, etkin hareketler oldukları ifade edilebilir. "*Endüstrinin gelişmesi ve sömürgecilik devrinin açılması sırasında devam eden buhranlar, yarı sömürge olmaya yönelmiş Osmanlı İmparatorluğu'nda işçi sınıfını ezecek düzeni geliştirmiştir. Avrupa'da yeni sosyal koşullar karşısında Hegel, Darvin, Marks gibi filozofların teorileri geniş tartışmalara ve düşünce hareketlerine yol açarken, Fransız kültürü etkisi altında kalan Osmanlılar arasında işçi haklarına, özgürlüklerine titizlik gösterenlerin varlığı da göze çarpmaktadır. Ameleperver Cemiyeti yöneticilerinin yararlandıklarına kuşku olmayan yeni fikir akımları*

Avrupa'yı kaplarken; Kasımpaşa Tersaneleri işçileri ilk grevlerini 1872'de yapmıştır" (Sülker, 2004: 24). İlk grevle ilgili o günleri anlatan bir yazıda şunlara değiniliyordu: "*Tersanede çalışan Müslüman ve Hıristiyan işçiler aylardır ücretlerini alamamıştı. 600 kadar işçi padişaha dilekçe verip durumlarını anlatmak için Cuma namazını ve Cuma selamlığını bekledi. Durumu Sadrazama da bildirmek amacı ile Babıâli'ye başvurdu, işçilerin durumları kötüydü. Gazeteye yansıyan mektuplarında yiyecek ekmekleri olmadığı, eşlerinin bir aydan beri dilendiği, birçok geceler yakacak mum bulamadıkları anlatılıyordu. Bu kötü ve sefil duruma son vermek için grev yapıyorlardı. İlk olarak Bahriye Dairesine başvurarak ücretlerinin ödenmesini istediler. Bu, sonuç vermedi. Bahriye Nazır Vekili, işlerini bırakan işçileri ikna için Tersaneye gitti, işe başlarlarsa paralarını alacaklarını söyledi. İnanan olmadı. Grevcilerin kararı kesindi: Ücretler ödenmeden işbaşı yapmak yok! Grev başarılı oldu. Birkaç gün sonra işçiler ücretlerini aldılar*".

Aynı dönemde işletmelerdeki yönetimsizlik, sadece Tersane'ye özgü değildi. Beykoz Deri ve Kundura Fabrikasında da işçiler ücret alamıyorlardı. Onlar da grev yaptı. Bu bilinçli hareket, haklarının verilmesini kolaylaştırdı. Ancak, her haksızlığa uğrayan işçi topluluğu grev yapamıyordu. Bu duruma Ereğli'deki durum örnek gösterilebilir: "*Ereğli Kömür Havzası'nda ağır iş koşulları hüküm sürüyor, Demiryolları inşaatında iş zamanı dayanma sınırlarını aşıyor, sigara sanayinde kâr düzeyini arttırma sistemi iş koşullarının düzeltilmesini unutturuyor, halı işçilerinin haftalık ücreti düşük bir günlüğü aşmıyordu. Yabancı şirketlerin çıkarı, her şeyin üstündeydi*" (Sülker: 25).

Yabancı elçiler, ülkelerinin nüfuzunu ve kendi sermayedarlarının çıkarlarını korurken Osmanlı işçilerinin sağlığına ve insanca yaşama haklarını düşünen hükümet adamı görülmüyordu. Sanayi şirketleri ihtiyaç duyuyor diye, sanayi okullarına yoksul çocuklar alınıyordu. Fabrikalarda staj gören bu çocuklar kendilerini bekleyen gelecekten habersizdi. Alman emperyalizminin Anadolu Demiryolu Şirketi'ndeki işçileri nasıl ezdiği, tuvalete gidenlerin ücretlerinin kesildiği, inşaatta çalışanların açıkta yatmaya zorlandığı, hastalanan işçilerin bile çalıştırıldığı, bunlara dinlenme izni veren doktorlara ihtarda bulunulduğu ifade ediliyordu: bu içler acısı durumu

Şirket'in alman doktoru şöyle anlatıyordu: "*Ayağı nasılsa bir vagon tekerleğine kaptırılarak sakatlanmış ve ayağını yitirmiş, üç ay hastanede kalmış işçi. Bu üç ay içinde idare işçinin maaşını kesmiş. Bir istisna olmak üzere (bin bir yüzsuyu döküldükten sonra) hastane masrafı verilmiştir… Bir işçi tren altında kalır, derisi yüzülür. Kaburga kemiklerinden iki üç tanesi kırılır. Uzun süre hastanede yatmak zorunda kalır. Yattığı zaman içinde kendisine para verilmez… Memurların ve işçilerin İdareye karşı gösterdiği duygu saygı değil, düşmanlık duygusuydu. İşte bu gibi duygular memurların yüreğinde o kerte birikmişti ki, bir gülle gibi patlamasına ufacık bir sebep aranıyordu. O sebep o vesile de, grev meselesinde kendi kendini açığa vurmuştu"* (Gavril, 1908: 16).

"*Osmanlı toplumunda, 1870'lerden sonra ortaya çıkan gelişmelerde 1871 I. Enternasyonalin etkisi olduğu muhakkaktır. Şüphesiz, sosyalizmle işçi hareketlerinin birlikte gitmesi için de işçilerin kitlesel bir özellik göstermesi gerekir. Bazı Marksist yazarlar, Osmanlı işçi sınıfının çekirdek halinde 1870 yılından sonra değiştiğine işaret ederler. Ancak, 1870- 1908 döneminin, Osmanlı işçi kitlesinin artık bir sınıf niteliği kazandığı ve ekonomik amaçlı sınıf davranışlarına giriştiği, bir işçi çağı olarak nitelendirilmesi fazlaca abartılmış bir görüştür. Bununla beraber, 1870'lerden sonra bünyesinde işçi çalıştıran tesislerin giderek güçlendiği de bir gerçektir. 1908 yılı başlarken yalnız İstanbul'da 50 bini aşan, bütün İmparatorlukta ise, milyonu bulan bir işçi kitlesinin varlığından söz edilmektedir*" (Türkdoğan, 1999: 18).

1870 sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun sömürgeleştirilme mücadelesine birliğini kuran Almanya da dört elle saldırmıştır. Ülke genelinde özellikle Bağdat-İstanbul demiryolu inşaatı Almanya'nın buradaki sembol yatırımı haline gelmiştir. Halen kullanılan Haydarpaşa Garı bu yatırımdan kalmıştır. Birbirleriyle çekişen İngiliz ve Fransız sermayesine karşı, sonradan sömürgeleştirme yarışına giren Alman sermayesi hem ortamı kızıştırmış, hem de kısa süre sonra Osmanlıyı yanında savaşa sokabilecek kadar etkin başarılar elde etmiştir.

b. 1870- 1908 Dönemi İşçi Hareketleri ve Grevler:

Osmanlı'da işçilerin çeşitli hak ve menfaatlerini savunmak amacıyla yaptıkları ilk grevin nerede yapıldığı konusu tartışmalıdır. Kimi kaynaklar ilk grevin, Beyoğlu telgraf işçilerinin Şubat 1872'de gerçekleştirdikleri grev olduğunu iddia ederken (Gülmez, 1985: 793), bazı kaynaklar da ilk grevin yine aynı yıl Kasımpaşa gemi tezgâhlarında çalışan işçilerce gerçekleştirildiğini yazmaktadır (Ağralı: 24).

Burada bilinmesi gereken, hangi grevin önce yapıldığından çok, bu grevin hangi sosyo-politik şartlarda yapıldığıdır. Beyoğlu telgraf işçileri greviyle başlayan yoğun grev süreci, I. Meşrutiyet'in ilanının (1876) hemen akabinde başlayan oldukça hür ve kanuni boşlukların olduğu bir ortamda yaygınlaşmış; II. Meşrutiyet'in ilanından sonra çıkartılan Tatil-i Eşgal Kanunu'na kadar oldukça yoğun devam etmiştir. Bu sürede 31'i İstanbul'da, 8'i Selanik'te olmak üzere toplam 50 grev yapılmıştır (Güzel, 1985: 792).

Kasımpaşa ve Beyoğlu işçi hareketlerinden de önce işçi hareketlerinin olduğu yönünde ciddi görüşler vardır. Bu dönemde işçi hareketlerinin ciddi yazılı belgelere dayanmamasına rağmen Polis Nizamnamesi'nde yer alan (1845 tarihli) "*Amele ve işçi makülelerinin ve cemiyetlerinin def'i ve izalesi ile ihtilal vukuunun önünün kestirilmesi (...) işini gücünü terk ile mücerret tatil-i masalih-i ibad garezinde olan amele ve işçilerin cezalandırılması*" yönündeki hükümler, bu nizamnamenin çıktığı dönemde de işçi hareketlerinin var olduğunu ortaya koymaktadır (Yazgan, 1982: 21).

Yine, "*İşçilik*" statüsünün oluşmasını ve meşruiyet kazanmasını göstermesi bakımından (Avrupa'daki işçiliğin ya da koalisyon hakkına sahip işçiliğin meşruiyet kazanmasından daha önce gerçekleşmiş bir gelişmedir) 1776 yılında Kütahya'da fincan imalatçıları ile işçiler arasında imzalanan toplu sözleşmeyi hatırlamakta fayda vardır. Türk sosyal politika tarihi bakımından oldukça ilginç olan bu gelişmeyi Turan Yazgan kitabında şöyle değerlendirmektedir:

"*Henüz bütün siciller ve arşiv belgeleri incelemeye açılmadığı ve açılmış olanların da incelenmediği dikkate alınırsa, toplu işçi çalışan işyerlerinden başka toplu iş sözleşmelerine de rastlamanın mümkün olabileceği söylenebilir. Elimizdeki belgeyi dünyadaki ilk toplu sözleşme olarak vasıflandırmak yerindedir. 1776 tarihli olan bu belge fincan imalatçıları ile işçiler arasında imzalanmıştır. Kütahya Vahit Paşa kütüphanesinde Kütahya Şer'i mahkemesi sicilinin 57. sahifesinde bulunmaktadır. Toplu sözleşme olduğunun yanında, bir çeşit grup sözleşmesi oluşu da dikkati çekmektedir. Çünkü 24 işyeri (fincan imalathanesi) ile işçiler arasında imzalanmıştır. Sözleşmede bir hakem heyeti de yer almaktadır. Müderris Muhyazade Muhittin Efendi, İbrahim Çavuş ve Salih Çavuş hakem heyetini teşkil etmektedir. Diğer taraftan sözleşme Kütahya Kadısı Ahmet Efendi'nin tasdiki ile yürürlüğe girmiştir*" (Yazgan: 32).

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere, bu toplu sözleşme, sadece işçi-işveren çevresiyle sınırlı olmayan, medrese, esnaf, bürokrasi gibi toplumun farklı kesimlerinin de içinde yer aldığı bir toplumsal uzlaşma niteliği taşımaktadır (Yazıcı: 83).

Daha çok işçilere bir yardım derneği niteliğindeki Ameleperver Cemiyeti'nden sonra, Osmanlı'da işçilerin ilk kurduğu dernek "*Osmanlı Amele Cemiyeti*"dir. Cemiyetin kuruluş tarihi bazı kaynaklarda 1894, bazılarında ise 1895 olarak gösterilmektedir (Sülker:17; Gülmez: 794). Tophane Fabrikası işçileri tarafından gizli olarak kurulan bu dernek, çok fazla üyesi olmayan, Avrupa'dan esinlenen sol fikirlerin benimsendiği ve II. Abdülhamit rejimine karşı mücadele eden bir cemiyet kimliğindedir (Sencer: 158). Kuruluşundan bir yıl sonra gizli faaliyet yürüttüğü ve II. Abdülhamit yönetimine karşı olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır (Sülker: 17). 1901- 1902 yılları arasında yeniden bir süre faaliyet yürüten Osmanlı Amele Cemiyeti dışında, bu dönemde İşçi teşkilatlanması görmek mümkün değildir.

I. Meşrutiyet ile II. Meşrutiyet arasında işçi teşkilatlanmalarının illegal yapılmasının nedeni, I. Meşrutiyet Anayasası'nın hiç bir şekilde bu tip dernek ve cemiyet kurulmasına izin vermeyen bir yapısı olmasındandır. Bu şartlara rağmen

gizli faaliyetler yürütmüş olan Osmanlı Amele Cemiyeti yanında birtakım kardeşlik-yardımlaşma cemiyetlerinden söz edilebilir. Örneğin, "*Anadolu Osmanlı Demiryolları Memurin ve Müstahdemin Cemiyet'i Uhuvvetkarisi*" bunlardan biridir (Yazgan: 20). Bu gelişmelerle eşzamanlı olarak II. Abdülhamid Meclis'i Mebusan'ı feshetmiş, Babıâli'nin nüfuzunu daraltmış, özgürlükleri yok etmiş, hafiyeliğe dayanan zulüm ve baskı rejimini daha da şiddetlendirmişti. Padişahın baskısı arttıkça- her zaman her rejimde görüldüğü gibi- gizli direniş örgütleri oluşmuştu. Bu yapılanmalarda işçiler de görev almıştı. Artık işçi sınıfının kurtuluşu sorunu da gündemdedir. Avrupa'daki düşünce akımlarından etkilenen aydınlar, Türkiye'deki sınıflardan konuşmaya başlamışlardır. Bunlar arasında Prens Sabahattin başta geliyordu. Türkiye'de bir siyasi parti tüzüğünde '*sınıf*' kelimesi ilk defa liberal bir anlayışın temsilcileri olan Sabahattin'in kurduğu "*Teşebbüsü şahsi*" ve "*Adem-i Merkeziyet Cemiyetleri*"nde görüldü.

Siyasi ve mesleki dernekler çoğalırken Hereke Fabrikası Sermakinisti Rıza Bey, "*Selameti Umumiye Kulübü*"nün kurucuları arasında yer aldı (1906- 1907). Kulüp, sonraları, "*Osmanlı Demokrat Fırkası*" adıyla anıldı. Amaç zulüm sistemine son vermekti. O günlerde meydana gelen tütün işçileri grevinin polis zoruyla bastırılıp grev yöneticilerinin tutuklanması bir hayli olumsuz tepki uyandırdı (1906). Grevci işçiler bu yönetim şeklinin değişmesi için elbirliği yapacak bir bilince sahip olmuştu. Zorla bastırılan grev işçilerin bilinçlenmesini kolaylaştırdı (Sülker: 28).

Ard arda yapılan eylemlerle bilinçlenen kitleler, Padişahı meşruti bir yönetim kurması konusunda zorlayacak hareketlerden çekinmediler. "*Serbestçe taharriyat ve tetebüattan men olunan ulema ve hükemaya, miri memurları tarafından soyulan, işkence çeken, haksız vergiler altında ezilen, bir kuru ekmekten, bir avuç topraktan bile mahrum kalan köylülere, çiftçilere, emniyet ve hürriyet yokluğundan nâşi işine gücüne devam edemeyen tacirlere, aç, çıplak, sefalet içinde olan ve sonra da Padişahın emriyle vatandaşlarının üzerine yürümeye mecbur tutulan askerlere, hasılı devletin dehşetli bir tazyiki altında ezilen bütün milletlere*" (Jön Türklerin II. Kongre Bildirisinden, Akt. Sülker: 29). Abdülhamid yönetiminin devrilmesi için yapılan birleşme önerisi olumlu karşılandı. Bu istek etrafında birleşenlerin sayısı çoğaldı. 24

Temmuz 1908'de Padişah istemeyerek de olsa, resmi duyuru yayınladı; "*Kanun'u Esasiye tevfikan Meclis'i Umuminin içtimaa daveti için irade sadır olduğu*"nu bildirdi. Kanunu Esasinin yürürlüğe girmesiyle toplanma ve dernek kurma özgürlüğü yasal hale geldi (Sülker: 29).

Ulusal Burjuvazisi olmayan bir ülkede gerçekleştirilen Burjuva Devrimi'nden sonra; İttihat ve Terakki'nin başarısız ulusal burjuvazi yaratma girişimleri, kendiliğinden gelişen grevler ve işçi eylemleri "*yeni kurulacak cumhuriyete*" miras kaldı. Aşağıdaki tablo 1870- 1908 döneminde grevler ve işçi eylemlerini gösteriyor:

Tablo: 1 1870- 1908 Döneminde Grevler ve İşçi Eylemleri

Eylemin Tarihi	Eylem Yapılan sektör	Eylemin Nedeni	Sektör (Kamu/Özel Sektör)
7 Şubat 1872	Telgraf İşçileri	Ücret Sorunu	Devlet
6 Nisan 1872	Ömerli-Y.Burgaz Dy.İşç.	Ücret Sorunu	Yabancı Şirket
8 Nisan 1872	İzmir D.yolu işçileri	Ücret Sorunu	Yabancı Şirket
13 Nisan 1872	İzmir D.yolu İşçileri	Ustabaşıyla Anl.mazlık	Yabancı Şirket
23 Ocak 1873	Tersane İşçileri	Ücret Alacağı	Devlet
9 Haz. 1875	Tersane İşçileri	Ücret Alacağı	Devlet
13 Ekim 1875	Sirkeci İskele Hamalları	Ücret Sorunu	?
16 Şubat 1876	Tersane	Ücret Sorunu	Devlet
2 Mart 1876	H.Paşa D.yolu İşçileri	Ücret Sorunu	Devlet
22 Mayıs 1876	Tersane İşçileri	Ücret Alacağı	Devlet
16 Ekim 1878	Terzihane İşçileri	Ücret Sorunu	Özel İşyeri
? ? 1878	Duvarcılar	Ücret Sorunu	Özel İşyeri
? ? 1878	Ayakkabıcılar	Ücret Sorunu	Özel İşyeri
11 Mart 1879	Yapı İşçileri	İşgünü kısaltılması	Özel İşyeri
25 Mart 1879	Şirket-i Hayriye	Ücret sorunu	Devlet
10 Tem. 1879	Muhasebe Mem.	Ücret Sorunu	Devlet
18 Tem. 1879	Tersane İşçileri	Ücret sorunu	Devlet
4 Şubat 1880	Mahsuse Gemi İşç.	Ücret Alacağı	Devlet
28 Şubat 1880	H:Paşa D.yolu İşç.	Ücret sorunu	Devlet
25 Kasım 1880	Haliç Vapur Şirketi Prs.	Ücret Sorunu	Yabancı Şirket
11 Nisan 1885	Odun Depoları Bıçkı İşç.	Ücret Sorunu	Özel İşyerleri
1 Şubat 1886	Beyoğlu Mağaza Prs.	Pazar Tatili	Özel İşyerleri
? ? 1906	Reji Tütün İşçileri	Ücret Sorunu	Yabancı Şirket
? Ağustos 1906	İstanbul Matbaa İşç.	Ücret sorunu	Özel İşyerleri

Kaynak: Baydar, 1982: 77

c. 1908'den Cumhuriyet'e Kadar İşçi Hareketi:

İttihat ve terakki Fırkası çevresindeki aydınların, istibdat dönemi olarak gördükleri II. Abdülhamit dönemi, II. Meşrutiyet'in ilanı ile sona erdi. Yeni anayasanın kabul edilmesi ile başlayan bu "*hürriyet baharı*" dönemi, yoğun sosyal, iktisadi ve politik çalkantılara sahne oldu. İttihat ve Terakki'nin İslamcı kanadının önderi olan ve sadrazamlık yapmış bir İttihatçı olan Sait Halim Paşa bu dönemi şöyle anlatır:

"*Anayasanın ilanı ne umutlar, ne hayaller uyandırmıştı. Herkes, Anayasanın ilanı ile birlikte düşlediği amaçlarının gerçekleştiğini sanmıştı. Hayatının otuz yılını en çok ahlakı tahup eden baskıcı bir yönetim altında geçirmiş olan bizlerin anayasa sayesinde özgür insanlar erdemli, iffetli ve doğru bir şeyler olabileceğimizi sanmıştık. Anayasamızın ekonomik, siyasal, toplumsal yapımızı akşama-sabaha değiştirmek mucizevi gücünü taşıyacağını, aşağılık iç çekişmelerimizi unutturacağını, tümümüz yalnız Osmanlı yurdunun şan ve büyüklüğünü düşünen büyük ve soylu bir Osmanlı ailesi halinde kaynaştırıp birleştireceğini ummuştuk. Yazık ki, daha ilk yıldan başlayarak bütün bu tatlı umutlar, güzel hayaller uçup gitti. Anayasamızın bize bağışladığı hak ve özgürlükler, Sultan Hamit yönetiminin son derece arttırdığı bütün kötü alışkanlıklarımızı çekinmeden kullanma olanağından başka sonuç vermedi. Bunların toplumsal sonuçları kendini, tüm toplumsal temellerin, geleneklerin, sınıf ve tabakaların ortadan kalkması, yani tam bir anarşi biçiminde gösterdi. En gelişmiş ve mutlu uluslar düzeyinde haklar kazanmak gibi çocukça bir istek, iddialarımızı en aşırı ölçülere götürdü, azgınlık ve isteklerimizi kamçıladı. Bu nedenle ekonomik durumumuz bize, her zamankinden daha dayanılmaz görünmeye başladı. Herkes daha çok huzur ve esenliğe ulaşacağını beklerken tersine, herkesin huzursuzluğu artmıştı. Herkes kendisini eskisinden daha çok kötülüğe uğramış sayıyordu. Çünkü herkesin cüreti ve saldırganlığı artmıştı. Herkes bir diğerini hiç çekinmeden zarara sokmaya çalışıyordu*" (Sait Halim Paşa, 1983: 16-17).

Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi, II. Meşrutiyet'in ardından gelişen olaylar, toplumu her sahada etkilemiştir. Bu etkilenmeden doğal olarak çalışma düzeni ve işçi hareketi de nasibini almıştı. Öyle ki, Meşrutiyet'in ilanından başlayarak iki ay boyunca, İmparatorluğun görece işçi birikiminin bulunduğu tüm şehirlerde ve değişik işkollarında başlayan grevlerin, Türkiye işçi hareketi tarihinde ayrı bir yeri vardır (Gülmez: 794).

Yaklaşık olarak 50 civarında olduğu tahmin edilen 1908 (Ağustos-Eylül) grevlerinin en önemli özelliği, işçilerin greve başvurmadan önce uyuşmazlıkları barışçı yoldan çözmeye çalışmalarıdır. Genel olarak, 1908 grevleri ideolojik bir öz taşımazlar. Ancak işçilerin hem kamu işyerlerinde, hem de özel işyerlerinde, işverenlerle ortak bir uzlaşma ve çözüm arama yaklaşımları, işyerlerince pek kabul görmemiştir. Özellikle İttihat ve Terakki iktidarı üzerinde büyük etkisi olan etnik ve yabancı sermaye, bu meseleyi iktidar aracılığıyla ve polis gücüyle zora dayalı olarak aşmaya çalışmıştır. Bu eğilimin genel iktisadi yapı içerisinde yerini göstermek açısından, 1914'e kadar olan dönemde genelde iktisadi yatırımların etnik kaynakları aşağıdaki gibidir

Tablo:2	Milliyet	Yatırılan Toplam Sermaye (%)
	Türk	15
	Rum	50
	Ermeni	20
	Yahudi	5
	Yabancı Uyruklular	10

(Kaynak: Yerasimos, 1980: 500)

Rakamlardan da görüldüğü gibi, söz konusu dönemde yabancı sermaye-etnik sermaye ittifakı, neredeyse Osmanlı özel sermayesinin tamamına yakın kısmını oluşturmaktadır. Bu güç, iktidar üzerinde büyük baskılar yapabilecek bir potansiyeli kendinde bulabilmektedir.

Oluşturulan bu hürriyet ortamı teşkilatlı-teşkilatsız 1908 grevleri dışında işçi örgütlenmelerine ne şekilde yansımıştır? Anayasanın tekrar yürürlüğe konması ile birlikte başlayan bu yeni ortamda, kapatılmış bulunan Osmanlı Amele Cemiyeti'nin mensubu olan bir kısım işçiler ve aydınlar, 1908 Ağustos'unda "*Osmanlı Terakki Cemiyeti*"ni kurmuşlardır. Sendikaya benzer yönleri olmasa da Şark demiryolları ve Anadolu demiryolları işçileri de teşkilatlanmışlardır. Daha çok sendikaya benzer yönleri ağır basan '*Mürettibin-i Osmaniye Cemiyeti*' de bu dönemde faaliyete geçmiştir.

Birbirlerinden bağımsız işçi örgütlenmelerinin epeyce artması, bunların birleşmeleri ile ilgili faaliyetleri de beraberinde getirmiştir. Örneğin Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu bir üst teşekkül olarak ortaya çıkmıştır. Bu teşekkül tamamen Yahudi vatandaşlarının kontrolü altında bulunuyordu. Yahudilerin elinde tuttuğu bu teşkilatın yanı sıra, Bulgar işçileri de yine sosyalist temele dayalı ve Bulgar Sosyalist Demokrat Partisi'nin desteğinde, Sosyalist İşçi Birliği içinde teşkilatlanmışlardı. Bu gayrimüslim teşkilatlar,-Yahudi işçiler hariç- Balkan Harbi yıllarında Osmanlı'yı yıkmak isteyen unsurlarla siyasi ittifaklar kurdular (Yazgan: 66- 67). Bu dönemde, Osmanlı işçi-işveren ilişkilerinde, işveren içerisinde azınlık-yabancı sermaye üstünlüğünün yanı sıra, Osmanlı işçi hareketinde de Yahudi-Rum-Bulgar ağırlığı hissedilir durumdaydı (Sencer: 106). Bu duruma bir örnek olarak verilebilecek Anadolu Demiryolları İşçileri Cemiyeti Türk olmayan, belki de Osmanlı uyruğu bile olmayan personel tarafından yönetiliyordu. Cemiyetin ilk toplantısında 37 yönetici seçildi. Bunlardan sadece beşi Türk'tü, geriye kalanı Balkan, Rum veya Ermeni kökenliydi (Quataert, 1987: 149).

1908 grevlerinin büyük bölümünün devlet ve özellikle yabancı sermaye işlerinde ve yine büyük bölümünün ücret artışı talepleriyle meydana gelmesi bu işverenlerin, diğer işverenlerden daha düşük ücretle çalıştırıldıklarını ve daha fazla kâr tercihi üzerine temel politikalarını oluşturduklarını ortaya koyar (Sencer: 149).

Düşük ücretle çalışan, ücretlerin yetersiz olduğunu ve arttırılması gerektiğini ifade ederek greve giden işçiye karşı, işçilere yeni haklar vermek istemeyen yabancı

sermaye işverenleri arasındaki anlaşmazlıklarda, İttihat ve Terakki Hükümeti işverenden yana tercihini yapar. Nihayet Alman sermayesinin yoğun baskılarıyla 1908 Ekiminde "*Tatil-i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat*"ın kabul edilmesiyle yaygın güç eylemleri son bulur. Ardından, alınan bu kararlar, Ağustos 1909'da Tatil-i Eşgal Kanunu olarak kabul edilip yürürlüğe girer (Gülmez: 798).

Tatil-i Eşgal Kanunu ile I. Meşrutiyet Anayasası'nın hiç cemiyet kurma imkanı vermeyen yapısına karşılık, II. Meşrutiyet Anayasasının yasak olan dernekleri sayarak, dışındaki derneklerin kurulmasını serbest bırakan yapısı, kısa zamanda değiştirilmiş oluyor ve tekrar başlanılan yere dönülüyordu. Yeni çıkan Tatil-i Eşgal Kanunu kesinlikle cemiyet kurmayı yasaklıyor, grev yapmayı da zorunlu uzlaşma dönemleri ile zorlaştırıyordu.

İttihat ve Terakki iktidarının, işçilere takındığı bu olumsuz tavır ve yabancı sermayeden yana tercihini koyması belki şaşırtıcı gelebilir. Ancak, bizde batılılaşma hareketini temsil eden bu ekibin (bürokrasinin) hakim bir zümre olarak, kendi çıkarlarını sağlama almak için giriştiği çabalarında Avrupa'dan destek görmesi, bir tercih şeklinde belirmektedir. Batılılaşma, getirdiği sosyo-ekonomik özelliklerinin tabii bir sonucu olarak, paralı zümrelerce benimsenmiş ve onların kazanç imkanlarını genişleterek emniyete almıştır. Ancak bu liberalleşme, günlük yaşamda çalışanların daha rahat sömürülmesine yol açmıştır (Cem, 1973: 252- 260).

Jön Türk/ İttihat Terakki düşüncesinde, ekonomik bağımlılık ile İmparatorluğun parçalanması eş anlamlıdır; ekonomik bağımlılık ilişkisini gündeme getiren en önemli neden, ulusal ekonominin gelişmesini engelleyen sermaye yetersizliğidir. Dolayısıyla, her yoldan ulusal sermaye birikimini teşvik etmek ve bu amaçla ekonomi dışı yöntemlere de başvurmak gerekti. Bu amaçla '*Türk Burjuvazisi*' yaratma adına devletin bütün imkânları kullanılmıştır. Özellikle savaş sırasında bazı faaliyetlere göz yumularak, karaborsacı, istifçi "*harp zenginleri*" diye adlandırılan bir kesimin doğmasında bu yaklaşımın payı büyüktür (Irmak: 25).

Tatil-i Eşgal Kanunu, işçi ve işveren arasında bir anlaşmazlık çıktığında greve başvurmadan önce, uzlaşma girişimlerinde bulunmayı zorunlu kılmıştır. Taraflarca seçilen üçer vekilden oluşan Uzlaşma Kurulunda (Heyet-i İtilâfiye) oybirliği ile anlaşma sağlanamadığı takdirde işi bırakma ve greve başvurma imkanı tanınmıştır. Grev yapmayı kesinlikle yasaklamasa da kanunla gelen bu yeni yapıda grevler bir ölçüde yavaşlamıştır (Gülmez: 799).

İktisat tarihçisi Korkut Boratav, Sultanın ve bürokratik aristokrasinin devlet örgütü ve toplumsal hasıla üzerindeki keyfi egemenliğinin bir kalemde olmasa da, küçük darbeler ve kemirmelerle ortadan kaldıran uygulamaların hukuki dayanağını oluşturan kanun ve kararnamelerin XIX. Yüzyıl sonu ve XX. Yüzyılın başlarında kapitalistleşme sürecinin asli unsurları olarak görülmeleri gerektiğini belirtir. Boratav, tüm kısıtlayıcı hükümlerine rağmen Tatil-i Eşgal Kanunu'nu bu konuya önemli bir örnek sayar. Ona göre; *"Sermaye-emek ilişkilerini yok sayan istibdat döneminin yasaklamalarının aksine bu kanun, sınıf mücadelesi gerçeğini gözledikten sonra, sorunu sermaye lehine kısıtlamalarla çözmeye çalışan modern, yani kapitalistçe bir düzenleme sayılmalıdır."* (Boratav, 2003: 31).

Tatil-i Eşgal'in sözlük karşılığı, grev yapmak veya işi/meşguliyeti bırakmaktır. Günümüz Türkçesi ile karşılığı ise Grev/İş Bırakma İle İlgilenen Cemiyetler Hakkında Geçici Yasa'dır. Sina Akşin'in ifadesiyle sözkonusu yasa hemen hemen tüm grevleri yasaklamıştır. Devlet işyerlerindeki grevlerin tümü yasaklandığı gibi, aynı yasanın sonucu olarak Düyun-u Umumi'de, Reji'de (Tekel İdaresi'nde) grevler yasaklanmıştır. Ayrıca aynı yasaya göre, demiryolları, liman, rıhtım, tramvay, su havagazı, elektrik idaresinde grev yapılamayacaktır. Maden sahipleri de yasanın kapsamına alınmak istenmişler, telepleri kabul edilerek; madenlerdeki grevlere de "*nazar-ı bikaydı ile bırakılamayacağı*" (madenlerdeki grevler karşısında kayıtsız kalınamayacağı) notu düzenlemeye eklenmiştir (www.sinbad.nu).

Tatil-i Eşgal Kanunu'nun çıkmasından sonra, 1910 Kazlıçeşme Grevi, yine aynı yıl Tramvay İşçileri Grevi, 1911'de Selanik'te Reji işçileri Grevi ilk grevler arasında sayılabilir. Ancak asıl ciddi grev, İstanbul Reji İşçilerinin yirmi civarında

işçinin nedensiz olarak işten atılmasına tepki olarak ortaya koydukları ve 2000'den çok işçinin katıldığı grevdir. 1912'de bilinen grevler, Draman tütün işçileri ile İznik yol işçilerinin ücretlerinin arttırılması ile ilgili yaptıkları grevlerdir. Bu yıldan sonra grevlerin çok seyrekleştiği görülmektedir (Gülmez: 799- 800).

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1911 yılında çalıştırdığı personel sayısı 1000'in üstünde olan 13 kuruluş vardı: Tütün Rejisi (13.969), Şark Demiryolları (3.758), Anadolu Demiryolları (2.850), Aydın Demiryolları (1.607), İzmir-Kasaba ve Temdidi Demiryolları (1.983), Seyrisefain İdaresi (1.200), İmalatı Harbiye fabrikaları (2.733), Ereğli Kömür Şirketi (5.185), Balya Karaydın Madeni (1.018), Yorgi ve Rumbaki Kömür Şirketi (1.488), Osmanlı Bankası (1.216), Ziraat Bankası (1.022), Hicaz Demiryolu (1.628). Ayrıca, eve iş verme sistemi de kunduracılık, halıcılık ve dokuma gibi işler de oldukça yaygındı (Koç: 17).

1913 ve 1915 yıllarında yapılan sayımlara dayanarak Osmanlı sanayi hakkında sınırlı da olsa bilgi sahibi olabiliriz. Sayıma konu olan işletmelerin % 55'i İstanbul ve çevresinde, % 22'si İzmir'de ve geriye kalan % 23'ü de diğer bölgelerde bulunmaktaydı:(Tablo I-II).

Tablo: 3 Osmanlı Sanayii'nin Sektörel Durumu

			İşyeri Başına	Toplam Üretim
Sektör	İşyeri Sayısı	Çalışanlar	Çalışan Ortalaması	İçindeki Payı %
Gıda	25	3.916	52	70.3
Toprak	17	336	20	0.3
Deri	13	1270	58	8.3
Ağaç	24	377	16	0.8
Dokuma	73	6763	93	11.9
Kırtasiye	51	1267	25	6.1
Kimya	11	131	12	2.2
Toplam	264	14.060	53	100.0

(Kaynak: Ökçün Gündüz, 1970: 18- 19).

1913-1915 yıllarında yapılan sanayi sayımında ağırlığın ezici bir şekilde gıda sektöründe olduğu; Anadolu'daki sanayide ise, ağırlığın dokuma sektöründe olduğu görülür.

Tablo: 4 Anadolu Sanayiinin Durumu (1921)

Sektör	İşyeri Sayısı	İşçi Sayısı	İşyeri Başına Ortalama İşçi Sayısı
Dokuma	20.057	35.316	1.76
Deri İşleme	5.347	17.964	3.35
Madeni Eşya	5.273	8.021	2.45
Gıda	1.273	4.493	3.52
Ağaç İşleri	704	3.612	1.93
Kimya	337	802	2.37
Toplam	33.058	76.058	2.31

(Kaynak: Eldem, 1973: 44)

1913 yılında İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesiyle ulusal burjuvazi yaratma girişimleri de başladı. 1910, 1911, 1913 yıllarında Müslümanlara ait sermayelerle bankalar kuruldu. Hükümet bu siyaseti sürdürebilmek için dış ülkelerden büyük miktarlarda borç para aldı (Irmak: 20).

Osmanlı döneminde madencilik alanında da azınlıklar ve yabancıların etkinliği oldukça fazladır. 1908'den sonra Yahudi ve yeni yeni gelişen Türk burjuvazisi Rum ve Ermenilerin yerini almak için girişimlerini arttırır. Ancak birçok alan yabancıların elindedir. 1911 yılında maden üretiminde yabancıların payı % 75'e ulaşır.

Yıllara Göre Osmanlı Maden Üretiminin Dağılımı

Tablo:5 (Maden Kömürü Dışında; Parasal Değere Göre; % Karşılığı)

Yıl	Türk	Azınlık	Yabancı	Toplam
1902	43	7	50	100
1905	33	2	65	100
1907	38	2	60	100
1909	23	5	72	100
1911	20	5	75	100

(Kaynak: ÖKÇÜN, 1969: 803- 892).

1909- 1915 dönemi göz önüne alındığında, bu dönemde 38 grevin gerçekleştirildiği, bu grevlerden tespit edilebilen 15 greve katılan işçi sayısının 34.821 veya 34.121 olduğu ve bu grevlerin yaklaşık % 50'sinin dokuma ve gıda işkolunda gerçekleştirildiği, yine bu grevlerin yaklaşık % 31'inin İstanbul'da, % 71.41'inin de İstanbul ile birlikte Zonguldak, İzmir ve Selanik illerinde gerçekleştiği görülmektedir (Güzel, 1985: 819).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yabancı ve azınlık sermayesinin katkısıyla özellikle ulaşım, bankacılık ve ticaret gibi hizmet kesimleri hızla gelişti. Osmanlı kamu hizmetlerinde gerekli kaynakların dış borçlanmalarla karşılanması yoluna gidildi. Öyle ki, dünya ekonomisine açılan ve giderek onunla bütünleşmeye başlayan Osmanlı ekonomisinin dış ilişkileri zamanla dış borçlarla varlığını sürdürebilir hale geldi.

Avrupa'ya hammadde ihracatçılığı yapmak ve burjuva demokratik devrimini gerçekleştirmiş, sanayi devrimini yapmış Avrupa'dan mamul mal almak Osmanlı'nın dış ticaretinin hep açık vermesini doğuruyordu. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, egemen sınıflar aracılığıyla ve daha önce gelişmiş olan Avrupa kapitalizmi ile bütünleşme temelinde bir kapitalist gelişmenin başladığı söylenebilir. Osmanlı Devleti'nde fabrikalaşma, düzensiz ve az olmakla birlikte başlangıç halinde

vardır. Gelişmede belirleyici olan yer yer basit kooperasyon olmakla birlikte üretim manifaktür aşamasındadır. Bu dönemde Avrupa kapitalizminin aracısı, çoğunlukla azınlıkların oluşturduğu bir burjuva kesim de doğmaya başladı (Irmak: 22).

Korkut Boratav o yılları kitabında şöyle ifade ediyordu: "*1908-1913 yıllarında bürokratik aristokrasinin şişkinliği devlet kapısında büyük boyutlu tenkisat ve tasfiye yapılmış; maşlarda da ayrıcalıklı grupları ilgilendiren aşırılıklar törpülenmişti. Memur maaşları, savaş başlaması ile birlikte %50 oranında indirilmiş ve bu durum bir yıl kadar sürmüştü. 1908'i izleyen yıllarda, İttihatçıların piyasa için üretimin önem taşıdığı bölgelerde ve ürünlerde orta ve zengin çiftçiye yönelik sistemli politikalar izlediklerini; üretici birliklerinin ve kooperatiflerin kurulmasını bu gruplar lehinde işleyecek unsurlar getirerek destekledikleri görüyoruz. Bu çiftçi gruplarının bir bölümünün üretimdeki daralmaya rağmen yüksek fiyatlardan ötürü savaş yıllarında yüksek gelir artışları sağladığını gözlüyoruz. Buna karşılık Anadolu bozkırlarının geçimlik üretime mâhkum kıldığı geniş ve yoksul köylü kitlesi, on yılı aşkın savaş ve yıkım döneminin en çok sarstığı sınıfı oluşturmuştur. Bu sınıfın yetişkin erkekleri Yemen ile Galiçya arasındaki uçsuz bucaksız topraklarda kanını dökerken geride kalanlar yerel mütegalibenin savaş ve kargaşa yıllarında daima gelişiveren kaba sömürü ve soygun yöntemleri altında ezilmekteydi. Savaş yıllarının bilinçli 'zenginleştirme' politikalarının en çok nasibini alan grup, tabiatıyla, siyasi iktidarla yakın bağlar kurmayı başarmış Müslüman ticaret burjuvazisiydi*" (Boratav: 36-37).

Savaş öncesi beş yılda (1909- 1913) toplam 113, 1914- 1918 yıllarında 123 anonim şirket kuruldu. Bunların büyük çoğunluğu ticaret alanında faaliyet gösterdiler. Savaş döneminde önemli bir gelişme de, ticaret ve sanayi alanında, Türklerin giderek azınlıkların yerini almasıdır. "*İstanbul Ticaret Nezaretinde görevli bir Macar memur, Türklerin, savaştan önce ticaret ve sanayiye katılma oranı % 10'un altında tahmin etmiş, savaş sonrasında ise savaş milyonerlerinin büyük bir yüzdesini Türklerin meydana getirdiğini, önceleri boş oturan birçok kimsenin hükümet himayesi altında ticarete atılıp zengin olduklarını*" belirtmiştir (Kepenek: 34).

Yine bu dönemde, yeni kurulan bir takım partilerin ve cemiyetlerin işçi hareketi ile ilgilenmeye başladıkları görülmektedir. "*Fedakâran-ı Millet Cemiyeti*" ve "*Osmanlı Ahrar Fırkası*" bunlardan ikisidir. Siyasi parti ve cemiyetlerin işçi hareketi ile ilgilenmeleri İttihatçıların da bu konuya uzun süre kayıtsız kalmamalarına neden olmuş ve İttihat ve Terakki iktidarı bir iyileşme programını kabul ederek bu programı uygulamaya başlamıştır (1 Eylül 1908). Bu dönemde kurulan "*Osmanlı Terakki Sanayi Cemiyeti*" ve "*Mürettibini Osmaniye Cemiyeti*" siyasi partiler ile yer yer ilişkiler içinde olmuşlardır (Sülker: 34).

31 Mart olayının ardından ilan edilen sıkıyönetimin, birtakım hükümet kararlarıyla daha da sertleştirilmesi, özellikle 1913 Babıâli Baskınından sonra İttihat ve Terakki'nin mutlak egemenliğinden doğan fiili bir tek parti rejiminin kurulmuş olması, grevlerin ve işçilerin serbestçe örgütlenebilme imkânlarını ortadan kaldırmıştı. Bu süreç, 1918'de sıkıyönetimin kaldırılmasına kadar sürecek bir zaman dilimini içine alması bakımından oldukça uzun bir süreçtir (Gülmez: 800).

Bu dönemde kurulan ve işçi sorunlarına sıcak bakan iki partinin de İttihat ve Terakki tarafından kapatıldığı görülmüştür. Bu partiler, "*Osmanlı sosyalist Fırkası*" ve bir grup İttihatçının kurduğu "*Ahali Fırkası*"dır. Yine yıllarda, bir konfederasyon oluşturmak amacıyla kurulan "*Amele İttihad Cemiyeti*" aradığı ilgiyi bulamayıp, başarısız bir teşebbüs olarak kalmıştır (Sülker: 36-37).

İstanbul, 1919-1923 yıllarında çok canlı bir dönem yaşadı. Dönemin canlı yaşanmasının başlıca sebepleri şunlardı; İşgalci güçlerin ülkelerindeki göreceli demokratik ortam, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kurulmasını gerekli kılan siyasal ve toplumsal koşullar, işgalci güçler arasındaki çekişmeler, Bolşevizm korkusu ve ulusalcı güçlerin etkileri, oldukça geniş bir özgürlük ortamında çok çeşitli işçi örgütlenmelerinin doğmasına yol açtı.

İstanbul'daki emperyalist işgal kuvvetlerinin bu yıllarda sendikaların tavrına ve mücadelelerine hoşgörüyle yaklaşmalarının en önemli nedeni, İstanbul

sendikalarının emperyalizme açıkça karşı çıkmamalarıydı. İstanbul sendikaları, ücretler ve 1 Mayıs kutlamaları konusunda gösterdikleri duyarlılığı İzmir'in işgali, İstanbul'un işgali ve Anadolu'daki emperyalist işgal ve zulüm konularında göstermediler. Ulusal Kurtuluş Savaşı'na destek vermediler. Destek tek tek ve bireysel düzeyde kaldı. Öte yandan, bu yıllarda İstanbul sendikaları üzerinde büyük etkisi olan Hüseyin Hilmi (İştirakçi Hilmi), Fransızlara ait Tramvay Şirketi'ndeki greve destek için İngiliz İşgal kuvvetleri Komutanından para alabiliyordu (Koç: 48).

Dönemin hızlı solcu- sendikacılarından biri hatta en önemlisi olan Hüseyin Hilmi (İştirakçi Hilmi), 1910 yılında Osmanlı Sosyalist Fırkası'nı kurdu. Fırka'nın çalışmaları bir süre sonra durduruldu. 1913 yılında Sinop'a sürüldü. İki yıl sürgün hayatı yaşadı. 1919 yılında Türkiye Sosyalist Fırkası'nı kurdu. İştirakçi Hilmi 1919-1922 döneminde İstanbul'da işçi sendikaları ile yakından bağlantılıydı. Dönemin iki önemli grevinden birini yönetti, birine destek verdi.

İştirakçi Hilmi 1919 yılında Türkiye Sosyalist Fırkası'nı kurdu. Partinin programında üretim ve değişim araçlarının milli bir temele dönüştürüleceği belirtilmektedir: "*Şimendifer, maden ocakları, bankalar, şirketler ve sair buna mümasil müessesat-ı iktisadiye ile bilimum vesait-i istihsaliye ve imaliyenin içtimai bir hale ifrağı, yani Devlet tarafından idaresi*". Program genel hatlarıyla sosyalizmi savunan bir programdı.

Hüseyin Hilmi 1919-1922 döneminde gözaltına alınmadı, tutuklanmadı. 1913 öncesinde sık sık hapse atılan İtirakçi Hilmi, emperyalistlerle işbirliği yapınca, programına daha sosyalistçe hükümler koydu, 1 Mayıs'ı da kutladı, kırmızı yeleğine bir de otomobil ekledi, ama grevlerde emperyalistlerden para yardımı aldı. Çapanoğlu onu şöyle anlatıyor: "*Hilmi mütareke yıllarında oldukça büyük çaplı bir faaliyet gösterdiği halde, ona ne hükümet, ne de işgal kuvvetleri dokundu. Hilmi, kırmızı otomobilinde, azametle dolaştı. Yedi, içti, eğlendi. Ona niçin dokunmadılar?... Bu adamın bol bol para harcaması dikkat çekmesi lazım gelen bir olaydı. Paralar nereden geliyordu? Partinin meteliği yoktu. Öyleyse otomobil nasıl geldi.? Bol bol para harcamalarının kaynağı neresiydi? Günahı söyleyenlerin*

boynuna, bu kaynağın İngilizler olduğu, Hilmi'nin İngiliz Intelicans Servisi hesabına çalıştığını, casusluk yaptığını iddia edenler oldu. Doğru mu bilmiyorum. Elimde vesika yok." (Çapanoğlu, 1964: 73-74).

O yıllarda bir tarafta, 1919 yılında kurulan Komünist Enternasyonel'in ve 1921 yılında kurulan Sendikalar Kızıl Enternasyoneli'nin (profintern) etkisi vardı. Örneğin, ağırlıkla Rum ve Ermeni işçilerin üyesi olduğu Beynelmilel İşçiler İttihadı, Profintern üyesiydi. 1919 yılında Türkiye komünist Partisi'nin İstanbul kanadı olan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın işçiler arasındaki çalışması, 1921 yılında kurulan Türkiye İşçi Derneği aracılığıyla yürütülüyordu. Türkiye İşçi Derneği'nin fazla bir varlık gösterememesi üzerine, 1923 yılı başlarında İstanbul İşçi Teşkilatları Heyet-i Mütehidesi oluşturuldu. Bu birliktelik, siyasi partileri ve çeşitli işçi cemiyetlerini birlikte barındırıyordu. Ayrıca, Amele Siyanet Cemiyeti gibi işverenlerin denetiminde örgütlenmeler de doğdu. İstanbul Umum Amele Birliği ise komünizmle savaşma amacıyla işverenlerin desteğiyle oluşturulmuştu. Aynı ekip, daha sonra da Türkiye Amele Birliği'ni kurdu. Türkiye Amele Birliği, 1923- 1924 yıllarında İkinci Enternasyonalle bağlantı içine girmeye çalıştı (Koç: 51).

Dönemin İşçi Eylemleri:

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın alanı ve destekçisi durumundaki Anadolu topraklarında bu yıllarda önemli bir işçi eylemi olmadı. 1 Mayıs'larda çeşitli kutlamalar yapıldı. 16 Mart 1920 günü İngilizler İstanbul'u işgal ettiler. İstanbul'da sendikalar 1 Mayıs'ı kutlamadılar. Trabzon ve civar illerde yapılan 1 Mayıs kutlamalarında İngiltere ve Yunanistan protesto edildi (Güzel, 1996: 120).

1 Mayıs, İstanbul'da 1921 yılında Türkiye sosyalist Fırkası'nın önderliğinde kutlandı. Kutlama önce Parti merkezinde bayramlaşmayla başladı, daha sonra da Parti'nin lideri Hüseyin Hilmi Bey ile üç temsilci Sadrazamı ziyaret etti (Tunçay-I, 2000: 40). Kutlamalar Kâğıthane'de yapıldı (Güzel: 120). İkdam ve Alemdar gazeteleri kutlamalarla ilgili şunları yazmışlardır: "*Şehrimizde işçi bayramı dün*

işçiler tarafından tesit edilmiştir. Şirket-i Hayriye, Haliç ve Tramvay Şirketleri amelesi çalışmadıklarından, vesait-i nakliyenin büyük bir kısmı muattal kalmıştır. Ameleden bir kısmı, bayramlarını tesit için mavi işçi gömlekleri, kırmızı boyunbağı taktıkları gibi hepsi de kırmızı rozetlere hamil idiler. Amelenin bindiği bazı otomobillere kırmızı bayrak takılmıştı. Türkiye Sosyalist Fırkası'nın Babıali'deki merkezinde tören yapılmış, saat 10'dan 1'e kadar mızıka Enternasyonel'i çalmıştır." (Sencer, 1969-2: 253). Türkiye Sosyalist Fırkası'nın 1 Mayıs bildirisinde de antiemperyalist veya işgal karşıtı bir tavır söz konusu değildir (Tunçay: 62-63).

1922 yılında İstanbul'da 1 Mayıs kutlamaları Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde yapıldı. Konuşmalarda Türkiye Sosyalist Fırkası adına Şakir Rasim, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası adına da Sadrettin Celal bir konuşma yapmıştır. Sadrettin Celal'in konuşmasının antiemperyalist içerikli olduğu belirtilmektedir. Ancak, komünistlerin 1922 yılında 1 Mayıs nedeniyle yayınlanan bildiride antiemperyalist bir tavır, bağımsızlık talebi ve İstiklal Harbi'ne destek yoktur (Tunçay: 493-494). Buna karşılık 1 Mayıs 1922 günü Ankara'da yapılan kutlamalarda antiemperyalizm vurgusu belirgindir; işçiler tarafından Ankara hükümetinin emperyalizme ve kapitalizme karşı mücadele ettiği belirtilmiştir (Tunçay: 249).

İstanbul bu dönemde önemli grevlere, eylemlere ve gösterilere sahne oldu. Özellikle işgal kuvvetleri arasındaki çıkar farklılıkları ve çelişkileri ile sendikaların antiemperyalist bir çizgi izlememeleri ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'na destek vermemeleri, işgal kuvvetlerinin hoşgörüsüne yol açtı ve bu eylemlerin gelişebilmesi açısından uygun koşullar yarattı. Savaş yıllarının yoksullaşması ve sosyalist-komünist örgütlerin ve çeşitli ulusalcı güçlerin yönlendirmeleri de eylemler için uygun koşulları oluşturuyordu.

1919-1922 döneminde özellikle demiryolu taşımacılığı ve kent içi raylı taşımacılıkta grevler oldu. Ayrıca Kazlıçeşme deri işçilerinin, hamalların ve temizlik işçilerinin grevleri önemliydi. Grev yapılan yerler içinde yabancı sermayeli işletmeler önemli bir yer tutuyordu. Grevlerin büyük çoğunluğu İstanbul'daydı. Grevlerin önemli bir bölümünde, İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanlığı'ndan maddi

ve manevi yardım alan Türkiye Sosyalist Fırkası'nın önemli desteği oldu. Ayrıca bu yıllarda 1 Mayıs'lar, İstanbul'da oldukça büyük katılımların olduğu gösterilerle kutlandı. İstanbul'daki işçi eylemleri hakkında Mete Tunçay'ın görüşlerine Yıldırım koç da şu sözlerle katılmaktaydı; "*Ancak işgal altındaki İstanbul'da düzenlenen ve Enternasyonel'in söylendiği 1 Mayıs kutlamalarında antiemperyalizm, bağımsızlık, ulusal egemenlik, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na destek vurgusu yoktu*" (Koç: 54).

İstanbul'daki işgal dönemi işçi hareketlerini Zafer Toprak şu ifadelerle değerlendirmiştir; "*Özellikle sosyalist partilerin kurularak, çalışmalarını işçi hareketleriyle irtibatlandırmak istemeleri, işçi hareketlerine siyasi bir içerik kazandırmaya başladı. İstanbul'un işgal altında bulunduğu 1921- 1922 yıllarında iki defa 1 Mayıs "Amele Bayramı" olarak kutlandı. İşgal güçlerine karşı tepkisini her fırsatta göstermek isteyen İstanbul halkının ve bu arada işçilerin, Amele Bayramını işgalcilere karşı bir vasıta yaparak gösterdikleri tepkiler, Amele Bayramını bir hayli coşkulu yapılan bir yürüyüş haline getirdi. Amele Bayramına katılan işçilerin bir günlük grev ilan etmeleri, iktisadi hayatı etkilediği gibi, işgal kuvvetlerini endişelendirdi ve kızdırdı*" (Toprak- 41, 1987: 36). Erdinç Yazıcı da aynı dönem için şunları söylemiştir; "*Aslında bu iki 1 Mayıs Amele Bayramının, işgal kuvvetlerine karşı milli bir tepki olması yanında, Marksist bir eylem haline dönüştürülmek istendiği de bir gerçektir. Söz konusu dönemde kurulan sosyalist partiler, Osmanlı işçi hareketlerini, enternasyonel işçi hareketleriyle ilişkilendirmek istemişleridir*" (Yazıcı: 93).

Sofya'da çıkan B.K.P. (Bulgar Komünist Partisi)'nin Türkçe yayın organı "*Ziya Gazetesi*"nin II. Yıl, 26. sayısında (17 Mayıs 1922) yayınlanan Türkiye'den "*İsmail Hakkı*" imzalı bir yazının sonunda şu ifadeler yer almaktaydı:

"*1 Mayıs münasebetiyle arkadaşlarımız komünistlik ruhuyla meşbu bir beyanname neşr ettiler. İşbu beyanname 'Yaşasın Sovyet Rusyası!', 'Yaşasın Cihan Komünist İnkılabı', 'Bütün Kuvvet İşçilere' nidalarıyla hitam buluyordu*"(Tunçay-53, 1988: 5-6).

Kurtuluş Savaşı yıllarında da özellikle "*Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası*" tarafından sürdürülen, işçileri teşkilatlandırma çabaları, "*Türkiye İşçi Derneği*" ve "*Beynelmilel İşçiler İttihadı*" gibi sendikaya benzer iki işçi cemiyetinin kurulduğu görülmüştür. Bu dönemde pek çok işçi teşkilatının yanında "*Osmanlı Mürettipler Cemiyeti*" ise Türkler tarafından kurulmuştur ve '*Bugün*' adlı bir yayın organına sahiptir ve tamamen milli bir programa bağlıdır (Yazgan: 67). Yine aynı dönemde İstanbul'da kurulan "*Amele Siyaset Cemiyeti*" Tramvay Kumpanyası İdaresi tarafından kurdurulmuş, bir sarı sendika olarak nitelendirilmiştir.

3.1. Anadolu ve Trakya'ya Göçler, Cumhuriyetin Kuruluş yıllarında Nüfus:

İmparatorluğun kan kaybetmeye devam ettiği yıllarda karşılaştığı 1862'deki Sırbistan yenilginden sonra, taraflar arasında yapılan anlaşmaya aykırı olarak, bir oldu bitti sonucu mallarının ve mülklerinin bedelleri ödenmeyen Türk nüfusu, varlıksız ve acınacak bir konumda Bosna'ya ve Anadolu'ya göçmüştüler (Sevimay, 1995: 37). Bu durum, geçmişin büyük devletini, sadece yaşamaya çalışan, halkının haklarını korumaktan ve güçten yoksun bir devlete dönüştüğünü de gösteriyordu.

1854 Kırım Savaşı'ndan sonra, Rusların Türk nüfus üzerindeki baskılarını yoğunlaştırmaları üzerine, 1862 yılına kadar Kırım'dan ve Kafkasya'dan malını mülkünü bırakarak kaçanların sayısı 595 bin kişiyi buluyordu. Bunlar Devletçe Tuna- Dobruca'ya, Orta Anadolu'ya ve Adana'ya yerleştirilmişlerdi (Karal-VII, 1988: 277- 278). 1867 Girit İsyanı'ndan sonra, yaşamını kurtaran Müslüman halkın çoğu, malını mülkünü yok pahasına satarak Anadolu'ya göç etmişti. 1877 yılından sonra, savaşı kazanan Rusların Kafkasya'da Müslüman halka yaptığı baskı ve zorlamalar sonucunda Türkler, Çerkezler, Tatarlar, Gürcüler, hatta Museviler akın akın Anadolu'ya sığınmışlardı (Yerasimos: 489).

I. Balkan Savaşı'ndaki yenilgi, Bosna, Hersek, Makedonya ve Batı Trakya'daki Türk nüfusun dalga dalga Doğu Trakya'ya ve Anadolu'ya akmalarına neden olmuştu. Bir yandan da Ermenilerin Anadolu dışına göçleri başlamıştı. Göçmenlerin yerleşmelerine Devlet ve halk yardımcı oluyordu (Karal: 278). Göçler Anadolu'nun ve Trakya'nın sosyal ve kültürel yapısını etkilemekte gecikmedi. Anadolu, Kafkasya, Kırım, Orta Avrupa, Adalar kültür ve gelenekleri birbirlerine yeni ilmekler atıyordu (Sevimay: 38).

XX. yüzyılın başlarında, Arabistan'da çıkan isyanlar, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Anadolu ve Trakya Türk nüfusunu azaltan ve nüfusun oluşum örgüsünü değiştiren etkenler oldular. Birinci Dünya Savaşı başlarken (Kars, Ardahan, Ağrı yöresi hariç), o günkü Anadolu'nun nüfusu 11 milyon, Trakya nüfusunun 630 bin dolaylarında olduğu; Anadolu'daki nüfusun 8.5-9 milyonunun, Trakya'daki nüfusun 550 bininin Türk ve Müslüman oldukları ileri sürülür (Selek-I, 1966: 60-61); (Aydemir-III, 1972: 91).

Savaşların aileleri bölmesi, savaşlarda verilen kayıplar sağlık ve beslenme bozuklukları gibi etkenler nüfus artışının önüne set çekmiştir. Nüfus ortalama olarak yılda % 0.81 oranında artmaktaydı. Bu dönemde azınlıklardaki nüfus artışı % 0.64, Müslümanlardaki artış hızı ise % 0.88 dolaylarındaydı (Eldem, 1970: 54- 61).

Birinci Dünya Savaşı'nda 2.850.000 civarında erkek askere alınmış, 461.321 şehit verilmişti. Bunlar Anadolulu ve Trakyalı Türk çocuklarıydı. Savaştan dönenlerin 711.837'si yaralı geri kalanı bitkindi. 1918 yılı Anadolu'su ve Trakya'sı yaşlılar, dul kadınlar, çocuklar, yaralı ve bitkin erkekler yurdu olmuştu. Kurtuluş Savaşı verilen 1919-1922 yıllarında nüfus, 11.150.000 civarına inmişti. Yaralı ve yorgun insanlardan genç ordular yaratmak gerekiyordu (Sevimay: 38). Bu yurt, Doğu cephelerinde kazanılan zaferlerden ve verilen şehitlerden sonra; I. İnönü Savaşı'na 8.917, II. İnönü Savaşı'na 30.108, Sakarya Savaşı'na 100.000, Büyük Taarruza 207.942 er ve subayla katılmış; pek çok şehit vermişti. Pek çok gazi, ocağına yaralı dönmüştü.

Kısaca, Cumhuriyet kurulurken, 11.1 milyon civarındaki nüfus, 11 yıl süren savaşlarda yorgun düşmüş, gençlerini şehit vermiş, cinsiyet yönünden kadınların, yaş yönünden çocukların ve ihtiyarların çoğunlukta oldukları bir topluluktu. Bu nüfus büyük zaferler ve savaşlar kazanmış, yurdunu düşmandan arındırmış, heyecanlı, vatansever, ama iş gücü düzeyi düşük bir nüfustu. Cumhuriyetin ekonomi savaşı böyle bir nüfusun önünde duruyordu.

4.1. Cumhuriyet Öncesi Çalışma Hayatının Genel Özellikleri:

Cumhuriyet dönemine kadar olan çalışma hayatı ile ilgili gelişmelerin ana özelliklerini şöylece özetleyebiliriz:

1- İşçi hareketleri sanayileşmeden soyutlanamayacağına göre, imparatorluğun sınırlı sanayileşmesi içinde, işçi hareketleri de gerek nicelik, gerekse nitelik yönünden sınırlı kalmıştır.

2- Devlet müdahalesi, madencilik alanında sonuç almaya, yönelik üretimi arttırıcı sınırlı bir yasalaştırmadan öte gidememiştir.

3- Devletin gerek kamu, gerekse özel ve yabancı şirketlerdeki istihdam koşullarına uzak kalışı, bireysel hizmet ilişkisinin esas itibarıyla çalışanlar aleyhine sonuçlar vermesine yol açmıştır.

4- Bu koşullar zaman zaman siyasi-doktriner cereyanlardan etkilenmekle birlikte, esas itibarıyla kötü istihdam koşullarından doğan işçi direnişçilerine, dernek, cemiyet vb. şekildeki işçi örgütlenmelerine neden olmuştur.

5- Siyasi rejimdeki nisbi hürriyet havasının etkisiyle daha da yoğunlaşan işçi hareketleri, sistematik bir iş yasasının âmme müdahalesi yoluyla, çalışanlar lehine hazırlanıp çıkarılması yerine, sendika yasaklarına dönük bir yasa düzenlenmesine yol açmıştır.

6- Böylece işçi hareketlerinde, mesleki amaçlar yerine, siyasi eğilimler nisbi kuvvet kazanmıştır.

7- Bu nitelikleriyle işçi hareketleri Batı'daki örneklerine, ilk kuruluş yılları itibarıyla benzerlik gösterme eğilimi taşımıştır (Ekin, 1994: 215).

5.1. OSMANLI DEVLETİ'NİN SON YILLARINDA İKİ ŞEHİR; SELANİK VE EDİRNE'DE SANAYİ, TİCARET VE İŞÇİ HAREKETLERİ:

1.1. Selanik'te Sanayi ve Ticaret:

Osmanlı Devleti'nin Selanik vilayeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurulduğu yer olmasının yanında, Atatürk'ün doğduğu şehir olması ve Balkan Savaşları öncesi ve sonrasında Rumeli'nden Anadolu'ya yapılan toplu göçlerde toplanma ve hareket noktası olması bakımından, günümüz Türkiye'sinde pek çok hafızada yaşamaktadır. Selanik vilayeti, bu siyasal ve toplumsal işlevinin yanında, Osmanlı Devleti'nin İstanbul ve İzmir ile birlikte ekonominin merkezi, ticaret ve sanayi şehri olarak da öne çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin özellikle son döneminde görülen bu durum, Devlet'in yıkılmasıyla özellikle ticari burjuvazinin önemli bir kısmının İstanbul, İzmir ve kısmen de Edirne'ye göç etmesiyle birlikte, '*Genç Cumhuriyet'*te bir "*Selanik Ruhu*"nun yeşermesine neden olmuştur. Şehrin son dönem nüfusu şu şekildedir:

Tablo 6: Son Dönem Nüfusu

Yıl	Toplam Nüfus	Yahudiler	Türkler	Yunanlar	Bulgarlar	Romanlar	Diğer gruplar
1890	118.000	55.000	26.000	16.000	10.000	2.500	8.500
1913	157.889	61.439	45.889	39.956	6.263	2.721	1.621

(Kaynak: www.vikipedia.org-edirne). History of Greek Nation Τοм ΙΔ, "ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ", Athens, 1973, p. 340.

1800'lü yılların ikinci yarısına kadar uluslararası ticarette pek ismi duyulmayan Selanik'in yıldızının parlamasına dolaylı bir şekilde 1870 Alman-Fransız savaşının büyük etkisi olmuştur. Buna 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra 1878 Berlin Antlaşması'nın Balkanlar'a geçici de olsa getirdiği barış süreci eklenince, Selanik'te bir barış dönemi başlamıştır. Selanik, Avrupa'ya yakınlık ve farklı kültürlerden oluşan nüfus yapısı gibi avantajlarını kullanarak, Osmanlı Devleti'nin diğer iki önemli sanayi ve ticaret merkezi olan İstanbul ve İzmir'i bile gölgede bırakabilmiştir. Selanik'te 1874 yılı ile Osmanlı yönetiminin sona erdiği 1912 Balkan Savaşı'na kadar geçen süre içinde irili ufaklı 33 fabrika kurulmuştur (Türker-XXXII, 1999, 27-30). Belirtilen bu sayı içinde Müslüman işadamı ve sermayesinin yeri yok denecek kadar azdır. Batı ile sıkı ilişkileri olan, ticaretten iyi anlayan birkaç yabancı dil bilen Musevi ve Rumlar, aynı zamanda birbirlerinin de amansız rakipleri olarak Selanik'te ticaret ve sanayi üzerinde söz sahibi olmuşlardır. Kentte kısa sürede gelişen sanayi dalları arasında iplik ve dokuma, un, bira, kiremit ve tuğla, sabun, tütün ile sigara işletmeleri sayılabilir.

Selanik 1871-1888 yılları arasında demiryolu ile Üsküp ve Belgrad'a, 1891-1894 arasında Dedeağaç, Edirne ve İstanbul'a bağlanmıştır. Şehirde mevcut olan Osmanlı Bankası'nın yanı sıra, 1888'de Fransız ve Avusturya-Macaristan sermayesi ile Selanik Bankası kurulmuştur. Belçika sermayesi ile Selanik Tramvayları Osmanlı Şirketi, Alman sermayesi ile Selanik-Manastır Demiryolu Osmanlı Şirketi, Selanik-İstanbul Demiryolu Osmanlı Şirketi, Belçika sermayesi ile Selanik Su Şirketi, Osmanlı Bankası'nın desteği ile Selanik Limanını Geliştirme Amaçlı Osmanlı Şirketi kurulmuş ve bunlara ait hisse senetleri piyasayı doldurmuştur. 1852 yılından beri çok yetersiz ve ilkel bir durumda olan Selanik Limanı, 1897-1902 arasında yaptırılan dok, antrepo ve gümrük binaları ile çağdaş ihtiyaçları karşılayabilecek hale getirilmiştir. Bu dönemde Selanik'te kurulan belli başlı fabrikaları şu şekilde sıralayabiliriz:

a. Osmanlı Reji İdaresi'ne Ait Tütün İşletme ve Sigara Fabrikası:

1884 yılında Langada yolu üzerinde, dönemin en modern makineleri ile kurulan bu fabrikayı bir Fransız müdür yönetmekteydi ve çoğu kadın olmak üzere 400 işçi çalışmaktaydı.

1.1. Allatini Un Fabrikası: Musevi asıllı Allatini ailesine ait olan bu fabrika ilk defa 1854 yılında kurulmuştur. 1898'de yanan fabrikanın yerine İtalyan mimar V. Poselli tarafından daha büyük ve modern bir fabrika yapılmıştır. 200 işçinin çalıştığı ve günde 100 ton un imal edilebilen bu fabrika Balkanların en büyük un fabrikası olarak ünlenmiştir.

1.2. Allatini Kiremit ve Tuğla Fabrikası: 1880 yılında kurulmuştur. Fabrikada kullanılan toprak ve kil, döşenen dekovil hattı ile Hortacı (Hortiyadis) Dağı'nın eteklerinden taşınmaktaydı. İyi kalitesi ile Marsilya tuğla ve kiremitleriyle rekabet edebilen bu fabrikanın ürünleri, İstanbul'da da aranır ve kullanılır olmuştur. 400 işçi çalıştıran bu fabrika, yılda 500.000 kiremit ve 10.000.000 adet tuğla imal edebiliyordu.

1.3. Torres-Mizrahi İplik Fabrikası: 1886 yılında kurulan ve "*nouvelle filature*"adı ile tanınan bu fabrika Torres ve Mizrahi isimli iki Musevi ortağa aitti. 400 işçi çalıştıran bu fabrika, Musevi sahiplerinin elinde II. Dünya Savaşına kadar üretim yapmıştır.

1.4. Torres ve Ortakları Dokuma Fabrikası: 1905 yılında Torres, Fernandez ve Mizrahi tarafından kurulan bu fabrikada, çadır bezi, un çuvalı gibi kaba dokuma türleri yapılmaktaydı. 120 işçi çalışan fabrika II. Dünya Savaşı sırasında bombalanmış ve daha sonra Yunanlılar tarafından satın alınmıştır.

1.5. Turpali Kardeşler İplik Fabrikası: 1909 yılında Turpali Kardeşler isimli Nausa'lı iki Rum tarafından kurulmuştur. 100 işçi çalıştıran fabrika, iplik imalatında sadece Makedonya pamuğu değil, Aydın ve Adana bölgelerinden getirdiği pamuğu da kullanmaktaydı.

1.6. Olimpos Bira Fabrikası: 1892 yılında Allatini, Mizrahi ve Fernandez isimli Museviler tarafından kurulmuştur. Yılda 44.000 galon bira imal eden fabrikanın ayrıca yılda 3.000 ton buz imal eden bölümü de bulunmaktaydı.

1.7. Osmanlı Kumaş ve Bez Fabrikası Anonim Şirketi: 1910 yılında 20.000 Osmanlı Lirası sermaye ile Musevi, Dönme ve Türk ortaklar tarafından kurulmuştur (Ahmet ve Yusuf Kapancı, Sami Telci, Osman Derviş, B. Bensuani G. Yahel, S. Amar). 100 işçi çalıştıran bu fabrika günde 600 metre çuha ve 600 fes imal etmekteydi. 1921 yılına kadar üretimini sürdürmüş, bu tarihte Yunanlılar tarafından satın alınarak kumaş fabrikasına çevrilmiştir.

1.8. Saias İplik ve Dokuma Fabrikası: Selanik'in en eski fabrikalarından birisi olan bu tesis, 1879 yılında Selanik Musevilerinden Avram Saias tarafından kurulmuştur. Şehrin oldukça yoğun nüfuslu bir noktasında, sahile ve beyaz kuleye yakın bir yerde olan bu fabrikada, 30 Ağustos 1888 günü meydana gelen bir patlama sonucu 3 kişi ölmüş, 2'si ağır yaralı 27 kişi yaralanmıştır. Patlamadan sonra fabrikanın şehrin bu kadar kalabalık nüfuslu bir yerinde bulunmasının yarattığı tehlike konusunda eleştiriler yapılmıştır. Ancak sonuçta 600 kadar fakir Musevi ailesine iş sağlayan fabrikanın, yerinde kalıp çalışmasına göz yumulmuştur. 1890 yangınını atlatan fabrika 1917 yangını ile yok olmuştur.

1.9. Nusia Kardeşler Deri İşleme Fabrikası: 1907 yılında Rum asıllı Nusia Kardeşler tarafından kurulan bu fabrikada150 işçi çalışmaktaydı. Yıllık 300.000 parçayı bulan üretimi ise, Makedonya dışında Arnavutluk, Anadolu, Suriye ve Mısır'da Pazar bulabilmekteydi.

1.10. Selanik Belediye Mezbahası: Osmanlı yönetimindeki Selanik Belediyesi tarafından 1896 yılında 1045m.kare bir alan üzerine inşa edilmiş, çağdaş, sağlık koşullarına uygun olarak hizmet veren bir et kesim ve işleme merkeziydi.

Bu işletmelerin yanı sıra Osmanlı yönetiminin son yıllarında Selanik'teki sokak ve caddelerin düzenlenmesi ve genişletilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Sadece 1893 yılında 43 km. uzunluğunda sokak ve cadde çalışması yapılmış; irili ufaklı 11 köprü inşa edilmiştir.

1.11. İş Merkezleri ve Büyük Mağazalar: 1890 yangınından sonra, özellikle şehrin limana yakın bölgelerinde Osmanlı tipi eski hanlar yerlerini gösterişli neo klasik iş hanlarına bırakmaya başlamıştır. Denizcilik acentaları, sigorta şirketleri, tanınmış tüccar ve komisyoncular, geleneksel Osmanlı çarşıları yerine, bu tür iş yerlerini tercih etmeye başlamışlardır. Avrupa ile sıkı ilişkiler sonucu özellikle

gayrimüslim halkın büyük bir hızla batı tarzı giyim, mobilya ve yaşam tarzına yönelmesi üzerine Goldenberg, Mayer, Tiring, Stein gibi her türlü ithal malı ile dolu büyük mağazalar birbiri arkasına açılmaya başlamıştır.

1.12. Basın, Yayın, Matbaacılık: 1908'de II. Meşrutiyet'in sağladığı barış ve özgürlük ortamıyla birlikte, Selanik'te yayınlanmakta olan Türkçe, Rumca, Bulgarca, İbranice, İtalyanca, Fransızca vb. gazete, dergi ve kitap sayısında büyük bir patlama olmuş ve matbaa işçiliği başlı başına önemli bir iş kolu haline gelmiştir. Şehirde faaliyet gösteren beş modern matbaa mevcuttu.

2.1. Selanik'te İşçi Hareketleri:

Bünyesinde bu kadar çok fabrika ve iş kolunu barındıran bu çok uluslu Selanik'te, II. Meşrutiyetle birlikte işçi hareketleri de kendini göstermeye başlamıştır. 1908-1910 yılları arasında şehirde 11 değişik sanayi dalı ve buralarda çalışan çeşitli ırklara mensup yaklaşık 10.000 işçi bulunmaktaydı. 1908'de Osmanlı Devleti'nde yaşanan özgürlük ve kardeşlik atmosferinin verdiği cesaretle Rum, Bulgar ve Musevi işçilerden oluşturulan ve az sayıda da olsa Türkler tarafından desteklenen "*Federasyon*" isimli işçi kuruluşu kısa zamanda adını duyurmuştur. 1909'da yayınladıkları "*Amele Gazetesi*" isimli yayın organı Selanik'te konuşulan 4 temel anadille (Türkçe, Rumca, İbranice, Bulgarca) basılmaktaydı (Türker: 27-30).

Selanik, güçlü imalat yapısı sayesinde, görülmemiş yoğunlukta sanayi işçisini barındırmıştır. Şehirde loncalar ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanıyor. 1860'larda şehirde, çoğu ulaştırma sektöründe olmak üzere, 100'ün üzerinde lonca yasal olarak varlığını sürdürüyordu. Loncaların sadece dörtte biri farklı dinlerden üyeler bir araya getirmişti. Diğer Osmanlı şehirlerine göre, bu oran düşük olmakla birlikte, işçiler arasındaki ağırlıklı grubun Museviler olduğu düşünülürse, bu durum şaşırtıcı olmasa gerektir (Quataert&Zürcher: 113). Her loncanın başında bir kahya bulunduğu, kahyanın uyuşmazlıklarda hakemlik yaptığı, cezai müeyyide uyguladığı, gereksiz gördüğü dükkanları kapattığı ve kendi loncasının devletle ve diğer loncalarla olan ilişkilerini düzenlediği görülüyor. Hangi

mertebe ve meslekten olursa olsun tüm işçiler için esas olan iş ahlakı ile tartma, ölçme ve diğer ticari işlemlerin tam bir dürüstlük içinde yapılmasıydı (Quataert&Zürcher: 114).

Fabrikaların üst yönetici ve müdürlerinin çoğu yurt dışından getirtiliyordu. İşçiler ise, genelde yöre halkındandı. Ucuz olduğundan her yerde kadın emeğinden bol bol yararlanılıyordu. 1880'lerde tekstil atölyelerinde çalışan toplam 800 işçinin tamamı Musevi'ydi. Bulgarların çalıştığı Wodena Bükümhanesi hariç, bölgenin diğer yerlerindeki işçiler Rum'du. Bükümhanelerde çalışanların dörtte üçünü 12-18 yaşları arasındaki kızlar oluşturup; aynı yerdeki erkek işçilerin ücretlerinin yarısına çalışıyorlardı. İş şafakla başlayıp, karanlık çökene kadar sürüyordu. Kızlar evlenene kadar çalışırlardı.

XIX. yüzyıl sonları ile XX. Yüzyıl başlarında Selanik'te yükselmiş, bununla birlikte militan işçi eylemleri ve işçi örgütlenmeleri görülmedik derecede yoğunluk kazanmıştır. Selanikli işçiler, imparatorluğun siyasi açıdan en fazla bilinçlenmiş işçi sınıfını oluşturuyorlardı. Selanikli işçilerin ücretlerindeki artış 1896'lardan sonra başlar. Ücretlerdeki iyileşmenin bir sebebi de Osmanlı ürün fiyatlarının genel olarak artmasıdır. 1873-1896 yıllarında tüm dünyada görülen buhranın sona ermesiyle, işçi ücretlerindeki artışlar da yavaşlamıştır. Fakat Selanik'e has koşullar yöredeki işçi ücretlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun başka hiçbir yerinde görülmedik oranda artmasına sebep olmuştur. 1906'da vasıfsız erkek işçilerin ücretleri 5-8 kuruşa, vasıflı işçilerin ücretleri ise 15 kuruşa kadar yükseldi. Kadın ve genç kızların ücretleri ise 3-8 kuruş arasında kalmıştı. 1896'dan itibaren enflasyon altında ezilen tütün rejisi işçileri, 1904'te greve gitmişler, aynı yıl ayakkabıcılar da grev yapmışlardır. 1905 yılında tekstil işçileri işi bırakma eyleminde bulunmuşlar, 1906'da onları Allatini tuğla fabrikası işçileri takip etmiştir. Yeni fabrikaların kurulmasıyla işçiler kıymete binmiş, işveren açık arttırmayla işçi arar hale gelmiş, işçiler daha iyi ücret karşılığı, fabrikadan fabrikaya transfer olmuştur. Osmanlı tütününe olan uluslararası talebin artması ve tütün fiyatlarının fırlamasıyla birlikte tütün sanayisi çok daha yüksek ücret verir hale gelmişti. Bu durum Selanik'teki pamuk büküm ve ipek sarım fabrikalarının, ellerindeki işçileri kaçırmalarına yol

açmıştır. Selanikli işçilerin militan eylemlere girişmelerinde belirleyici rolü oynayan tütün üretimi ve ihracındaki büyük artıştır.

Temmuz 1908 Jön Türk Devrimi ile yeni anayasa hükümeti Osmanlı işçilerine yeni fırsatlar ve özgürlükler vaat ediyordu. Devrimi izleyen haftalarda ücret artışı talebi ile yüzlerce grev patlak vermiş, başarılı işçi eylemleri Osmanlı hükümetinin aldığı önlemlerle çabucak bastırılmıştı. Hemen hemen her iş kolunda işçiler ayaklanmışlar, tekstil işçileri, garsonlar, berberler, demiryolu işçileri, eczacılar, tezgahtarlar, yükleme işçileri ve daha pek çoğu ücret artışı talep etmişler ve sonuçta istediklerini almışlarıdır. Olympos bira fabrikasında 7-8 kuruş olan düz işçi ücretleri önce 11 kuruşa, grevden sonra 12 kuruşa yükselmişti. 1909'da Allatini un imalathanesi işçileri, iki hafta süren lokavtın ardından ücretlerini 10-11 kuruştan 15 kuruşa yükselttirmişlerdir. 1913 yılına gelindiğinde Selanikli kadın işçilerin asgari ücretleri 1906'ya göre iki kat artarak 7 kuruşa yükselmiştir (Quataert & Zürcher: 118).

XIX. yüzyıl sonlarıyla XX. Yüzyılın başlarında bir başka önemli olgu olarak ortaya çıkan göç olgusu, Selanikli işçinin lehine işlemiştir. Osmanlı uyruklarının İmparatorluktan göç etmesi, kısmen Akdeniz havzasında görülen genel nüfus hareketliliğinin bir yansımasıdır. O yıllarda Sicilyalılar, İtalyanlar, Rumlar akın akın Yeni Dünya'ya gidiyorlardı. Ancak Osmanlı topraklarında yeni kıtaya göçler, Jön Türk yönetiminin, ilk kez Osmanlı uyruklu Hıristiyan ve Yahudileri askerlik hizmetine tabi kılmasıyla, yeni bir ivme kazanmıştı. Hıristiyan Osmanlı vatandaşları- Rum, Ermeni, Yahudi ve Lübnanlılar- büyük kitleler halinde askerlikten kaçmak için imparatorluktan firar ediyorlardı. Bu nedenle piyasada işçi bulmak zorlaşmış, buna bir de tütün sektöründeki atılım da eklenince, işgücü açığı büyümüştür. Böylece Selanikli işçiler büyük bir pazarlık gücü ele geçirmişlerdi. Pek çok işçi, sendika birlikleri kurup, sıkıntılarını dile getirmeye başlamıştı. 1910 yılında Selanik'in önemli sendikalarını kuranlar tütün işçileri, iplik bükümcüleri, hamallar ve Selanik-Manastır demiryolu işçileriydi (Dumond, 1975: 76-88).

Çoğu işçi kuruluşu, sınıf olgusuna dayalı değildi. Örneğin Yahudi ahşap işçilerinin liderliğini imalathane sahipleri yaparken, Rum terzilerinin sendikasına bir doktor öncülük ediyordu. Milliyetçi çekişmeler, işçiyi sınıf, birlik ve dayanışmasından yoksun bırakarak işçi hareketlerini büyük zaafa uğratmıştır. Osmanlı Rumları için milli kaygılar, işçi sınıfıyla sosyalist görüşün önceliklerini hep gölgede bırakmıştır (Quataert&Zürcher: 119).

Bununla birlikte milli farklılıkların aşılması yönünde verilen mücadeleler de, İmparatorluk içinde ilk defa Selanik'te görülmüştür. Selanik, sosyalist kuruluşların etkinliği bakımından çarpıcı bir şehirdir. Selanik'te diğer yerlere kıyasla daha yoğun görülen sendikalaşma hareketleri ile sosyalizmin, işçiler tarafından kabul görmesi, bir bakıma bölgedeki olağanüstü olumlu koşullardan kaynaklanmaktadır. Bu koşullar tütün sektöründeki büyük hamlenin yarattığı yüksek ücretlerin, sanayideki genel büyüme ve göçler yüzünden beliren işgücü açığının harmanlanması sonucu oluşmuştu. Ayrıca Selanik işçi hareketlerine şekil veren bir diğer unsur, Osmanlı Devleti ile çeşitli dini cemaatlerin çabaları ve Alliance İsraelite Universelle'in programları sayesinde ulaşılan yüksek okur-yazarlık oranıdır. Bölgenin kendine has işçi eylemlerinde payı bulunan etkenleri belirtirken şehrin konumunu, Batı Avrupa ve çeşitli Balkan şehirlerine uzanan bir ulaşım merkezi olarak rolünü de unutmamak gerekir. Ayrıca Selanik, coğrafi yakınlığı ve demiryolu bağlantısı sayesinde, Bulgaristan gibi zengin sosyal-demokrat geleneğe sahip bir ülkeden gelen fikirlerin yanı sıra, Avusturya-Macaristan, Almanya ve diğer kuzey ve batı yönünden gelen fikirlerden de etkilenmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nda ilerici ideolojilerin bayraktarlığını yapmıştır.

Selanik'te sosyalizmin tohumlarını şehrin Yahudi işçileri atmıştı. Tütün işçilerinin kurduğu sendika, sınıf esasına dayalı işçi örgütlerinin ilk örneklerinden biridir. Ağustos 1908'de sendikanın Gevgeli, Kukush ve Selanik'teki 3.200 üyesinden %63'ü Yahudi, kalan kısmı ise Rum, Türk ve Bulgar'dı. Mayıs-Haziran 1909'da kurulup şehrin belki de en gözde sosyalist kuruluşları arasına giren *'La Federation Socialiste Ouvriere de Selonique'* en büyük desteği bu tütün işçilerinden almıştır. Federasyon kurulduğu günden, 1912'de Selanik'in Yunanlılar tarafından

alınmasına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli sosyalist kuruluşu olma özelliğini sürdürmüştür. 1910 yılında federasyona bağlı 14 sendika vardı. 1912'de 8.000 kadar işçiyi çeşitli gösterilerde seferber etmesi, federasyonun gücünü göstermektedir. Birçok millet ve dinden işçiyi bünyesinde toplayan federasyon, asıl gücünü hangarlarda tütün tasnifini yapan Yahudi işçilerden alıyordu. Bazı işçiler özellikle de Bulgarlar, federasyonun Jön Türklerin maşası olduğuna, işçi sınıfını temsil etmediğine inanıyorlardı. Selanikli Yahudiler, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılma fikrine şiddetle karşı çıktıklarından, onların hakimiyetindeki bu kuruluş da Osmanlıcı ve federatif devlet yanlısıydı. Federasyonun tüm çabasının, milliyetçi söyleme dayalı siyasetin dışında kalmaya ve üyelerinin işçi sınıfı kimliğini ön plana çıkarmaya yönelik olduğunu söylemek doğru olur (Quataert&Zürcher: 120).

3.1. Edirne'de Sanayi ve Ticaret:

Edirne şehri bir dönem Osmanlı İmparatorluğu'na payitahtlık yapmış güzide bir mekan olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'ya açılan kapısı yerleşim, konaklama ve dağıtım merkezi olarak tarihte önemli roller üstlenmiştir. Geçmişin bu önemli merkez şehri, günümüzün serhat şehri durumundadır. Edirne'de doğan, Edirne'yi yaşayan ve bilen yazar Ş. Süreyya Aydemir'in ifadesiyle; "*Maalesef garip, insanın kabul etmekte zorlandığı, ama gerçek olan bir durumdu bu*".

Yüzyıllardan beri önemli bir tarım merkezi olan Edirne, 19. yüzyıl sonlarında İstanbul'un tahıl ambarı ve mandırasıydı. Balkanlar ve Trakya'da Cumhuriyetin kuruluşuna kadar süren savaşlar ve karışıklıklar, Edirne'nin sosyo-ekonomik yapısını doğrudan etkileyen büyük ölçekli nüfus hareketlerine yol açtı. Lozan Anlaşması sonrasında, Doğu Trakya'nın Bulgar ve Rum halkı batıya göç ederken, Batı Trakya'nın bir bölüm Türk halkı da doğuya göç etti. Göçler ve nüfus değişimi II. Dünya Savaşı sonrasına kadar sürdü. Göçlerden önce bağcılık, şarapçılık ipekböcekçiliği gibi işler Rumların elindeydi. Göç sonrası bu etkinlikler yok olurken yöreye yerleştirilen yeni nüfusla birlikte tütün ve ayçiçeği tarımına geçildi.

Cumhuriyet sonrasında canlanmaya başlayan Edirne tarımı, 1950'lerde traktörün yaygınlaşmasıyla yapısal bir dönüşüm geçirdi. Çayır ve otlakların büyük bir bölümünün tarıma açılması, ilin geleneksel ürünlerinden olan hayvancılık ve mandıracılığın gerilemesine yol açmıştır. Günümüzde il tarımında ağırlık bitkisel üretimdedir. Geniş ve verimli düzlüklerin büyük bölümünde buğday, ayçiçeği ve çeltik ekilidir (www.edirneportal.com).

Batıya açılan kapı Edirne, parlak dönemlerinde, geçiş yolu üzerindeki konumuyla ve ticaretinin canlılığıyla Osmanlı'nın önemli merkezlerinden biriydi. Kentin bu önemi yalnızca ekonomik ve ticari konumundan gelmiyordu. Kent aynı zamanda, önceleri İstanbul'da etkisini gösteren Batı merkezli sanat ve düşünce anlayışlarını benimseyip, Balkanlar'a yayılmasını sağlamak gibi bir görevi de üstlenmiştir.

17. yüzyılda Edirne 350 bin nüfusu ile İstanbul, Paris ve Londra'dan sonra Avrupa'nın dördüncü büyük kentiydi. İmparatorluğun gerilemesi, geçirdiği büyük yangınlar (1745, 1751) ve özellikle 19. yüzyılda uğradığı işgaller (1829 ve 1878 Rus, 1973 Bulgar, 1920-1922 Yunan işgalleri) kentin sosyal ve ekonomik dengelerini etkiledi. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Müslüman halkın çoğu göç etti. Onlardan boşalan yerlere köylerden Hıristiyanlar yerleştirildi. 19. yüzyılda şehirde Müslümanların nüfusu 79 bin, Rumların 77 bin, Ermenilerin 5 bin, Bulgarların 32 bin, Yahudilerin 9 bin civarındaydı (www.edirneportal.com).

Osmanlı Döneminde Ekonomisi

Edirne, Osmanlı'nın fethine kadar geçen sürede İstanbul'u koruyan ve askeri garnizondan öte geçmeyen bir öneme sahipti. Şehir, Osmanlı beyliğinin devlet olma sürecinde, Balkanlar'ı yayılma alanı olarak görmesi ve fethedilmesinden sonra başkent yapılmış ve bu avantajlarla imar edilmeye ve gelişmeye başlamıştır. Bu süreçte savaşlardan elde edilen ganimetlerle şehir hızla imar edilmiş, bölgenin cazibe merkezi haline getirilmiştir. 15. yüzyılda Doğu Akdeniz'de canlanan ticaret

Edirne'nin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır (www.edirneden.biz.com.). Arpa, mısır gibi ana gıda maddeleri ve tarımsal zenginlikler, Mısır'dan, Ege Adalarından ve diğer Batı Anadolu kentlerinden Enez'e gelir, küçük gemilere yüklenerek buradan nehir yoluyla Edirne'ye ulaştırılır ve burada da pazarlanırdı. Meriç yoluyla Filibe'den gelen pirinç de buradan İstanbul'a ulaştırılırdı.

17. yüzyılda İran'dan kervanlarla gelen bazı tüccarlar da Edirne'de alım-satım yaptıktan sonra buradan Balkanlar'a doğru açılırlardı. Avrupa malları Edirne pazarlarında bulunurdu. Değişik cinslerde malı bu pazara getiren Avrupalı tüccar, buradan balmumu, deri eşyalar alırlardı. Venedikli ve Fransız tacirlerin aldıkları ise, Bursa ipeği ile Ereğli'den gelen yündü.

Edirne, büyük ve değişik esnaf grubunun toplandığı bir merkezdi. Deri ve dericilikle ilgili işlerle uğraşan saraçlar, yularcılar, keçeciler, iplikçiler, ibrişimciler, külahçılar ve terziler vardı. Yiyecek ve içecek gruplarında ise pek çok aşçı, bakkal, kasap, kebapçı çalışırdı. Kentteki esnaf grupları arasında sarraf ve kuyumcular da güçlü bir yer tutardı. Maden işleri ile uğraşan demirci ve bakırcılar da vardı. Kentte ayrıca dokuma boyacılığı, araba üretimi, basmacılık, gülyağcılığı ve sabunculuk gibi çok gelişmiş küçük işyerleri bulunmaktaydı. Bu işyerlerinin birçoğunun çalışmalarını sürdürdüğü dükkânlar cadde ve sokakların üzerinde iki üç katlı binaların zeminindeydi. Edirne'de vergi gelirlerinin bir kısmı vakıflara ayrılırdı (www.edirne.biz.com.).

Edirne şehri, resmi olarak, başkentliği İstanbul'a kaptırmış olsa da 18. yüzyıl başlarına kadar İstanbul ile ortak bir başkent ve aynı zamanda Balkanların da ekonomik ve siyasi liderliği görevini de üstlenmiş durumdaydı. İstanbul'un gerek Balkanlardaki Osmanlı toprakları ile gerek diğer Avrupa ülkeleri ile olan ilişkiyi sağlayan ticaret yolunun Edirne'den geçmesi nedeniyle şehir; 19. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı'nın ekonomik cazibe merkezlerinden biri olmaya devam etti. 1829 Rus işgali, Edirne'nin siyasi ve ticari konumuna inen ilk darbeydi. Bu işgal günümüze kadar sürecek olan derin kış uykusunun başlangıcı da sayılabilir. Daha sonraları demiryollarının yayılması ve İstanbul'un Avrupa ile bağlantısını sağlayan

demiryolunun Edirne'den geçmesi kente II. Rus işgaline kadar olan dönemde bir bahar havası yaşatsa da 1877-78 Rus savaşında bir yıldan uzun bir zaman işgal altında kalması, Balkan Savaşları ve hemen arkasından Yunan işgali ve sonrasında İmparatorluğun yıkılması gibi acı olaylar peş peşe yaşanmıştır.

Cumhuriyet Dönemi Edirne Ekonomisi

Edirne, Cumhuriyetle birlikte yeniden uyanmaya çalıştı ancak, Balkanlar'da ve Trakya'da Cumhuriyetin kuruluşuna değin süren savaşlar, karışıklıklar, Edirne'nin sosyo-ekonomik yapısını etkileyen büyük ölçekli nüfus hareketlerine yol açtı. Diğer serhat şehirler gibi, merkeze uzaklığın dezavantajı, kuzeyde yer alan Bulgaristan ve batısındaki Yunanistan ile olan tüm ilişkilerin devletler düzeyinde asgari seviyede tutulması, ekonomik anlamda büyüme şansını çok azalttı. Ardından yaşanan II. Dünya savaşı ve onun verdiği savaşa girip girmeme psikolojisi tüm bu yaşananların üzerine tuz biber ekti.

Edirne'nin 1969 yılında "*Kalkınmada Öncelikli Yöreler*" kapsamına alınmasıyla ilde sanayi gelişmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra ilde orta ve büyük ölçekli fabrikalar kurulmaya başlandı. Ancak 1976 yılında kalkınmada öncelikli iller kapsamından çıkarılınca sanayi yönündeki gelişme durdu ve neredeyse başladığı noktaya döndü. 1969-1975 yıllarında açılan tekstil ağırlıklı sanayi işletmeleri 80'li yılların sonuna kadar devam etti ve büyük kısmı daha sonraları kapandı.

1960-1990 arası dönemde yaşanan önemli bir hareketlilik de özellikle Almanya'ya başlayan işçi göçü ve ulaşımının büyük bir çoğunlukla karayolu ile Kapıkule üzerinden sağlanması, 1990 yıllarında başlayan Bosna savaşına kadar, kente ciddi ekonomik katkıda bulunurken, Almanya'ya ulaşımda kullanılan karayolunun Yugoslavya'dan geçmesi ve savaşın sonucu olarak, ulaşımda alternatif güzergahların seçilmesi, buradan sağlanan ekonomik katkıya ciddi darbe indirdi. Her ne kadar savaş bitmiş olsa da ucuzlayan havayolu ulaşımı ve kentin çevresinden

geçen otoyolun yolcu trafiği ile Edirne'nin ilişkisini kesmesi, ekonomik katkının minimum seviyelere düşmesine neden olmuştur (www.edirne.biz.com.).

Tablo: 7 İldeki Şirketler

Edirne İli ve İlçelerinde Bulunan Şirketler				
İlçenin Adı	Toplam	Kollektif Şirket	Anonim Şirket	Limited Şirket
İl Toplamı	1752	98	135	1519
Merkez	969	75	71	823
Enez	26	-	1	25
Havsa	32	3	4	25
İpsala	38	1	2	35
Keşan	477	1	33	443
Lalapaşa	1	1	-	15
Meriç	19	4	-	15
Süleoğlu	10	-	1	9
Uzunköprü	165	13	23	129

Kaynak: www.edirne.biz.com.

İlin güneyinde Ege Denizi, kuzeyde Bulgaristan, batıda Yunanistan, doğuda Tekirdağ, Kırklareli ve Çanakkale ile çevrilidir. Yüzölçümü 6.276 km2 olan ilin, deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 41 m.dir. Edirne, idari olarak, biri merkez ilçe olmak üzere 9 ilçe ve 248 köyden oluşmaktadır. İl, ülkemizin tarihi, kültürel ve jeopolitik öneme haiz kentlerinden biridir. Toplam nüfusu 402.606'dır. Nüfus yoğunluğu % 73, merkezde yıllık nüfus artışı hızı ise, %15.32'dir. İl genelinde okur-yazar oranı %99'un üzerindedir. İl topraklarının %80'i tarıma elverişlidir. Toprak ve iklim bakımından önemli bir tarımsal potansiyele sahip bulunan ilin tarıma elverişli arazi miktarı 364.703 hektar olup, tamamı her yıl ekilmektedir. Toprağın verimliliğinde Meriç, Tunca ve Ergene nehirlerinin varlığı etkilidir. Bölgede en çok ekilen ürünler çeltik, ayçiçeği ve buğdaydır. Türkiye'de üretilen pirincin %47'si, ayçiçeğinin %27'si ve buğdayın %2.7'si Edirne ilinde üretilmektedir. Tarım ürünlerindeki verimlilik genel olarak Avrupa standartlarına yakındır, çeltikteki verimlilik dünya standartlarının üzerindedir.

Tablo: 8 Edirne Ekonomisinin Türkiye ve Bölgedeki Yeri

Türkiye, Marmara ve Edirne İlinin Toplam Ekonomik Değer içerisindeki Sektörler, Cari Fiyatlarla (2000)						
	Türkiye		Marmara		Edirne	
	Değer (Milyon TL)	Sektör Payları (%)	Değer (Milyon TL)	Sektör Payları (%)	Değer (Milyon TL)	Sektör Payları (%)
Tarım	17.540.631.272	14,1	2.776.953.978	6,0	311.886.112	34,1
Sanayi	29.027.781.732	23,3	14.344.571.752	31,1	108.522.795	11,9
İnşaat	6.483.105.965	5,2	1.922.132.632	4,2	36.777.967	4,0
Ticaret	24.906.512.880	20,0	10.844.289.456	23,5	127.837.707	14,0
Ulaştırma ve Haberleşme	17.645.564.229	14,2	6.091.343.951	13,2	118.373.798	12,9
Mali Kuruluşlar	4.698.024.379	3,8	2.490.231.488	5,4	53.134.448	5,8
Konut Sahipliği	5.772.955.047	4,6	2.369.838.305	5,1	31.731.210	3,5
Serbest Meslek ve Hizmetler	4.430.360.312	3,6	2.227.381.709	4,8	22.038.333	2,4
Banka Hizmetleri	4.097.693.463	3,3	2.327.405.038	5,0	19.366.015	2,1
Devlet Hizmetleri	12.633.650.459	10,1	2.852.040.707	6,2	108.410.358	11,9
Kar amacı olmayan Özel Hizmet Kuruluşları	477.140.623	0,4	189.196.010	0,4	699.922	0,1
İthalat Vergisi	5.065.424.871	4,1	2.364.604.199	5,1	14.172.135	1,6

Kaynak: www.edirne.biz.com.

III. BÖLÜM:

A. CUMHURİYET DÖNEMİNDE İŞÇİ HAREKETLERİ

1.1. Cumhuriyet'in Kuruluşu:

Cumhuriyete geçiş, I. Dünya Savaşı ve kurtuluş savaşları sonrasında oldu. Bu döneme sermaye birikimi ve işçi sınıfının gelişimi açısından bakmak gerekir. Türkiye işçi sınıfı tarihi açısından 1919- 1923 dönemi önemli dönemlerden biridir. Dönemin en önemli özelliği, yeni bir çağ başlatan Ekim Devrimi'yle işçi sınıfının ilk kez siyasi iktidarı ele geçirmesidir. Yönetici sınıf burjuvaziyi kötü sarsan bu olay, dünyadaki ulusal kurtuluşçu hareketler üzerinde de uyarıcı bir etki doğurdu. Bu etki, Türkiye'deki ulusal kurtuluş savaşı üzerinde de görülür. 1918- 1919 yılları Avrupa ve Türkiye'de büyük toplumsal sarsıntıların yaşandığı yıllardır. Tüm Avrupa'da halk hareketleri vardır. 1918'de Almanya'da devrim çabaları başarısızlığa uğramış, halk hareketinden, işçi sınıfı hareketinden ölesiye korkan burjuvazi, karşı devrim atağına geçmişti (Irmak: 27).

Savaşın sonunda, Osmanlı devleti son darbeyi de yemiştir. 29 Eylül 1918'de Bulgaristan'ın teslim olması, Osmanlılar ile Almanya arasındaki karayolu irtibatının kesilmesine yol açmıştır. Osmanlı Devleti, galip devletler İngiltere, Fransa ve müttefikleri ile ateşkes imzalayıp savaşı sona erdirmiş; yenilgiyi kabul ederek, kendi sonunu hazırlamıştır. 1908- 1918 arasındaki on yılda Devlet yönetiminde etkili olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, 5 Kasım 1918'de son kongresiyle kendini feshetti; yerine Teceddüd Fırkası kuruldu. Teceddüt Fırkası mecliste hâkim parti haline geldi. Ancak Osmanlı Meclisi'nin İngilizler tarafından 21 Aralık 1918'de feshi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sonu oldu. Teceddüt Fırkası, 5 Mayıs 1919'da Bakanlar Kurulu kararı ile kapatıldı. 8 Mayıs 1919 tarihli kararname ile kurulan Sıkıyönetim Mahkemesi, yurt dışına kaçanlar dışındaki İttihatçı önde gelen bakan, milletvekili ve

sorumlu yöneticileri yargıladı. 5 Temmuz 1919'da İttihatçı liderler, çeşitli cezalara çarptırıldı. Bazı İttihatçı liderler İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü (Hanioğlu, 2001:483).

Savaşın ardından Talat Paşa başkanlığındaki İttihat ve Terakki hükümeti düştü. Hemen ardından genel af ilan edildi. Sinop'ta ve yurt dışında sürgünde bulunanlar İstanbul'a dönmeye başladı. 17 Kasım 1918'de eski Tokat mebusu Mustafa Sabri Efendi'nin Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın yeniden örgütlenmesine dair yazısı yayımlandı. 2 Aralık'ta Ali Kemal, Sabah'taki başyazısında hükümetin Hürriyet ve İtilaf Fırkası tarafından kurulmasını savundu. Bunu izleyen günlerde ülkenin çeşitli yerlerindeki kapalı olan Hürriyet ve İtilaf şubeleri açıldı. 10 Ocak 1919'da yapılan bir toplantıda Hürriyet ve İtilaf Fırkası yeniden kuruldu ve Merkez-i Umumi oluşturuldu. Yeni yönetim çoğunlukla Saraya yakın yaşlı ve emekli devlet görevlilerinden oluşuyordu. Eski genel başkan Damat Ferit Paşa partiye katılmamıştı. Eski ve aktif üyelerden Mustafa Sabri, Ali Kemal, Rıza Tevfik ve Refik Halit (Karay) parti yönetiminde görev aldılar (www.wikipedia.org).[1]

3 Mart 1919'da kurulan I. Damat Ferit Paşa hükümeti, kamuoyunda genellikle "*Hürriyet ve İtilaf Hükümeti*" olarak değerlendirildi. Halbuki partinin, hükümete bir iki üye vermek dışında bir katkısı yoktu. Refik Halit'e göre, Ferit Paşa "*Fırkayı kışlık bir hırka gibi kullanmıştı*" (Akşin, 1983: 205). 23 Haziran'da Başbakanın Fransa lehine verdiği bir demeç, İngiliz politikasını savunan parti sözcüleri tarafından basında şiddetle eleştirildi. 25 Haziran'da Hürriyet ve İtilaf Merkez-i Umumisi, yayınladığı bir bildiri ile hükümet ile Fırka arasında hiçbir ilişki kalmadığını ilan etti. Bu tarihten sonra parti, birkaç hizbe bölündü. 21 Temmuz'da Merkez-i Umumi, yeni Damat Ferit Hükümetini gayrimeşru ilan ederek derhal istifasını talep etti. Aynı günlerde partiden ayrılan bir grup Muhafazakârlar Fırkası adıyla yeni bir parti kurdu (Akşin: 374). Kasım 1919'da yapılan son Osmanlı Meclis-i Mebusan seçimlerine, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile ondan ayrılan grupların hiç biri

[1] Wikipedia bilimsel çevrelerce tartışılan bir site olarak gösterilse de buradaki verilerde Ali Birinci'nin Dergah Yayınları tarafından çıkartılan Hürriyet ve İtilaf Fırkası (1990; s.45) kitabının kaynak gösterilmesi nedeniyle wikipedia'dan alıntı yapılmıştır.

katılmadı. Seçim, Sivas ve Ankara'dan yönetilen Müdafaa-i Hukuk hareketinin kesin galibiyetiyle sonuçlandı.

Mondros Mütarekesi'nin hemen ardından I. Meclis-i Mebusan dağıldı. Aynı yıllarda, M. Kemal Atatürk kurtuluş savaşını başlatmak üzere Anadolu içlerine gitti (1919). İngiliz, Fransız ve İtalyan ve Yunan orduları tarafından işgal edilmiş topraklarda, ikili iktidar dönemi, 23 Nisan 1920'den sonra yaşanmaya başlandı. Bir yandan emperyalist güçlerin işbirlikçisi İstanbul Hükümeti, diğer yanda, ilkel sermaye birikimini henüz tamamlayamamış, ulusal burjuvaziyi palazlandırmaya aday Ankara Hükümeti. Komünist Enternasyonel'in yürütme kurulu imzasıyla, 1 Mayıs 1919 tarihinde yaptığı değerlendirme Türkiye'deki ulusal hareketin burjuvazinin eline geçtiğini bildirdi (Irmak: 28). Buna karşın, 1920'de Ankara'da ilan edilen, hükümet ve Millet Meclisi Sovyetler Birliği tarafından tanındı. Ankara hükümeti ile Sovyetler Birliği arasında, emperyalizme karşı olma temelinde ilişkiler gelişmeye başladı.

1919'da Anadolu'da başlayan ve 1923'de Cumhuriyet'in ilanı ile noktalanan ulusal kurtuluş hareketi, 1908 burjuva demokratik devriminin devamıdır. İki hareketin de sınıfsal özü aynıdır. Bu öz, yerli kapitalizmi geliştirme, ulusal burjuvaziyi güçlendirmedir. Gelişmekte olan kapitalist ilişkileri temsil etmesi nedeniyle her iki hareket de Osmanlı feodalitesini çözücü niteliktedir.

1919- 1923 döneminde, işçi sınıfının nicel varlığı hakkında kesin veriler olmamakla birlikte, bazı istatistikler tahminlere olanak veriyor. Sovyetler Birliği Ulusal Ekonomi Komiserliği'nin Bülteni'ne göre 1923 yılı Sonbahar'ında ülkede 80 bine yakın işçi çalışmaktadır (Küçük, 1980: 45). Ulaşım ve madencilik alanlarında çalışan işçiler, yapı işçileri, tütün işçileri, imalat-ı Harbiye işçileri bu toplama dahil değildir. Bunlar da hesaba katıldığında 1919- 1923 döneminde Türkiye işçi sınıfının nicel varlığı görece büyük sanayide 150- 160 bine varır. Küçük sanayide çalışanlarla birlikte bu sayı 200 bini aşar (Baydar, 1982: 192).

İşçi sınıfının nicel sayısı, tarım emekçilerinin mülksüzleştirilmesini ve üretim araçlarından özgürleşmiş ücretli emeğin ne kadar olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Tarım emekçilerinin mülksüzleştirilmesi, iç pazarı genişletir. Ancak gelişme manifaktür aşamasında duracak değildir. Kapitalizm ancak, fabrika aşamasında ulusal üretimin tümüne egemen olabilir ve emekçiyi ancak o zaman kalıcı biçimde mülksüzleştirir. Yine de sayılar, emekle üretim araçlarının birbirinden kopuşu hakkında fikir vermektedir (Irmak, 1992: 29).

İlkel birikimin bir yönü özgür emekçinin doğuşu, diğer yönü de sermayenin ortaya çıkışıdır. Marx Kapital'de süreci şöyle tanımlar: "*…İlkel birikim denen şey, üreticiyi üretim araçlarından ayıran tarihi süreçten başka bir şey değildir. Bunun ilkel biçimde görünmesi, sermaye ve buna uygun düşen üretim biçiminin tarih öncesi aşamasını teşkil etmesinden ileri gelir*" (Marx, 1975: 753).

Emperyalizm öncesi dönemde metropollerdeki sermayenin sömürge ve yarı sömürge ülkelerde aracısı konumunda, işlevi dolaşım düzeyinde olan, komprador burjuvazi vardır. Kapitalizmin emperyalizme yükselmesiyle, komprador burjuvazi giderek yok olmuş, yerini işbirlikçi burjuvazi almıştır. İşbirlikçi sermaye, ülkesini emperyalist sermaye ile sömüren, belli ölçülerde üretken olan sermayedir, basit bir aracı değildir.

Ülkede azınlıklar ve komprador burjuvazi aracılığı ile Batı kapitalizmine akan birikimi, ülke içine çevirmenin yolu, burjuva demokratik devrimiydi. Bu dönem, ulusal burjuvazinin yeni yükseldiği, egemen kesim olan komprador burjuvazi ile çatıştığı bir dönemdi. Emperyalizme karşı siyasal bağımsızlık aşamasında, gelişmekte olan burjuvazi olumlu bir rol oynarken, güçsüzlüğü nedeniyle de ekonomik olarak bağımsızlığını koruyamamış, işbirlikçi konumlar edinmiştir.

Uluslararası koşullar, ulusal burjuvaziyi, burjuva demokratik devrimini, ilkel sermaye birikimini tamamlamadan yapmak zorunda bıraktı. Bunun günümüze kadar varan önemli sonuçları oldu. Bu sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1- kapitalist gelişme emperyalizmin etkisinde, bu sistem tarafından baştan tekelci olarak biçimlendirildi. Lenin'in dediği gibi "*Tekeller gittiği yere tekelci ilkeleri de götürür*". Kurulan anonim şirketler, hisse senetleri, bankalar bu yöndeki biçimsel göstergelerdir. Dünya kapitalist sistemiyle entegrasyon eğilimi en başından vardır. Ancak ülke, kapitalist gelişmesini henüz tamamlayamadığı, feodal kalıntılar sürdüğü için, gelişme de sancılı oldu.

2- klasik anlamda özerk bir ulusal burjuvazi biçimlenmedi. Uluslar arası kapitalist ekonomi sistemiyle entegre, işbirlikçi burjuvazinin tohumları atılmaya başlandı.

3- Türkiye burjuvazisi, tarih sahnesine geç çıktığı için baştan gerici, anti-demokratik olarak doğdu. Çünkü şımarık bir çocuk gibi, devlet otoritesi ve gücünü arkasına alarak hareket etmektedir. Marx'ın dediği gibi, "*kapitalizm ayakları üstünde dikilmeye başladığı an gericileşir*". Kendi ayakları üzerinde durmaya başladığında, rakip olarak duran bir güç kalmamış, hepsini kendi geleceği bakımından tehlikeli gördüğünden etkisizleştirmiş, tasfiye etmiştir. Emperyalizm çağında burjuvazinin demokratik işlevi kalmamıştır. Avrupa'da serbest rekabetçi kapitalizm döneminden kalma demokratiklik hiçbir zaman Türkiye'de olmadı.

4- Dünyanın başka yerinde sömürgeler edinme olanağı olmadığından, birikimi sağlamak için, kendi ülkesinde yaşayanları sonuna kadar sömürmek gerekiyordu. Düşük ücret politikasının gelenekselliği bu yüzdendir (Irmak: 32).

1.2. 1923- 1929 Cumhuriyet'in Kuruluş Yılları:

Bu yıllar, yeni kurulan devletin ekonomi politiğinin belirlendiği, yeni kurumsal ve yasal düzenlemelerin yapıldığı yıllardır. Dönem üzerinde Lozan Anlaşması ve İzmir İktisat Kongresi'nin önemli etkileri vardır.

1923- 1929 dönemi genellikle liberal dönem olarak adlandırılsa da, gerçek bir liberalizm dönemi değildir. Dönemin iç ve dış koşulları göz önüne alınırsa, bu politikanın bir zorunluluk olarak ortaya çıktığı görülür. Lozan anlaşmasına göre, Osmanlı İmparatorluğu, döneminde imzalanan '*serbest mübadele koşulları*' 1929 yılına kadar sürecekti. Bu madde istese de yeni cumhuriyetin beş yıl boyunca gümrüklerinde korumacılık yapamayacağı anlamına geliyordu.

1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi her kesimden temsilcinin katıldığı bir kongre olsa da asıl işlevi; sanayici, tüccar, çiftçi ve işçi kesimlerinin kendine özgü sorun ve isteklerini belirlemek, burjuvazi arasından siyasi kadro çıkartmak, yabancı sermayenin ekonomide alacağı biçimi açıklamak amacını taşıyordu. Kongre'de özel girişimciliğin teşviki, bunun için hükümetçe kredi olanaklarının sağlanması, eğitim, ulaştırma, haberleşme gibi alt yapı ve teknik hizmetlerin düzenlemesini sağlayan yasal düzenlemeler yapılması öngörülüyordu. Kongre, tüm dünyaya yeni Cumhuriyet'in ekonomik ve siyasi yönden liberal bir politikayı benimseyip, uygulayacağını ilan etmesi açısından önemlidir.

Ekonomik kalkınmada özel girişime destek olması için 1924 yılında İş Bankası kuruldu. İş Bankası, endüstriyel yatırım, ticaret ve madencilik, kredi sağlama, ihracatı kolaylaştırma ve örgütleme, tasarruf eğilimlerini arttırma gibi çeşitli görevler üstlendi. İzmir iktisat Kongresi ile ekonomide azınlıklar etkisiz duruma getiriliyor, girişimci işbirlikçi burjuvazi yaratmanın yeni olanakları sunuluyordu.

1920-1930 yılları arasında, yabancı sermayenin, kurulan 201 anonim şirketten 66'sında yer aldığı saptanmıştır. Yabancı sermayeli ortaklıkların toplam sermaye (73 milyon) içindeki oranı % 43 (31.5 milyon) dolayındadır. Yabancı sermayeli ortaklıklar sanayinin dokuma, gıda, çimento, elektrik- havagazı gibi kollarında yoğunlaşmıştır (Kepenek, 1984: 37).

Burada dikkat çeken nokta, komprador burjuvazi (yabancı sermayenin temsilcisi konumundaki, üretimden kopuk ticari sermaye) ve yabancı sermayenin

bağımsız girişiminin giderek yok olması, yerini yeni yeni gelişmeye başlayan işbirlikçi burjuvazinin almaya başlamasıdır. Yeni girişimci sermaye, belli ölçülerde üretkenlik taşıması ve yabancı sermayenin ortağı olması dolayısıyla komprador burjuvaziden ayrı bir kategoridir.

1920- 1926 yılları arasında, Türkiye'de yerli sermayenin olanaklarıyla 5 beygirden daha fazla motor gücünde 626 atölye ve küçük fabrika, 69 sanayi şirketi, 223 büyük un değirmeni, 116 hızar atölyesi, 25-60 beygir motor gücüne sahip 61 dokuma fabrikası kurulmuştur, demiryolu yapımı hızlanmış, Alpullu ve Uşak şeker fabrikalarının kuruluşu tamamlanmıştır.

Bu döneme ait güvenilir istatistik veriler olmamakla beraber, kentlerde 200 bin civarında ücretli emeğin yaşadığı tahmin ediliyor. Aşağıdaki tablo bu konuda bilgi vermektedir:

Tablo: 9 Ücretli Emek: 1920-1925

Sektörler	Toplam İşgücü	Örgütlü İşgücü
Demiryolu İşçiler	8 bin	5 bin
Maden İşçiler	25 bin	8 bin
Fabrika İşçileri	40 bin	12 bin
İnşaat İşçileri	12 bin	4 bin
Tramvay İşçileri	3 bin	1.5 bin
Gemiciler	5 bin	2 bin
Liman İşçileri	7 bin	Hepsi loncalarda örgütlü
Şoför ve Arabacılar	10 bin	5 bini loncalarda örgütlü
Tütün İşçileri	25 bin	7 bin
Mevsimlik İşçiler	15 bin	Örgütlenmiş Yok
Matbaacılar	1.5 bin	1 bin
Liman Hamalları	20 bin	10 bin

Kaynak: (Kıtaygorodski, 1925: 148).

1923- 1929 yılları arasında 2500 ile 3000 traktör ithal edildi. 1927 yılında yapılan ziraat sayımında ülkenin bütününde 15.711 tarım makinesinin bulunduğu görülüyor. 1923 yılı Ekim ve Kasım aylarında onbinlerce işçinin katıldığı grevlere gidildi. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte özellikle yabancı sermayeli şirketlerde grevler başladı. 1924 yılında tramvay, posta, demiryolu işçileri (İstanbul, İzmir), Demirciler (Adana), un fabrikaları işçileri greve çıktılar. 1924- 1925 yılarında, işçi sınıfı nicel olarak güçsüzdür ama İstanbul, İzmir, Adana, Bursa gibi kentlerde, maden bölgelerinde demiryolu çevresindeki yoğunlaşma, buralarda işçilerin etkinliğini geliştirmiştir (Irmak, 1992: 33).

Grevlerin tümü iş koşullarının ağırlığından, ücretlerin azlığından kendiliğinden patlıyordu. Buna rağmen, Kurtuluş Savaşı boyunca İstanbul'daki işçiler, örgütlenmeye ve gerçekten kendi sınıf çıkarlarını savunmayı amaçlayan sendikalar kurmaya başladılar. Genç işçi sınıfının mücadelesinde diretmesi ile yeni grevler 1925 yılına kadar sürdü. O yıl, Takrir-i Sûkun Yasası çıkarıldı. Yasa, her türlü muhalefeti ve rejime karşı çıkan her sesi, cezai önlemlerle susturuyordu.

1925 yılında, öşür ve aşar vergileri kaldırıldı. Bunun yerine, tarımda gerçekleştirilen üretim değerinin % 8-10'u ölçüsünde parasal vergi getirildi. Aynî verginin kaldırılarak yerine parasal verginin konulması devletin burjuva nitelikli düzenlemelerine örnektir. Genel olarak Cumhuriyet'in önlemleri, köydeki toprak ilişkilerinin kapitalist yoldan evrimini hızlandırma anlamı taşıyordu. Ancak toprak ağalığının sürmesi bu gelişmenin ayak bağlarından birini oluşturuyordu. Türkiye'de toprak ağaları, 30-40 yıllık göreceli bir sakin dönemden sonra, yavaş yavaş kapitalist yönde evrim gösterdiler. Ortakçılık onyıllarca sürdü. Feodalizmin kalıntılarının ortak temeli, toprak ağalığının ve ortakçılığın sürmesidir. Büyük toprak sahiplerinin ve köylülüğün farklılaşması, feodal kalıntıların çözülmesi, tedricen kırsal alanlarda kapitalist işletmelere dönüşmeyle sonuçlandı.

1927 yılında Teşvik-i Sanayi Yasası çıkarıldı. Yasaya göre, işletme açana 10 hektarlık toprak veriliyor, gerekli malzemenin ve makinelerin ithalinde gümrük

vergilerinden muaf tutuluyordu. Çıkarılan yasa sanayileşme yolunda atılan ilk adımları belirlerken, 1928 yılında ayakta kalan son işçi sendikaları da kapatılıyordu.

Teşvik-i Sanayi Kanunu, 1942 yılına kadar, 15 yıl yürürlükte kaldı. 1927 Sanayi Sayımı'nda saptanan sanayi kuruluşlarının çok azı Kanun'dan yararlanabilmiştir. Kanun kapsamına dönemin en büyük kuruluşları alınmış olup, sayıları sadece 3.242'dir. Bu, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun işletmelerin kullandığı motor gücü ve çalıştırılan işçi sayısına ilişkin sınırlamalardan kaynaklanmaktadır (Makal, 1999: 219).

1927 sanayi sayımına göre, 63.245 işletmede 256.855 kişi çalışıyordu. İşletmelerin % 4'ü fabrikadır. Belirleyici olan manifaktür aşamasıdır (Yerasimos, 1980: 687).

20 Nisan 1924 tarihli Anayasa'ya yansıdığı biçimiyle, ulus bir bütün olarak görülüyordu. Ulus genelinde çıkar çatışması değil, dayanışma fikri ön plana alınıyordu. Bunun doğal sonucu tek parti sistemiydi. 1923-1929 yıllarında, serbest rekabetin olmayışı, işçi ve köylü gibi emekçilerin örgütlenmesinin ve haklarının yasaklanması gibi olgular, dönemi, gerçek anlamda liberalizmden uzaklaştırır. Dönemin ideolojisine '*Liberalizm*' diyenler, bu dönemde burjuva sınıfının çıkarlarını korumanın birinci planda tutulmasından hareket ediyorlar. Ama aynı dönemde her alanda bireysel özgürlük ve kişisel davranışlar serbest değildi. Çoğulcu demokrasi hiçbir şekilde yoktu.

Kendi özgünlükleri içinde, kapitalizm, feodal toplumun bağrında doğup gelişti. Osmanlı feodalitesinin çözülüp, kapitalizme dönüşmesi özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Ülkeye giren yabancı sermaye, kendine ortak, üretken, işbirlikçi sermaye aracılığıyla ülkeyi kapitalistleştirici bir işlev gördü. Ancak bunun kısmen engelleyici yönü de oldu. Engelleyici yön bundan sonra sıralanan yollar üzerinde görüldü.

2. Kimi küçük üreticilerin teşvikler aracılığıyla kapitalistleşmesidir.

3. Bezirganın küçük üretici ve ustaya siparişleri yoluyla da kısmen sağlanan birikimin kullanılması. Bezirgânın elindeki ticaret sermayesini özgün koşullarda doğrudan üretime yatırmasıdır (Irmak:34).

Ortaçağdan gelen tefecilik ve ticaret yoluyla oluşan para-sermayenin sanayi sermayesine dönüşmesi, Avrupa'daki gibi klasik yolu izlememişse de kendi özgün koşulları içinde bazı benzerlikler taşımaktadır. Ülkedeki imalathaneler ve manifaktürler, fabrika işletmelerinin doğması için bazı koşulları hazırlamıştı.

Aynı dönemde klasik ilkel birikim yöntemleri de kullanılmaya başlandı. Devlet tahvilleriyle iç borçlanma yoluna gidildi. Kamusal borçlanma, ilkel birikimin en güçlü kaldıraçlarından biri olarak, kısır paraya üreme gücü kazandırdı ve onu sermayeye çevirdi.

Devlete ve isteyene borç verebilecek bankaların kurulması ve bu bankalarda ulusal tasarrufların artması, ulusal borçlanmanın göstergeleridir. 1928-1929 yılları verilerine göre, Türkiye'de 38 banka faaliyet gösteriyordu (Rozaliyev, 1978: 106). Bankaların aktif tutarı, 1928 yılında 420.7 milyon lirayı buluyordu. Bunun % 60'dan fazlasını, devlete ait olan Ziraat Bankası aktifleri oluşturuyordu. Aktiflerin % 12.5'i (63 milyon lira), İş Bankası'na aitti. Bankaların güçlenmesi ölçüsünde bunlar içinde yoğunlaşan sermayenin bir bölümü şu ya da bu düzey ve biçimde maddi üretimin bazı alanlarına yöneldi, fabrikalar kurulmasına yol açtı.

Ulusal borç sisteminin zorunlu tamamlayıcısı da modern vergi sistemidir. Verginin büyük bir bölümü kır kesiminde yaşayanlara yüklenildi. Devlet gelirlerinin 2/3'ü dolaylı vergilerdi. Devlet, gelirlerinin büyük bir bölümünü işçi ve köylüden alınıyordu.

Kapitalist sanayinin gelişmesini kolaylaştırıcı koruma sistemine, gümrük duvarlarının uygulanmasına ise, Lozan anlaşmasının bazı maddeleri izin vermiyordu.

Bu maddelerin 1929'da yürürlükten kaldırılmasıyla korumacılık da sonuna dek uygulanmaya başlamıştır.

Tüm yasal düzenlemelere rağmen ülkede sermaye çok cılızdı. Türkiye geri kalmış bir tarım ülkesiydi. Üstelik 1928'den itibaren Osmanlı'dan kalan borçlar da ödenmeye başlanmıştı. Ülkede 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın da etkileri hissediliyordu. Hammadde fiyatlarının düşmesinin etkileri iç pazara yanıyordu.

Ülke yönetiminde hem ideolojik, hem de sınıfsal açıdan herhangi bir değişiklik olmamasına rağmen, genel olarak 1929 sonrası, devletçilik dönemi (1930-1938) diye adlandırılır. Oysa 1929 öncesi de birçok yasal ve kurumsal düzenlemelere, ilkel birikim yöntemlerine başlamıştı. Cumhuriyet'in ekonomik siyaseti baştan beri devletçidir. Devletin de katılımıyla, kapitalistleşme sürecini hızlandırmaya çalışmak asıl amaçtır. Bu anlamda, her iki dönem de M. Kemal'in izlerini taşıması nedeniyle bir bütünsellik gösterir. Devamlılığın göstergesi olarak teşvik sisteminden yararlanan firmaların sayısı aşağıdaki tabloda görülmektedir (Küçük, 1985: 234):

Tablo: 10 Teşvik Sisteminden Yararlanan Firmaların Sayısı

Yıllar	Sanayi İşletmeleri
1923	342
1927	470
1932	1473
1933	1397
1934	1310
1935	1160
1936	1101
1937	1116
1938	1160

kaynak: (Derin, 1940: 83-85).

İç pazarı yabancı rekabetinden korumak ve sanayi için yükselen bir pazarla, ticaret sermayesi için de yeni iş olanakları yaratmaya yönelik bir politika, 1930 sonrası geliştirildi. Bu politika "*ekonomik kalkınma*"nın, burjuvazi yaratmanın yöntemi olarak, "*devletçilik*" biçiminde karşımıza çıkar.

1923 yılından 1929 yılına kadar uzanan yıllarda emperyalizm, savaş sonrasıyla dünya ekonomik bunalımı arasında bulunmaktaydı. 1929'da tüm kapitalist ülkeleri sarsan büyük bunalım hammadde ve tarımsal fiyatları, sınai fiyatlara göre büyük ölçüde geriletti. Bu durum, hammadde ihracatçısı tüm az gelişmiş kapitalist ülkelerde büyük sarsıntılar yarattı. İsmet Paşa Hükümeti, krize karşı tepkisini dış ticareti korumacılık doğrultusunda düzenleyerek gösterdi.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından siyasal bağımsızlığı güvence altına alacak sanayileşmenin gerçekleştirilmesi için büyük bir mücadele başladı. Bu amaçla bir sermaye birikiminin gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Ayrıca, on yıldan fazla bir süre sürmüş olan savaşların yıkıntılarının tamiri zorunluydu. Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçlarının bir bölümü Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilmişti. Millileştirmeler, endüstrileşme için gerekli yatırım ve demiryollarının yapımı da büyük kaynakların sağlanmasını ve kullanılmasını gerektiriyordu. Ayrıca, yaklaştığı hissedilen II. Dünya Savaşı'na hazırlık da zorunluydu. Emperyalistlere karşı ilk ulusal kurtuluş savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı son ulusal başkaldırı olan ulusal Kurtuluş Savaşı sonrasında, ülke içerisinde bazı karışıklıklar da yaşandı. Kürt aşiretlerinin isyanları ülkenin kaynaklarının önemli bir bölümünü tüketti. Osmanlı Devleti'nden devralınan ümmetin bir ulusa dönüştürülmesi ve bir aydınlanma sürecinin başlatılması çabaları, dine dayalı bir devlet kurma niyetinde olanların tepkisini çekti. Bütün bunlara 1927 Tarım Buhranı'nın, 1929 Büyük Buhranı'nın ve II. Dünya Savaşı'nın da etkileri eklenince, 1923-1946 dönemi, büyük çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu emekçi sınıf ve tabakalar için oldukça ciddi sorunlarla dolu olarak geçti (Koç: 28).

Bu sıkıntılara karşın, ülkede demokrasinin önkoşulu olan laiklik anlayışının yerleştirilmesi ve aydınlanma doğrultusunda önemli adımlar atıldı. Ancak, gelişkin

bir işçi sınıfı olmadığından, demokrasi gelişemedi. Ülke, 1923-1925 yılları ve 1930 yıllarında üç aylık dönem dışında, 1945 yıllarının sonlarına kadar ülkedeki tek siyasal örgütlenme olan Cumhuriyet Halk Partisi tarafından yönetildi. CHP, Hükümet ve Devlet iç içe geçmişti. Yaşanan baskılar ve ekonomik sıkıntılar ve özellikle vergi toplanmasında uygulanan yöntemler, emekçi sınıf tabakalarda CHP'ye karşı önemli bir muhalefet oluşturdu. Çok partili düzene geçilmesiyle birlikte, bu tepki seçimlerde kullanılan oylar aracılığıyla ifade edildi (Koç: 28).

1.3. Kapitalist Gelişme Yılları (1930-1945):

Bu dönemin temel özelliği, "*özel sektör*", burjuvazi yaratmak ve onu korumak için bütün ekonomik etkinliklerin özel girişimciliği desteklemeye yönelik olmasıydı. Devletin ekonomik yaşama karışması kaçınılmazdı. Hükümet, 1930 yılı başında, ekonomik bunalıma karşı bazı önlemler aldı. Bu önlemler iki amaca yönelikti. Birincisi, kamu harcamalarını gelirlere uygun olarak dengelemek; ikincisi, dış alımlara sınırlama getirerek, dış ticaretin açık değil fazla vermesini sağlamak.

a. 1932 Tarihli İş kanunu Tasarısı ve 1936 İş kanunu (Toplumsal Uzlaşma Belgesi):

Türkiye'de çalışma yaşamını genel çizgileriyle düzenleyecek bir yasa çıkarılması düşüncesi tedrici bir biçimde oluşur. Cumhuriyetin başlangıç yıllarından itibaren çeşitli tarihlerde çok sayıda iş yasası tasarısı hazırlanmış ama bunlar değişik nedenlerle yasalaşma olanağı bulamamıştır. İş yasası tasarıları; 1924-1925, 1927, 1929, 1932 ve 1934 tarihlerini taşımaktadır. (Makal, 1999: 353). Mesut Gülmez, söz konusu tasarıların hazırlıkları esnasında, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün sözleşmeleri ve tavsiyeleri ile Batı ülkelerine ilişkin ilgili mevzuatın incelenmiş olduğunu belirtmektedir (Gülmez: 264-266). Bu yasa tasarıları arasında özellikle 1932 tarihli tasarı özgün bir tasarı olması nedeniyle diğerlerinden ayrılır.

1932 tarihli İş Kanunu Tasarısı İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey tarafından, hazırlanmıştır. Mustafa Şeref Bey'e göre sermaye birikimini yaratmak, korumak ve büyütmek için; emek, çalışma koşulları ve ücretin yasal bir çerçeveye oturtulması ehemmiyetlidir. Aksi halde, ekonominin güçleri arasında denge ve uyumun söz konusu olmadığı, liberalizmin anarşik vaziyeti vuku bulacaktır. Liberalizmin anarşik vaziyeti olarak isimlendirilen bu tabloda ise, ne sermaye birikimi buhranlardan uzak kalabilir, ne de Cumhuriyet rejiminin amaçladığı eşitlik ve dayanışma sağlanabilir (Kuruç, 1987: 96). 1932 tarihli tasarı, çalışma hayatını tümüyle kapsamayı amaçladığı gibi, grev ve iş kazaları da içinde olmak üzere, çağdaş mevzuatın isçiye sağladığı hakların kurumsallaşmasını öngörmüştür (Kuruç: 97).

Mustafa Şeref Bey'in hazırlamış olduğu 1932 tarihli İş Kanunu Tasarısı, henüz taslak halindeyken çeşitli özel kesim kuruluşlarına gönderilmiş, fakat onlar tarafından benimsenmemiştir. Özel kesim, İş Kanununa karşı olan tavrını açık bir biçimde ortaya koymamış, işi zaman içinde uzatma yolunu izlemiştir (Kuruç: 1987). Nitekim bu tasarı yasalaşmamıştır. 1930-32 yıllarında, özel kesim, gelişmekte olduğu hissedilen devletçilik ile yürürlüğe gireceği anlaşılan bir çağdaş çalışma düzeni arasında kalmış ve sıkışmış görünür, ikisini de kabul etmemektedir. İkisi de, özel kesimin gerek eskiden beri, gerek 1920'lerin Milli İktisat yıllarında ve oldukça serbest koşullarda kazandığı sermaye birikimi alışkanlıklarıyla bağdaşmamaktadır. Düğüm, Mustafa Şeref Bey'in 1932 sonuna doğru vekillikten ayrılışından sonra çözülür. 1933'ten başlayarak, sermaye birikiminin ilkeleri ve özel kesimin birikiminden alacağı pay belli olmuştur. Çalışma düzeni de artık buna göre oluşturulacaktır. İş Kanunu yeni baştan ele alınır. Bu kez, kanunu özel kesimin görüşlerine yabancı kalmayan Yüksek Ekonomik Kurul hazırlar, şüphesiz işin asıl sahibi İktisat Vekâleti'dir. 1934 sonlarında tasarı tamamlanır, 1935'in Mayıs'ında hükümetten çıkar (Kuruç: 1987). Söz konusu tasarı Komisyonda incelendikten sonra, Haziran 1936'da Meclis Genel Kurulu'nda görüşülür ve 01.01.1937 tarihinde yürürlüğe girer. 1936 yasası, işçinin yasam hakkını devlet güvencesine alır, çalışma haklarını ve çıkarlarını kurumlaştırmayı kabul eder. Bunların karşılığında, işçi de, grev hakkından vazgeçmiş, sözleşme hakkını geniş ölçüde merkezi kontrole bırakmış olur. İşçinin bu hakları bırakması, daraltılmasını kabul etmesi, sermaye sahipleri için

birikim güvencesi olarak görülür. Sermaye çevreleri de, bu güvence karşılığında kendilerini sıkıntıya sokacaklar, işçi haklarının bedelini eskisinden daha yüksek maliyetlerle ödeyeceklerdir. Yüksek maliyetin, yani yüksek ücretlerin sınırı ise merkezin kontrolüyle çizilecektir. Yasanın gerekçesinde benimsenen formül iki noktaya özen gösterildiği izlenimini verecek biçimde yazılmıştır:

1- Tüm işçilerin hayatları, hakları ve çıkarları ilk kez yasal güvenceye alınmakta, kurumlaştırılmaktadır. Bu, hem işin zorunlu ilk adımıdır, hem de ekonomik maliyetidir.

2- Emek ile sermaye arasında uyum sağlamak, bu adımı atmaya bağlıdır ve bununla tutarlı olmalıdır (Kuruç: 80).

Toplumsal Uzlaşma Belgesi: 1936 Tarihli İş Kanunu; Yüksek Ekonomi Meclisinin de görüşü alınarak hazırlanmış olan 1934 tarihli İş Kanunu Tasarısına ilişkin Dahiliye Vekaletinden 16.04.1934 tarihinde, Maarif vekaletinden 9.08.1934 tarihinde, Adliye Vekaletinden 4.08.1934 ve 21.08.1934 tarihlerinde, Ziraat Vekaletinden 23.09.1934 tarihinde, Milli Müdafaa Vekaletinden 20.10.1934 tarihinde, Gümrük ve İnhisar vekaletinden 21.10.1934 tarihinde, Maliye Vekaletinden 4.11.1934 tarihinde ve Hariciye Vekaletinden 8.11.1934 tarihinde gelen görüşler doğrultusunda son şekli verilmiş, tasarı Bakanlar Kurulunun 24.04.1935 tarihindeki toplantısında kabul edilmiş ve Başvekil İnönü imzasıyla 30.04.1935 tarihinde Meclise gönderilmiştir. Komisyon başkanı Dr. H.S.Erel'dir. Komisyonun diğer üyeleri Dr. Ferit Talay, Fuat Sirmen, Türkan Baştuğ, N. Göktepe, Dr. H.V. Somyürek, Ahmet Özdamar, N. Bozatık, Ali Rıza Türel, M. Somer, Edip Ergin, R. Erten, Ahmet V. Uluçay, Dr. M. Altıok, H. Orucoğlu'dur. Kanun maddeleri, 53. Maddeye kadar Genel Kurulun 3 Haziran 1936 tarihli birleşiminde, diğer maddeler ise 5 Haziran 1936 tarihli birleşiminde görüşülür. Encümene tekrar görüşülmek üzere havale edilen maddeler ise Genel Kurulun 8 Haziran 1936 tarihli birleşiminde görülür. Kanunun tamamına ilişkin oylama da 8 Haziran 1936 tarihli Genel Kurul birleşiminde yapılır. İş Kanunu oylamasında, aza adedi 399, reye iştirak edenlerin sayısı 259, kabul edenlerin sayısı 259, reye iştirak etmeyenlerin sayısı 139'dur. Kanuna red oyu çıkmamıştır. 1935 yılı salt sanayi amelesinin 238.000 olduğu görülmektedir. 1937 yılı isçi sayısı ise 265.341 olarak görülmektedir. 265.341

işçiden 12-18 yaş arasındaki çocuk işçi sayısı 23.347, kadın isçi sayısı 50.131 ve erkek isçi sayısı 191.863'tür. Bu 265.341 işçi sayısının iller bazında dağılımına bakıldığında ise, İstanbul'da 58.135 işçi, İzmir'de 52.614 işçi, Zonguldak'ta 17.842 ve diğer illerde ise 136.570 işçi olduğu görülmektedir. (Makal: 390.)

1932 tasarısını geri çeviren özel kesim, 1936 yasasına karsı çıkmaz. Buna "*orta şekerli*" bir kabul demek daha doğrudur. Anlaşıldığına göre, özel kesim için güvence sağlanmış olması ve iş ilişkilerinin merkezden düzenlenecek yasaklar ve uzlaşmalarla işleyeceğidir (Kuruç: 82). Kuruç'un değerlendirmesinden de anlaşılacağı üzere, devletle çalışma ilişkilerinin tarafları arasında, karşılıklı çıkar değiş tokuşuna dayanan zımni bir takas mekanizması mevcuttur (Makal: 391). Bu bağlamda, dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda, 1936 tarih ve 3008 sayılı İş Kanunu'nun bir sosyal uzlaşma belgesi olduğunu, emek-sermaye arasındaki uyumu kurumsallaştırma amacına yönelik olarak, hazırlanmış olduğunu söylemek mümkündür (Çakmak, 2007: 1-3).

Zorunlu olarak geçilen devletçi politikanın somut başlangıcı, Birinci Beş Yıllık Sanayileşme planının 1933 yılında uygulamaya konulmasıdır. Devletçilik, 1935'den itibaren, Cumhuriyet Halk Fırkası programına, 1937 tarihinden itibaren de Anayasa'ya girdi. Birinci beş yıllık plan Sovyetler Birliği'nden alınan dış yardımla yürürlüğe kondu. İlk sanayileşme planının ana hatları şunlardı:

1- Yerli hammadde kullanmak
2- Tüketim araçları üretimine öncelik vermek.
3- Yeni fabrikaları bölgesel olarak dağıtmak.

Birinci Beş Yıllık Plan'ın uygulaması ekonomiye bazı katkılar getirdi. Anadolu'da yeni fabrikalar kuruldu. Sanayi üretimi belli oranlarda hızlandı. Dokuma, maden, kimya, çimento ve şeker işletmeleri ya tamamlandı ya da kurulmaya başlandı. Planda öncelikle ele alınıp yatırımlar yapıldığı halde, pamuklu dokuma, plan dönemi sonunda gene % 53 oranında dışa bağımlı kaldı. Pamuk ipliğinde bu oran % 80, yün ipliğinde % 86, şekerde % 60 ve kâğıt ile mukavvada ise % 45'dir (Altan, 1986: 59).

Sanayinin dayanak noktalarını yaratmak ve özel sanayinin gelişme yollarını açmak için büyük işletmeleri devletin kurması esas alındı. Dönemin devletçiliği, "*Kapitalist gelişmeyi hızlandırma*" amacı taşıyordu. Afet İnan'ın ifadesiyle: "*Bu programa hususi teşebbüs erbabı tarafından tesisine imkan görülmeyen sanayi şubeleri ithal edilerek, devlet veya milli müesseselerin teşebbüsü olarak kurulmaları düşünülmüştür. Ancak bu ana sanayi, hususi teşebbüs ve sermaye erbabına da çok geniş faideli 'industrie' imkanları bahşedecektir. Devlet teşebbüsü ile kurulacak ana demir sanayii, hususi müteşebbislerin yeniden tesis edecekleri makine, tel, çivi, döküm, boru, cıvata, vida vesaire fabrikalarına ve sanayie ucuz ve kolay tedarik edilir mamul emtea verecektir*" (Küçük, 1985: 250).

1935-1939 döneminde ulusal gelirin artış hızı 1929-1934 dönemine göre üç kat daha yüksek oldu; % 2.3'den % 6.5'e çıktı. 1938 yılında, 1929'a göre sanayi üretimi % 80 arttı. Aynı dönemde büyük sanayide artış % 152 oldu (Küçük: 250).

Bu dönemde demiryolları, ekonomik kalkınma bakımından ciddi bir uzunluğa erişti. Ülkedeki demiryollarının büyük bir bölümü 1940 yılında döşendi. 1923-1940 yılları arasında karayollarının da uzunluğu % 100'den fazla arttı.

Sanayi kesiminin GSMH içindeki payı o günkü fiyatlarla hemen hemen iki katına çıktı. Öte yandan tarım kesiminin payı o günkü fiyatlarla % 10 azaldı. Aşağıdaki iki tablo bu konuda fikir veriyor (Yerasimos, 1980: 697):

Tablo: 11 Kesimlere Göre GSMH (1925-1940)
(Cari Üretici Fiyatlarıyla)

Yıllar	Tarımın GSMH'deki Payı	Sanayinin GSMH'deki Payı
1925	48.0	9.6
1930	45.7	11.4
1935	35.4	18.0
1940	38.6	18.8

Kaynak: DIE, 1973 a

Tarım kesiminin günümüzdeki kaderi sanki o yıllarda çizilmeye başlanmıştı. Kapitalist değişim, özellikle hizmetler kesiminin gelişimini hızlandırmıştır.

Tablo: 12 Ulusal Gelir İçinde Çeşitli Kesimlerin Payı
(Yüzde olarak)

Kesimler	1927	1938
Tarım	% 67	% 48
Sanayi	% 10	% 16
Hizmetler	% 23	% 36

Kaynak: (Özkol, 1969: ?).

1936 yılında hazırlanan ikinci beş yıllık plan, kaynak sağlanmasındaki zorluklar nedeniyle uygulamaya konulamadı. 1938'de sanayileşme için bir başka dört yıllık program kabul edildi. 1939 yılında önemli ölçüde değiştirilen bu program da pek başarılı olamadı.

Sanayi Teşvik Yasası'ndan 1932'de 1473 işletme yararlanmaktaydı. Bu sayı 1939'da 1144'e, yasanın son uygulanma yılı olan 1941'de de 1052'ye düştü. Ancak teşvikten yararlanan kamu kuruluşlarının sayısı giderek arttı. Bununla birlikte, toplam içinde kamu işletme sayısı çok azdır. Özel işletmelerin yarıya yakını tek kişinin mülkiyetinde, % 17'si adi şirket, % 13'ünün kolektif şirket ve yalnızca % 6'sının anonim şirket olduğu görülür. Bu rakamlar da teşvikten yararlanan sanayi girişimlerinin daha çok kişisel mülkiyete dayandığını ifade eder. Sanayinin belirgin özelliği tüketim malı üretimine yönelik olmasıdır (Irmak: 40).

Üretim yapısını belirlemede önemli bir gösterge de iş yeri başına çalışan miktarıdır. Maden çıkarımı dışında kalan sektörlerde çalışan sayısı, 1933'de ortalama 47 kişiden, 1939'da 84 kişiye yükseldi. Bu da üretim ölçeğinin arttığını gösteriyor. İşyeri başına çevirici güç ortalaması da üretim teknolojisinin bir göstergesidir. Çevirici güç miktarında da önemli artışlar oldu. Bu durum başta kâğıt olmak üzere, dokuma, maden ürünleri, tarıma dayalı sanayi ve diğer sanayi kolları için geçerlidir. Aşağıda konuyla ilgili tablo yer almaktadır:

Tablo: 13 İş Yeri Başına Çevirici Güç Ortalaması (BG Olarak)

Sektör	1933	1935	1937	1939
Madencilik	1448	1414	1013	3366
Tarıma D.Sanayi	78.6	103.4	122.7	140.5
Dokuma	57	140	192	384
Orman Ürünleri	76	108.8	22.1	266
Kağıt Karton	53.8	45.6	25.4	37.5
Bina İnşaatı	237.2	388.7	484.2	15.3
Diğer Sanayi	114.5	233.7	258.9	577.3
Kimya	26.5	17.4	14.9	14.9
Maden Ürünleri	45.8	76.5	135.2	492.4

Kaynak: (Kepenek, 1984: 78-79).

Sanayi üretiminin dağılımını, devlet fabrikaları, özel sektör fabrikaları ve küçük meta üretici fabrikaların katkısı olarak verecek olursak;

Tablo: 14 Sanayi Üretiminin Sektörel Dağılımı (% Olarak)

Sektörler	1939	1941	1945
Devlet Fabrikaları	25.7	26.7	24.1
Özel Fabrikalar	34.3	31.7	43.1
Küçük Meta Üretimi	40	41.6	32.8

Kaynak: (Küçük: 253).

Bu dönemde toprak mülkiyeti ile ilgili yasal düzenlemeler yoktur. Daha çok devletin elinde bulunan toprakların, topraksız köylüye ve göçmenlere dağıtımı devam etti. Ancak 1923- 1934 döneminde 711.322 hektar toprak bu yolla dağıtıldığı halde Haziran 1934- Mayıs 1938 arasında dağıtılan toprak miktarı 299.892 hektar ile bunun % 41'i civarında kaldı (Kepenek: 72). 12 hektardan az toprağa sahip olanlar yüzde olarak 37.8'i buluyordu. Bu oran, 12-32 hektarda % 27.3; 32-62 hektarda 17.5; 64-320 hektarda11.1 ve 320 ve daha fazla hektarda % 6'dır. Küçük ölçekli toprak mülkiyeti bir ölçüde arttı. Ülke topraklarının toplam içinde işleme oranları da arttı. 1927'de % 4.86 olan bu oran, 1934'de % 10.2'ye, 1940'da % 12.25'e çıktı. İşlenen alan iki buçuk kart artış gösterdi. Aynı zamanda tarımsal kaynaklar da işlenmeye başlandı. Böylece doğrudan doğruya değişim konusu olan teknik bilgilerin artışı da kaçınılmazlaştı. Tarım alanındaki önemli bir gelişme de 1938 yılında bağımsız bir kuruluş olan Toprak Mahsulleri Ofisi'nin (TMO), destekleme fiyat tespit etmesi ve alım işlemleri yapmaya başlamasıdır. Genel olarak, tarım üreticisinin hala kendi kendine yeten bir köy ekonomisinde yaşadığını söyleyebiliriz. II. Dünya Savaşı sırasında ilan edilen seferberlik nedeniyle, tarımda üretimde düşüş başlamıştır.

Bu dönemde dış ticaret politikasının temel amacı ticaret açığından kaçınmaktı. Bu amaçla da Türkiye'de yapılan malların dışalımına sınırlama getirildi. Dış ticaret büyük ölçüde ikili anlaşmalarla sürdürüldü. Dış satım karşılığı dış alım uygulandı. İzlenen politikalar sonucu, 1938 yılı hariç dış ticaret fazla verdi.

1930'lu yıllarda Almanya'nın Türk dış ticaretinde etkili oluşu, 1936 yılından sonra Fransa ve İngiltere'yi de atağa geçirdi. Bu atak sonucu, Almanya'nın ithalat içindeki payı, % 42 oranından, 1940 yılında % 11.7'ye düştü. Türkiye'nin yaptığı ihracat içindeki Almanya'nın payı bu tarihler arasında, % 36.5'ten, % 8.7'ye düşer. 1938 yılında Türk- İngiliz ekonomik işbirliği kurulur. 1940 yılında İngiltere ile Fransa, Türkiye ile ticari ve mali konularda yeni bir anlaşma imzalarlar. Savaş yılları sırasında Almanya ile ticaret tekrar düzeldi ve Türkiye'nin ithalatında Almanya'nın payı, 1943 de % 37.7'ye yükseldi. Aynı yıl Almanya'nın Türkiye'nin ihracatındaki payı % 23.8'dir (Yerasimos: 709).

b. Dönemin Sınıfsal Yapısı:

Osmanlı sosyal yapısının Yeni Türkiye'ye aktardığı miras içerinde, hemen cumhuriyetin başında, sınıfsal yapıların (Batı'da olduğu gibi endüstrileşmiş bir toplum halen oluşturulamadığı için) fazla belirgin olmadığı görülür. Aslında Osmanlı'da Batı'da olduğu gibi bir sınıflı yapı hiçbir zaman ortaya çıkmamıştır.

Batı'daki özelikleri barındırmasa da cumhuriyetin hemen başında toplumda mevcut sosyal kategorileri; asker-sivil bürokratlar, eşraf (zanaat ve ticaret erbabı) ve halk yığınları olarak temelde üç parça halinde ifade edilebilir (Kongar: 161-162).

Bu sınıfsal yapının siyasi sisteme nasıl yansıdığı değerlendirildiğinde, Tek Parti'nin sınıfsal konumunun anlaşılması da kolaylaşır: "*1920-1950 aralığında milletvekillerinin % 47'si meclise girmeden önce kamu görevlisiydi. Aynı dönemde kamu görevlilerinin çalışan nüfus içindeki payı % 4 kadardı. Meclislerin % 25'i de avukat, doktor gibi serbest meslek sahipleri arasından seçildi. Bu serbest meslek gruplarının çalışan nüfus içindeki payı % 1'in altındaydı. Öte yandan, meclise girmeden önce kamu görevlisi ve serbest meslekli olan bu milletvekillerinin 1/3'ü ticaretle uğraşan büyük arazi sahiplerinin çocuklarıydı. Milletvekillerinin % 10'u tüccar, % 7'si büyük arazi sahibi çiftçiler arasından seçilmişti*" (Tezel,1982: 128).

Tek parti modernleşme hareketinin en önemli özelliklerinden biri de, "*bütünleşmiş milli bir toplum ve sınıfsız bir bütünlük*" fikrini temel tercihlerden biri olarak belirlemiş olmasıdır. Bu programa göre toplum, muhtelif sosyal zümrelerden oluşur. Bu zümreler kabaca; çiftçiler, küçük sanat sahipleri ve esnaf, emekçi veya memur zümreleridir. Bu zümreler arasında ilişki katiyen bir sınıf çatışmasına dönüşmez (Türkdoğan, 1981: 611). Atatürk'ün bir yurt gezisinde bu konu ile ilgili olarak kullandığı şu ifadeler konuyu çok iyi açıklamaktadır: "*Bence, bizim milletimizin yekdiğerinden çok farklı menafi takip edecek ve bu itibarla yekdiğeriyle mücadele halinde buluna gelen muhtelif sınıfa malik değildir. Mevcut sınıflar yekdiğerinin lazım ve melzumu mahiyetindedir. Binaenaleyh Halk Fırkası bilcümle sınıfının hukukunu ve terakki ve saadetini temin edebilir*" (Tezel: 126).

Tek Parti modernleşme ideolojisinin temel dünya görüşünü anlatabilmesi ve 1930'ların iktisadi tartışmalarını yansıtması açısından, aşağıda Hakimiyet-i Milliye gazetesinin Nusret Kemal imzalı 9 Nisan 1930 tarihli "*İndüstrialism Nereye Gidiyor*" adlı makalesi ilginçtir:

Nusret Kemal makalesinde, endüstri dönüşümünün yoğun işsizliği ve sefaleti arttırdığını, kapitalizm ve sosyalizmin aynı problemleri ürettiğini, insan ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaptığını, işsizliği arttırdığını ifade ederek:

"*İndüstrialism, müstahil olmayan büyük bir memur ve mütahdim sınıfı ve bir de amele sınıfı yaratır. Kapitalist rejimde, iki sınıf da sermayedarın esiridir. Komünist rejimde ise, zincirlerin ucu devletin eline geçer. Rusya esareti mehmaemken azaltmak, esirlere biraz olsun nefes almak imkânı vermek için çalışma günlerini haftada beşe indirmiştir. Kapitalist dünyada da buna doğru temayül başlamıştır. İndüstrialismde, rejimde ne kadar ıslahat yapılırsa yapılsın, esaretin önüne geçmenin imkânı yoktur. Dünyanın bugünkü şeraiti içinde, kurulabilecek en iyi sistem muhtelif bir zanaat ve sanayi sistemidir. Zanaat erbabı evlerinde, dükkânlarında çalışmakta serbest bırakılmalı ve bunların bu suretle çalışabilmelerine, inkişaf edebilmelerine, hükümetçe yardım edilmelidir. Hammaddenin ve iptidai malzemenin ihzar, mamul eşyanın apretaz'ı gibi geniş ve pahalı tesisata ihtiyaç gösteren sanayi ve ticari de daha ziyade devlet tarafından kurulmalı, işletilmelidir. Devlet tarafından bir de toplama ve tevzi teşkilatı yapılırsa, bugünkü ticari sistemin birçok fenalıklarının da önüne geçilmiş ve müstahsil ve müstehliklerin menfaati korunmuş olur. Aynı şekilde zirai sanayinin inkişafı da halkın istiklalinin ve hayat ucuzluğunun temininde çok yardımcı olur. Bu suretle memlekette hür bir zanaatçı ve çiftçi halk vücuda gelir. İstihsal işlerinde daha çok insan çalışır, hayat ucuzlar, saadet artar*" (Kemal, 09.04.1930).

c. İşçi Hareketi-Parti İlişkisi:

Tek Parti dönemi modernleşme hareketi işçi hareketine sıcak bakmamıştır. Parti Genel Sekretere Recep Peker bir konuşmasında inkılâp hareketinin konuya ilişkin yaklaşımını açıklamaktadır:

"*Programımızın terakki ve inkişafı yolunda beynelmilel temas ve münaebetlerde bütün muasır milletlerce muvazi ve onlarca bir ahenkte yürümeyi hasseten kaydediyor. Fırkaca Türk Milleti büyük beşeriyet ailesinin bir uzvudur. Ancak milletimizin hususi seciyelerinin ve müstakil hüviyetinin mahfuz kalması için her nerden gelirse gelsin ve her ne mahiyette olursa olsun, beynelmilelcilik cereyanlarına kapılmanın milli felaketler doğuracağına kâniyiz. Her ferdimizin bundan dikkatle kaçınmasını zorunlu görürüz. Programın iktisat kısmında amele ve işçilerimiz için millilik şartını zikre sebep olan esas fikir de budur*" (Peker, 10.09.1930).

Peker'in konuşmasından da anlaşılacağı gibi, Tek Parti iktidarı, Batı'da yükselmeye başlayan uluslararası işçi hareketleri konusunda oldukça duyarlıdır. Peker'in konuşmasından işçi hareketine ancak milli özellikler gösterdiği takdirde fırsat verilebileceği anlamını çıkarmak mümkündür. Bu eğilimlere rağmen 1936'da çıkarılan İş Kanunu'na kadar işçi sorunlarının gündem dışı kaldığı görülür.

Fırka kuruluşundan itibaren çeşitli yetkilileri ve yayınları aracılığı ile işçi sorunları hakkında görüşlerini belirtmiştir. Parti'nin bu konudaki görüşleri 1936 yılında çıkartılan İş Kanunu görüşmeleri sırasında belirginleşmiştir. Recep Peker İş Kanunu'nun onaylanmasından önce Meclis'te önemli bir konuşma yapar; konuşmasında, liberal devlet içerisinde işçi sınıfı ile patron sınıfı arasında çarpışmaların olduğunu, ancak bizim gibi toplumlarda "*millet birliği*" gibi mukaddes bir davanın yanında böyle şeylerin hiçbir kıymeti olamayacağını ifade ederek;

"*Biz bu İş Kanunu ile yurttaşların sınıflanarak parçalara ayrılmasına karşı bir kale duvarı örüyoruz. Aslında Türk işçisi bir yıkıcı, bir bozguncu değil, başlayan büyük milli eseri tamamlayıcı bir unsurdur. Bundan sonra onun bu vasfı daha*

kuvvetlenerek milli birlik içinde, milli iş beraberliği ile layık olduğu safta daha şerefli mevkiini alacaktır" (Peker, 1931: 8-9).

Peker'in konuşmasından da anlaşılacağı gibi, Tek Parti dönemi işçi hareketlerini kendi modernleşme programının bir uzvu gibi görmek istemektedir. Partinin işçi hareketini "*milli*" ve "*siyaset dışı*" tutma anlayışı da yine büyük çapta işçi hareketini kendi destekçisi olarak tutabilme endişesinden kaynaklanmaktadır (Yazıcı, 2004: 111).

Tek Parti döneminde Türk İşçi hareketi büyük bir etkinlik kazanamamış ve kendi sendikacılık hareketinin temelini oluşturacak bir birikimi oluşturamamıştır. Bu durum tek parti kadrosunun işçi hareketine sıcak bakmamasında aranabileceği gibi, Türkiye'nin potansiyel bir işçi hareketini bünyesinde taşımayan sanayileşme düzeyinde de aranabilir. Ayrıca tek partili süreçte, demokratikleşme ve işçi hareketi ile modernleşme ideolojisi arasında karşılıklı bir etkileşimin var olduğu görülmektedir. Tek parti modernleşme hareketinin doğruları, dayatma eğilimi ile demokratikleşme ve sivil kurumlaşma (işçi hareketi) arasında zıt bir ilişki söz konusudur.

Toplumsal alandaki önemli düzenlemelerden biri de 1936 yılında çıkartılan 3008 sayılı İş Yasasıdır. Yasanın önemini, çıkarıldığı dönemdeki çalışma koşulları çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Bu konuyla ilgili olarak, Walter D. Hines başkanlığındaki on kişilik ABD'li araştırma grubunun 1933-1934 yıllarında yaptıkları bir araştırmadan bazı sonuçları aktarmak yeterli olabilecektir (Makal-I, 1999: 354): Bu araştırmaya göre; Türkiye'de "*ekseriyetle, ücret seviyesi ancak idamei hayat için kifayet edecek derecededir ve bundan dolayı ücretli sınıfın iştira kuvveti son derece düşüktür*". "Umumiyetle…İşçilerin çalışma saatleri uzundur". Aynı kaynaktan; "*Türkiye'de amelenin emniyetini temin için alınan tedbirlerin en iyisi bile çok iptidai bir vaziyet arz eder. İşçi sağlığı konusundaki uygulamalar çeşitli olup, özellikle küçük kuruluşlar da fenadır. İş sigortası pek nadir ve münferit ahvalde mevcuttur*" (Hınes, 1936: 241-244).

İş Kanunu'nun, bu koşullar altında çalışma ilişkilerini bütünsel olarak düzenleme amacına yönelik ilk yasa olması ve bunu sistematik bir yapı içerisinde gerçekleştirmesi, onu bizatihi önemli kılmaktadır (Ekin, 1976: 234). İş Kanunu, temel olarak bireysel çalışma ilişkileri alanına yönelik düzenlemeler yapmakla birlikte, toplu iş ilişkileri alanına yönelik önemli hükümler de içermekte ve bu çerçevede "*Türk iş hukukunun ilk temel kaynağı*" olarak değerlendirilmektedir (Çelik, 1988: 89). Bu biçimiyle, yasada, sendikalar dışında, çağdaş iş hukukunun bireysel ve kolektif tüm ilişkileri, kavram ve kurumları yer bulmaktadır (Güzel, 1987: 177).

İş Kanunu'nun ilk defa Türkiye'nin her yerinde geçerli olmak üzere iş ilişkilerini düzenlemesi de, onun önemini artırmaktadır (Makal-I: 355). Yasayı önemli kılan hususlardan biri de, uygulanmasını sağlayıcı önlemleri ve yaptırımları da içermesidir (Weigert, 1937: 754). İş Kanunu'nun 6. bölümünde, devletin iş yaşamındaki denetimini sağlamaya yönelik düzenlemeler yapılmaktadır. Ancak, bu denetimin yeterince yapılamaması, yasanın özellikle bazı hükümlerinin uygulanması üzerinde olumsuz etkiler yapmıştır (Makal-I: 356).

Yasayı önemli kılan hususlardan biri de, çok uzun süre yürürlükte kalmış ve çalışma ilişkileri alanını belirlemiş olmasıdır. İş Kanunu 1967 yılında 931 sayılı İş Kanunu'nun çıkışına kadar, yaklaşık 30 yıl kadar yürürlükte kalmıştır. Genel sistematiği ve bireysel iş ilişkileri alanındaki hükümleri itibariyle, "*1967 yılında yürürlüğe giren 931 sayılı İş Kanunu da, 1936 tarihli İş Kanununun bir devamıd*ır" (Talas, 1967: 200).

İş Kanunu'nun bir başka önemi, kendisi yanında çalışma yaşamına ilişkin çok sayıda tüzük ve yönetmeliğin çıkarılmasını da öngörerek, yaygın bir çalışma kodunun oluşmasına katkıda bulunmasıdır (Makal: 357).

Yasanın en önemli yönlerinden biri de; sistematik ve teknik açıdan iyi hazırlanmış yapısı içerisinde, belirli bir araç-amaç bağlantısı çerçevesinde, hem bir içsel tutarlılık, hem de bir dışsal tutarlılık sağlamaya yönelmiş ve bunu başarmış

olmasıdır. İçsel tutarlılıktan, yasanın değişik bölüm ve hükümleri arasındaki tutarlılığı, dışsal tutarlılıktan da yasanın düzenlemeleriyle iktisadi, sosyal, siyasi dışsal koşullar arasındaki tutarlılık ifade ediliyor.

İş Kanunu dönemin çalışma ilişkileri yanında, iktisadi ve siyasal ilişkilerini neredeyse bire bir yansıtması nedeniyle, :Recep Peker'in ifadesiyle "*Bir rejim kanunu*" olarak değerlendirilmelidir. Kanun, dönem itibarıyla sadece çalışma ilişkileri alanını değil; tüm alanların kavranması açısından hayati bir öneme sahiptir (Makal: 357).

Yasa, haftalık çalışma süresini 48 saat olarak saptarken, sendika kurma, toplu iş sözleşmesi ve grev haklarını benimsemiyor, iş uyuşmazlıklarının çözümünü "*zorunlu hakem*" düzenlemesine bırakıyordu. 1940 tarihli Milli Koruma yasası ile de, kadın ve çocukların çalışmayla ilgili bazı hakları alıp, haftalık iş tatili kaldırılıyordu. 3 Nisan 1944 tarihli yasa, işverenlere işçileri işyerine bağlamak için zor kullanma hakkını da tanıdı. İşçi örgütlerinin yasak oluşu, tabandan gelebilecek denetimi de olanaksızlaştırıyordu.

Bu dönemde Okur-yazar oranı da 1935'de % 24.4'den, 1945'de % 30.2'ye yükselmiştir. Aynı yıllarda şehirleşme çok sınırlı kaldı. 1945 yılında, nüfusu on binden fazla yerlerde yaşama oranı % 18.4'tür. Toplam nüfus aynı yıllarda 18.8 milyondu (Kepenek: 82).

Genel olarak bu dönem, ilkel birikimin yaratıldığı, fabrikalaşmanın gelişmeye başladığı, ancak hala kapitalizmin tarih ilişkilerinin sürdüğü, tarımda köylünün toprağından tam koparılamadığı, devlet aracılığı ile tam teşvikle, özel girişimcilerin desteklendiği hızlı kapitalist gelişme yıllarıdır. Ancak ülke, hala bazı feodal özelliklerini koruyan bir tarım ülkesidir. Tek parti CHP'nin kolları artık ticaret ve gelişmeye başlayan sanayi burjuvazisini, eşraf ve büyük mülk sahibini, tek parti yönetiminde devleti kullanarak güçlenmiş bürokrasiyi, örgütlenme hakkı elinden alınmış işçi sınıfı ve köylülüğü kucaklamaya yetmiyordu.

1930- 1945 döneminde yaşanan gelişmeleri şöyle özetleyebiliriz:

1- Ulusal gelirde artış, çoğu ticaret alanında olmak üzere ancak 2.5 misli olmuştur.

2- Özlenen sanayi sermayesi istenen ölçüde birikmedi. Bir başka ifadeyle fabrikalaşma tamamlanamadı. Bununla birlikte, fabrikalılaşmanın manifaktürün yerini almaya başladığı söylenebilir.

3- Hizmet ve sanayi kesimi, tarım kesiminin zararına olarak ulusal gelirden daha çok pay aldılar. Tarım kesiminde hoşnutsuzluk birikti.

4- İşçi sınıfına karşı örgütlenme konusunda bir baskı gelişti. 1930 sonrası kurulan örgütlenmeler kapatıldı. II. Dünya Savaşı sırasında artan baskılar, İşçiler üzerinde örgütlenme isteğini arttırdı.

5- Burjuvazi, banka sermayesiyle büyüme eğilimi göstermeye başladı. İçinde 13 milletvekili bulunan İş Bankası yönetim kurulu küçük bir meclis görünümü aldı.

6- Bürokrasi ile baştan beri ülke yönetiminde söz sahibi olan burjuvazi, iktidar üzerinde tam egemen olabilmenin hesaplarını yapmaya başladılar.

7- CHP, kitlelerden gün geçtikçe uzaklaştı. Tek parti ile yönetimin zorlukları görülmeye başladı. Gelişmeler çok partili bir düzeni çağrıştırıyordu.

8- Sermaye birikimi, iç pazarın aşırı dar olmasına neden olan, kendi kendine yeterli köy ekonomisinin çözülmesini zorunlu kılıyordu.

2.1. SENDİKALAŞMA SÜRECİ:

Sendikalaşma kavramı, bir ülkedeki yasal olarak sendikalaşabilir bağımlı çalışanların sendikalarda örgütlenme eğilimini ve oranını gösterir. Sendikalaşma, ülkelerin siyasi yapıları ile ilgili olduğu kadar, endüstrileşme düzeyi, bağımlı çalışanların sayısı, işgücünün yapısı, işsizlik ve kayıt dışı istihdam oranı, işverenlerin tutumu, mevcut sendikaların çalışma yöntemleri ve endüstri ilişkilerini düzenleyen yasal çerçeveyle de yakından ilgilidir. Bu sebeple, Türkiye'de özgür sendikacılık, toplu ilişkiler düzenine hareket kazandıran yeterli sayıda işçi kesiminin oluşmasına,

siyasi rejimin giderek demokratikleşmesine; çoğulcu boyut kazanmasına paralel olarak gelişme fırsatı bulmuştur.

Türk sendikacılığında sendikalaşma süreci, endüstrileşme düzeyi, bağımlı çalışanlar sayısı, siyasi konjonktür, ekonomi politikalarındaki köklü değişimler, endüstri ilişkileri sistemini düzenleyen yasal çerçeve değişiklikleri ile bağlantılı olarak yasallık kazandığı 1947'den günümüze kadar; 1947-1960, 1960-1980 ve 1980 sonrası olmak üzere üç evrede incelenebilir (Mahiroğullar, 2001: 161).

Birinci evre, sendikalaşma için deneyim yılları olmuştur. İkinci evre, sendikacılığın geliştiği dönemdir. Her şeyden önce, sendikalaşmayı cazip kılan "*grevli toplu pazarlık*" hakkı işçilere bu dönemde verilmiştir. 1980 öncesi izlenen ekonomi politikalarda 1980 sonrası köklü değişiklikler yoluna gidilerek ithal ikameci politikalar yerine liberal dış ticaret anlayışı benimsenmiş; ayrıca, sendikacılığa şekil veren yasal çerçeve 2821 sayılı Sendikalar ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunlarıyla yeniden çizilmiştir. Üçüncü dönemde sendikalaşma oranları ortalama olarak % 60'lar civarında seyretmiş; 2001 verilerine göre 4.537.544 işçiden 2.580.927'si sendika üyesi olmuştur.

a. Birinci Evre:

Sendikalaşma süreci, bir ülkedeki sendikal hareketin örgütlenme fırsatı bulmasıyla başlar, örgütlenmenin yaşamasıyla ile devam eder. Türkiye'de sendikacılık, 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nda "*Sınıf esasına dayalı cemiyet kurulamaz*" ifadesinin metinden çıkartılması ve 4919 sayılı 5 Haziran 1946 değişikliği ile yasallık kazanmıştır. Sendikal hareketin yasallık kazanmasını takip eden aylarda sendikalar kurulmuşsa da, ilk kurulan sendikaların çoğunluğunun Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi gibi sosyalizmi benimseyen partiler öncülüğünde kurulması, dönemin hükümetini kuşkulandırmış; sendikacılığın daha başlangıçta "*ideolojik boyut*" kazanacağı endişesiyle söz konusu

sendikalar, 17 Aralık 1946 tarihinde kabul edilen sıkıyönetim kararı ile kapatılmıştır. Bu nedenle, sendikalaşma sürecinin başlangıcını, sendikaların kuruluş esasları ve faaliyet alanlarını belirleyen "*5018 Sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve sendika birlikleri Hakkında Kanun*"un kabul edildiği 1947 tarihinden itibaren almak gerekir (Mahiroğulları: 162).

1. Birinci Evrede Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar:

Sendikalaşma düzeyi, ülkelerin siyasal ve sosyal yapısıyla ilgili olduğu kadar, kuşkusuz endüstrileşme düzeyi, bağımlı çalışanların sayısı, işgücünün yapısı, işsizlik ve kayıt dışı istihdam oranı, işverenlerin tutumu, sendika içi demokrasi ve özellikle endüstri ilişkilerini düzenleyen yasal çerçeve ile yakından ilgilidir. Ülkemizde 1947- 1960 arası yılları kapsayan birinci dönemde sendikalaşmayı doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen unsurlar yapısal, siyasal, yasal ve sosyo-kültürel olarak dört başlık altında incelenebilir. Birinci dönemde bu unsurların çoğu sendikalaşmayı olumsuz etkilemiştir.

1) Yapısal Unsurlar:

Ülkelerin ekonomik ve sosyal yapısı, kuşkusuz sendikalaşma üzerinde etkili olan bir unsurdur. Her şeyden önce sendikal hareket, yeterli modern fabrika sanayisinin, yani yeterli sayıda bağımlı çalışanın varlığı ile anlam kazanır. Aksine, geleneksel tarım ekonomisine dayalı toplumlarda gerçek anlamda işçi tipi doğmamakta ve sendikacılıkla ilgili diğer koşullar elverişli olsa bile kayda değer bir sendikalaşma eğiliminden söz edilememektedir. Bu nedenle, bir ülkede sendikalaşmanın boyutları o ülkenin sanayileşme düzeyi ve emek geliri ile geçinen bir bağımlı çalışanlar kitlesinin varlığı ile yakından ilgilidir (Mahiroğulları: 164).

Ülke ekonomisinin bu dönemdeki ekonomik durumu incelendiğinde, 1927'de Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmasına, 1934'ten itibaren sanayi planları yapılmasına, 1950 sonrası özel teşebbüs girişimciliği desteklenmesine rağmen ülkenin hala tipik

bir tarım ülkesi olduğu görülmektedir. Bir ülkenin sanayi ya da tarım toplumu olduğuyla ilgili en önemli göstergelerden biri olan "*İstihdamın Sektörel Dağılımı*" verileri, Türkiye için bu durumu teyit etmektedir. 1950 yılında; iktisaden faal nüfusun % 85.7'si tarım kesimine, % 7.4'ü sanayi kesiminde, %6.9'u hizmetler kesiminde çalışmaktadır. Dönemin sonlarına doğru 1960 verilerinde de büyük bir değişikliğin olmadığı görülmektedir: Tarım kesimi % 74.9, sanayi % 9.6, hizmetler % 10.3, bilinmeyen % 5.2'dir (Şahin, 1993: 108). O yıllarda istihdam edilen kesimin büyük çoğunluğunun memur olduğu göz önüne alınırsa, dönemin sonlarında sendikalaşabilir kesimin, iktisaden faal nüfusa oranı % 10'lar civarındadır. Kaldı ki, bu orandan, İş Kanunu kapsamına girmeyen işyerlerinde çalışanlar düşülünce sendikalaşmanın kapsamı daha da daralmış olacaktır (Tuna, 1966: 12). O dönemde sanayileşmiş ülkelerde ücretlilerin iktisaden faal nüfusa oranı % 50'lerden aşağı değildi.

Birinci dönemin istihdamla ilgili verilerinden anlaşılacağı gibi, iktisaden faal nüfusun büyük çoğunluğu sendikalaşmaya elverişsiz tarım kesiminde çalışmaktadır. Dolayısıyla, iktisaden faal nüfusun büyük bir kısmı, "*bağımlı çalışan*" olmaktan uzak kendi hesabına çalışan ücretsiz yardımcı aile işgörenleridir. Nitekim dönemin ortalarında 1955'te yasal olarak sendikalaşabilir işçi sayısı 600 bin kişi civarındadır (Mahiroğulları: 165).

2) Siyasal Unsurlar:

Bir ülkede siyasal rejimin niteliği, iktidar partisinin dünya görüşü, çeşitli konularla ilgili politikaları o ülkedeki kurumsal yapının oluşumunda ya da değişiminde rol oynayan önemli unsurlardır. Türkiye, 1945'in sonlarında çok partili hayata geçmesine rağmen, kısa sürede "*çoğulcu demokrasi*"nin tüm kural ve kaidelerine işlerlik kazandıramamıştır. Başka bir ifadeyle, çoğulcu demokrasiye geçiş şeklen 1945 sonlarında gerçekleşmişse de, uzun bir süre 1961'e kadar "*geçiş dönemi*" yaşanmış; tek parti döneminin "*otoriter karakteri*", özgürlüklerin

gerektiğinde kısıtlanması ya da "*sınırlı özgürlük*" alışkanlıkları sürdürülmüştür. Dolayısıyla, dönemin iktidar partileri sendikalar hakkında özgürlükçü bir davranış sergileyememişler (Tuna, 1966: 18), sendikal hareket Devlet'in güdümlü ve paternalist etki ve davranışı altında biçimlenmiştir (Demir, 1992: 342).

Çok partili hayata geçmeden önceki dönemin tek siyasi partisi CHP'nin, sendikacılığa bakış açısı bu partinin ilkelerinden biri olan "*halkçılık*" anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir. CHP'nin halkçılık ilkesine göre, Türk toplumu, sosyolojik olarak "*sınıfsız, kaynaşmış bir kitle*"dir. Bir anlamda CHP, sınıflardan oluşmayan bir toplumda sendikacılığın sınıf çıkarlarını savunmasına gerek kalmayacağı görüşündedir. CHP'nin sendikacılıkla ilgili bu tür peşin hükümlü yargıları, çok partili döneme geçtikten sonra da kısmen sürmüş; iktidarın DP'ye geçtiği 1950'ye kadar, en azından sendikacılığın önemli işlevlerinden biri olan grev hakkının tanınmasına soğuk bakmıştır. Nitekim 1947'de, 5018 sayılı Sendikalar Yasa Tasarısı T.B.M.M.'de görüşülürken, iktidardaki CHP Hükümeti sözcüleri, "*grev hakkının çalışma hayatına çeşitli olumsuzlukları beraberinde getireceği*" kuşkusuyla bu hakka lüzum olmadığını ifade etmişlerdir. Dönemin Çalışma Bakanı ise konuşmasında, "*grev hakkı*"nı, çalışmak isteyen işçilerin çalışmamaya zorlanmasına olanak vereceği kaygısıyla "*anti-demokratik bir hareket*" olarak değerlendirilmiş ve "*Türkiye'deki rejimin tabiatı, sosyal sınıflar arasındaki ihtilafların çözümünde devlete hakem görevi yüklediği*"nden bahisle bu hakka gerek olmadığını belirtmiştir (Bartoli, 1960: 66).

CHP bu tutumunu, 1950 genel seçimleri öncesinin Şubat ayında TBMM'nin gündemine gelen 3008 sayılı İş Kanunu değişikliği görüşmelerinde de sürdürmüş; iktidar partisi sözcüleri "*grev hakkının devletçilik ilkesiyle bağdaşmayacağını, grevin Bolşevizm'in etkili silahı olduğunu*" ısrarla savunmuşlardır (Gülmez, 1995: 266). İşin ilginç yanı, muhalefetteyken grev hakkının verilmesini ısrarla savunan DP, 1950 seçimleriyle iktidara geldikten sonra, CHP gibi bu parti de "*grev hakkının kolaylıkla verilemeyeceğini, derin tetkiklere ihtiyaç olduğunu*" vurgulaması olmuştur (Işıklı, 1967: 79). Dolayısıyla sendikalaşma önünde önemli bir engel olan "*grevsiz sendikacılık*" anlayışı DP iktidarı döneminde de sürdürülmüştür.

Sonuç itibarıyla, bu dönemde sendikalar devletin gözetimi ve kontrolü altında tutulmak istenmiş, faaliyetleri izlenmiştir. Başka bir deyişle, siyasi otorite kendi dünya görüşü çerçevesinde bir sendikacılığın oluşmasının takipçisi olmuştur. Nitekim 1946 sendikacılığı olarak adlandırılan, sosyalist partilerin öncülüğünde kurulan ilk sendikalar kuruluşlarının akabinde kapatılmışlardır. Sendikacılığın daha kuruluş aşamasında böyle bir akıbetle karşı karşıya kalması ister istemez sendikalaşmayı olumsuz etkilemiş; hatta bir süre Anadolu'da sendikacılıkla uğraşmak isteyen kişilere "*komünist*" damgası vurulmuştur (Sülker, 1966: 155). Sendikalar üzerindeki baskı, giderek artmış, bazı sendikalar, bu arada iktidar yanlısı olmayan birlikler kapatılmış ve adli takibata uğramışlardır.

3) Yasal Unsurlar:

Ülkelerin iç hukuku, sendikalaşma olgusu ile yakından ilgilidir. Özellikle sendikacılığın henüz yeni oluştuğu ülkelerde yasal çerçeve sendikal hareket üzerinde büyük ölçüde etkili bir unsurdur. Hukuki mevzuat, en azından sendikaların faaliyet alanları ve tüm çalışanlara sendikalaşma hakkı verip vermemesi bakımından belirleyici olmaktadır.

Sendikalaşmayı bu dönemde aleyhte etkileyen yasal unsurlar arasında Türkiye'nin ilk iş kanunu olan 1936 tarih ve 3008 sayılı İş Kanunu ve 5018 sayılı ilk Sendikalar Kanunu'nda yer alan bazı hükümleri saymak gerekir.

İş Kanunu birinci maddesinde, işçinin tanımını "B*edenen ya da hem bedenen hem fikren çalışan kimse*" şeklinde yaparak fikir işçisini kapsam dışı bırakmıştır. Aynı Kanun, 72. maddesinde sendikacılığın olmazsa olmazı sayılan "*grev hakkı*"nı yasaklamıştır. Grev hakkından yoksun bir sendikacılığın, sendikalarda örgütlenmek isteyen işçilerin gözünde işlevsiz bir sendikacılık olduğu kesindir. Ayrıca, 5018 sayılı Kanun'da yer alan grev yasağı hükmüne paralel olarak yedinci maddesinde

grev yasağını yinelemiş; "*greve teşvik*" eden sendika yöneticilerinin cezalandırılmasını ve sendikaların kapatılmasını öngörmüştür (Mahiroğulları: 167).

5018 sayılı Kanun ikinci maddesinde, sendikaya üye olma hakkını İş Kanunu'ndaki işçi tanımı doğrultusunda bir süre; Basın ve Deniz İş Kanunları yürürlüğe girene kadar, sadece bedenen çalışması fikren çalışmasına üstün sayılan işçilere tanınmıştır. Dolayısıyla bu hüküm, başlangıçta sendikalaşmanın kapsamını daraltmıştır. Diğer taraftan, İş Kanunu'na tâbi bir işyerinin işvereni esnaf odasına kayıt olduğu takdirde işveren sıfatına bakılmayarak, bu gibi işverenlerin yanında çalışan işçiler, sayısı ne olursa olsun sendika kuramaz, sendikalara üye olamazlardı (Sunar, 1955: 365).

Sendikalar Kanunu'nun 5. maddesinde sendikalara "siyaset yapma" yasağı getirilerek, bir anlamda sendikalaşmaya anlam kazandıracak, üyeliği cazip kılacak, sendikaların üyelerine ilave çıkarlar, yeni haklar elde etmek için yasama ve yürütme organlarını etkileyebilecek derecede "*baskı işlevi*" kullandırılmamıştı (Kutal, 1959: 249). 5018 sayılı Kanun'da, sendikaların üyelerinden alacakları aidatlarla ilgili bir düzenleme yapılmamış; bu husus Medeni Kanun ve Cemiyetler Kanunu'ndaki aidatlar ile ilgili hükümler çerçevesinde çözümlenmiştir. Ancak, Cemiyetler Kanunu'nda üyelik aidatlarının yılda 120 lira gibi bir miktarla sınırlandırılmış olması, keza üyelik aidatlarının "*kaynağında kesim*" yoluyla tahsilinin öngörülmemesi, kuruluş aşamasında sendikacılığı mali açıdan güç durumda bırakmış, teşkilatlanmayı, dolayısıyla sendikalaşmayı olumsuz etkilemiştir (Kutal: 135).

Bununla birlikte, İş Kanunu'nun 78. maddesinde 25.01.1950 tarih ve 5518 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle "*sendikalara toplulukla iş uyuşmazlığı çıkarma*" yetkisinin verilmesi, bu tarihten sonra sendikacılığa kısmen de olsa bir ivme kazandırmış, işçiler nazarında sendikalaşmaya bir ölçüde anlam vermiştir

4) Sosyo-Kültürel Unsurlar:

Sendikal hareketin ivme kazanmasında, benimsenmesinde kuşkusuz "*sınıf bilinci*" önemli bir olgudur. Sınıf bilinci, sınıfı oluşturan zümrenin kantitatif ve kalitatif büyüklüğü, aidiyet duygusu, katı sınıf yapılarının varlığı, sınıflar arası çatışma ve çelişkilerin mevcudiyeti ile oluşabilir.

Türk toplumunda Batı'da görülen keskin boyutlu sınıf çatışmaları yaşanmamıştır. Sınıf çatışması oluşmamasında, kuşkusuz Türk töresinin bireyler arasındaki her türlü imtiyazı reddeden anlayışın (Turan, 2000: 109) ve Osmanlı döneminde "*aristokrasi*" sınıfının oluşmasını engelleyen "*miri arazi rejimi*" (has, zeamet, tımar) uygulanmasının payı büyüktür.

Diğer taraftan, sınıf bilincinin oluşmasında bir sınıfa aidiyet duygusu önemli bir unsurdur. Türkiye'de işçi sınıfının oluşumu, Cumhuriyet sonrasında Anadolu'da sanayi kuruluşlarının yaygınlaşmasıyla ivme kazanmıştır. Ne var ki, Cumhuriyet sonrası oluşan sınırlı sayıdaki işçi sınıfı kısa sürede "*sınıf bilinci*"ne erişememiştir. Zira, o yıllarda, sanayi kesiminde çalışan işçilerin çoğu kırsal kesim kökenli olduğu için "*geçici işçi*" kategorisinde çalışmış; tarım kökenli işçilerin büyük bir kısmı "*baba ocağı*" köyleriyle ilişkilerini kesmekte tereddütlü davranmışlardı. Dolayıyla, 1960'lı yılların başına kadar, sadece emeğinin geliriyle geçinen işçi tipi yerine, ağırlıklı olarak iş olduğunda çalışan diğer zamanlarını köyünde geçiren "*köylü işçi*" tipi niteliğinde ve "*mülksüzleşmemiş*" bir işçi kesimi ortaya çıkmıştır. Bu özelliklere sahip bir işçi sınıfında kısa sürede '*sınıf bilinci*'nin oluşmayacağı, ya da geç oluşacağı muhakkaktır. Sınıf bilinci zayıf bir işçi sınıfında, sendikalaşma eğilimi de zayıf olacaktır.

b. İkinci Evre:

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonrasında, Türkiye yeni bir döneme girmiştir. Her şeyden önce bu dönemde temel hak ve özgürlüklerin güvence altına

alındığı bir Anayasa hazırlanarak "*demokratikleşme süreci*" başlatılmıştır. Bu bağlamda sendikacılığın gelişim yollarını tıkayan önemli bazı engeller kaldırılmış, işçi haklarıyla ilgili fikirlerin serbestçe savunulduğu ve tartışıldığı bir dönem yaşanmıştır (Işıklı, 1967: 87).

1961 Anayasası'nın başlattığı yeni dönemde değişen ekonomik ve siyasal konjonktürün sonucu olarak toplu ilişkiler düzeninin yasal çerçevesinde de köklü değişimler ortaya çıkmış; sendikalar artık şüphe ile bakılan kurumlar olmaktan kurtulmuştur. 1963 yılında yasalaşan iki önemli kanun; 274 Sayılı Sendikalar Kanunu ve Türk işçisine ilk defa grevli toplu pazarlık hakkını veren 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu, sendikal harekete yeni bir yön çizmiştir. Yasal çerçevede yapılan bu değişiklikler nedeniyle sendikacılık ve sendikalaşma yeni bir sürece girmiştir.

1. İkinci evrede Sendikalaşma Oranları:

Bu dönemde, sendikalaşma önündeki engellerin kaldırılması, özellikle grevli toplu pazarlık hakkının işçilere verilmesiyle sendikalaşmada bariz artışlar yaşanmıştır. 1963 yılında yürürlüğe giren 274 sayılı Sendikalar Kanunu'nun 9. maddesine göre, "S*endikalar temsil ettikleri üye sayılarını, her yılbaşında Çalışma Bakanlığı'na bildirmeye*" zorunlu tutulmuştur. Ancak, bakanlığa bildirilen verilerin ya da bakanlığın yayınladığı istatistiklerin işyerlerinde ve işkollarında toplu iş sözleşmesine taraf sendikaların tespitinde işlevi yoktur. Diğer taraftan, 274 sayılı Kanun'un, işçilerin aynı anda birden fazla sendikaya üye olma imkânı vermesi, işsizlik durumunda sendika üyeliğinin sürmesi, sendikalara üye oluşta ve ayrılışta noter tasdikine gerek duyulmaması, DİSK, MİSK ve Hak-İş'in kurulması sonrasında sendikalar arası rekabetin giderek artmasıyla her sendikanın üye sayılarını yüksek göstermek istemeleri, 1970'de Sendikalar Kanunu'nun 9. maddesinin 2. fıkrasını değiştiren ve iki yıl yürürlükte kalan 1317 Sayılı Yasa'yla işçi sendikalarının, Türkiye çapında faaliyette bulunabilmeleri için kurulu bulunduğu işkolundaki işçilerin en az 1/3'ünü örgütleme zorunluluğu gibi nedenlerle, bu dönemdeki

sendikalaşma ile ilgili veriler güvenilir olmaktan uzak, şişirme rakamlardır (Dereli, 1975: 306).

Sendikalı işçi sayısında 1966 yılına kadar ani bir artış yaşanmazken, 1967'de DİSK'in kuruluşu sonrasında sendikal rekabetin başlamasıyla sendikalı sayısında büyük artışlar görülmüştür. Çalışma Bakanlığı'nın verilerin göre, 1966'da 374.000 sendikalı üye sayısı, 1967'de 835.000'e yükselmiştir. Aynı şekilde, sendikalı işçi sayısında ikinci ani artış 1970 yılında yaşanmış; bir yıl önce 1.200.000 civarındaki sendikalı işçi sayısı bir yıl sonra 2.100.000'e yükselmiştir. Bu ani artış Sendikalar Kanunu'nda 1317 Sayılı Yasa ile yapılan değişiklikten kaynaklanmıştır. Sendikalar, ülke çapında faaliyette bulunabilme fırsatını yakalayabilmek uğruna, yasa değişikliğinin getirdiği sayısal barajı aşabilmek için üye sayılarını yüksek göstermişlerdir (Mahiroğulları: 169).

Çalışma Bakanlığı'nın verilerinde dönemin sonlarında 1980'de sendikalı işçi sayısı günümüzde dahi ulaşılamayan beş milyonlu rakamlara, 5.721.074'e ulaşmıştır. İkinci dönemde Çalışma Bakanlığı'nın yayınladığı sendikalı işçilerin miktarını gösteren istatistikleri, özellikle 1969 sonrası güvenilir olmaktan uzaktır (Tokol: 1994, s. 64). Nitekim ÇSGB'nin yayınladığı Çalışma Dergisi'nin Ekim 1978 tarihli sayısında, istatistiklerden yararlanırken gözden uzak tutulmaması gereken bazı noktalar sıralanmıştır: "*Sendikalarca üye sayıları her yıl düzenli olarak bildirilmediği, bildirilen üye sayılarından emin olunamayacağı, yetki tespiti için genel olarak gerçek rakamlardan daha fazla üye bildirme yoluna gidildiği ve birden çok sendikaya üye olmayı engelleyecek yasal bir hüküm bulunmaması nedenleriyle*" istatistiklerde yer alan sayılara kuşku ile bakılması gerektiği bildirilmiştir (Talas: 5).

Bu dönemde sendikalaşma oranlarıyla ilgili Çalışma Bakanlığı'nın istatistiklerinden başka, Türk-İş ve TÜSİAD da iki farklı veri yayınlamışlardır. 1975'te Türk-İş'in yaptığı araştırma sonucu yayınladığı rakamlara göre, Türkiye'de 629 sendika ve bu sendikalara kayıtlı toplam 1.600.000 sendikalı işçi vardır (Türk-İş, 1976: 38). TÜSİAD ise aynı yıl için Türkiye'de 870.000 sendikalı işçi olduğunu ileri sürmüştür (Mumcuoğlu, 1979: 170).

2. İkinci Evrede Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar:

Bu dönemde, sendikacılığın önündeki yasal engeller, başta 1961 Anayasası olmak üzere 274 ve 275 sayılı kanunlarda yer alan düzenlemelerle kaldırılmıştır. Siyasi konjonktür ilk yıllarda sendikacılığa elverişli ortam hazırlamıştır. Ne var ki, sanayileşme düzeyinin yetersizliği, istihdamın sektörel dağılımında tarım kesiminin % 60'ların üzerinde olması gibi yapısal bozukluklar, bu dönemde de devam etmiştir.

1) Siyasi Unsurlar:

Siyasi konjonktürün elverişli olması sendikalaşma üzerinde olumlu etki yapar. Türkiye'de siyasi konjonktürün en elverişli olduğu dönem, temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan 1961 Anayasası ile başlayan dönemdir. Bu Anayasa, her şeyden önce, tek parti diktasının yeniden kurulma tehlikesini, getirdiği demokratik kurumlarla büyük ölçüde engellemiştir. 1960 öncesinin sendikacılığa kuşku ile bakan, sendikal hareketi baskı altında tutan ya da yönlendirmeye çalışan zihniyetler, yerini özgürlükçü demokrasinin tüm kurum ve kuralları ile işlemesi gerektiğine inanan bir anlayışa bırakmıştır. Dolayısıyla devleti yöneten kesimde giderek yerleşen bu anlayış, Türk sendikacılığında yeni bir dönem başlatmış, sendikacılığı yeni olanaklara kavuşturmuştur.

Ancak, 1970 sonrası, ülkede baş gösteren siyasi çalkantılar, giderek artan öğrenci ve işçi eylemleri toplumun tüm kesimlerini etkilemiş; 1971 Askeri Muhtırası ile "*ara dönem*" yaşanmıştır. Sendikalaşmaya elverişli siyasi konjonktür, giderek tersine dönmeye başlamış, sonuçta 12 Eylül Askeri Darbesi'yle olağanüstü döneme girilmiştir.

2) Yasal Unsurlar:

1963 yılında yürürlüğe giren 274 sayılı Sendikalar ve 275 sayılı toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunları, sendikal hareketi demokratik gelişme çizgisine oturtan, Türk işçisine ileri haklar kazandıran yasal düzenlemelerdir (Demir: 342).

Birinci dönemde sendikalaşmanın yaygınlaştırılmasında önemli bir engel oluşturan grev yasağı kaldırılarak sendikalaşmayı cazip kılan, toplu pazarlık hakkı işlerlik kazanmıştır. Bu hakkın Türk işçisine verilmesi sendikalaşma eğilimini arttıran en önemli unsur olmuştur. Sendika üyeliğine kısıtlama getiren İş Kanunu'ndaki işçi tarifi terk edilmiş, üyelik sadece beden işçilerine değil, fikir işçileri de dahil ücret karşılığı çalışan herkese sendikalaşma hakkı tanımıştır. İşyerlerinde, "*işçi temsilciliği*" yerine sendikalaşmayı teşvik edici etkisi olabilen "*sendika temsilciliği*" ihdas edilmiştir. Sendikalar Kanunu'nda "*işveren vekili*" kavramı dar tutularak sendikalaşma kapsamı genişletilmiştir (Dereli: 293).

Diğer yandan, birinci dönemde sendikalaşmanın cılız kalmasında etkin olan sendikaların mali yetersizliklerine 274 sayılı Sendikalar Kanunu'nun 23. maddesiyle çözüm aranmış; bu bağlamda üyelerin sendikalarına ödeyecekleri aidat miktarı, Cemiyetler Kanunu'ndaki miktara bağlı kalmaksızın sendikaların yetkili organlarınca belirlenme yoluna gidilmiştir. Sendikaların mali açıdan güçlenmesi sadece aidat miktarının yükseltilmesiyle sınırlı kalmamış, aidatların sendikalara ödeniş şeklinde de değişiklik yapılmıştır. Kanunun aynı maddesinde, aidatların işveren tarafından kesilip sendikalara verilmesi hüküm altına alınmıştır. Kaynağında kesim, sendikalara mali bağımsızlık kazandıran önemli bir uygulama olmuştur. Aynı şekilde, İsviçre Hukuku'ndan alınan, taraf sendikaya üye olmayanların toplu iş sözleşmesinden yararlanabilmeleri için "*dayanışma aidatı*" ödeme şartı da sendikaları mali yönden güçlendiren ikinci bir kaynak olmuştur.

c. Üçüncü Evre:

Türk demokrasisi, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'yle kesintiye uğramış; üç yıl süren bir ara dönem yaşanmıştır. Endüstri ilişkilerini şekillendiren yasal çerçeve, başta 1982 Anayasası olmak üzere 2821 sayılı Sendikalar Kanunu, 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu bu ara dönemde hazırlanmıştır. İlgili kanunların ara dönem ürünü olmaları, onların demokrasi yönünden kısır getiriler içermelerine yol açmıştır.

Yasa koyucu, endüstri ilişkilerini şekillendiren yasal çerçeveyi hazırlarken, 1980 öncesi yaşanan toplumsal olayları göz önüne almış; yeni düzenlemelerde, gerek 1961 Anayasası, gerekse 274 ve 275 sayılı Kanunlarla işçilere sağlanan bazı haklarda kısıtlama yoluna gitmiştir.

1980 öncesi kimi sendika yöneticilerinin sendika ve toplu pazarlık yasalarındaki boşluklardan, yargı ve yürütme organlarının işleyiş aksaklıklarından yararlanarak giriştikleri yasa dışı eylemler, 12 Eylül'de gerçekleştirilen askeri müdahalenin gerekçeleri arasında yer almıştır (Işıklı-I, 1995: 41). Bu nedenle, çalışma hayatı ile ilgili yeni yasal düzenlemeler hazırlanırken, 1970-1980 arasında çalışma ilişkilerinde yaşanan bunalımlar, uzun süreli grevler, işyerlerini tahribe varan işçi olayları gibi menfi etkenler göz önünde bulundurulmuştur. Bu bağlamda, sendikalara 1997'deki Anayasaya Uyum Yasaları yürürlüğe girene kadar geniş kapsamlı siyasi faaliyet yasağı, toplu pazarlık ve grev hakkının kullanılmasını güçleştirici düzenlemeler getirilmiş; bazı işçilerin, bu arada kamu kesiminde sözleşmeli personelin sendikalara üye olmaları yasaklanmış, dolayısıyla sendikalaşmanın kapsamı daraltılmıştır.

1. Üçüncü Evrede Sendikalaşma Oranları:

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın çalışma hayatı ile ilgili istatistikleri düzenli olarak yayınlamaya başladığı yıl olan 1984'te 1.427.744 olan sendikalı işçi

sayısı Ocak 2001'de 2.580.927'ye ulaşmıştır. 17 yıllık süreçte sendikalı işçi sayısı nispeten istikrarlı bir şekilde yaklaşık bir kat artmıştır. Sendikalaşma oranının dönem ortalaması % 50 civarında gerçekleşmiştir.

Tablo: 15 Sendikalı İşçi Sayısı ve Sendikalaşma Oranları (1984- 2001)

Yıllar	Toplam İşçi Sayısı	Sendikalı İşçi Sayısı	Sendikalaşma Oranı (%)
1984	2.553.384	1.427.271	55.89
1985	2.819.517	1.828.471	64.85
1986	3.075.343	1.953.892	63.53
1987	3.268.038	2.044.797	62.56
1988	3.483.212	2.227.029	63.93
1989	3.564.214	1.834.968	51.48
1990	3.563.527	1.997.564	56.05
1991	3.513.064	2.130.811	60.65
1992	3.596.469	2.254.271	62.68
1993	3.742.380	2.485.681	66.41
1994	3.815.261	2.644.417	69.31
1995	3.905.118	2.667.014	68.29
1996	4.051.295	2.708.784	66.86
1997	4.215.35	2.774.622	65.82
1998	4.327.156	2.923.546	67.56
1999	4.350.016	2.987.975	68.69
2000	4.508.529	3.086.305	68.45
2000*	4.521.081	2.468.591	54.60
2001	4.537.544	2.580.927	56.88

Kaynak: (ÇSGB, 1999: 110).

*Temmuz 2000 verileri

ÇSGB'nin kamu sektöründeki sendikalaşma oranları ile ilgili verilerinde, sendikalı işçi sayısı mevcut işçi sayısından sürekli fazla çıkması, Bakanlığın sendikalı işçi sayısındaki verilerinin güvenilirliğini tartışma konusu yapmaktadır.

Sendikalaşma oranları ile ilgili sağlıksızlık, öncelikle yasal çerçeveden kaynaklanmaktadır. 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'nun 24 ve 25. maddelerinin, kısa süreli işten ayrılmaların sendika üyeliğini etkilemeyeceğini ve sendika üyeliğinden istifa edenlerin üyeliğinin bir ay sonra sona ereceğini hüküm altına alması, kuşkusuz net sendikalı işçi sayısının hesaplanamamasındaki handikaplardan biri olmuştur. Dolayısıyla, Yasa'nın adı maddelerindeki esnekliğe bağlı olarak, ilgililerce yasal sürenin istismar edilmesi, neticede emekli olan işçinin, işkolu değiştiren, vefat eden işçilerin resmi makamlara geç bildirilmesi ya da resmi makamların kendilerine ulaşan bilgileri sadece bildirildiği dönem için değerlendirmeye tabi tutmaları, başka bir deyişle, geriye dönük olarak tüm listeleri güncelleştirmemeleri istatistiklerin sıhhatli olmasını büyük ölçüde etkilemektedir.

Ülkemizde sendikalaşma oranlarının sağlıksız hesaplanmasına neden olan hususların önüne geçilmesi için çeşitli zamanlarda yasal düzenlemeler yapılmış; ilk olarak 1988 tarih ve 3449 sayılı Kanun'la sendikaların üye bildirimlerinin yenilenmesi ve yenilenen bildirimlerde yer alan işçilerin üyeliklerinin noter tasdikinden geçirilmesi istenmiştir. Bu önlem, yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi 1989 istatistiğinde istenilen sonucu vermiş, mükerrer yazılım ve listelerden düşülmesi gereken fazlalıkları büyük ölçüde ayıklamıştır. Ancak bu düzenleme, 1989 öncesi biriken haksız yazılımları giderebilmiş, sonraki yıllarda sendikalı işçi sayısının tespit sistemini istenilen sağlıklı çizgiye oturtamamıştır.

Sendikalı işçi sayısının sağlıklı tespiti için, 4 Nisan 1995 tarih ve 4101 sayılı Yasa ile yeni düzenlemeler yapılmak istenmiş; bu bağlamda işçi sendikaları, üye kayıt fişlerini, fişlerdeki işlemi yapan noterin adını, üyelerinin çalıştıkları işyerlerinin unvanlarını, aynı şekilde işverenler de işyerlerinde çalıştırdıkları işçileri 6 aylık süre içinde ÇSGB'ye bildirmekle yükümlü tutulmuştur. Bununla birlikte, 4101 sayılı Yasa ile elde edilmek istenilen sonuç bir türlü alınamamıştır (T. Sendikacılık Ans.-III, 1996: 50). Özellikle kamu kesimi çalışanlarıyla ilgili istatistiklerde, tüm işçi sayısından daha fazla sendikalı işçi sayısı yer almaya devam etmiştir.

ÇSGB, 2000 yılında, sendikalı işçi sayıları ile ilgili istatistiklerdeki mükerrer yazılımdan ve emekli olan, vefat eden üyelerin listelerden düşülmemesinden kaynaklanan hataları en aza indirmek, sistemdeki aksaklıkları gidermek amacıyla yeni bir çalışma başlatmıştır. Bu bağlamda, 7-8 ay süren bir çalışmayla, 1983 yılından bu yana işleme konmamış binlerce evrak üzerinde inceleme yapılarak vefat etmiş, emekliye ayrılmış, mükerrer yazılmış sendika üyeleri tespit edilip istatistiklerden düşürülmüştür (Milliyet Gazetesi: 20.07.2000).

Sendikalaşma oranlarıyla ilgili sağlıksız verilerin ortaya çıkmasında iki etken önemli rol oynamıştır: Birinci etken, 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'nun 24 ve 25. maddelerinden kaynaklanan fazlalıkların Çalışma Bakanlığı'nca zamanında ve titizlikle tespit edilememesi; ikinci etken, 1980 sonrası toplu iş sözleşmesi yapabilmek için yetkinin işkolunda % 10 barajına bağlı olması hesabıyla, sendikaların yasal boşluklardan yararlanarak, üye sayılarında aleyhlerine gelişen değişiklikleri yetkili makamlara bildirmekten kaçınmaları, böylelikle üye sayılarını olduğundan fazla göstermek istemeleridir. Nitekim Temmuz 2000 istatistiklerinin yayınlanması sonrasında on sendikanın % 10 işkolu barajını aşamadığı ortaya çıkmıştır.

Sendikalaşma oranları ile ilgili hesaplamalarda sadece sigortalı işçilerin baz alınmasını eksik bulan bazı sosyal siyaset uzmanları, Türkiye'deki sendikal yoğunluğun hesaplanmasında ikinci bir metot olarak toplam sendikalı sayısının toplam ücretli sayısına bölünmesi yolunu önermektedirler. Bu bağlamda, Türkiye'de enformel istihdamın önemli boyutlara ulaştığı gerçeği dikkate alındığında, ülkemizde ücretli çalışanların sayısının resmi istatistiklerde belirtilenlerden çok daha yüksek olduğu görülecektir. Nitekim, 1999 yılı "*Hane Halkı İşgücü Anketleri Sonuçları*"na (HAİS) göre, 22.000.000'un üzerinde insanın istihdam edildiği Türkiye'de, toplam ücretliler yaklaşık 10.000.000, SSK'ya kayıtlı ücretliler ise sadece 4.350.000 kişidir. Bu bakımdan, Türkiye genelindeki sendikalaşma oranı hesap edilirken iki farklı verinin; "*SSK'lı toplam işçi sayısı*" yanı sıra, HİAS'taki "*ücretliler*" sayısının da baz olarak kullanılması yerinde olacaktır.

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, HİAS'daki ücretliler toplamı baz alındığında Türkiye'de sendikalaşma oranının % 30'lar civarında olduğu söylenebilir.

Tablo: 16 Toplam İşçi Sayısına Göre Sendikalaşma Oranları

Yıllar	Toplam Ücretli Sayısı	Sendikalı İşçi Sayısı	Sendikalaşma Oranı (%)
1990	7.290.000	1.997.564	27.4
1991	7.171.000	2.130.811	29.7
1992	7.584.000	2.254.271	29.7
1993	7.648.000	2.485.681	32.5
1994	7.631.000	2.644.417	34.6
1995	8.504.000	2.667.014	31.3
1996	8.554.000	2.708.784	31.6
1997	9.790.000	2.713.839	27.72
1998	9.972.000	2.856.330	28.64
1999	9.824.000	2.987.975	30.40

Kaynak: (ÇSGB, 1999: 110; Petrol-İş, 95: 523; Petrol-İş 97- 99 yıllığı, s. 715.

2. Üçüncü Evrede Sendikalaşmanın Genel Özellikleri:

ÇSGB, diğer iki dönemden farklı olarak bu dönemde çalışma hayatı ile ilgili istatistikleri iller ve işyerleri/işkolları bazında, cinsiyet, kamu/özel kesim ayrımı yaparak oldukça detaylı bir şekilde hazırlamaktadır. Bu nedenle, sadece üçüncü döneme ait olmak üzere, Türkiye genelinde sendikalaşmanın genel özellikleri hakkında detaylı bilgiler vermek mümkün olmuştur.

1) İşyeri Ölçeği Bakımından:

İşyeri ölçeği sendikalaşma açısından önemli bir faktördür. Genel olarak küçük ölçekli işyerlerinde sendikalaşma eğiliminin daha az, büyük ölçekli işyerlerinde daha fazla olduğu gözlenmektedir.

Türkiye'de küçük ölçekli işyerlerinde sendikalaşma eğilimi, pek çok ülkedeki gibi son derece düşüktür. Genellikle küçük işyeri sahipleri, işyerinde çalışan işçilerin sendikalara üye olmasını hoş karşılamamakta, ya sendikalaşan işçilerinin hizmet akitlerini feshederek işten çıkarmakta ya da işyerinde sendikanın yetki kazanmasını önleyecek tedbirlere başvurmaktadır (Ekin, 1993: 58). Dolayısıyla, küçük ölçekli işletmelerde çalışan işçilerin, işlerini kaybetme korkusuyla büyük ölçekli işletmelerde çalışanlara oranla sendikalaşma eğilimlerinin daha zayıf olduğu gözlemlenmektedir. Doğal olarak, işyeri ölçeği büyüdükçe sendikalaşma oranı da dikkat çekecek derecede artmaktadır.

Bu bağlamda, ÇSGB'nin 1993 Ocak istatistiklerine göre 1-9 işçi çalıştıran işyerlerinde çalışan toplam 897.317 kişiden sadece 84.561'i sendika üyesidir. Bu tip işyerlerinde sendikalaşma oranı % 9.4'tür. 10-24 işçi çalıştıran işyerlerinde sendikalaşma oranı yaklaşık % 20'ler civarındadır. 25-49 işçi çalıştıran işyerlerinde sendikalaşma oranı % 30'lar, 50-99 işçi çalıştıran işyerlerinde % 40'lar civarındadır (Akkaya, 1992: 55). 100-249 işçi çalıştıran işyerlerinde sendikalaşma oranı Türkiye ortalamasının üzerindedir. Bu ölçekteki işyerlerinde sendikalaşma oranı % 65 'leri geçmektedir.

250-499 işçi çalıştıran işyerlerinde sendikalaşma oranındaki artış eğilimi sürmekte, sendikalaşma oranı % 95'ler civarında seyretmektedir. Dolayısıyla işyeri ölçeği büyüdükçe sendikalaşma ile ilgili genel eğilimlere uygun olarak sendikalaşma oranları da artmakta, 500 ve daha fazla işçi çalıştıran gerek kamu, gerekse özel kesim işyerlerinde sendikalaşma oran yüzde yüze yaklaşmaktadır (Mahiroğulları: 176).

2) Bölgeler Bakımından:

Türkiye'de sendikal örgütlenmenin bölgesel olarak belli yörelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Sendikal yoğunlaşma:

1.Bölge: İstanbul, Kocaeli, Bursa, Sakarya

2.bölge: İzmir, Balıkesir, aydın, Manisa, Muğla, Antalya

3.Bölge: Ankara, Eskişehir, Konya

4.Bölge: Adana, Mersin, Hatay, Gaziantep olmak üzere dört bölgede ağırlık kazanmaktadır.

Sendikalaşma yoğunluğu, Ege bölgesinde yaklaşık % 80 oranla en yüksektir. Marmara bölgesinde Ege bölgesine oranla daha fazla işçi istihdam edilmesine rağmen, bu bölgede sendikalaşma eğilimi bakımından olumsuzluk taşıyan küçük ölçekli işyeri sayısının ve özel sektör işverenlerine ait işyerlerinin fazla olması nedeniyle, sendikalaşma oranı % 50'ler civarındadır. 3. ve 4. bölgeler sendikalaşma oranı yaklaşık % 65'ler seviyesindedir (Akkaya: 58).

3) Sektörler Bakımında:

Sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkelerde sendikalaşma ile ilgili genel teamüllere paralel olarak Türkiye'de de, sanayi sektörüne göre '*hizmet sektörü*'nde sendikalaşma eğilimi daha zayıf ve Türkiye ortalamasının altındadır. Nitekim, 1992 verilerine göre; hizmetler sektöründe sendikalaşma oranı % 50, sanayi sektöründe % 65'tir.

Tarım sektöründe sendikalaşma oranı % 90 gibi yüksek bir rakam olmasına rağmen bu sektördeki işyerlerinin ağırlıklı olarak kamuya ait "*devlet üretme çiftlikleri*" olması, toplam sendikalı işçilerin ancak % 5'inin bu sektörde çalışması, bu sonucu doğurmuştur. Öte yandan, sendikalı işçilerin % 25'i hizmetler, % 70'i sanayi sektöründe istihdam edilmektedir (Akkaya: 56-57).

Türk sendikacılığı, "*kesimler*" bakımından kamu kesimi ağırlıklı bir sendikacılıktır. Bu kesimde çalışan işçilerin örgütlenme eğilimi, özel kesime göre oldukça yüksektir. Kamu kesiminde sendikalaşma oranı, mükerrer yazılım nedeniyle resmi istatistiklerde % 100'ün üzerinde görülse de gerçekte bu oranın % 90'lar seviyesinde olduğu tahmin edilmektedir.

Özel kesimde sendikalaşma oranı, işyerlerinin genellikle küçük ölçekli olması, özel kesim işverenlerinin sendikalaşmaya pek sıcak bakmaması gibi nedenlerle Türkiye ortalamasının altındadır. Temmuz 2000 istatistiklerine göre; toplam 3.609.050 olan özel sektörde çalışan işçilerin 1.507.871'i sendikalı olup özel kesimdeki sendikalaşma oranı % 41.78'dir (Mahiroğulları: 177).

4) Cinsiyet Ayırımı Bakımından:

Dünya genelinde kadın işçilerin sendikalaşma eğilimleri düşüktür. Bu durum Türk sendikacılığı için de geçerlidir. Çalışma hayatı ile ilgili istatistiklerde kadın işçilerin sendikalaşma oranları, erkek işçilere göre daha düşük çıkmaktadır. Bu durum, kültürel yapıyla ilgili olduğu kadar, kadın işçilerin daha çok, sendikalaşma bakımından elverişsiz olan hizmet sektöründe istihdam edilmeleri ile ilgilidir. Çalışma hayatı ile ilgili yayınlanmış Temmuz 2000 istatistiklerinde toplam 677.669 kadın işçiden 315.772'sinin yani % 46.60'sının, tüm çalışan 3.843.412 erkek işçiden 2.152.819'unun, % 56.01'inin sendikalı olduğu görülmektedir (Mahiroğullar: 177).

5) İşkolları Bakımından:

Sendikalaşmanın en yoğun olduğu işkolları aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi özellikle KİT'lerin bulunduğu şeker, haberleşme, genel işler, savunma, enerji, madencilik gibi işkollarıdır. Bu işkollarındaki yüksek sendikalaşma oranı, kendi aralarındaki sıralamalarda zaman zaman değişme gösterse de 1980'den günümüze kadar sürdüğü gözlenmektedir:

Tablo: 17 Sendikal Örgütlenmenin Yoğun Olduğu İşkolları (Temmuz 1995)

İşkolu	Toplam İşçi Sayısı	Sendikalı İşçi Sayısı	Sendikalaşma Oranı (%)
Şeker	38.238	38.193	99.88
Genel İşler	281.788	280.940	99.69
Tarım ve Orman	134.107	133.200	99.32
Banka ve Sigorta	90.870	89.970	99.00
Haberleşme	39.160	38.142	98.09
Milli Savunma	37.008	36.042	97.39
Gıda Sanayi	296.685	286.579	96.59
Dokuma	402.927	375.129	93.10
Enerji	137.702	127.639	92.69
Madencilik	125.636	112.736	89.73

Kaynak: (ÇSGB, 1995: 94).

En az sendikal örgütlenme ise; özel kesim ve hizmet kesimi ağırlıklı kara taşımacılığı, basın ve yayın, konaklama ve eğlence işkollarındadır. Sendikal örgütlenme iş güvenliğinin sağlanmış olmasına bağlı olarak sektörel bazda artış gösterebilmektedir. Bu nedenle kamu kesimi her zaman sendikalaşmanın en yoğun görüldüğü kesim olarak karşımıza çıkar.

Tablo: 18 Sendikal Örgütlenmenin En Az Olduğu İşkolları (Temmuz 1995)

İşkolu	T. İşçi Sayısı	Sendikalı İşçi Sayısı	Sendikalaşma Oranı (%)
Kara Taşımacılığı	71.958	15.060	20.92
Basın ve Yayın	28.695	6.975	24.30
Konaklama ve Eğl.	183.484	58.315	31.78
Deri	53.318	18.913	35.47
İnşaat	611.361	217.915	35.65

Kaynak: (ÇSGB, 1995: 94).

6) Konfederasyonlara Dağılımı Bakımından:

Sendikalı işçilerin konfederasyonlara göre dağılımında Türk-İş gerek 1980 öncesi, gerek 1980 sonrası en çok üyeye sahip konfederasyondur. DİSK'in faaliyetten uzak kaldığı 1980 sonrası yıllarda bağımsız sendikaların üye sayısı 200.000'lere ulaşmış, ancak bu konfederasyonun 1992'de yeniden faaliyete geçmesiyle bağımsız üyelerin çoğu DİSK'e bağlı sendikalara katılmıştır. Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi, Hak-İş'in 1994'ten sonra üye sayısının giderek arttığı, MİSK'in ise, 1980 öncesi performansını 1980 sonrasında gösteremediği, hızla güç kaybettiği görülmektedir:

Tablo: 19 Sendikalı İşçilerin Konfederasyonlar ve Bağımsız Sendikalara göre Dağılımı

Yıllar	Türk-İş	DİSK	Hak-İş	MİSK	Bağımsız sendikalar
1985	1.355.528	-	129.206	-	204.064
1986	1.438.475	-	149.153	-	223.519
1987	1.513.317	-	162.313	-	228.997
1988	1.670.897	-	180.557	-	259.841
1989	1.421.257	-	166.597	-	245.088
1990	1.567.501	-	189.090	-	240.253
1991	1.675.301	-	249.637	-	205.873
1992	1.766.535	19.378	268.035	-	200.323
1993	1.815.271	208.266	272.338	-	189.806
1994	1.967.260	334.767	283.292	5.959	53.141
1995	1.978.035	329.337	295.729	4.209	59.704
1996	2.014.452	313.046	317.265	3.923	60.098
1997	2.047.708	325.404	335.577	1.805	64.128
1998	2.134.593	358.328	356.642	2.864	71.119
1999	2.178.886	368.743	361.415	3.351	75.580
2000	1.789.873	314.321	283.908	3.534	76.955
2001	1.861.146	343.718	293.212	3.807	79.044

Kaynak: ÇSGB, 1999: 98).

12 Eylül 1980 sonrası düşünme, örgütlenme, ifade özgürlüğü gibi siyasal örgütlenme ve demokrasinin asgari müşterekte birleştiği unsurlara getirilen kısıtlamalar, ülkedeki önemli bir kesimin bu süreci maddi ve manevi büyük kayıplarla geçirmesine neden olmuştur. Bireylerin asgari müştereklerde dahi bir araya gelmelerine getirilen kısıtlamalar sendikal örgütlenmenin de doğal olarak zayıflamaktan öte bir hal almasına yol açmıştır.

1980 askeri darbesi sonrası ülkede siyasal yapıda gözlenen konjonktürel değişim (apolitikleşme ve topyekün yabancılaştırılma gibi) ile uluslararası sermayeyle bütünleşmenin getirdiği zorlamalar (ekonomik liberalizasyon) bazı anlayışların önünü açarken bazılarının da körelmesine yol açmıştır. Siyasal yapıda merkezileşmenin desteklendiği sağ ya da özellikle radikal sol söylemlerin karalandığı bir süreç yaşanmıştır. Dört eğilimi sinesinde barındırdığını ifade eden bir siyasi parti o zamana kadar görülmemiş bir güçle ve arkasına aldığı iç ve dış destekle iktidara getirilmiş, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile inşa edilen ekonomik ve siyasal anlayışın toplum nezdinde kalıcı bir hal alması sağlanmıştır.

a. Üçüncü Evrede Sendikalaşmayı etkileyen Unsurlar:

Bu dönemde de, Türkiye'ye özgü yapısal koşullar ve endüstri ilişkileri sisteminin yasal çerçevesinden kaynaklanan bazı faktörlerin; sendika aidatlarının kaynağında kesim sistemi dışında genel olarak sendikalaşma üzerinde olumsuz etkiler yaptığı söylenebilir.

1- Yapısal Faktörler

Yapısal faktörleri kayıtdışı istihdam ve işsizlik olarak başlıca iki grupta inceleyebiliriz:

1) Kayıtdışı İstihdam

Kayıtdışı (enformel) istihdam, henüz ekonomik gelişmesini tamamlayamamış gelişmekte olan ülkelerde daha sık rastlanan bir istihdam biçimidir. Kayıt dışı istihdamda çalışanların, formel istihdamda çalışanlardan en bariz farklılığı hiçbir sosyal güvenlik kurumuna kayıt olmamalarıdır. Bu nedenle, çalışma hayatı ile ilgili hiçbir resmi istatistiğin içeriğinde yer almazlar. Türkiye'de sendikalaşma oranlarının % 60'lar gibi nispeten yüksek rakamlarla ifade edilmesinin en önemli nedeni, kuşkusuz sendikalaşabilir çalışanlar içerisine girebilen ve sayısal olarak oldukça önemli boyutlara ulaşan kayıt dışı istihdamın resmi makamlarca sendikalaşma oranları tespit edilirken hesaba katılamamasıdır.

Türkiye'de formel sektör istihdamı, yıllara göre nispi bir kararlılık göstermesine karşın, enformel sektör istihdamı beklenen ve olması gerekenden daha hızlı bir biçimde artmaktadır (Ekin, 1995-1: 74). Özellikle son yıllarda kırsal kesimden kentlere % 4'ler oranının üzerinde yaşanan hızlı göç, nüfus artış oranlarının yüksekliği, ekonomik imkânsızlıkların bir sonucu olarak yatırımların yeterli düzeyde yapılamayışı Türkiye'de kayıt dışı istihdamı giderek tırmandıran önemli faktörler olmuştur.

Ülkemizde toplam istihdam içinde formel istihdam oranının % 61, kayıt dışı istihdam oranının ise % 39 olduğu; bu oranın 2000 yılı itibariyle yaklaşık 2.457.000 kişiye karşılık geldiği tahmin edilmektedir (TİSK, 2000: 42). % 39 gibi hayli yüksek kayıt dışı istihdam, Türkiye'de sendikaları önemli bir potansiyel sendikalaşabilir üye kaynağından yoksun bırakmaktadır. Zira kayıt dışı istihdam içerisinde yer alan işçilerin genel olarak örgütlenmedikleri ya da çeşitli nedenlerle; özellikle işlerini kaybetme endişesiyle örgütlenemedikleri bilinen bir gerçektir. Sonuçta kayıt dışı işçi istihdam eden işyerlerinin çoğunluğu sendikaların örgütlenme faaliyetlerinin dışında kalmakta, dolayısıyla sendikaların gücüne olumsuz etkiler yapmaktadır (Ekin, 1995-1: 44-69).

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2009 (TÜİK) verilerine göre, 2009 yılı Ağustos ayında istihdamdaki toplam nüfus 22.108.000 olurken, bunun 10.105.000'ini herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kaydı bulunmayanlar oluşturdu. Ücretli ve yevmiyeli olarak çalışan toplam 13.050.000 kişiden yüzde 27.6'sını oluşturan 3.597.000 kişinin kayıt dışı çalıştığı belirlenmiştir. İşveren olarak faaliyet gösteren 1.236.000 kişiden yüzde 27.4'ünü oluşturan 339.000 kişi ile kendi hesabına çalışan 4.427.000 kişiden yüzde 68.8'ini oluşturan 3.045.000 kişinin de sosyal güvenlik kaydı bulunmadığı TUİK verilerinde açıkça görülmektedir.

Kayıt dışı "*çalışanlar*" içinde en büyük grubu ücretsiz aile işçileri oluşturuyor. Büyük bölümü tarım kesiminde bulunan ve standart bir istihdamdan farklı olarak; tarım ya da ticaretle uğraşan ailesine yardım eden bu kişilerin toplam sayısı 3.395.000. Bunların yaklaşık yüzde 92'si oranındaki 3.125.000'inin sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olmadığı görülür. Normal bir istihdam olanağı elde edemediği için mevcut konumda yer alan bu kişilerin, ücretsiz aile işçisi şeklinde tanımlanması, Türkiye'deki işsizliğin boyutlarını da olduğundan küçük gösteriyor. Kayıt dışı çalışanlar toplamının 5.092.000'ini tarımda, 5.014.000'ini ise tarım dışı sektörlerde bulunuyor. Tarım sektöründe kayıt dışı çalışanlar, toplam kayıt dışı istihdamın yüzde 50.4'ünü oluşturuyor. Ağustos döneminde, geçen yılın aynı dönemine göre tarım sektöründe sosyal güvenlikten yoksun çalışanların oranı yüzde 88.3'ten yüzde 87'ye düşerken, tarım dışı sektörlerde % 30.6'dan % 30.8'eykseldi.

Geçen yıl temmuz döneminde % 45.3 olan kayıt dışı istihdam, 2009 Ağustos'unda 45.7'ye çıktı. Kayıt dışı istihdam verileri bir önceki aya göre ise 0.7 puanlık artış gösterdi. Temmuz 2009'da kayıtdışı istihdam 46.4 olarak gerçekleşmişti (www.muhasebeturk.org.).

DİSK'in yayınladığı 2010 yılı Kayıt dışı İstihdam Raporu'nda durumun önemine vurgu yapılarak şu ifadelere yer verilmiştir; "*Türkiye'nin kanayan yarası haline gelen kayıt dışını teşvik eden uygulamalar kaygı vericidir. 2010 Nisan ayı dönemi için açıklanan istihdam verilerine göre, kayıt dışı istihdam edilenlerin sayısı*

bir önceki yılın aynı dönemine göre 905.000 kişi artarak, 8.842.000'den 9.747.000'e ulaştı. Bu rakam nisan ayı dönemi için ulaşılan en yüksek düzey. En son 2005 yılı nisan döneminde kayıt dışı istihdam edilenlerin sayısı nisan ayı dönemi için 9.689.000'idi." (www. Haber.7.com).

2) İşsizlik

Türkiye'de % 2'ler düzeyinde seyreden hızlı nüfus artışı, 1960'lardan sonra giderek artan ve % 4'lere varan hızlı kentleşme, sanayi ve hizmetler kesimlerinin yeterince gelişememesi, yapılan yatırımların işgücü fazlalığını emecek yeterli istihdam sahaları açmaktan uzak kalması gibi nedenlerle temelde yapısal bir işsizlik vardır. Kayıt dışı istihdam gibi, işsizlik de, sendikaların üye tabanlarını daraltan (Koray, 1994: 80), sendikacılığın önündeki engellerden biridir (Çelik, 1991: 98). Bununla birlikte işçi sendikaları güçlerini çok sayıda üye varlığından alır. Diğer yandan işsizliğin arttığı, yaygınlaştığı dönemlerde genel olarak sendikaların pazarlık güçlerinin azaldığı, dolayısıyla güç kaybettikleri bilinmektedir (Kutal, 1997-1: 253).

Türkiye'de işsizliğin boyutları ile ilgili değişik rakamlar ortaya atılmaktadır. Örneğin DİE'nin istatistiklerinde 1998 itibariyle işsizlik oranı % 6.4, işsiz sayısı ise 1.451.000'dir. Sendikalar ve kimi sosyal siyaset uzmanlarınca bu rakam çok düşük bulunmakta ve inandırıcı olmaktan uzak görülmektedir (Ekin, 1996: 128; DİSK, 1997: 28). Adı geçen çevreler, resmi makamların yayınladığı % 6.4'lük işsizlik oranının, sanayileşmiş pek çok AB ve OECD ülkelerinin işsizlik oranlarından daha düşük olması sebebiyle, bu rakamın gerçeği yansıtmadığını, aslında Türkiye'de işsizlik oranının % 25'lerde, işsiz sayısının ise 6.000.000 (Petrol-İş, 1996: 306) civarında seyrettiğini ileri sürmektedirler. Böylelikle daha çok işçi, daha çok sendikalı varsayımından hareketle, Türk sendikacılığı mevcut sendikalı üye sayısının iki katından daha fazla, yaklaşık 6.000.000'luk sendikalaşabilir bir kaynaktan yoksun kalmaktadır.

İşsizliğin sendikalaşma üzerinde bir başka olumsuzluğu ise, kimi sendikaların yöneticileri tarafından da dile getirilen; bazı işverenlerin işyerlerinde çalıştırdığı, özellikle vasıfsız sendikalı işçileri çeşitli nedenlerle işten çıkarmalarında itici faktör olmasıdır. Türkiye'de yeterince iş güvencesinin olmamasının da verdiği cesaretle bazı işverenlerin basına da zaman zaman yansıdığı gibi, işyerinde çalıştırdığı sendikalı kıdemli işçiyi çıkarıp yerine "*sendikalı olmamak*" kaydıyla asgari ücretten yeni işçi aldıkları görülmektedir (Çelik, 1991: 98). Bu noktada işverenin böyle bir davranış içerisine girmesinde, kuşkusuz işçinin işten çıkarmalara karşı yeterli iş güvencesinden yoksunluğu etkili olduğu kadar, Türkiye'de işten çıkarılan işçinin çok sayıda işsizin bulunması da önemli bir faktördür (Mahiroğulları: 180).

Çalışabilir Nüfusun Özellikleri (2009 Yılı Verilerine Göre);

• Ülkede çalışabilir nüfusun % 72,6'sı erkek nüfustur.
• % 59,9'u lise altı eğitimlidir.
• % 26,6'sı bir yıl ve daha uzun süredir iş aramaktadır.
• İşsizler sıklıkla (% 32,5) "*eş-dost*" vasıtasıyla iş aramaktadır.
• % 90'ı (3.026.000 kişi) daha önce bir işte çalışmıştır.
• Daha önce bir işte çalışmış olan işsizlerin % 45,8'i "*hizmetler*", % 23,9'u "*sanayi*", % 18,6'sı "*inşaat*", % 9,4'ü "*tarım*" sektöründe çalışmış, % 2,3'ü ise 8 yıldan önce işinden ayrılmıştır.
• İşsizlerin % 31,1'ini çalıştığı iş geçici olup işi sona erenler, % 20,6'sını işten çıkarılanlar, % 15,1'ini kendi isteğiyle işten ayrılanlar, % 8,4'ünü işyerini kapatan/iflas edenler, % 7,1'ini ev işleriyle meşgul olanlar, % 8,3'ünü öğrenimine devam eden veya yeni mezun olanlar, % 9,4'ünü ise diğer nedenler oluşturmaktadır.

İstihdam Edilenlerin Özellikleri (2009);

• % 72,3'ü erkek nüfustur.
• % 59,2'si lise altı eğitimlidir.
• % 61,2'si ücretli, maaşlı ve yevmiyeli, % 26,2'si kendi hesabına veya işveren, % 12,6'sı ise ücretsiz aile işçisidir.
• % 58,7'si "*1-9 kişi arası*" çalışanı olan işyerlerinde çalışmaktadır.
• % 2,6'sının ek bir işi vardır.

• %3,3'ü mevcut işini değiştirmek için veya mevcut işine ek olarak bir iş aramaktadır.
• Ücretli olarak çalışanların % 89,8'i sürekli bir işte çalışmaktadır (www.tuik.gov.tr.)

b. Yasal Çerçeve'den Kaynaklanan Faktörler

Yasal çerçeveden kaynaklanan faktörler, çalışanların hepsine örgütlenme hakkının verilmeyişi ile yeterli iş güvencesinin bulunmayışı şeklinde sıralanabilir:

1) Tüm Çalışanların Örgütlenme Hakkının Olmaması:

Günümüzde "*sözleşmeli personel*" ve "*özel güvenlik görevlileri*" yasal olarak örgütlenme hakkından yoksundur.

Sözleşmeli personel, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 4. maddesinde öngörülen istihdam biçimlerinden biridir. Adı geçen kanunda "*Zaruri ve istisnai hallere münhasır olmak üzere özel bir meslek bilgisine ve ihtisasına ihtiyaç gösteren geçici işlerde*" çalıştırılabilecekleri kabul edilen sözleşmeli personel, 1984 yılında yayınlanan 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile, muhtemelen aynı tarihlerde gündeme gelen "*özelleştirmeye*" hazırlık (Dereli, 1993: 24) amacına yönelik olarak KİT'lerde önemli bir istihdam türü (Kutal, 1997-2: 133) haline getirilmiştir.

Kararname yürürlüğe girmeden önce sadece 260 olan sözleşmeli personel sayısı, kararnamenin yürürlüğe girmesiyle 200.000'lere, günümüzde ise, yaklaşık 280.000'lere ulaşmıştır (Mahiroğullar, 2001: 181).

KİT'lerde çalışan sözleşmeli personelin statüsünü düzenleyen 233 ve daha sonra 308 sayılı KHK'lerin Anayasa Mahkemesi'nce bazı maddelerinin iptali üzerine yeni bir biçim alan sözleşmeli personel statüsü, 1992 tarih ve 3771 sayılı Yasa'yla değiştirilen 233 ve 399 sayılı KHK'ler ile son şeklini almış ve adı geçen son

kararnamenin "*Sendikal Faaliyet ve Grev Yasağı*" başlıklı 14. maddesi sözleşmeli personele sendikalaşma hakkı vermemiştir (Özkaplan, 1994: 167-168). Böyle bir uygulama Türk Sendikacılığını önemli bir kaynaktan yoksun bırakmaktadır. Bunun yanında, sendikalara üye olmaları, 22.07.1981 tarih ve 2495 sayılı "*Bazı Kurum ve Kuruluşların Korunması ve Güvenliklerinin Sağlanması Hakkında Kanun"*un 21. maddesi ile yasaklanmış olan '*özel güvenlik görevlileri'*nin istihdamının son yıllarda giderek yaygınlaştığı görülmektedir.

2) Yetersiz İş Güvenliği:

Türkiye'de işten çıkarmaların nedenleri arasında, işletmenin ekonomik problemlerle karşı karşıya kalması, işletmenin ileri teknoloji kullanarak otomasyona geçmesi gibi objektif hususların yanı sıra, işçinin sendikalara üye olması gibi subjektif faktörler de sayılabilir (Avcı, 1992: 389-390). Gerçi İş Kanunu'nun 13.maddesinin son fıkrasında; "*Sendikaya üye olma ve şikâyete başvurma*" nedeniyle işten çıkarılmalara karşı bir "*kötü niyet tazminatı*"ndan, yine 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'nun 31. maddesinin 3. ve 5. fıkralarında "*Sendikal faaliyet ve üyelik*"ten dolayı işten çıkarılmalara karşı işçinin bir yıllık ücretinden az olmamak kaydıyla bir "*tazminat*"tan bahsedilmekte ise de, tüm bu tedbirler haksız feshe karşı işçiye yeterli iş güvencesi sağlamaktan uzaktır. Zira, İş Kanununun 13. maddesinde ve Sendikalar Kanunu'nun 31. maddesinde belirtilen nedenlerle iş akdi fesh edilen işçilerin, mahkemede haklılıkları ispat edilse dahi, bugüne kadar verilen Yargıtay kararlarında tekrar işe iade edildikleri görülmemiştir (Ulucan, 1997: 168). Bu nedenle, Türkiye'de 158 sayılı ILO Sözleşmesi anlamında iş güvencesi, sadece Sendikalar Kanunu'nun 30. maddesi ile '*Sendika Temsilcile*ri'ne tanındığı söylenebilir (Ulucan, 997: 167).

Türk İş Hukuku'nda, yeterli iş güvencesi sağlayamayan bu tip düzenlemeler, özellikle sendika karşıtı küçük işyeri sahibi kimi işverenleri işyerinde çalışan sendikalı veya sendikalı olmak isteyen işçileri çoğu kez kötü niyet tazminatı dahi ödemeden işten çıkarmalarına olanak sağlamaktadır. Zira, Yargıtay'a göre, hizmet

akdinin sendikalı olmaktan dolayı feshedildiğini ileri süren işçi, bu durumu yeterli delillerle kanıtlamakla yükümlüdür. Tanık beyanlarında somut bir olaydan söz edilmiyorsa, yeterli olmayan bu beyanlara dayanılarak tazminat talebi kabul edilemez (Çelik: 308). Dolayısıyla, yeterli iş güvencesinin olmayışı, işverenle işçiler arasında bire bir ilişkilerin kaçınılmaz olduğu özellikle küçük işyerlerinde (Kutal, 1993: 210-211) çalışan işçileri sendikal örgütlenmede cesaretsizleştirmekte, adeta caydırıcı bir unsur olmaktadır. Yetersiz iş güvenliği, sendikalaşma oranlarını olumsuz yönde etkileyen ve sendikal örgütlenme önünde önemli engellerden biridir.

c. Özelleştirme Politikaları

Kamu teşebbüslerinin özelleştirildiği hemen her ülkede, işçi sendikalarının özelleştirme uygulamalarına belirli tepkiler gösterdiği bilinmektedir. Sendikaların özelleştirmeye karşı tepkilerinin ortak paydası, genel olarak özelleştirme sonrası işten çıkarmaların neden olduğu olumsuzluklardır. Bu bağlamda, Türk işçi sendikaları da, .özelleştirmeyi sendikal hareketi zayıflatacak ve işçi çıkarlarına zarar verecek bir girişim olarak görmektedirler (Dereli: 24).

Özelleştirmenin sendikalar üzerindeki olumsuz etkisinin kaçınılmazlığı Türkiye'de sendikal örgütlenmenin kamu kesimi ağırlıklı olmasıyla yakından ilgilidir. Zira kamu kesimi işletmelerinin, pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de sendikaların örgütlenmesi bakımından, özel sektöre göre daha elverişli bir konumda olduğu bilinen bir gerçektir. Her şeyden önce, kamu kesimi işyerlerinin genelde orta ve büyük ölçekli olması gibi bazı yapısal özellikleri, sendikalaşma için olumlu bir atmosfer oluşturmakta, sendikal faaliyetleri kolaylaştırmaktadır (Alper, 1994: 115). Kaldı ki, Türkiye'de sendikaların örgütlenme bakımından ciddi bir güçlükle karşılaşmadan bu kesimdeki işçilerin tamamına yakın bir kısmını örgütleyebilmesi, başka bir ifadeyle, kamu sektöründe sektörel örgütlülük oranının % 90'ları geçmesi, Türk sendikacılığının ağırlıklı olarak kamuya dayalı bir sendikacılık olduğunu göstermektedir (Kutal: 265).

Geçtiğimiz yıllarda özelleştirilen Çitosan, Sümerbank, Teletaş, Aktaş Elektrik, Havaş gibi kurumlarda bir kısım işçilerin işten çıkarıldığı (Petrol-İş, 1996: 263), daha sonra, çıkarılan işçilerin bir kısmının yerine sendikasız ve düşük ücretle yeni işçilerin alındığı, bugün sendikaların özelleştirme ile ilgili eleştiri ve kaygılarının odak noktasını oluşturmaktadır (Türk-metal, 1995: 100). Örneğin Fransız "*Societe des ciment Français*" şirketi tarafından satın alınan 6 çimento fabrikasında % 56.1 oranında, çeşitli Türk şirketlerince alınan 10 çimento fabrikasında da, satıştan kısa bir süre sonra % 40 oranında tensikata gidilmiştir. Bu konuda verilecek örnekler ülkemizde fazlasıyla mevcuttur. Örneğin Oyak Grubu da, TMSF'nin yönetimindeki el konulan bankaların şubelerini ihale yoluyla satın aldığında koyduğu ilk şart, şubelerdeki çalışanların noter aracılığıyla sendika üyeliğinden istifa etmeleridir. Oyak Gurubunun sendikasız çalışan isteğinde bulunmasını; devletin bir kuruluşu olan TMSF'nin pazarlık masasında itiraz dahi etmeden kabullenmesi de ilginç bir anlayış olarak hafızalarımızda yaşamaktadır. Zamanın Basisen yetkilisinin ise söylemi oldukça düşündürücüdür: *"Bizler, siz üyemiz olduğunuz sürece sizlerden aidat alırız. Üyeliğiniz son buluyorsa ve bu gerekçeyle son buluyorsa yine yapacak bir şey yoktur, sizin işsiz kalmanız bizi ilgilendirmez, 'kalan sağlar bizimdir'. Bizler önümüze bakıp yeni üyelerimize kucak açacağız*" Bu sendikalaşma mantığının yaygın olarak egemen olduğu finans sektöründe sırasıyla yaşanan 1999-2000 ve 2001 krizleriyle birlikte tahminen 175.000 civarında olan çalışan sayısı, 70.000-75.000 kadar azalarak, 100.000'e gerilemiştir. Kalanlara da aba altından sopa gösterilerek, sendikal örgütlenmeleri engellenmiş ya da etkisizleştirilmiştir.

Blok satış yoluyla özelleştirilen 22 adet çimento fabrikasında, özelleştirme öncesi toplam 6.442 işçi istihdam edilirken, özelleştirme sonrası yaklaşık % 50 tensikata gidilerek bu sayı 1997 itibarıyla 3.456'ya düşmüştür. EBK'ya ait on ildeki işletmelerde özelleştirme öncesi 817 kişi çalışırken özelleştirme sonrası aynı işyerinde 1997 itibarıyla 443 kişi çalışmaktadır. Özelleştirme öncesi ve sonrası istihdam rakamları, ORÜS'te 1.305'ten 444'e, Sümerbank'ta 3.406'dan 2.204'e gerilemiştir (BAŞBAKANLIK ÖİB, 1998). Türkiye genelinde özelleştirilen

işletmelerde ortalama sendikalaşma oranı, % 90'lardan, % 36'lara gerilemiştir (Petrol-İş, 1996: 264).

d. Sendikasızlaştırma Politikalarından Kaynaklanan Unsurlar

Sendikasızlaştırma: Yasal düzenlemeler ve işverenlerin tutumlarına bağlı olarak sendikalaşma hakkının kullanılmasının engellenmesi, başka bir ifade ile sendikaların üye sayısının azaltılması. Sendikasızlaştırma olgusu, verdiğimiz tanımdan da anlaşılacağı üzere, başlıca iki faktörün, mevcut yasal düzenlemeler veya işverenlerin sendikalaşmaya karşı olumsuz tutumlarının bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Türkiye'de özellikle 50 kişinin altında işçi çalıştıran işyerlerinin hemen hemen sendikacılık ve toplu pazarlık sürecinin dışında kalmaya özen gösterdikleri, bu tip küçük ölçekli işletme işverenlerinin genelde çeşitli bahanelerle işyerlerinde çalışan sendikalı işçileri işten çıkardıkları, yeni alacakları işçinin sendikasız işçi olmasına özen gösterdikleri, stajyer öğrenci istihdamına ağırlık verdikleri bilinmektedir (Ekin, 1995-2: 25-26). Sonuçta, endüstri ilişkileri sisteminin dışında kalmayı amaçlayan kimi işverenlerin bu tip uygulamaları sendikasızlaştırma taktiklerinden başka bir şey değildir.

Sendikasızlaştırmanın bir başka modeli, son yıllarda yabancı sermayeli şirketlerde görülmektedir. Bu şirketlerin bir kısmı, sendika karşıtı tutum izleyerek, benimsedikleri "*sendikasız yönetim modeli*" çerçevesinde firmalarında sendikalı işçi çalıştırmamaktadırlar. Türkiye'de faaliyet gösteren bu tip şirketlere DUSA, SHELL ve TOYOTASA örnek gösterilebilir (Şenkal, 1999: 285-286).

Sendikasızlaştırma politikaları, Türkiye'de aşağıdaki uygulamalarla yaygınlık kazanmıştır:

1) Kapsam Dışı Personel Uygulamaları

kapsam dışı personel uygulaması, Türkiye'de 1980-1983 yılları arasında olağanüstü hal döneminde Yüksek Hakem Kurulu'nun sonuçlandırdığı toplu iş sözleşmelerinde, nitelikli işgücünün kapsam dışı bırakılmasıyla güncellik kazanmıştır. YHK'nın başlattığı bu uygulama, 1983 sonrasında da giderek artan bir oranda devam ettirilmiştir.

Kapsam dışı personel kavramı, toplu iş sözleşmesi tarafından karşılıklı anlaşma sonucunda sendika üyesi olsun veya olmasın TİS rejimi dışında bırakılan kişileri ifade etmektedir (Subaşı, 1998: 170).

Kapsam dışı personelin sendikalara üye olmasında yasal bir engel yoktur. Ne var ki, işveren tarafından, nitelikli işçilere, başka bir ifadeyle "*işletme seçkinleri*" (Can, 1994: 10) olarak nitelendirilen kapsam dışı personele nispeten yüksek ücret verilerek toplu sözleşme kapsamının dışında tutulması elbette ki işçinin sendikalara üye olma eğilimini önemli ölçüde azaltan bir unsur olmaktadır. Zira işçinin sendika aracılığı ile elde edebileceğini umduğu "*ücret artışı*" beklentisi, kapsam dışı personel uygulamasında sendikaya gerek kalmadan doğrudan işveren tarafından karşılanmaktadır. Bu nedenle, böyle bir sonuç, genel olarak kapsam dışı personeli sendikal örgütlenme dışı tutmaktadır. Başka bir deyişle, toplu sözleşmelerden yararlanmamaları Yargıtay kararlarıyla da onaylanan kapsam dışı işçiler, kendilerine genellikle toplu sözleşmenin üzerinde yarar sağlanması karşısında sendikalara üye olma gereği duymayacaklar, dolayısıyla sendikaların potansiyel üye tabanlarının daralmasına neden olacaklardır.

Kapsam dışı personel uygulamasıyla ilgili olarak metal işkolunda yapılan bir araştırmaya göre 1994'te MESS'e bağlı 50 işyerindeki 10.744 işçiden % 26.3'ü kapsam dışıdır (Birleşik Metal-İş, 1995: 58). Petrol-İş'in örgütlü olduğu işyerlerinde 1994 yılı itibarıyla % 12.8 olan kapsam dışı personel oranı 1997'de % 17.4'e ulaşmıştır (Petrol-İş, 1996: 546). Kapsam dışı personel sayısının giderek artması, işyerlerinde sendikaların toplu sözleşme yetkisi alabilmeleri açısından sorun olabildiği gibi, Türkiye genelinde % 15'lere varan oranda sendikaları üye kaynağından yoksun bırakmaktadır.

2) Alt İşveren (Taşeron) Uygulamaları

İşyerlerindeki işlerin bir kısmının uzmanlık gerektirmesi, asıl işveren tarafından yapılmasının teknik ve ekonomik güçlük doğurması, sonuçta 1475 sayılı İş Kanunu'nun 1. maddesinin son fıkrasında genel çerçevesi çizilen alt işveren uygulamalarını ve günümüzde alt işverenlerden kaynaklanan sorunları gündeme getirmiştir (Kutal, 1992: 220).

Bütün dünyada işverenlerin "*sendikasızlaştırma*" yöntemi olarak uyguladıkları, işin bölünerek alt işverenler (taşeronlar) eliyle yürütülmesi yolu (Belediye-İş, 1995: 87), Türkiye'de de son yıllarda yaygınlık kazanmakta ve özellikle toplu iş ilişkilerinde bir takım sorunlara neden olduğu görülmektedir (Çelik, 1993: 163). Uygulamada, bazı işverenlerin işi bölümlere ayırarak, bir takım işleri alt işveren aracılığıyla gördürdükleri, bazen de bütün işi bu yolla dağıtarak kendilerinin hiç işçi çalıştırmadıkları dikkat çekmektedir (Taşkent, 1996: 27).

Taşeron işçisi, Türkiye gerçeğinde "*ucuz ve sendikasız işçi*" anlamına gelmektedir taşeron işçilerin sendikasızlaşmalarında yasal bir engel olmamakla birlikte, hatta Yargıtay'ın sendikalı olmaları yönünde olumlu kararlarına rağmen, taşeron işçilerin genel olarak kısa süreli istihdam edilmeleri, kimi işverenlerin baskısı yüzünden işlerini kaybetme korkusuyla sendikalaşamadıkları bilinmektedir.

1993 yılında yapılan bir araştırmaya göre, inşaat sektöründe taşeronlara iş yaptırma eğilimi hızla artmakta, bu sektördeki işlerin yaklaşık % 80'i taşeronlara devredilmektedir (Türk-İş, 1993: 2). Yine taşeronlaştırma yerel yönetimlerce özellikle belediye hizmetlerinde yoğun bir şekilde uygulanmaktadır (Belediye-İş: 87). Taşeron işçisi kamu kesiminde % 17.1, özel kesimde % 7.9 oranındadır. Taşeron işçilerin tamamına yakını sendikasız olarak çalışmaktadır. Türkiye'de alt işveren uygulamaları yasaya karşı hileye dönüşmekte ve sendikasızlaştırmayı hızlandırmaktadır.

3) Çırak ve Stajyer İşçi Çalıştırılması

3308 sayılı Kanunda tanımı yapılan çıraklar, 1475 sayılı İş Kanun'u hükümlerinin dışında tutulmaktadır. Dolayısıyla çıraklar ve stajyer olarak çalışan meslek lisesi öğrencileri işçi niteliği taşımamaktadır. İşçi niteliği taşıyan 16 yaşındaki çalışanlar sendikaya üye olabildikleri halde, çıraklar 19 yaşına girene kadar bu haktan yoksun bırakılmıştır.

Çırakların sosyal güvenliği ile ilgili olarak 506 sayılı sosyal sigortalar Kanunu'nun 3. maddesi gereğince, özel kanunla tanımı ve nitelikleri belirtilen çıraklar hakkında analık, malullük, yaşlılık ve ölüm sigortalarının uygulanamayacağı hüküm altına alınmıştır. Diğer taraftan 3308 sayılı Kanun'un 25. maddesi işverenlere çalıştırdıkları gerek stajyer gerekse çıraklar için yaşlarına uygun asgari ücretin % 30'una kadar ücret ödeme imkanı vermektedir. Bu nedenlerle, kimi işverenler işyerlerinde stajyer ve çırak çalıştırarak, hem daha az ücret ödemekte, kıdem tazminatı ve bir takım sigorta fonlarını ödemekten kurtulmakta, hem de işyerinde sendikaları etkisiz kılmak için bu yola başvurabilmektedir.

4) Esnek Çalışma

1980 sonrası, bütün sanayileşmiş ülkelerde giderek uygulama alanı bulan kısmî süreli (part-time) ve esnek (flexible) çalışma şekillerinin Türkiye'de de, özellikle 1990 sonrasında bazı sektörlerde uygulandığı görülmektedir.

Esnek çalışma ile üretimde esneklik sağlanması, emek maliyetini düşürerek uluslar arası alanda rekabet şansının arttırılması amaçlanmıştır. Bu tip çalışmanın en belirgin özelliği, işçiyi işyerinden uzaklaştırarak iş piyasasını segmentasyona uğratması (Şenkal, 1999: 302), geleneksel işçi-işveren ilişkisini, çalışma yeri ve süresini önemli ölçüde değiştirmesidir (Aykaç, 1996: 118-119).

Türkiye'de esnek çalışmanın bir türü olan "*evde çalışma*", fason olarak "*eve iş verme*" özellikle konfeksiyon ve tekstil sanayisinde giderek yaygınlaşmaktadır. Türkiye'de mevcut yasalar ve sendikal yapı esnek ve kısmî süreli çalışmaya uygun olmadığı için, günün veya haftanın belirli saatlerinde çalışan ya da işyerine hiç gitmeden kendi evinde çalışan işçilerin sendikalaşma eğilimlerinin diğer işçilere göre zayıf olduğu bilinmektedir. Böyle bir durumun sendikalaşmayı olumsuz etkilemesi gayet doğaldır.

Ülkemizde sendikalaşmayı olumsuz yönde etkileyen gerek yapısal, gerekse yasal etkenler zamanla ortadan kalktığında, tüm çalışanlara sendikalaşma hakkı verildiğinde, sendikal özgürlükleri korumaya yönelik gerçek anlamda bir istihdam güvencesi sağlandığında, özellikle kayıt dışı istihdam kayıt altına alındığında kuşkusuz sendikalı işçi sayısı daha yüksek rakamlara ulaşacaktır.

Ancak, bilgi çağına geçiş süreciyle gerçekleşen ileri düzeyde teknolojik gelişmeler, yeniden rağbet gören neo-liberal politikalar, uluslararası rekabeti kamçılayan küreselleşme süreci gibi unsurlar, 1980 sonrasında sanayileşmesini tamamlamış ülkelerde sendikacılığa giderek güç kaybettirdiği, bir anlamda sendikaları etkisiz kılmaya yönelik "*sendikasız endüstri ilişkileri*", "*insan kaynakları yönetimi*" gibi modellerin gündeme geldiği göz önüne alınırsa, bu evrensel boyutlu

"*değişim*" faktörlerinin, sanayileşme düzeylerindeki artışa ve ekonomilerinin dışa açılmalarına paralel olarak zamanla gelişmekte olan ülke sendikacılığını da olumsuz yönde etkileyeceği olası görülmektedir.

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'de, 1980 sonrasında ekonomide ithal ikameci politikalar yerine liberal dış ticaret anlayışının benimsenmesi, Gümrük Birliği ve Avrupa Birliği'ne katılma gibi ekonomik entegrasyon çabaları, işveren olarak devleti ekonomik sahadan mümkün olduğu ölçüde çekebilmek amacıyla hızlı bir özelleştirme faaliyeti içine girmesi ve bunu kararlılıkla devam ettirmesi, daha şimdiden küreselleşme sürecinin kamçıladığı esnek çalışma biçimlerinin bazı sektörlerde yaygınlık kazanma eğilimini göstermesi gibi etkenler, eğer sendikalarca yeni çalışma stratejileri geliştirilemez, üyelere sunulan hizmetler çeşitlendirilemezse, bir süre sonra, resmi istatistiklerde kararlılık gösteren sendikalaşma oranlarını olumsuz yönde etkilemesi kaçınılmazdır.

IV. BÖLÜM

A. SİYASAL ANLAMDA SENDİKAL GELİŞMELER

Ülkemizde sendikacılığın bir hareketin değil, bir örgütlenmenin öyküsü olarak ifade etmek yerinde olacaktır. Toplumsal dinamiklerden çok, üst yapıdaki ivmelerle belirlenen tüm toplumsal değişimlerde olduğu gibi, sendikal hakların kazanılmasında da işçi sınıfının önemli bir rolünün olduğunu söylemek doğru olmaz. Uzun yıllar, kamu kesiminde var olan ve belirli haklar kazanmanın karşılığında devletle uzlaşan sendikacılık, ancak özel kesimde örgütlenip güçlenmesiyle sınıf bilinci ve farklı bir sendikacılık arayışına girmiştir.

Kamu kesimindeki sendikal gelişme ve bazı hakların kolay elde edilmesi sendikacılığa bir takım zaaflar getirmiştir. Toplumda her şeyden önce dar kapsamlı ve üyeleri adına mücadele veren bir sendikacılık var olmuş; sendikalar tüm ücretli çalışanlar adına bir rol üstlenmekten, işçi sınıfı adına konuşsalar da bu sınıfı temsil etmekten uzak kalmışlardır. Bu nedenle sendikacılığımız bir "*çıkar örgütlenmesi*" halini almıştır. Günümüzde sadece ücret pazarlığı yapmakla suçlanan sendikacılığın daha önemli eksikliğini, üyeler adına ücret pazarlığı yapmasında değil, fakat bunu yaparken işgücü piyasasında yer alanlar arasındaki farklılıkları daha da arttıran bir sendikacılık anlayışını sürdürmesinde veya buna pek önem vermemesinde aramak daha doğru görünmektedir. Bu farklılık hem sınıfsal gücü azaltmış, hem de uzun vadede ve değişen koşullar karşısında (1980'li yıllar gibi) elde edilen kazanımların tehlikeye girmesine yol açmıştır. Sadece üyeleri üzerinde odaklanmaları, sendikaların diğer çalışan gruplar üzerindeki etkisini de azaltan bir unsurdur.

Sınıf bilincinin olabildiğince az öne çıktığı bir sendikal örgütlenme ne kadar doğruysa, Türkiye'de yapılan ve yapılmaya çalışılan mücadele de o kadar gerçekçidir. Ülke genelinde sendikacılık âdetten yapılmakta, usulen işlemektedir. Burada belirleyici olan uluslararası ilişkiler ile dünya geneline hakim olan sendikal

anlayıştır. Günümüzde sürekli artan bir ivmeyle birlikte globalleşen ilişkiler, bu yöndeki çalışmaları yönlendirmekte, şekillenip benimsenmesine yol açmaktadır.

Ekonomik anlamdaki bağımlılık düşünsel ve örgütsel bağımlılığı da beraberinde getirmekte; ekonomizm denen örgütsel zaaf, bir hastalıktan öte sistemin kendisi olabilmektedir. Bağımlı yapılar bazı gerçekleri örtbas ederken, kitlelerin uyuşmuş bir şekilde, sendikal bilinci yaşatan ama sınıf bilincinden bihaber, bir yaşam kurmalarını sağlamaktadır. Örgütlenmelerini tamamlayıp bir güç haline gelen sendikalar bölge ve ülke bazında boş vermişliği ve neme lazımcılığı ülkemizde tarih boyunca doyasıya yaşamışlardır. "*Ben yaptım oldu. Sen de yap*" düşüncesi her zaman sınıf bilincinin ve kitlesel bir güç olabilmenin önüne geçmiş; "*birlikte hareket edelim*" düşüncesi, belirli günler ve haftaları kutlamaktan öte gidememiştir. Aynı coğrafyada bulunan bir kesim çalışan daima kışı yaşarken, bir başka grubun her zaman yazı görüyor olmasından, ne bölge insanının, ne de bu konuya kafa yoran kesimlerin rahatsızlık duymaması, aslında ülkenin geldiği ve geçirdiği yolu ifade eden acı bir gerçektir.

Aslında bir bakıma toplumda var olan insani değerlerin sorgulanmasını gerektiren bu zaafın; kanıksanan bir yaşam biçimi haline gelmesidir ki hepimizi, tüm toplumu boş vermişliğe ve çaresizliğe itmektedir. Bencillik, egoizm ve beraberinde gelişen gelecek endişesi gibi bireysel hastalıklar öne çıkarak ne milli duyguların, ne de ulusal çıkarların bu toplumsal zaafımızı engellemesini sağlar. Kişisel hastalılarımızın toplumu ilgilendiren ve zamanla onu hapseden sıkıntılar olarak ortaya çıkarması sonucudur ki; ideolojiler ve siyasal yapılanmalar bertaraf edilebilmektedir. Çağdaş Batı medeniyetini temsil eden başta ABD olmak üzere, kapitalist devletlerin uzun yıllar boyunca gelişmekte olan ülkelere ihraç ettiği düşünsel hastalıklar günümüzde o ülkelerin birer parçası haline gelmiştir. Çocukluğumuzun tek kanallı televizyonunda hepimizin izlediği Doris Day filmleri ile benimsetilen mutlu çekirdek aile anlayışı, tek sorunları gezmek, eğlenmek ve tüketmek olan insan figürünün tüm dünyaya yayılmasına, benimsenmesine yol açmıştır. Bireysel açmazlarımızın sebep olduğu sosyal fenomenlerin, toplumsal bir hastalığa dönüşmesinin zamandan başka bir şeye ihtiyacının olmadığını, ülke olarak

yaşadığımız süreç bizlere göstermiştir. Dışarıya açıldığımız, dünya ile entegre olduğumuz oranda, zaaflarımızın esiri olmakta, onları sahiplenmekteyiz.

Sendikal parçalanma ve ideolojik bölünme de, toplu pazarlık mücadelesini fazla etkilemese de, işçi sınıfı adına siyasal bir etkinlik kazanılmasını önleyen bir faktör olmuştur. Kendi aralarındaki mücadeleler sonucu, farklı politikaların ortaya çıkıp benimsenmesiyle sendikalar, asıl hedefleri gözden kaçırmışlar ya da önlerine böyle bir hedef koymaktan uzak kalmışlardır. Siyasal yasaklar, partiler üstü politika, işçi sınıfının siyasete el koyması derken, ne etkin bir baskı grubu olunabilmiş, ne de siyasal partilerle sürekli ve etkin bir siyasal işbirliği yapılabilmiştir. Bu konuda bir uçtan diğer uca savrulan, ya etkisizleşen ya da radikalleşen politikalar içinde sınıfsal etkinlik de kullanılmamıştır (Koray, 1994: 158).

1.1 Çok Partili Hayata Geçiş Sonrası İşçi Hareketi:

Türk demokrasi tarihinde ciddi bir dönüm noktası olarak kabul edilen 1946 Cemiyetler Kanunu'ndaki değişmeler ve cemiyet kurmakta önceden izin almanın kaldırılması, yani cemiyet kurma hürriyetinin tanınması, tek parti iktidarına karşı her türlü muhalefete meşruiyet kazanma yolunu açmıştır.

1947 yılında çıkan "*İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkındaki Yasa"*, sendikalara her ne kadar siyaset yapma yasağı koymuş olsa bile, 1946 ile başlayan yeni dönemde iktidar ve muhalefet partileri, sendikaları kendi siyasi çizgilerine çekebilmek için var güçleriyle çalışmışlardır. Oysa aynı iktidar ve muhalefet partileri söz konusu siyasetle uğraşma yasağının kabul edilmesinde birlikte hareket etmişlerdir. Bu durum, cumhuriyet döneminde sendika- parti ilişkilerinde halen devam eden, ilginç bir etkileşimi ortaya koyar.

1947 yılında sendikaların yapamayacakları işlerin en önemlileri şunlardır:

1- Siyasetle uğraşmak,

2- Siyasi partilere alet olmak,

3- Milli menfaatlere aykırı hareket etmek,

4- Beynelmilel amaçlar gütmek,

5- Grev yapmak,

6- Ticari amaçlar güden tesisler işletmek.

Bu yasaklardan biri yapıldığı takdirde, soruşturmanın ve yargılamanın her aşamasında sendika faaliyetleri yasaklanabilecek, savcı, yargıç veya mahkemeden kapatma kararı istenebilecekti (Sülker: 34).

1949'da bir sendika başkanı (İhsan Altınel) ve o sendikanın genel kurulunda grev hakkı isteme yönünde konuşan diğer sendikacıların konuşmaları "*siyaset yapmak*" sayıldı ve Hür Mensucat İşçileri Sendikası kapatıldı. Bu kez, CHP'ye karşı grev hakkını savunan DP, kapatılan sendikanın başkanını (İhsan Altınel'i) İstanbul milletvekili olarak 1950 seçimlerinde meclise soktu (Sülker: 37).

Çok partili dönemin hemen başından itibaren, işçilerin büyük kesiminin CHP iktidarına karşı DP'nin yanında yer alması ve yine bu dönemde sendikalaşma oranındaki artışlar (Sülker: 59), işçi sorunlarına ve işçi hareketine karşı ilgiyi artırmaya başlamıştır. İktidar ve muhalefet partileri işçiyi kendi yanlarına çekmek için büyük çaba harcamışlardır. Özellikle DP'nin işçilere yönelik vermeyi vaad ettiği haklar (grev hakkı gibi) DP'nin 1950 seçimlerini kazanmasında etkili olmuştur (Talas: 25).

1950 seçimleri öncesinde DP programında işçi hareketi ile ilgili görüşlerini açıklıyor ve grevi bir hak olarak kabul ettiklerini, ancak grevlerin siyasi yönünün bulunmaması gerektiğini belirtiyordu. Parti programının umumi prensipler bölümünün 7. maddesi şöyleydi: "…*Her türlü siyasi teir ve maksatlar dışında kalmaları şartıyla, işçi sendikalarına grev hakkının tanınması fikrindeyiz*" (Işıklı-VII,1983: 1929). CHP'nin ise, çok partili dönemde işçi hareketlerine karşı biraz daha pragmatist yaklaşımının yanı sıra, kendi siyasi çizgisinde ve güdümünde bir işçi hareketi oluşturarak, kendi siyasi amaçlarına hizmet edecek bir işçi kesimi yaratma fikrini koruduğu görülür (Mumcuoğlu, 1979: 149).

Yine o dönemde, CHP'nin önde gelen kurmaylarından Esat Tekeli kamuoyuna açıkladığı sendikacılık anlayışları konusunda Çalışma Dergisi'nin 1946 Nisan sayısında şunları söylüyordu: "*Sendikalizm umumi olarak parlamentolarla, siyasi partilerle ilgilenmez. İhtilalci sendikalizm, sınıf mücadelesini maksat edinen bir harekettir. Fakat sendikalizm, daha yaygın olan, 'ıslahatçı' şeklinde ihtiyatlı ve itidalcidir. Bu itidalin en iyi örneğini de İsviçre sendikalizmi vermektedir…Bu memleketin sendika birliği, sınıf mücadelesini kaldırmaktan başka, çatışan menfaatleri uzlaştırmasını ve zümre menfaatleri üstünde kamu menfaatini sağlamayı da biliyor*" (Yazıcı: 115).

1946 sonrası sendikacılık hareketinin canlanmasına, ilgili yasal düzenlemeler kadar, Türkiye'nin o yıllarda içinde bulunduğu büyük sanayileşme hamlesinin de etkisinin olduğu söylenebilir. Özellikle 1950- 1960 DP iktidarı dönemi; sanayileşme çabalarının artığı, istihdamın genişlediği, şehirleşmenin hızlandığı bir dönem olarak bilinir. Esasen Türkiye'de bir süreç olarak "*Sendikacılık hareketi, doğal olarak sanayileşme ve şehirleşme hareketine koşut olarak gelişmektedir*" (Talas, 1970: 161).

1946 çok partili döneme geçiş ile başlayan ve 1960 ihtilâline kadar sürecek dönemde Türkiye'de "*siyasi manevra*" tipi sendikal faaliyetler gelişmeye başlamış, özellikle DP'ye yakın olmaktan yararlanan sendikalar "*siyasi desteğe*" karşı "*ekonomik taviz*" koparmak suretiyle mevcudiyetini devam ettirmişlerdir (Dereli, 1975: 299).

Sanayileşme ve kalkınma çabalarının hızlandığı bu dönemde sendikalaşma düzeyi bakımından ortaya çıkan gelişmeler, Çalışma Bakanlığı verilerine dayanarak aşağıya çıkartılmıştır:

Tablo: 20 1948- 1960 Yılları Arasında İşçilerin Sendikalaşma Düzeyleri

Yıllar	İşçi sayısı	Sendikalı İşçi Sayısı	Sendikalaşma Oranı	Sendika Sayısı	Federasyon ya da Birlik
1948	325.463	52.000	15.8	73	1
1949	344.914	72.000	20.9	77	2
1950	373.961	78.000	20.9	88	3
1951	427.364	110.000	25.7	137	8
1952	488.505	130.000	26.6	248	16*
1953	556.535	140.000	25.15	275	28
1954	583.252	180.387	30.9	323	17
1955	604.295	189.595	31.4	363	23
1956	645.321	205.155	32.4	376	27
1957	685.827	244.853	35.7	383	26
1958	707.206	262.591	37.1	394	18
1959	754.875	280.786	37.2	417	18
1960	824.881	282.967	34.3	432	21

Kaynak: (Cahit Talas, S. Dilik, A. Işıklı, 1965: 96).

* 1952 yılından itibaren Türk-İş'in kurulması ile bir konfederasyon teşekkül etmiştir.

1950 öncesi Türk İşçi Hareketi, CHP'yi destekleyen "*İstanbul İşçi Sendikaları Birliği*" (İ.İ.S.B.) ve DP'yi destekleyen işçi sendikaları olarak ikiye bölünmüş durumdaydı. DP'yi destekleyen sendikalar bir süre sonra 5 Mart 1950'de seçimden hemen önce "*Hür İşçi Sendikaları Birliği*" (H.İ.S.B.)'ni kurdular (Yazıcı: 118).

1950 seçimleri öncesinde İ.İ.S.B. grev hakkı aleyhinde tavır alırken, H.İ.S.B. grev hakkını savundu. 1950 seçimlerinin DP'yi iktidara getirmesi, İ.İ.S.B.'ne güç ve prestij kaybettirirken, Hür Birliği güçlendirdi. Seçimlerden sonra oluşan atmosferde İ.İ.S.B., Hür Birliğe birleşme teklif etti. Çeşitli tartışma ve müzakerelerden sonra, "*İstanbul İşçi Sendikaları Birliği*" adı üzerinde anlaşma sağlanarak, Türk İşçi

Hareketi'nin birleşmesi gerçekleşti. Bu birleşme, Türk Sendikacılık Hareketi açısından Konfederasyona giden önemli bir adımdır (Sülker, 1969: 66).

Sanayileşme ve ticari hayatın güçlü olduğu şehir ve bölgelerde işçi hareketlerinin güçlendiği öteden beri bilinmektedir. Bu sebepten dolayı, İstanbul ve çevresi dışında kalan taşra bölgelerinde işçi hareketi fazla gelişmedi. Ancak çok partili hayata geçişten itibaren bir canlanmanın olduğu, taşra şehirlerinde özellikle 1950'den sonra kurulmuş ya da kurulan işkolu sendikaları bölge sendika birliklerine dönüşmeye başladılar (Örneğin, Diyarbakır İşçi sendikaları Birliği, Bursa İşçi Sendikaları Birliği gibi). 1950 sonrasında, bir diğer önemli gelişme, iş kolu federasyonlarının kurulmaya başlanması olmuştur. Bu dönemde kurulan iş kolu federasyonları olarak TOLEYİS, T.İ.F., TEKSİF, DENİZ-İŞ, GENEL SENDİKA, DYF-İŞ; ŞEKER-İŞ önemli görevler yüklenmişlerdir (Sülker, 2004: 191-225).

1950'lerden sonra, Türkiye'yi ziyaret eden ABD'li sendikacılık uzmanlarının, Türk işçi hareketlerinin bir konfederasyon oluşturmasının ve bu konfederasyon ile "*Hür Dünya İşçileri Konfederasyonu*"na üye olunmasının çok faydalı olacağı yönündeki telkinleri etkili olmaya başlamıştır. Esasında bir konfederasyon teşekkül ettirme fikri, 1948'den itibaren İ.İ.S.B.'nce diğer sendika birliklerine çeşitli defalar teklif olarak götürülmüştür (Yazıcı: 119).

Yeni bir konfederasyon ve işçi hareketlerini bir çatı altında toplama düşüncesi, 31 Temmuz 1952'de Toleyis Sendikası, İzmir İşçi Sendikaları Birliği, Çukurova İşçi Sendikaları Birliği, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, Eskişehir-Sakarya Bölge İşçi Sendikaları Federasyonu, Tarsus Akdeniz Bölgesi, İşçi Sendikaları Birliği ve Zonguldak Maden İşçileri Sendikası'nın birleşmeleri sonucu "*Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu*" (TÜRK-İŞ)'in kurulmasıyla somut bir örgütlenmeye dönüşüyordu. TÜRK-İŞ'in kurulması Türk İşçi Hareketi için önemli bir dönüm noktasıydı (Sülker, 2004: 249).

Türk-İş'in ilk genel sekreterlerinden olan sendikacı Şaban Yıldız, verdiği bir demeçte Türk-İş'i şöyle ifade ediyordu: "*Mevcut kanun ve nizamlar çerçevesi içinde,*

milliyetçi bir teşekkül vasfını kaybetmeden, siyasi partilerle, hükümet karşısında mutlak istiklalini muhafaza edecek olan Türk-İş, memleketimizin sosyal tarihinde bir merhale olacaktır" (Sülker, 1969: 81). Türk-İş bu temel özellikleri yanında, iş hayatı ile ilgili önemli meseleleri çözmeyi, demokratik hakları korumayı ve yeni haklar sağlamayı temel amaçları içerisinde saymaktadır.

Türk-İş kurulduktan sonra uluslararası birleşmelere yönelmiş ve bu yönde girişimlerde bulunmuştur. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak 1953'te Türk-İş'in "*Uluslar arası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu"*na girme kararı aldığı görülür (Sülker, 2004: 256). DP'nin izin vermemesi ile bu konfederasyona hemen üye olamayan Türk-İş, bu isteğini 1960'dan sonra gerçekleştirecek, uluslararası birleşmelerde yer alınıp alınmaması tartışmalarına son verecektir.

Türk-İş katılımlarla büyümüştür. 1 Haziran 1954 tarihinde Türk-İş'e katılan sendika, birlik, federasyon sayısı 18'i, bu birliklere üye işçi sayısı yaklaşık olarak 150 bine ulaşmıştı (Sülker, 1987: 210).

Türk sendikacılık hareketinin I. Safhası olarak kabul edilen 1946- 1960 döneminde sendikacılık, meşru olarak tanınmış olmasına rağmen, Batılı anlamda varlığını ortaya koyacak bir içeriğe sahip olamamıştır. Türk işçi hareketinin emekleme çağı olarak değerlendirilebilecek koalisyon hakkının kullanılamadığı, grev hakkının bulunmadığı ya da kazanılamadığı bu dönemde sendikacılık, kişisel ilişkilerden öte gidememiştir (Tuna, 1969: 255).

1950- 1960 yılları, Türkiye'de altyapı çalışmalarının ve sanayileşme bakımından en köklü atılımların gerçekleştirildiği yıllar olarak öne çıkmaktadır. Bu dönem, diğer taraftan Türkiye'de çok partili döneme geçiş ve demokratikleşme yönündeki gelişmeleri de içermektedir. Ayrıca, işçi kitlelerinin genel çalışan kesim içerisinde nisbi ağırlığının artışının da görüldüğü bir dönemdir.

DP dönemi (1950-1960), sanayileşme çabaları bakımından Türk sosyo-kültürel yaşamında çok hızlı bir değişim sürecini başlatmıştır. Kırlardan büyük şehirlere hızlı göç, gecekondulaşma, sanayileşme düzeyini aşan şehirleşme hızı,

yüzyıllarca mahalli özellik gösteren Türk sosyo-kültürel sisteminde çok önemli değişikliklerin başlamasına kaynaklık etmiştir. Bu değişim modernleşme kurumları ile geleneksel kurumlar arasında belirginleşen örtüşme ve çatışma süreçlerini hızlandırmıştır. 1960 İhtilâli, bir bakıma bu çatışmaya, asker-sivil bürokrasi cephesinden bir müdahale anlamına gelir.

2.1. 1960 Sonrası Oluşturulan yeni Düzen:

Türkiye'de 1960 sonrası yaşanan özellikle sosyal değişimlerin temel kaynağı 1961 anayasası ile başlatılan süreçtir. Bu anayasa ile oluşturulan dinamikler, başta çalışma hayatına ilişkin kanunlar yoluyla yapılan yeni düzenlemelerle Türk işçi hareketi için verilen yeni haklar, Türk İşçi Sendikacılığının düşünsel ve uygulama alanlarında gelişimini fazlasıyla etkilemiştir.

a. İşçi Hareketi İçin Yeni Bir Dönem:

Türk işçi hareketinin gelişimi bakımından, DP döneminin bir anlamda hazırlık dönemi olduğu söylenebilir. Tek parti döneminde, tek parti iktidarının kendi güdümünde bir işçi hareketi yaratma isteğine karşı gelişen muhalefetin DP'yi tutması ile başlayan süreç; bir anlamda işçi hareketinin daha doğmadan siyasi bloklaşmalara karşı dayanıksız bir konuma düşmesini getirmiştir. Türk-İş'in kurulması ve devamındaki gelişmeler, bu yargıyı doğrular nitelikteki gelişmelerdir. Zayıf olan yapılanmalar, geleceklerinden endişe ettikleri oranda, kendilerinden daha güçlü bir örgütün desteğini ararlar. Yaşamak ve var olabilmek endişesi birey kadar, örgütleri de korkutup, endişelendiren bir duygudur. Kitleler ideolojik bir kimliğe sahip olamadıkları sürece bu yöndeki değişim ve gelişim kaçınılmazdır.

Bu olumlu gelişmelere rağmen, Türk İşçi Hareketinin 1960'a kadar ufak çaplı gelişmeler dışında gelişip ivme kazanamadığı söylenebilir. Türk sendikacılık hareketinin Batılı anlamda kurumsallaşmaya 1960 sonrası başladığı söylenebilir

(Tuna: 255). I. Meşrutiyetin ilanından 1960'a kadar geçen süreçte Türk İşçi Hareketi uzun bir emekleme dönemi yaşanmış; ülkedeki yetersiz sanayileşme ve şehirleşme sürecine bağlı olarak yeterli miktarda bir gelişme gösterememiştir.

b. Yeni Anayasal Düzen:

Üzerinde pek çok spekülatif değerlendirmeler yapılsa da 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ülkeyi uzun yıllar yönetmiş olan bürokrasinin, 10 yıllık bir aradan sonra iktidarı tekrar geri almasıdır. Türkiye'de bu çerçevede, bir yandan ülkenin kendine özgü şartlarının bürokrasiyi "*devletin sahibi*" konumuna yükseltmesi, öte yandan toplumdaki değişik sınıfların kendilerini ifade edebilme çabalarıyla gelişen demokratikleşme süreci, karşılıklı zıtlaşma ve çelişme içerisinde bir tür düalizmi ve Türk demokrasi tarihi bakımından önemli bir açmazı ifade eder. Bu zıtlaşma ortamında, 27 Mayıs İhtilâli ile işbaşına gelenler, yeniden Tanzimat'tan beri yapmaya çalıştıkları toplumu kendi doğal gelişimine bırakmak yerine, kendi istekleri doğrultusunda bir toplum yaratma çabası içerisine girmişlerdir (Mumcuoğlu: 155-156).

Tüm bunlara rağmen, 1961 Anayasası'nın hayata geçmesinde etkili olan bürokratların Batılı karakterleri (demokratik anlayışları) ağır basan bir anayasayı yürürlüğe koyduğu kabul edilmektedir. Yeni anayasa ile, sivil kurumlaşmaların garanti altına alındığı, temel hak ve hürriyetlerin (sendikacılık ile ilgili olan haklar dahil) daha merkezi bir yere sahip olduğu görülmektedir. Örneğin, Türkiye'de 1961 öncesi işçilerin kendi güçleri ile bir türlü kazanamadıkları grev hakkı da 1961 Anayasası'nın getirdiği anayasal düzende kazanılmış haklar içerisinde yerini alıyordu.

3.1. İşçi Haklarındaki Gelişmeler:

Türkiye'de işçi teşekküllerini gerçekten hür sendikacılık niteliğine kavuşturan köklü mevzuat, 27 Mayıs 1960 devriminden sonra ve sosyal devlet ilkesini kabul eden 1961 Anayasası'nın kabulü ile oluşturulabilmiştir (Yazıcı, 1993: 12). Özellikle 1961 Anayasası'na dayalı olarak çıkarılan ve 1963 yılında yürürlüğe giren "*274 Sayılı Sendikalar Kanunu*" ve "*275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu*" işçilere tanıdığı grev hakkı, toplu iş sözleşmesi hakkı ve sendikaları güçlü kılacak yeni iktisadi imkânlar sağlaması ile Türk işçi hareketinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur.

Türkiye'de "*1960'a gelindiğinde iş mevzuatı kapsamına giren işçi sayısı 800 bini aşmış bulunuyordu. Sendikalı işçi sayısı ise 300 bine yaklaşmıştı. Ancak 27 Mayıs Anayasası ile sağlanan işçi hakları, işçi hareketi birikiminin temel teşkil ettiği kitlesel taleplerle açıklamaya çalışmak geniş ölçüde yanıltıcı bir değerlendirme olur*" (Işıklı-VII, 1831).

1961 Anayasası'nın Türk çalışma hayatına getirdiği en önemli gelişme, sendikalaşma hareketine yeni bir boyut kazandıran "*toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt hakları*" konusunda olmuştur (Gevgili, 1972: 87). Ayrıca işçilerin yanında 1965'te, 624 sayılı "*Devlet Personel Sendikaları Kanunu*"nun çıkması ile öğretmenlere tanınan sendikalaşma hakkı da önemli bir gelişmedir. Bu yasanın çıkması ile kurulan T.Ö.S. (Türkiye Öğretmenler Sendikası) ve İLK-SEN (İlkokul Öğretmenleri Sendikası)'in yaptığı eylemler Türk siyasal hayatında ses getiren eylemler olmuştur (Işıklı, 1975: 501-502).

1960 Anayasası'nın ilanı ile başlayan yeni dönemde, işçi sınıfına sendikalaşma ve diğer alanlarda verilen haklar, işçi hareketlerinin güçlenmesinde ve ivme kazanmasında etkili olmuştur. Bu güçlenmeyle bağlantılı olarak Türk-İş çatısı altında oluşturulan sendikal birliğin de parçalanma sürecine girdiği görülmüştür.

Türk-İş'te yaşanan bu İdeolojik ve eylemsel bazdaki farklılaşma, yeni bir yapının doğumunun hazırlayıcısı olmuştur:

"*Partiler üstü politikaya karşıt eğilimlerin Türk sendikacılığındaki ilk belirtisi, 1961'de çoğu Türk-İş bünyesinden oniki sendikacı tarafından Türkiye İşçi Partisi'nin kurulması olmuştur. TİP'de toplanan ve bu parti kanalıyla sendikaları etkileyen birimle, Türk-İş'te egemenlik kazanan çizgi arasındaki çelişki, Türk-İş'ten bazı kopmalar olması ve 1967'de Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)'nun kurulması ile sonuçlanmıştır*" (Işıklı, 1983: 1833).

Farklı sendikacılık anlayışlarının Türk-İş dışında yeni konfederasyonlar ortaya çıkarmaya başladığı ve Türk işçi hareketinin parçalanma eğilimine girdiği bu dönemde, Türk-İş'e karşı DİSK, işçi sınıfının iktisadi, sosyal ve kültürel bakımdan gelişmesi için, Türkiye'nin tam bağımsız olmasını, devrimci bir öze kavuşmasını, ekonomide kamu sektörünün ağır basmasını, bunlar için de normal sendikacılık fonksiyonları yanında "*siyasi mücadele yapmak şart olduğundan siyasal sendikacılık hareketini ister*" durumdadır (Yazgan, 1982: 75).

Türk işçi hareketi, bu iki konfederasyonun dışında, MİSK (Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu) ve HAK-İŞ (Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu) gibi başka konfederasyonları doğurmuştur (Yazgan, 1982: 75). Bunların yanında, "*herhangi bir konfederasyona üye olmayan bağımsız sendikaları kendine üye yaparak, aktif bir güç haline getirmek için kurulan*" ancak başarılı olamayan Sosyal Demokrat-İş de bu konfederasyonlardan sayılabilir (Yazıcı, 2004: 128).

Türk işçi hareketinin ilk işçi konfederasyonu olan ve uzun yıllar tek konfederasyon olarak faaliyet gösteren Türk-İş, kurulduğundan itibaren her ne kadar yöneticileri bakımından CHP ile DP tercihleri arasında gidip gelmiş olsa bile, Türk sendikacılık geleneğinde "*partiler üstü sendikacılık*" anlayışının yerleşip benimsenmesinde etkili olmuştur. 1952'den bu yana Türk işçi hareketi, Türk-İş'in partiler üstü sendikacılık anlayışı üzerine ittifak sağlamış görünse de 1960'tan sonra bu ittifakta çatlaklar ortaya çıkmıştır.

Bu bağlamda, 1960 sonrası Türk sendikacılığının genel yapısını yalnızca partiler üstü politikanın egemenliğiyle ve bu politikanın egemenliğinin sağlanmasında etkili olan güçlerle açıklamak yanlış olur. Ancak yine de, Türk-İş ve partiler üstü sendikacılık anlayışının çeşitli sapmalara rağmen 1960-1980 dönemi Türk sendikacılık hareketinin temel taşını temsil ettiği söylenebilir.

1960 ile başlayan yeni dönemin hemen başından itibaren artan bir şekilde sendikalaşmanın hız kazandığı görülmektedir. 1960'da 282.967 olan sendikalı işçi sayısı, 1967 yılında 834.680'e ulaşmıştır. DPT rakamlarına göre ise aynı yılda sendikalı işçi sayısı 1.200.000 civarında görülmektedir (Güzel-VII, 1983: 1868). Bu sendikalı işçilerin önemli bir bölümü Türk-İş çatısı altında toplanmıştır. Aşağıdaki tablo dönem içindeki sendikalaşma sayıları konusunda bir fikir sahibi olmamıza yardımcı olacaktır:

Tablo: 21 Yıllara Göre Sendikalaşma (1959-1987)

Tarih	Sendika Sayısı	Sendika Üyeleri Sayısı
1959	417	280.000
1960	432	282.000
1961	511	298.000
1962	543	307.000
1963	565	295.710
1964	595	338.769
1965	668	360.285
1966	704	374.058
1967	798	834.680
1968	755	1.057.928
1969	797	1.193.908
1970	737	2.088.219
1971	631	2.362.787
1972	642	2.362.857
1973	637	2.658.393
1974	675	2.878.624
1975	781	3.328.633
1976	800	3.269.356
1977	863	3.807.577
1978	912	3.897.290
1979	750	5.465.109
1980	733	5.721.074
1981	-	-
1982	-	-
1983	-	-
1984	90	1.422.271
1985	85	1.828.471
1986	82	1.953.892
1987	80	2.120.667

Kaynak: (Petrol-İş, 1987: 244).

1960 sonrası dönemde grev hakkının kazanılması ile greve gitme oranında gözle görülür bir artış olduğu ve 1980'lere doğru bir hayli yoğunlaştığı gözlenmektedir. 26 Haziran 1975'de, Türk-İş'in İzmir'de bütün işyerlerinde gerçekleştirdiği "*mini genel grev*" ilk genel grev denemesi olması bakımından önemlidir. 1970 yılı, işçi olaylarının ve grevlerin yoğun olduğu bir yıldır. 11 Haziran'da Sendikalar Yasası'ndaki değişikliğin parlamentodan geçmesi ve DİSK'in bu değişikliğin kendisini hedef aldığını gerekçe göstererek aldığı direniş kararı ve devamında gelişen olaylar, Türk işçi hareketinin tarihinde önemli bir yere sahiptir. Aşağıdaki tabloda ilgili dönemde kamu ve özel sektörde gerçekleştirilen grevlerle ilgili istatistiki bilgiler verilmektedir:

Tablo: 22 Kamu ve Özel Sektörde Grevler (1963- 1980)

	Grev Sayısı		Kaybolan İşgünü Sayısı	
Yıllar	Kamu	Özel	Kamu	Özel
1963	1	6	3.488	8.767
1964	6	75	11.488	181.354
1965	5	38	15.466	225.088
1966	5	34	29.714	380.095
1967	40	51	137.302	66.477
1968	9	50	54.425	137.771
1969	22	60	122.478	235.321
1970	50	61	120.705	139.633
1971	30	67	100.850	195.100
1972	4	10	17.991	129.594
1973	7	15	215.387	264.470
1974	22	23	256.082	213.996
1975	13	77	231.048	871.634
1976	22	83	399.466	1.368.735
1977	29	138	1.316.326	4.461.879
1978	27	148	153.478	1.445.427
1979	46	144	714.425	1.502.922
1980	30	197	1.354.594	4.054.024

Kaynak: (Petrol İş, 1990: 268).

1969 yılı itibarıyla sendikaların coğrafi yoğunluğu bakımından Marmara Bölgesi'nin, işçi hareketlerine ve sendikacılığa ağırlık koymasının, işçi hareketlerinin ortaya çıktığı dönemden bu yana devam ettiği gözlenmektedir.

1960'ların ilk yarısından itibaren Türk-İş içerisinde partilerüstü sendikacılık anlayışının etkinlik kazanması, konfederasyon içerisinde bazı sendikaların hem bu anlayıştan, hem de genel sendikacılık anlayışından memnun olmamaları sonucunu doğurmuş, bu gelişmeler ise muhtemel kopmayı hızlandırmıştır. 1967 yılında Türk-İş'ten kopan bazı sendikalar DİSK'i kurmuşlardır. Türk işçi hareketinin parçalanmaya başladığı bu dönemde, bir işçi sendikaları konfederasyonu olarak DİSK, sınıf sendikacılığı anlayışını Türkiye'ye getirmiştir.

Türk sendikacılık tarihinde, DİSK ve sınıf sendikacılığı mücadelesinde en önemli gelişme 15-15 Haziran 1970 olaylarıdır. 70 bin civarında DİSK'e bağlı işçinin İstanbul, Kocaeli ve Sakarya'da 15 Haziran'da pasif direniş ve işi bırakma şeklinde başlayan eylemleri, 16 Haziran'da fabrikalardan şehir merkezlerine yürüyüş ve asker ve polisle çatışmalar şeklinde gelişmiş, bu arada işçiler bazı fabrikaları tahrip etmişlerdir. Bu gelişmelerden sonra hükümet bölgede sıkıyönetim ilan etmiştir. Sosyalist gruplar bu gelişmeleri bir sınıf savaşımına dönüştürmeye çalışmışlardır (Çeçen, 1973: 146-150).

1971 Muhtırasının ardından geçen dokuz yıl, Türkiye tarihinin en çalkantılı ve zor yılları olmuştur. Bir yandan uluslararası konjonktürde soğuk savaşın Türkiye gibi ülkeleri de içine alması, diğer yandan Türkiye'nin iktisadi, sosyal ve kültürel anlamda köklü dönüşümlerinin yaşandığı kentleşme, göç, sanayileşme gibi olguların etkisiyle ortaya çıkan gelişmeler, henüz emekleme dönemindeki işçi hareketine önemli etkiler yapmıştır.

1973-80 arası yıllar, ekonomik ve siyasal gelişmeler bakımından Türkiye'nin en bunalımlı dönemlerinden biridir. Ülkede tek partili iktidar kurulamadığından, koalisyonlarla yönetim söz konusuydu. Koalisyonlarla yönetim ise, yönetici sınıfı önemli güçlüklerle karşı karşıya bırakıyordu. Bu dönem, Türk işçi sınıfının mücadele

tarihi bakımından en yoğun dönem oldu. İşçi sınıfının maddi konumu böyle bir gelişmeye uygun düşüyordu. İşçilerin toplam nüfus içindeki payı, imalat sanayinde çalışanların sayısı, işyeri başına düşen çalışan sayısı artmıştı. İşçilerin genel eğitim düzeyi yükselmiş, köyle bağlantı giderek azalmıştı.

Başlangıçta küçük bir nicel güç olan DİSK, 1974 sonrası büyük yığınları harekete geçirebilecek bir konuma geldi. Yükselen toplumsal muhalefet ve bunun içinde işçi sınıfının yer alma istemi gelişmelerde rol oynadı (Irmak, 1992: 85). 1974 yılı ile birlikte, Türk-İş'ten ayrılan CHP yanlısı sendikacıların etkin olduğu sendikalar DİSK'e üye olmaya başladılar. DİSK'in "*CHP'lileşmesi*" dönemi başladı. 1960'lı yıllardan itibaren dünya genelinde yaşanan özgürlük mücadeleleri ve *'sola kayış'*, Türkiye'de yansımasını bulmuş; özellikle öğrenci gençlik başta olmak üzere toplum katmanlarında yayılmıştı. 1960'lı yılların ortalarından itibaren CHP'de görülen *'Ortanın Solu'* ideolojisi, Ecevit'in 1972'de Genel Başkan seçilmesinden sonra Parti'nin resmi ideolojisi halini almıştır. Bununla birlikte öne çıkan '*Halkçılık*' söylemi, başta DİSK olmak üzere pek çok sendika ve sivil toplum örgütünün CHP'yi desteklemesini sağlamıştır. Bülent Ecevit 1973 Genel Seçimleri ile birlikte '*Halkçı Karaoğlan'* olarak özellikle sol söylemi savunan kitlelerin umudu olmuştur.

1977 yılından sonrası, ekonomik açıdan hızlı bir gerileme dönemidir. Uygulanan sanayileşme modeli (İthal İkâmeci Model), temel olarak iç pazarı hedeflediğinden sınai ürün ihracı çok düşük seviyede kaldı. Öte yandan sabit tutulan döviz kuru da ihracatı değil, ithalatı cazip kılıyordu. İthal edip üreten, iç pazara satan anlayış, giderek artan dış borçların altına girdi. Büyük bütçe açıkları, hızlı fiyat artışları, enflasyonun hızla tırmanması, işsizlik ve satın alma gücünün düşmesi toplumda huzursuzluklara sebep oluyordu. Ülke ekonomik, toplumsal ve siyasal bir kriz içindeydi. Ülkeyi yönetenler zorlanıyor, toplumsal hareketlilik artıyordu.

Bu dönemin en önemli eylemi, İzmir'de Tariş İşçilerinin 12 Şubat 1980'de başlattıkları grevdir. Grevin yer yer gecekondu bölgelerinde de yaygınlık göstermesi, grevin tabandan bulduğu desteği ve uygulanan ekonomi politikasına karşı hoşnutsuzluğu göstermesi bakımından önemlidir.

Türkiye'de uygulanan ekonomi politikası 1980 yılında iflas etmiştir. Dönemin hükümeti aldığı radikal bir kararla, tarihe "*24 Ocak Kararları*", olarak geçen ve ülke ekonomisini kurtarma, düzlüğe çıkarma iddiasında olan yeni ekonomi modelini ilan etmiştir. Bu tarihten itibaren, "*ithal ikameci sanayileşme*" terk edilerek, "*ihracata yönelik sanayileşme*" kabul ve ilan ediliyordu. 24 Ocak kararları ile sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesinin, tekelci devlet kapitalizminin gereksinimlerine uygun, yeniden düzenlenmesi amaçlanmıştır. Bir başka ifadeyle, üretim ilişkilerinin genişletilmesine tersinden çözüm aranmıştır.

Dünya kapitalist sistemi yaptırım gücü olan, hiyerarşik bir bütündür. Bilimsel teknolojik ilerlemeler sonucu, üretim teknolojisinin ulaşmış olduğu düzey, ürünlerin parçalara ayrılıp, değişik bölgelerde üretilerek yeniden tek bir üretim biriminde monte edilmesine olanak vermektedir. Ayrıca ulaşım ve haberleşme teknolojisindeki gelişmeler de üretimin uluslararasılaşmasını kolaylaştırmıştır. Üretimin uluslar arasılaşma olanağı ve bir bütün olarak kapitalizmin yaşayabilmesi, daha fazla kâr hırsında olan dünyanın büyük devletlerinin gözlerini daha az gelişmiş kapitalist ülkelere dikmesine neden olurken; üretim sürecinin nesnel olarak dünya çapında denetlenme ve örgütlenme istemi işbölümünü geçmişten daha zorunlu hale getirir.

Emperyalist ülkelerle, sonradan gelişen kapitalist ülkelerin bazı sanayi dallarında olan ilişkilerine baktığımızda, sonradan büyüyen kapitalist ülkelere doğru bir kayma görülür. Bu dallar, tekstil, gemi yapımı, çelik sanayii, dayanıklı tüketim malları vb.dir. Bu dallar, ilk emperyalist konuma geçen ülkelerin sanayileşmesini sağlamış, onları emperyalist konuma getirmiş sanayilerdir. Gelişmiş ülkelerin rızalarıyla, emek yoğun ve çevre sorunu yaratan sanayi dalları, gelişmekte olan ülkelere kaydırılıp; ileri teknoloji ve üst düzey bilgi yoğunluklu üretim ise kendilerinde bırakılıyordu. Kaydırılan bu emek yoğun üretim dalları, düşük ücretli ülkelerde ve serbest üretim bölgelerinde gerçekleşiyordu.

1980 yılına geldiğimizde, gelişmekte olan ülkelerin işbölümünde önemli yollar aldıklarını görebiliriz. Türkiye'nin önünde duran ve uluslar arası mali

kuruluşlar tarafından uygulanması istenen modelin karşısındaki en büyük engel keskinleşmiş işçi mücadeleleriydi. Türkiye'deki ücretler sözü edilen ülkelerden çok yüksekti. İşçi sendikalarının istekleri siyasal nitelik almıştı. Ülkedeki bu gelişmeler uluslar arası sermayeyi ürkütüyordu. Güçlü anti-emperyalist popülist akımlar ülke siyasetinde önemli rol oynuyordu. Uluslararası sermayenin rahat hareket edeceği ortamın sağlanması gerekiyordu.

24 Ocak kararlarının yaşama geçirilişi, bir yandan ekonomik ve demokratik hakların alabildiğince kısıtlanması, ücretlerin alabildiğince düşürülmesi, öte yandan da sermayenin yeniden bölüşümünü getirecek ilişkilerin düzenlenmesi yolunu açmıştır. Bu programın demokrasi adı altında uygulanması, ülkedeki bilinç düzeyinin gelişmişliği sebebiyle olamazdı. Ülkedeki demokratik unsurları bastırmak, ekonomik krizi çözebilmek ve uluslararası tekellerin önerdiği ekonomik modeli yaşama geçirebilmek için 12 Eylül Askeri Darbesi yapılmıştır.

a. 1980 Sonrası Gelişmeler:

12 Eylül 1980'de gerçekleştirilen askeri darbe yeni Türkiye tarihinin en önemli kavşak noktalarından birisidir. 12 Eylül darbesi, Cumhuriyet tarihi içerisinde zamanla değişik boyutlar ve nitelikler kazanmış bir müdahaledir. Siyasal vesayet kurumu bakımından ise daha önceki askeri müdahalelerden daha güçlü bir halkayı ifade etmektedir. Özellikle 1950 genel seçim sonuçlarıyla başlayan süreçte kentleşme, sanayileşme ve bu faktörlere bağlı olarak göç ve toplumsal taleplerin yükselişi ile siyaset kurumundaki aktörlerin değişimleri karşılayamamaları, çevrenin merkez üzerinde her defasında daha yoğun bir etki yaratmasını sağlamıştır. 1960'tan 1980 yılına kadar üç defa, sisteme çeki düzen verilmesi adına müdahale edilmiştir. Bu müdahaleler, Türk siyasal yapısının, uzun dönemde en önemli istikrarsızlık unsurlarından birini oluştururken, kentleşme, sanayileşme gibi faktörlere dayalı olarak gelişmek durumunda olan, sivil örgütlenme önünde de çok ciddi bir engel olarak ortaya çıkmıştır.

1980 askeri darbesi ile başlayan yeni dönem, Türk işçi hareketi açısından da çok önemli özellikleri olan bir dönem olarak belirginleşmektedir. 12 Eylül 1980'de sivil siyasal yönetimin bir askeri darbe ile yönetimden uzaklaştırılmasından sonra, 12 Eylül öncesine bir tepki olarak siyasal yapı yeniden düzenlenmiş ve siyasal partilerin, sendikaların ve derneklerin faaliyetleri, hazırlanan yeni anayasada önemli ölçüde kısıtlanmıştır. 12 Eylül'den hemen sonra, siyasal partilerle birlikte sendikaların faaliyetlerinin durdurulması nedeniyle, sendikalar da diğer baskı grupları gibi siyasal ve ekonomik karar süreçlerinin dışına itilmişler ve etkisiz duruma düşürülmüşlerdir. Türk-İş'e bağlı sendikalarla, Hak-İş Konfederasyonu dışında DİSK ve MİSK kapatılmış, DİSK ve bağlı sendikaların yöneticileri hakkında soruşturma ve dava açılmıştır. Daha sonra kapatılan iki konfederasyondan MİSK, alınan bir kararla tekrar açılmış ve faaliyetine devam etmiştir.

1960 sonrası dönemde Türk işçi hareketi bakımından olumlu bir takım yasal düzenlemeler gerçekleştirildiğinden, bu düzenlemeler sendikacılığın güçlenmesine katkı sağlayan en önemli destekler olmuşlardır. 12 Eylül darbesi sonucunda ise, sendikalara yasalar aracılığı ile sağlanan bu güç; bir sivil inisiyatif aracı olarak sendikalarca kullanılamamış, bir takım sendikaların faaliyetleri terör eylemleri ile birleştirilerek ya da ilişkilendirilerek yeni bir baskı döneminin gerekçelerinden birisini oluşturmuştur.

12 Eylül darbesi ile siyasal alanda atomize oluşla (Atomize olmak: Bir yapının tüm özelliklerini taşımakla birlikte, artık o yapıya ait olmamak), bu durumun doğal bir sonucu olarak sendikal alandaki atomize oluşa özellikle terör bağlantısı ve siyasal grevler gerekçe gösterilerek müdahalede bulunulmuş, yeni düzenlemeler gerçekleştirilmiş, sendikalar 1980 öncesi gerçek bir sivil toplum kurumu olmaktaki isteksizliklerini, bu defa sendikacılık hareketine darbe ile kesilen ağır faturayı üstlenerek ödemişlerdir. Bir bakıma sendikaları, bir işçi derneği durumuna düşüren yeni yasal düzenlemeleri kabullenmek zorunda kalmışlardır. Bu gelişmeler aslında Türk işçi hareketi bakımından zor bir dönemin de başladığını ifade etmektedir.

b. 1983 Sonrası Gelişmeler:

2821 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 2922 Sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkındaki Kanunun yürürlüğe girmesi sonrasında TARIM-İŞ seminerinde konuşan Türk-İş Genel başkanı İbrahim Denizcier "*Bu şartlar altında bizleri zor günler beklemektedir*" diyerek, başlayan zor döneme dikkat çekiyordu. İşçi liderinin Türk işçi hareketinin 1980 sonrasında içinde bulunduğu çok olumsuz şartlara işaret ettiği bu konuşması ve sonrasındaki gelişmelere rağmen, daha sonra yaşanan bir takım olumlu gelişmeler işçi hareketine önemli bir ivme kazandıracaktır (Yazıcı: 138).

2821 ve 2822 sayılı Toplu Sözleşme ve Lokavt Yasaları 7 Mayıs 1983'te yürürlüğe girdi. Uygulamaları Ocak 1984'e bırakıldı. Yasalarda geçmiş döneme tepki ön plandaydı. Hakların kullanımı büyük ölçüde kısıtlanıyordu. Toplu sözleşme düzenine, 1984 yılı ortalarında tekrar başlandı. Ekim 1984'te sıkıyönetim komutanlıklarından izin alınması zorunluluğu kalktı. 12 Eylül sonrası ilk defa 1984 yılında dört grev yapıldı, 561 işçi greve katıldı. Ülke yıllar sonra grevlerle yeniden tanışmıştı.

2822 sayılı yasayla, toplu iş sözleşmesi yapabilme yetkisi için, sendikaların iş yerindeki salt üye çoğunluğu dışında, o iş kolunda çalışan işçilerin en az % 10'unu üye kaydetme zorunluluğu getirildi. Ayrıca toplu sözleşme yapabilme yetkisinin tespiti Çalışma Bakanlığı'na bırakıldı. Toplu sözleşme yapabilme yetkisinin belirlenmesinin bu denli zorlaştırıldığı bir dönemde; Devletin bir kurumu olan, DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü)'nün 1987 yılında bir çalışma yapmış, Hane Halkı Gelir ve Tüketim harcamaları üzerine bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bu anket ülkede gelir dağılımının giderek kötüleştiğini ve diğer gelişmekte olan ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'nin durumunun daha da kötü olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Türkiye'de ücretliler ulusal gelirden %14-15 pay alırken, bu oran Bolivya'da %43.5, Şili'de %51.7, Mısır'da % 35.9, Güney Kore'de %48.4, Portekiz'de % 54.6 civarındaydı (Petrol-İş, 1990: 215).

Ücretlilerin aldıkları pay ile o ülkelerdeki sendikalaşma ve örgütlenme düzeyi, temel insan hak ve özgürlükleri, bu hakların kullanımı ve sendikal militanlık arasında yakın bir bağ vardır.

Tablo: ? Ulusal Gelirin Ücret ve Sermaye arasındaki Paylaşımı; 1973-1990

Yıllar	Ücretin Payı %	Sermayenin Payı %
1973	33.37	66.63
1979	31.97	68.03
1985	23.07	76.93
1986	20.53	79.47
1987	21.35	78.65
1988	18.15	81.85
1989	20.69	79.31
1990	20.70	79.30

Kaynak: (Petrol-İş, 1990: 244).

Grevsiz geçen 1981- 1983 yıllarının ardından, 1984 yılında sorunlara grevsiz çözüm aranırken hükümetin yeni düzenlemeleriyle karşılaşıldı. Bunlar ücret artış tavanları, sendikasızlaştırma politikaları, ücretlerde yeni kesintiler ve sendikalara karşı uygulamalardı. 1985-1986 yıllarında kamu kesiminde hiç grev olmazken, özel kesimde 21 grev oldu. 1987 yılında 4'ü kamu kesiminde olmak üzere toplam 307 greve 28 298 işçi katıldı. Bu grevler işçi sınıfının güvenini tazelemesi bakımından önemlidir. 1987 grevleri sürerken, "*grev ve lokavtlarda mülki amirlerce alınacak tedbirlere dair tüzük*" Danıştay'a açılan dava sonucu iptal edildi. İptal edilen tüzük, grevi hak değil suç saymaktaydı.1988 yılında da 156 greve 30 057 işçi katıldı.

Ara dönemin işçi hareketi bakımından ağır ve olumlu şartlarına rağmen, çoğulcu demokrasi yönünde önemli bir adım sayılabilecek 1983 seçimlerinden itibaren, özellikle 1987 seçimlerinden sonra işçi hareketinin önemi ve ağırlığı siyasi partiler tarafından daha çok hissedilmeye başlandı. Bu sayede, gelişen çalışma hayatı

ile ilgili konulara kamuoyunun artan ilgisi açıkça hissedilmeye başlandı (Irmak: 119-122).

c. 1989 İlkbahar İşçi Eylemleri:

1980 sonrasında Türk işçi hareketi bakımından en hareketli gelişme "*1989 İlkbahar İşçi Eylemleri*"dir. Bu eylemlerin önemi; 1980 sonrası ortaya çıkan ilk kitlesel eylemler olması ve eylem biçimleri olarak Türk işçi hareketi tarihinde pek görülmeyen yeni eylem biçimlerinin ortaya konmasıdır.

Kamu kesiminde çalışan 600 bin civarında işçinin toplu sözleşme görüşmelerinde anlaşma sağlanamaması ile başlayan; yemek yememe, toplu viziteye çıkma, yalınayak protesto yürüyüşleri ve devlet büyüklerine toplu telgraf çekme gibi eylemler, hem Türk işçi hareketi açısından, hem de 1980 sonrası çalışma hayatına ilişkin, alışılmadık eylemler olmaları yönünden çok önemli gelişmelerdir.

İlkbahar işçi eylemlerinin değerlendirilmesi gereken çok önemli bir diğer yanı da, siyasi bir istismara fırsat vermeyecek kararlılıkta gerçekleştirilmiş olmasıdır. Nitekim 1989 yılının başından itibaren eylemlerini sıklaştıran işçiler provokasyonlara ve istismarlara karşı son derece dikkatli bir biçimde eylemlerine devam etmişlerdir. Bu gelişmenin Türk işçi hareketi açısından en önemli yanı, kendisini istismar etmek isteyenlere karşı, duyarlılığının yükseldiği ve mücadelesini hak mücadelesi felsefesi içerisinde sürdürmekte kararlı olduğudur (Yazıcı, 2004: 139).

İlkbahar işçi eylemlerinin hemen sonrasında başlayan ve 137 gün süren Demir Çelik grevi ise, sonuçları itibarı ile 12 Eylül sonrasında çok önemli bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkar. Ayrıca, 1980 sonrasının ilk önemli grevi olması bakımından 1987 Seydişehir Alüminyum Fabrikası grevi de 62 gün süren ve 6100 işçinin katıldığı grev olarak öne çıkmıştır.

Tablo: 23 Yıllar İtibarıyla Grev Uygulamaları

Yıllar	Sektör	Grev Sayısı	Kaybolan İşyeri Sayısı	Kaybolan İşçi Sayısı	Greve Katılan İşgünü Sayısı	Greve Katılan
2000	Kamu	19	187	11.879	132.990	
	Özel	33	46	6.826	235.485	
	Toplam	52	233	18.705	368.475	
2001	Kamu	4	14	737	18.617	
	Özel	31	52	9.174	267.398	
	Toplam	35	66	9.911	286.015	
2002	Kamu	8	37	2.735	15.450	
	Özel	19	25	1.883	28.435	
	Toplam	27	62	4.618	43.885	
2003	Kamu	2	3	8	184	
	Özel	21	27	1.527	144.588	
	Toplam	23	30	1.535	144.772	
2004	Kamu	1	3	283	1.981	
	Özel	29	44	3.274	91.180	
	Toplam	30	47	3.557	93.161	
2005	Kamu	1	12	437	874	
	Özel	33	45	3.092	175.950	
	Toplam	34	57	3.529	176.824	
2006	Kamu	4	15	948	2.394	
	Özel	22	29	1.113	163.272	
	Toplam	26	44	2.061	165.666	
2007	Kamu	2	2	268	4.246	
	Özel	13	791	25.920	1.349.312	
	Toplam	15	793	25.920	1.353.558	
2008	Kamu	1	8	610	610	
	Özel	14	30	4.430	145.115	
	Toplam	15	38	5.040	145.725	

Kaynak:(www.cgm.gov.tr, 12.11.2009).

Tablo: 24 Yıllar İtibarıyla Lokavt Uygulamaları

			Kaybolan		
Yıllar	Sektör	Lokavt Sayısı	İşyeri Sayısı	İşçi Sayısı	İşgünü Sayısı
2000	Kamu	-	-	-	-
	Özel	2	5	2.485	32.760
	Toplam	2	5	2.485	32.760
2001	Kamu	-	-	-	-
	Özel	-	-	-	-
	Toplam	-	-	-	-
2002	Kamu	-	-	-	-
	Özel	-	-	-	-
	Toplam	-	-	-	-
2003	Kamu	-	-	-	-
	Özel	2	6	888	110.415
	Toplam	2	5	888	110.415
2004	Kamu				
	Özel	1	5	801	20.826
	Toplam	1	5	801	20.826
2005	Kamu				
	Özel	1	2	118	590
	Toplam	1	2	118	590
2006	Kamu	-	-	-	-
	Özel	1	1	66	3.894
	Toplam	1	1	66	3.894
2007	Kamu	-	-	-	-
	Özel	-	-	-	-
	Toplam	-	-	-	-
2008	Kamu	-	-	-	-
	Özel	1	1	1.256	16.328
	Toplam	1	1	1.256	16.328

Kaynak: (www.cgm.gov.tr, 23.11.2009).

d. 1990- 2000 yılları Arasındaki Gelişmeler:

1980'den sonra ortaya çıkan ücret kayıplarını kapatmak için, işçi hareketinin verdiği mücadelede 1990 yılı gelişmeleri, her bakımdan önemli gelişmeler olarak tarihe geçmiştir. Öyle ki, bu gelişmeler bir yandan yaygın grevlerle ülke ekonomisini, diğer yandan Türk-İş içerisindeki çalkantılarla işçi hareketini etkileyecek bir aşamaya gelmiştir. Geçen on yılda muhtelif nedenlerden dolayı ortaya çıkan ücret kayıpları ve enflasyonun işçi kitlelerini sürüklediği geçim sıkıntısının dayanılmaz boyutlara ulaşması ve ayrıca bu sıkıntıları aşma yönünde ülkede güçlenen demokratikleşme-sivilleşme sürecinin oluşturduğu yoğun konjonktür olmuştur.

Aşağıdaki tablo yıllar itibariyle (1964-1987) iki büyük kentteki enflasyon oranlarını hakkında bilgi vermektedir (1963 yılı 100 kabul edilerek hesaplanmıştır):

Tablo: 25 Enflasyon Oranları

Yıllar	Geçinme Fiyat artışları Ankara	İstanbul	Toptan eşya Fiyat Artışları
1964	1.9	0.8	1.2
1965	5.6	4.0	8.1
1966	5.5	8.4	4.8
1967	6.3	14.1	7.6
1968	4.2	6.2	3.2
1969	5.6	4.8	7.2
1970	11.8	7.9	6.7
1971	21.9	19.0	15.9
1972	15.3	15.4	18.0
1973	15.8	14.0	20.5
1974	15.4	23.9	29.9
1975	19.0	21.2	10.1
1976	16.5	17.4	15.6
1977	22.5	26.0	24.1
1978	53.3	61.9	52.6
1979	62.0	63.5	63.9
1980	101.4	94.3	107.2
1981	34.0	37.6	36.8
1982	26.5	32.7	25.3
1983	30.8	28.8	30.6
1984	47.3	45.6	52.0
1985	44.9	45.0	40.0
1986	35.2	34.8	26.7
1987	42.9	50.4	39.9

Kaynak:(Petrol-İş, 87: 56).

1989 ilkbahar eylemleri ile ortaya çıkmaya başlayan çalışma hayatı içerisindeki dalgalanmadan, 1990 yılı toplu sözleşmedeki mücadelenin boyutları ve zorluğu konusunda bazı tahminler yürütmek mümkündü. Grevler, 1990'ın ikinci yarısında bir sağanak halinde çalışma hayatına yağacağının işaretlerini vermeye başladı; yaygın bir grev dalgasına adım atıldı.

1990'da işçi hareketi bakımından ortaya çıkan önemli zafiyetlerden birisi, kamuoyu oluşturmada ortaya çıkan başarısızlıktır. İşçi hareketi ciddi ölçüde medya desteğini yitirirken, bu gelişmeler sonraki yıllarda daha ciddi krizlerin ve işçi hareketi açısından ortaya çıkacak imaj kirlenmesinin de adeta habercisi oldu.

İşçi hareketi sadece ülkemizde değil, dünya genelinde gerileme sürecine girmişti. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve devamında Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında çözülmesiyle birlikte dünya tek kutuplu bir düzenle tanışmıştır. Bunun sonucu olarak 1970'lerden itibaren dillendirilmeye başlanan küreselleşme olgusu öne çıkartılarak hızla yaygınlaştırılmış; bu yeni durum da özellikle sol merkezli yapılanmaların zayıflaması sonucunu doğurmuştur. Tek kutuplu bir dünya ve tek merkezli düşünce sisteminin doğal bir sonucu olarak, yoğun bir şekilde yabancılaşma, siyasi bilinç eksikliği gibi toplumsal arızalarda artış görülmüştür. Ülkemizde bunun pratik yansımaları, işçi-işveren ilişkilerinde işveren lehine ağırlığın artması, sendikalaşmanın yavaşlaması, (kamuoyu yaratmadaki etkisi nedeniyle öne çıkan) kitle iletişim araçlarının sermayeden yana tavır alması şeklinde görülmüştür. Hakkın alınması yerine, hakkın verilmesinin öne çıktığı bir anlayış çalışma hayatına egemen olmuştur. Hakkın devlet eliyle dağıtımının şekillendirdiği yapı, hak arayan kitleleri pasif, edilgen ve sürece mahkum ederken; devletle barışık egemen sınıfların ise olabildiğince aktif, tek güç olmasının önünü açan düzenlemeleri beraberinde getirmiştir.

Tablo: 26 Türkiye'de Toplu Sözleşme Sistemi'nin Gelişimi

Yıllar	Akdedilen Sözleşme Sayısı	İşyeri Sayısı	İşçi Sayısı
1989	2.725	10.329	829.341
1990	1.954	11.399	483.852
1991	5.03	13.169	1.089.549
1992	1.783	9.537	450.906
1993	3.809	16.699	1.068.289
1994	1.513	6.77	227.88
1995	2.357	11.274	765.928
1996	1.871	10.29	515.84
1997	2.056	12.966	841.518
1998	1.867	7.047	219.434
1999	2.286	12.373	828.458
2000	1.646	6.844	208.595
2001	4.454	14.211	775.478
2002	1.773	7.453	255.059
2003	1.607	7.806	629.24
2004	1.479	7.913	325.189
2005	1.134	6.818	259.295

Kaynak: (www.tisk.org.tr,04.09.2005).

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, ülkemizde işçi-işveren ilişkilerinin belirlenmesinde toplu sözleşme sistemi uygulaması her geçen gün daha az işyeri ve işçiyi kapsamaktadır. Bu da çalışma hayatının olmazsa olmazı olan toplu sözleşme uygulamalarının günlük yaşamdan uzaklaştırıldığı gerçeğini gösterir.

e. Demokratikleşme taleplerinin yükselişi:

Ülkemiz, değişik şekillerde ifade edilmiş olsa da, son yüzyıl boyunca demokratikleşme sorununu, öncelikli bir sorun olarak gündeminde tutmaktadır. Son

yüzyılımızı kapsayan modernleşme hareketi de bir boyutuyla demokratikleşme ve demokratikleşme paradoksalı diyebileceğimiz, bir başka sürecin temsilcisi durumundadır. Türk demokrasisindeki bu yapılanma sürecinin; siyaset bilimi literatürüne Cumhuriyet dönemi itibarıyla, bir vesayet demokrasisi biçiminde ifadelendirilerek girdiği görülür. Aslında bu tür yapılanmaların, gelişmekte olan ülkelerde pek çok yaygın örneği söz konudur (Macpherson, 1984: 33-48). Ülkemizdeki vesayet kurumunun temel özelliği, siyasal gücü padişahtan alıp halka verme noktasında, halkın yeteri kadar siyasal yetkinliğe sahip olmadığını, ancak bu yetkinliğe ileride olacağını düşünerek, halkın üzerinde geçici bir vesayet kurumunu tesis etmesidir. Günümüzde, halen ülkenin temel gündem maddesini demokrasinin oluşturması, vesayet demokrasisinin ne kadar kökleşmiş bir kurum olduğunu göstermektedir.

Vesayet demokrasisi halkın kendi kendisini yönetmesinin mümkün ve hatta istenilir olmadığını düşünenlerin savunduğu, demokrasiye alternatif bir başka yönetim biçimidir. Türkiye'de yerleşik hale gelmiş olan ve daha ileri bir demokrasi için tasfiye edilmesi gereken de bu anlamıyla kalıcı bir anti-demokratik sistem olarak vesayetçiliktir. Bu sistemin taşıyıcısı yani uygulayıcısı bürokrasidir. Bürokrat kesimin bir bakıma emanetçi sıfatıyla sahiplendiği demokrasilerde, en büyük sorun emanetçilerin emaneti teslim etme, yani yetkilerini azaltma sürecinde görülür. Toplum bilinçlendiği oranda haklarına sahip çıkmak, onları kullanmak isterken; topluma karşı en büyük direnç, kendi adına bu hakların savunuculuğunu yapan bürokrasi kesiminden gelir. Bir demokrasi için en büyük hastalık, onu koruyup kollama görevini üstlenen bürokratlardan gelir. Benzer durum, Sovyetler Birliği'nin kurulmasından sonra yerleşen bürokratizm hastalığının bir türlü tasfiye edilememesi şeklinde görülmüştür.

Ülkemizde vesayet demokrasisi, kendi açısından vesayeti meşrulaştıran pek çok özel açıklama biçimi ve kavramsal çerçeveler üretmiştir (Köker, 1990: 65-115). Laiklik, milli egemenlik, hukukun üstünlüğü gibi kavramlar, evrensel literatürdeki anlamların dışında açıklama biçimleriyle Türk vesayet demokrasisi literatüründe yer almışlardır. Modern siyaset literatürünün yukarıdaki kavramları da içine alan

kavramsal çerçevesinin Türkiye'de uzun yıllar farklı anlamlarda anlaşılmasının, Türkiye'nin 1990'larda gerçek bir demokrasiyi kurabilmesinin ve uluslararası normlara entegre olabilmesinin önünde ciddi bir engel olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Yazıcı: 143). 1990'larda karşı karşıya kalınan Türk toplumunun her seviyede ortaya koyduğu performansın istediği gerçek demokrasi talebi ile vesayet demokrasisinin varlığını devam ettirmek isteyen unsurları arasındaki paradoks, tarihsel çözüm noktasını da göstermektedir.

1990'lara kadar vesayetli demokrasi yapılanmasının temel özelliklerini bünyesinde taşıyan Türk sendikacılığı, bu yıllara gelindiğinde gerçek demokrasi talebi ile bu yükten kurtulmak istemektedir. Ülkenin etkin siyasal güçlerinden bağımsız ve onların etkinlik alanı olmaktan çıkmış, hatta onları etkileyerek hak mücadelesini daha sağlıklı ve sonuç alıcı hale getirecek yeni ve sağlıklı bir demokratik sendikacılık tarzına yönelmiştir. Bu doğru dönüşümün ortaya çıkmasında, on yıl içinde ortaya çıkan ekonomik ve siyasal dönüşümlerin etkisi büyük olmuştur. 24 Ocak Kararları ile başlatılan ve 12 Eylül Müdahalesi ile ekonomide başlatılan yapısal dönüşüm, ilerleyen yıllarda, sosyal, siyasal ve kültürel yönden dönüşü olmayan yollara girilmesine sebep olmuştur. Ülkeyi yönetenler, karma Ekonomi'den uzaklaşarak dışa açılmayı hedefleyen, tam liberal bir anlayışı benimsemişlerdir. Bu nedenle yeni yapıyı temsil edenler ile geçmişin temsilcileri arasında bir var olma mücadelesi başlamıştır.

1989'dan itibaren Türk işçi hareketi yıllar boyu birikmiş önemli problemlerini gerçek bir demokrasi içerisinde yapılanarak çözme şansına kavuşmuşlardır. 1983- 1995 yılları arasında ortaya çıkan işçi eylemlerinin temel özelliği, aşağıdan yukarıya doğru bir hareketlilik göstermesi ve 1980 öncesi ideolojik tortulardan büyük çapta arınmış, yeni eylem türleri ile zenginleşmiş olmasıdır. İşçi tabanından gelen bu yeniden yapılanma ihtiyacının işaretleri, 12 Eylül'ün ürettiği, ihtilal karşıtı demokrasi kültürünün de etkisiyle sendikacılık anlayışı köklü bir demokratikleşme süreci ve zihniyet değişimine girmiştir. Bu yıllar, vesayet kurumunun ürünü olan sendikacılık anlayışı ile daha çok demokrasi isteyen işçi kesimi ve sivil muhalefetin güçlenme eğilimi arasında geçmiştir.

Tablo: 27 İşçi ve İşveren Sendikaları ve Konfederasyonlar

YILLAR	SENDİKA SAYISI		KONFEDERASYON SAYISI	
	İŞÇİ	İŞVEREN	İŞÇİ	İŞVEREN
1996	114	55	4	1
1997	110	53	4	1
1998	112	53	4	1
1999	107	53	4	1
2000	106	52	4	1
2001	104	49	4	1
2002	99	49	4	1
2003	93	50	3	1
2004	96	51	3	1
2005	96	51	3	1
2006	94	52	3	1
2007	94	53	3	1
2008	102	47	3	1

Kaynak: (www.cgm.gov.tr: 12.11.2009).

4.1. İşçi konfederasyonları ve Siyaset:

İşçi toplulukları içerisinde örgütlenen, "*Birlikten kuvvet doğar*" düşüncesiyle aynı dünya görüşüne sahip sendikaların bir araya gelerek oluşturdukları konfederasyonlar, daha çok olaylara kendi perspektiflerinden bakarak bünyelerinde barındırdıkları işçilerin sorunlarına çözüm bulmaya çalışmaktadırlar. Kendi bünyelerinde gösterdikleri anlaşılabilme çabasını diğer konfederasyonlara gösterdikleri söylenemez. Bu nedenle, herhangi bir toplumsal olayda tam bir konsensus sağlandığı nadirdir. Mevcut sayısal çoğunluğu sebebiyle Türk-İş Konfederasyonu, ülkemizdeki işçi örgütlenmesi ve mücadelesinde belirleyici rol oynamakta ve mevcut koşullarda diğer konfederasyonlar üzerinde gözle görülür bir liderlik etkinliği göstererek, ülke genelinde hakim olan sendikacılığı, düzen sendikacılığını savunmaktadır. Ağırlığı, gücü ve etkinliği sebebiyle önce Türk-İş, daha sonra diğer işçi konfederasyonları gözden geçirilecektir.

a. Türk-İş ve Siyaset:

1952 yılında kurulan Türk-İş, iktidar sendikacılığını benimseyerek, iktidara gelen partiler ile iyi korporatist ilişkiler kurmaya çalışmıştır. İktidarların kontrol ve denetiminde faaliyet gösteren Türk-İş ve bağlı sendikaların yöneticileri siyaseti daha çok milletvekili olmak, bakanlarla görüşmek şeklinde algılamış, sınıfsal temelde bir sendikal politika izlemeyi düşünmemişlerdir. Söylemleri daha çok, çalışma ilişkileri ve çalışma hayatı ile ilgili olmuştur. Bu siyasal faaliyetlerden en kayda değer olanı, 1954 seçimlerinde 10 sendikacının "*İşçi ve İşçi Dostu Milletvekillerini Destekleme komitesi*" oluşturmasıydı. Ancak, 40 kadar adayı desteklemek üzere faaliyete girişmesine izin verilmeden, komite hakkında soruşturma açılmıştır. İktidarının son dönemlerinde DP Türk-İş ve bağlı sendikaları başlıca fonksiyonları, devlet ve hükümete bağlılık telgrafları çekmekten ibaret olan kuruluşlar haline getirirken, sendikacılık ve siyaset ilişkisinin sınırlarını da belirlemiş oluyordu. DP iktidarı, izleyen yıllarda, bu türden davranışların dışındaki her türlü demeç ve açıklamayı

siyasal faaliyet kabul edip, sendikalar yasasındaki siyaset yasağına dayanarak sendikaları kapatmaya ya da baskı altına almaya yönelmiştir (Akkaya, 2010: 7).

1950 ve 1960'lı yıllardaki sendikal eğitim politikaları da sendikacılığı siyasetin dışına taşımaya yöneliktir. Özellikle, ABD'li sendikacılar aracılığı ile hem Türkiye'de hem ABD'de eğitilen Türk-iş ve bağlı sendika yöneticileri, siyaset yapmamayı, sınıfsal temelde mücadele etmemeyi öğrenmişlerdir. Bu öğrendiklerini de "*partiler üstü*" politika adı altında hayata geçirmişlerdir. 1962 yılında Türk-İş saflarında bir ara tartışılan parti kurma çalışması (Türkiye Çalışanlar Partisi), sonuçsuz kalmıştır. Ancak bu yöndeki düşünce, mevcut siyasi partilerle Türk-İş arasındaki ilişkiyi güçlendirmiştir. Bu ilişkinin düzeyi iktidarda olup olmamaya bağlı olarak değişmektedir. Siyasal ilişki ise özellikle seçim dönemlerinde milletvekilliği adaylığı önermek ve aday olmakla sınırlı kalmaktadır.

Kamu kesiminde ağırlıklı olarak örgütlenmiş olan Türk-İş, temsil ettiği üyelerinin çıkarlarını çatışmaya giderek almaktan çok, hükümetler ile iyi ilişkiler kurup, uzlaşarak elde etme yöntemini benimsemiştir. Hükümetlerin de sıcak baktığı bu ilişki her iki taraf arasındaki korporatist ilişkileri pekiştirdi. Bu '*iyi ilişkiler'* politikası beraberinde '*partiler üstü politika'*yı da getirdi. 1964 yılında yapılan 5. Genel Kurul'da Tüzüğe "*Türk-İş, İcra ve Yönetim Kurulu ile Türk-iş'e bağlı teşekküllerin yetkili birer temsilcilerinin iştiraki ile meydana gelecek kurulun ortak kararı olmadıkça, siyasi partilere ve onlara bağlı teşekküllere karşı mutlak bağımsızlığını korumayı ve partiler üstü bir politika gütmeyi amaç bilir*" şeklinde bir hüküm eklendi. Böylece, "*partiler üstü politika*" Türk-İş'i resmen bağlayan bir kural haline geldi. Üyeleri açısından homojen bir yapısı olmayan Türk-İş, bu politika ile hızla gelişen işçi hareketinde siyasal nedenli parçalanmalardan da kurtulmak istedi.

Partiler üstü politika, kamu kesiminde ağırlıklı olarak örgütlenme, hükümetlerle iyi ilişkiler kurma gibi istekler, yapısal açıdan değerlendirildiğinde, Türk-İş'in devletçe tanınmasını ve gözetilmesini, korporatist teşviklerle donatılmasını gerektiriyordu. Bu nedenle, sendika çoğulculuğu benimsenmiş olmasına rağmen, KİT'lerde yüksek Hakem Kurulu, Çalışma Meclisi, Sosyal

Sigortalar Kurumu, Milli Prodüktivite Merkezi, Asgari Ücret Tespit Komisyonu, Uluslararası Çalışma Örgütü gibi kurum ve kuruluşlarda "*en çok işçiyi temsil eden*" konfederasyon ilkesi uygulaması benimsenerek, korporatist politika uygulaması olarak bu kurum ve kuruluşlarda Türk-İş'e temsil hakkı tanınmıştır. Böylece, işlevsel anlamda, Türk-İş ile devlet arasında birlikte politika oluşturma ve bunları uygulama işbirliği olanakları da yaratılmış olunuyordu. Bu uygulama işçilerin gözünde Türk-İş'i devlet nezdinde meşrulaştırarak, dolaylı olarak güçlenmesine ve merkezleşmesine olanak yaratmış oluyordu (Akkaya: 8).

Türk-İş 1980 12 Eylül Askeri Darbesi'ne karşı çıkmamış, "*Milletin bağrından çıkan ordumuzun tam bir bütünlük içinde milletimize huzur ve güven veren bu davranışının milletimiz ve memleketimiz için hayırlı olmasını temenni ile Türk-İş topluluğu adına*" memnunlukla karşılamıştır (Türk-İş, 1980 a: S.138). Her zaman hükümetler ve yönetenlerle iyi ilişkiler kurmak isteyen Türk-İş, 12 Eylül Askeri yönetimi ile de bu yönde ilişkiler kurmuş, oluşturulan yeni hükümete genel sekreterini Sosyal Güvenlik Bakanı olarak vermiştir. Türk-İş ve bağlı sendikaların büyük bir bölümü özellikle gıda, tekstil, ve metal işkollarında işçilerin DİSK'e kayışından etkilenen sendikalar, askeri müdahaleyi rakipleri kolay yoldan tasfiye etmenin bir aracı olarak değerlendirmişlerdir.

"*Yeni yasal düzenlemelerde de büyük ölçüde aşınma olmayacağı, temel hak ve özgürlüklerin ortadan kaldırılmayacağı*" umudu taşıyan Türk-İş'in askeri yönetime açık desteği 1982 Anayasası taslağı ortaya çıkıp, TİSK'in çalışma hayatının düzenlenmesine ilişkin görüşlerini Anayasa maddeleri olarak karşılarında görüp, kendi durumlarının da tehlikede olduğunu anlayıncaya kadar sürdü. Türk-İş yönetimi Anayasa taslağını eleştirirken, "*Türk-İş'in Anayasa tasarısı üzerindeki endişelerinin giderilmesi yolunda tek umut, bu tasarıya son şeklini verecek olan Milli Güvenlik Konseyi'dir*" diyerek umudunu MGK'ya bağladı (Türk-İş, 1982 b: S.162). Danışma Meclisi'nin hazırladığı Anayasa tasarısını demeçlerle eleştiren Türk-İş, Devlet Başkanı'na başvurarak taleplerini dile getirdi. MGK, Anayasa taslağında sendikaları ilgilendiren bazı hükümlerde değişiklik yaptı, özellikle, "*üye aidatını sendikaya doğrudan öder*" hükmünü kaldırıp, yerine "*check-off*" sistemini (sendika

üyelik aidatlarının kaynaktan kesilmesi) koyarak, sendikalara önemli bir teşvik sunmuş oldu. Bu teşvik karşılığında, 1982 Anayasa'sına açıkça "*hayır*" kampanyası başlatmayan, çalışma hayatı ile ilgili düzenlemeleri eleştirmekle yetinen Türk-İş, 4 Kasım 1982 tarihli açıklaması ile çekingen bir şekilde "*evet*" yönünde tavır aldı.(Türk-İş, 1982c: S.154). Böylece, MGK'nın sınırlı da olsa, Anayasa tasarısında yaptığı değişiklikler karşılığında, özellikle işverenlerin ve akademik çevrelerin karşı çıkmasına rağmen "*check-off*" hakkının tanınması nedeniyle, Türk-İş Anayasa oylamasında, net olmayan bir şekilde, kabul oyu yönünde tavır aldı (Türk-İş, 1982 d: S.165).

DİSK'in kapalı olduğu dönem Türkiye'de "*eylülist*" sendikacılığın kök saldığı dönem olmuştur. 1980'li yıllar boyunca, hem yasal düzenlemeler, hem de devlet müdahalesi ile "*eylülist sendikacılığın*" gereksindiği korporatist politikaları hayata geçirecek sendikal yapılar oluşturulmuştur. Yasalar aracılığıyla işkolu sendikacılığı düzenlenirken, Türkiye'nin ikinci büyük konfederasyonu olan DİSK 1991 yılına kadar kapalı tutularak, üyelerinin başta Türk-İş olmak üzere diğer sendikalara yönelmesi sağlanmıştır. Bu uygulamalar sonucunda, kurulduğu tarihten beri hükümetler ile "*iyi ilişkiler*" kurmayı ilke edinen Türk-İş daha da güçlendirilmiştir. Rekabet edeceği başka güçlü bir sendikal hareket olmadığı için Türk-İş büyük bir rehavete kapılmış, 1980 öncesini aratacak bir kimliğe bürünmüştür.

6 Kasım 1983 Genel Seçimlerinden sonra, "*sivil hayata*" geçiş başladıysa da, sendikacılıkta bir canlanma olmadı. Türk-İş, her zaman olduğu gibi yeni hükümetlerle de iyi ilişkiler kurmak istedi. Ancak bu yaklaşım, Türk-İş yönetiminin yeni dönemi anlamadığını gösteren bir olgu olmaktan öteye geçememiştir. Hükümetler ile yapılan görüşmelerde hiçbir çözüm sağlanamamanın ötesinde, önemsenmemiş olmayı algılayamayan Türk-İş, hükümet ile karşılık bulmayan diyalog kurmada ısrar etti. İki yıllık diyalog çabalarının sonuçsuz kalmasından sonra, Türk-İş ile hükümet arasında gerginlik tırmanmaya başladı. Kamu kesimindeki işyerlerinin toplu iş sözleşmeleri, doğrudan hükümete bağlı Koordinasyon Kurulu tarafından yönlendirilince, Türk-İş Yönetim Kurulu, 1985 yılında toplu sözleşmeleri

boykot kararı aldı. Hükümet'in boykot kararına tepkisi, sendikaların mali ve idari denetimini düzenleyen ilgili maddelere işlerlik kazandırabileceğini belirtmesi oldu ve 15 sendika yöneticisi hakkında 10 yıl işçilik yapmadığı iddiası ile dava açıldı.

Hükümetin sendikal sorunlar karşısındaki olumsuz tavrı, işçi ücretlerindeki sürekli gerileyişler istese de istemese de "*12 Eylülcü Sendikacılığın*" rehavetine kapılmış olan Türk-İş'i eyleme zorlarken, değişen koşullar nedeniyle tavır ve üslup değişikliğinin gerektiğini gösteriyordu. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak, 15 Nisan 1985'ten itibaren YHK'ya temsilci olarak katılmama, kapalı salon ve açık hava toplantıları yapılması kararları alındı. Ancak, reel ücretlerdeki sürekli düşüşler nedeniyle işçilerin hayat şartları giderek bozuluyor, bu nedenle de işçilerin sendikalara olan tepkisi artıyordu. Bu durum, işçileri militanlaşmaya itiyordu. Bahar eylemleri bu militanlaşmanın ve siyaset ile uğraşmayan sendikacılığa tepkinin boyutunu gösteriyordu.

1990'lı yıllar da Türk-İş "*partiler üstü, ama hükümetler içi*" ilişkilerini sürdürmeye devam etti. 1980'li yıllarda olduğu gibi zaman zaman ikitidarlarla yaşanan gerginlikler Türk-İş'i çalışma hayatı ve işyeri ile sınırlı, geçici, siyasallaşmaya itse de bunlar çok çabuk unutuldu. Siyasal partileri "*terbiye*" etmek için 1960'ların başında olduğu gibi 1990'lı yıllarda da Türk-İş yeniden bir parti kurma zaman geldiğini dillendirmeye başladı. Türk-İş'in sendikacılık ve siyaset arasındaki ilişkide ulaştığı en uç nokta hep yeni bir parti kurma isteğinin dillendirilmesidir (Akkaya: 11).

b. DİSK ve Siyaset:

27 Mayıs Askeri Müdahalesi sonrasında yaşanan özgür ortam, sendikacılık ve siyaset ilişkisinin gelişmesine yol açmış, 1960-1980 dönemi bu ilişkinin en canlı yaşandığı dönem olmuştur. 1961 yılında Türk-İş'li bazı sendikacıların kurduğu Türkiye İşçi Partisi ile 1967 yılında kurulan DİSK ve onun izlediği politikalar

sendikacılık ve siyaset arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından önemli göstergelerdir.

DİSK, Türk-İş'in "*partiler üstü*" ve toplu sözleşme ile sınırlı sendikacılığına karşı "*sınıf ve kitle*" sendikacılığı felsefesini benimsemiş, siyasal mücadelenin, örgütlenmelerin işçiler açısından daha önemli olduğunu öne çıkaran bir yaklaşım içine girmiştir. DİSK, bu haliyle işçi sınıfının kendiliğinden ulaştığı bilinç düzeyi olan örgütlenmeyi aşarak, kendisi için sınıf olmaya yönelimin önemli göstergelerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle 1967-1970 döneminde TİP ile sosyalistlerin ve emekten yana olan aydınların katkıları işçi sınıfına dışarıdan bilinç götürme sürecini hızlandırmış, işyeri ile sınırlı mücadeleyi sınıfsal yönde gerçekleşen bir mücadeleye yönlendirmeye başlamıştır. Kendiliğindenciliğe karşı verilen mücadelede sosyalist hareketin gelişimi ve işçi sınıfı ile bağ kurmaya başlamasının önemli katkılarının olduğu bu sürecin, hem Türk-İş türü sendikacılığı hem de o güne kadar sendikal hareketi denetimi ve güdümü altında tutan devleti rahatsız etmesi kaçınılmazdı. Bu nedenle, sendikacılık ile siyaset arasında kurulmuş olan bu bağın ortadan kaldırılması amacıyla yönetim tarafından yeni yasal düzenlemelere gidilmiştir.

DİSK'in işçi sınıfı içinde yarattığı etki, giderek artan gücü, ulaştığı siyasal düzey, sermayeyi ve korporatist sendikacılığı tedirgin etmiş, etkisiz kılınması için çabalara girişilmesine yol açmıştır. Bu yöndeki ilk önemli girişim 1970 yılında, 15-16 Haziran Olaylarına da yol açan, 1317 sayılı yasa aracılığı ile yapılmak istenen düzenleme olmuştur. Bu düzenlemeye göre, Türkiye çapında faaliyette bulunacak sendika ile federasyon kurulmasında işkolunda çalışan sigortalı işçilerin üçte birinin temsil edilmesi, konfederasyonun kurulmasında da sigortalı işçilerin üçte birinin bir araya gelmesi öngörülmüştür. 1970 yılındaki sigortalı işçi sayısı 1.3 milyon, DİSK'e bağlı sendikaların toplam üye sayısı yaklaşık 50 bin iken, Türk-İş'e bağlı sendikaların üye sayısı da 400 bini biraz aşıyordu. Türk-İş bile bu barajı kıl payı aşmıştı. Bu düzenlemenin siyaset ile önemli bir bağ kurmaya başlayan DİSK'in tasfiyesine yönelik olduğu aşikârdı. Bu nedenle de işçiler sendikalarına sahip çıkmak

için 15-16 Haziran tarihlerinde özellikle İstanbul'u sarsan bir direniş göstermiş, mücadele vermiştir.

Gerçek bir sosyalist kimlikten çok, "*uvriyerist*" (uvriyerizm: sosyalist hareketin ancak işçilerin önderliğinde yürütülebileceğini savunan öğreti) ve "*sendikalist*" bir kimliğe sahip olan bu "*ilk*" sendikacı kuşak 15-16 Haziran Olaylarıyla geriye çekilme ihtiyacı duymuştur. DİSK yöneticileri nasıl davranacaklarını ve neyin tehlikeli, neyin tehlikesiz olacağını çok çabuk öğrendiler. Zaten "*sendikalist*" sendikacı kuşağı bu konuda bilgi ve deneyime sahip olup, oldukça yetenekliydiler. 12 Mart dönemi ile birlikte, siyasetle ilişki kurmaya ürkek ve çekingen adımlarla yaklaşan, sosyalistlerle bağ kuran bu sendikacı kuşağı, karamsarlığa kapılarak iyice geri çekilmiştir. 1970 yılından sonra bu kez, daha sola kaymış olarak yeniden kurulan TİP ile araya mesafe koymalarının temel nedenlerinden biri budur. Yeni TİP, artık bu sendikacı kuşağı için adeta bir "*gayrı meşru*" çocuktur ve hızla uzaklaşılması gerekmektedir. DİSK'in 1975 yılındaki 5. Kongresi'nde bu açıkça ilan edilmiş, Konfederasyon daha sağdaki "*sosyal demokrat*" bir parti olarak CHP'ye yönelmiştir (Akkaya: 12). DİSK'e bağlı Maden-İş sendikasının Gönen Tesislerinde yapılan toplantıda, bazı sendika yöneticileri, TİP'in yeniden kuruluşuna karşı çıkmış, bu partiye katılacak sendika yöneticilerinin DİSK'in birliğini parçalayacağını ileri sürmüşler, bu nedenle de hiçbir sendika yöneticisinin TİP'e girmemesini istemişlerdir (Yurt ve Dünya, 1978: S.8). Bu yaklaşım DİSK'in eleştirdiği Türk-İş'in "*partiler üstü*" yaklaşımından farklı değildir.

1974 yılında TSİP'in kurulması, 1975 yılında da TİP'in kurulacağı yönündeki haberler DİSK yönetimini rahatsız etmiş, bu nedenle de Yönetimin 5. Kongre raporunda, tutumunu açıkça ortaya koyması gerekmiştir. DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler'in raporda yer alan "*DİSK'in bu yeni kurulan ve bir başkasının da kurulacağı söylenen parti ile uzaktan ve yakından hiçbir ilgisi yoktur. DİSK Genel Yönetim Kurulu, genel doğrultudaki politikasını yeniden görüşmüş ve kararlaştırmıştır. Bu kararla DİSK'in politikası 14 Ekim 1973 seçimlerinden önce yayınladığı çağrı bildirisi doğrultusunda daha belirgin ve kesin hale gelmiş bulunmaktadır*" (DİSK, 1975-V). Daha belirgin ve kesin hale gelen ise, artık

CHP'nin dışındaki partilere, özellikle de sosyalist partilere kapalılıktır. 5. Kongre ve onu izleyen kongreler, bu yöndeki adımların hızlandığına tanıklık eden kongreler özelliğini taşımaktadırlar. Özellikle 1975 yılında, Türk-İş'e üye güçlü sendikalardan biri olan Genel-İş'in ayrılarak, DİSK'e katılma isteğinin kabul edilmesi CHP'lileşme sürecini hızlandıran bir başka etken olmuştur.

1980 yılına gelindiğinde, DİSK ile Türk-İş arasında siyaset ilişkisi açısından pek fark kalmaması, etkisizleştirme operasyonunun başarılı olduğunu göstermektedir. Kongrelerdeki, sınıf sendikacılığı, laftan öteye geçememiştir. DİSK'in CHP'lileştiği 1970'li yılların ikinci yarısında Türkiye'de sosyalist hareket önemli gelişmeler kaydetmiş, işçi sınıfı içinde küçümsenmeyecek bir etkiye sahip olmuştur. Ecevit'in "*ortanın solu*" politikası, DİSK'in yöneticilerini etkilese de tabanı etkilemekten uzaktı. Taban daha sosyalist bir imaj istiyordu. Yönetimin ajitasyon içeren sınıf sendikacılığı ve sosyalist söylemleri yeterli değildi. Bu durum DİSK'i hızla Türk-İş'e benzetiyordu. Kongrelerde sosyalistlerden çok CHP'liler yer alıyor, CHP'liler kendilerine yakın olan adayların yönetime gelmesi için kulis çalışmaları yapıyorlardı. Bu sürecin en önemli ideolojik harcı ise Milliyetçi Cephe üzerinden faşizme karşı ortak cephe düşüncesi oluşturuyordu.

"*Sendikalist*" sendikacılar için sosyalizmden kaçışı hızlandıran süreç de faşizmin giderek daha net bir şekilde ete kemiğe bürünmesiydi. 1970'li yılların ilk yarısı, MHP'nin cılız da olsa ayak seslerinin duyulmaya başladığı bir dönem olarak DİSK üzerinde etkisini duyurmaya başladı. Özellikle, 15-16 Haziran Olayları sonrasında kurulan Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK), 1970'li yılların ikinci yarısında giderek daha faal hale gelmeye başlamıştı. Milliyetçi Cephe (MC) hükümetleri ise DİSK'in iyice sağa kayışında hızlandırıcı etkenlerden biri oldu. 5. Kongresinde "*CHP'nin, faşizan gidişe karşı verdiği mücadele*"yi olumlu bir gelişme sayan DİSK için artık hedef belliydi (DİSK, 1975-V). Faşizme karşı "*ulusal demokratik cephe*" altında mücadele etme ideolojisi, "*faşizme ve emperyalizme karşı savaşım ve güç birliği*" ilkesini benimsemiş olan DİSK'in üst yönetimini rahatlatıyor, sağa kayışın ideolojik temellerini sağlamlaştırıyordu. Böylece, önce korkulacak bir olgu icat ediliyor, sonra da bu olguya karşı mücadele altında sağa kaymanın taşları

döşeniyordu. Bu durum siyasal faaliyetin yönünü de belirliyordu: "*Bugün acil görevimiz: Faşizme karşı set çekmektir. Faşizmin tırmanmasını engellemektir. Demokratik istekler etrafında en geniş demokratik güç birliğini sağlamaktır. MC iktidarının yerine, ulusal demokratik bir hükümetin geçmesini sağlayacak şartları yasal yollardan vereceğimiz mücadeleyle yaratmaktır*" (DİSK,1977-VI). "*Ulusal demokratik hükümeti*" kuracak olan da mevcut partiler içinde CHP görülmektedir. Faşizme karşı acil görev söylemi, CHP'lileşmeyi işaret etmektedir. "*Bugün ülkemizde iktidara en güçlü aday durumunda bulunan tek ilerici ve demokrasiden yana örgüt"*ün CHP olmasıdır. Böyle düşünüldüğü için de "*DİSK, CHP'ye oy vermeyi ileri demokratik bir düzen kurulmasının ön şartı sayar*" (DİSK, 1977-VI).

Türkiye'de sosyalist hareketin güçlenmeye başladığı bir dönemde, DİSK siyasal açıdan sınıfsal çıkarlar temelinde bu harekete destek vermek yerine bu hareketin gelişmesini önleyecek tutumlara yönelmekte, sınıf bilinci temelindeki yönelişleri faşizm korkusu ve kaygısı ile daha sağdaki sosyal demokrasiye yönelerek önlemeye çalışmaktadır. VI. Genel Kurul'da CHP'de bir dönem milletvekilliği de yapmış olan Abdullah Baştürk DİSK'in Genel Başkanı olarak seçiliyordu. Bu seçim sonucu, DİSK'in sınıfsal açıdan nereye yöneleceğinin önemli bir göstergesi oluyordu. DİSK içinde sosyalist söyleme yönelen sendikalar ve yöneticileri, VI: Genel Kurul'dan bu yana örgüt birlikteliğini zedeleyen davranışlarda bulundukları gerekçesiyle 1978 yılı kasım ayında Onur Kurulu'na sevk edilmiştir. DİSK Onur Kurulu 15 Mart 1979'da Yeraltı Maden-İş'in 4 ay, Maden-İş, Bank-Sen ve Baysen'in bir yıl süreyle geçici olarak, 6 yöneticisinin de sürekli olarak DİSK üyeliğinden ihracına karar vermiştir (DİSK, 1980-VII). 1979 yılı ve sonrası DİSK yönetimi ile "*sol*" sendikaların gerginlik yaşadığı, karşılıklı suçlamaların yapıldığı bir dönem özelliği taşımaktadır. CHP'lileşen DİSK için bu "*acar*" sendikalar fazla gelmektedir. Ancak, tabandaki sosyalist işçilerin varlığı, bu sendikaların kesin ihracını önlemektedir (Akkaya: 15).

Emperyalizm ve CHP:

CHP'nin "*ilerici ve sosyalistlerden kopmak isteğini açıkça*" dile getirmesi, DİSK'i CHP'nin dışında arayışlara zorluyordu. Üstelik Ecevit bir konuşmasında, Toplumsal Anlaşma'yı eleştiren CHP'li sendikacıların CHP ile ilişkisinin kesileceğini açıklıyordu (DİSK, 1980-VII). Bu gelişmeler üzerine 1979 Eylül'ünde toplanan DİSK Yönetim Kurulu'nun kararlarını açıklayan Abdullah Baştürk zorunluluktan kaynaklanan "*yeni bir yönelişin*" ipuçlarını da veriyordu: "*Türkiye işçi sınıfı bu seçimlere sosyalist hareketin birliğini sağlamış bir partiden yoksun olarak girmektedir. Seçimlere işçi sınıfı adına katıldığını belirten parti ve bağımsız adaylar seçim platformunu siyasi gerçekleri açıklama, sosyalist bilinci geliştirme, demokrasi güçlerinin de sosyalist hareketin birliğini sağlamaya yönelik adımlar atma açısından bir araç olarak kullanmalarıdır. Ancak, Türkiye işçi sınıfı bu seçimleri tek kurtuluş yolunun sosyalizm olduğunu bilerek ileriye dönük olarak değerlendirecektir*" (DİSK, 1980-VII). Daha önceki seçimlerde CHP'yi açıkça destekleyen DİSK, bu açıklamaya rağmen, seçimlerde takınılacak tavra ilişkin, açıklamasında CHP'nin dolaylı yoldan desteklenmesi gerektiğini dile getirmiştir: "*14 Ekim seçimlerinde faşizm, bunun yandaşı partiler (MHP, CGP, AP, MSP) mutlaka yenilmeli ve geri itilmelidir*" (DİSK, 1980-VII). DİSK'in bu ikili tutumu, hiçbir etkisi olmayan bir ara seçimde CHP'ye dirsek göstermek olarak da değerlendirilebilir. Açık olan ise, Türk-İş'le daha iyi ilişkiler kuran CHP'nin DİSK'i mevcut yapısı ile kabul edilebilir bulmadığıdır. 1980 yılı ortalarında Abdullah Baştürk'ün CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'e gönderdiği mektup ise faşizme karşı mücadelede işbirliği içinde olunmak istenen sosyal demokrasiye ne derece güven duyulup duyulmayacağını, sınıf sendikacılığı yaptığını ileri süren bir sendikanın ne yapmaması gerektiğini gösteren oldukça öğretici bir belgedir; " *Sayın Ecevit işçi sınıfımıza ve onun emperyalizme, faşizme, ırkçılığa karşı vermekte olduğu bağımsızlık, barış ve demokrasi mücadelesine destek olma bir yana, son zamanlarda ona karşı iyice belirginleşen ve şiddetlenen olumsuz tavırlarınızı anlamakta, artık güçlük çekmiyorum*" (Akkaya: 16). Bu itiraf DİSK'in faşizme karşı mücadelede sosyalist hareket yerine sosyal demokrasiye yönelmenin

yanlışlığını gösteren tarihsel bir itiraf özelliği taşımaktadır. Ne var ki, DİSK yönetimi bu tarihsel itirafta bulunurken, gerçekleri de görememektedirler. Onlara göre sorun Ecevit'tedir, CHP'de değil. Mektubun devamında: "*şahsen siz faşizme, emperyalizme karşı mücadele ilkesinden vazgeçmiş olsanız bile, CHP bu konuda üzerine düşen tarihsel görevini yapmada en küçük bir tereddüt göstermeyecektir kanısındayım. Genel Başkanı bulunduğunuz CHP, tarihsel süreç içindeki yeri ve toplumsal konumu gereği siz ne yaparsanız yapın, burjuvazinin has partisi olamaz*" (DİSK, 1980-VII). Bu yaklaşım, 1970'li yıllarda başlayan faşizme karşı mücadelede DİSK'in geldiği noktayı göstermesi açısından önemli olduğu kadar, CHP'nin de DİSK'i diskalifiye etme amacının anlaşılamadığını göstermektedir. 1970'li yılların sonunda, gelişen sosyalist hareketin, işçi sınıfına DİSK aracılığı ile dışarıdan bilinç götürmesini engellemeye çalışan yönetici kadrolar, sığınmaya çalıştıkları sosyal demokrasinin gelinen aşamada sınıf sendikacılığı yapan bir sendikadan kurtulmak isteğini anlayamamışlardır.

Sosyalist hareketin işçi sınıfına yönelik çabalarının yanı sıra iç pazarın gelişmesi açısından izlenen yüksek ücret, yüksek istihdam politikaları da sendikal örgütlenmenin ve hareketin gelişmesini hızlandırmıştır. Kamu kesiminde örgütlü Türk-İş yine devletin denetimi ve güdümünde bir sendikal hareket olarak kalırken, özel sektörde örgütlenen DİSK daha bağımsız, daha radikal bir sendikal hareket merkezi olmaya başlamıştır. Ancak, 1970'li yılların sonunda mevcut ekonomik yapı ve izlenecek iktisat politikaları DİSK türü bağımsız, radikal sendikacılığı kaldıracak bir özelliğe sahip değildi. İzlenecek yeni iktisat politikaları açısından bu tür sendikacılığa müdahale etmek ve denetim altına almak gerekiyordu. Çünkü maliyet açısından ücretleri kontrol etmek gerekiyordu. Ücretleri kontrol etmek içinse kaçınılmaz olarak işçileri kontrol etmek gerekiyordu. İşçileri kontrol etmek içinse, öncelikle örgütlerini etkisizleştirmek ve sıkı bir denetim altına almak gerekmektedir. Bu ise, biraz korku ve biraz da yasal düzenleme işidir. Çünkü bir ekonomi ne kadar dışa açılmak istiyorsa, işçilerinin de o denli uysal olması için çaba harcayacaktır. Dış pazarlarda rekabet için, gücünü arttırmak için, yüksek verimlilik ve düşük ücrete ihtiyaç vardır. Bir kapitalist ekonomide en kolay ve rahat kontrol edilebilir değişken ise ücretlerdir. Türkiye ithal ikameci birikim modelinin tıkandığı ve dış pazarlara

açılma ihtiyacı duyduğu yıllara bu koşullar altında girerken, sendikal stratejilerin ve politikaların buna göre oluşturulup hayata geçirildiğini, bugünden sonuçları itibarıyla bakıldığında, ne yazık ki, mümkün görünmemektedir.

Yabancı sermayenin egemen, tekelleşmenin üst düzeye çıktığı, iç pazara yönelik iş kollarında örgütlenmiş olan DİSK, bu iş kollarının dış pazara açılma sürecinde en büyük engel oluşturacağından yeni dönemde, mutlaka ortadan kaldırılması gereken bir örgüt olma durumu ile karşı karşıya kalacaktı. Özellikle 1967-1976 döneminde örgütlü mücadelenin işçi sınıfını düzen partilerinden uzaklaştırmaya başladığı bir sürecin, izleyen yıllarda tersine döndürülmesinde katkısı olan DİSK, bu son dönemdeki politikası ile kendi mezarını kazmış oluyordu.

12 Eylül Askeri darbesinden hemen sonraki 1980-1983 askeri otoriter yönetim dönemi, MGK'nin 7 No.lu bildirisi ile DİSK, MİSK ve bu örgütlere bağlı kuruluşların faaliyetlerinin durdurulduğunu, 12 Eylül yönetiminin getirdiği zorunlu tahkim, grev ve lokavt yasakları nedeniyle, sendikal faaliyetlerin askıya alındığı bir dönemdir. 1984 sonrasında, yeni yasal düzenlemeler altında, sendikal örgütlenme yeniden canlılık kazanmaya başladı. Faaliyetleri durdurulan Konfederasyonlardan Hak-İŞ altı ay sonra, MİSK 4 yıl sonra tekrar faaliyete başladılar. 1980 yılı öncesinin ikinci büyük konfederasyonu olan DİSK ise Türk Ceza Kanunu'nun 141. maddesini kaldıran yasanın yürürlüğe girdiği Nisan 1991'e kadar, Askeri Mahkeme'de yargılandı. 16 Temmuz 1991'de, sıkıyönetim mahkemesi kararlarını henüz bir sonuca bağlamamış olan Askeri Yargıtay, hem DİSK'i kapatma kararını kaldırdı, hem de DİSK yöneticilerini beraat ettirdi. Bir başka kararla da DİSK'in mal varlığı iade edildi. 7 Aralık 1991'de Genel Kurulu'nu toplayan DİSK, tekrar faaliyete geçti.

Eski gücüne ulaşmakta zorlanan DİSK, siyasal açıdan sosyal demokrat partilerle ilişkisini sürdürürken, sosyalist hareket de DİSK içindeki gücünü arttırmaya çalışmaktadır. Ancak DİSK'e bağlı önemli sendikalarda MHP, AKP ve SP gibi sağ partilere oy verecek üye işçi oranının yüzde otuzlara ulaşmış olması, sosyalist hareketin, 1980 öncesindeki kadar etkili olup olmamasının da sınırlarını belirlemektedir. Tabanın sosyalist harekete kaydığı 1980 öncesinde, DİSK

yönetimini ve siyasetini sola taşımayan sosyalist sendikacılığın, bu yeni koşullarda işinin hiç de kolay olmadığı söylenebilir. Oleyis Sendikası'nın 2010 yılı son baharında DİSK'ten ayrılarak, hükümet yanlısı bir sendika olan HAK-İŞ'e üye olması, DİSK'in mevcut durumunun en çarpıcı anlatımı olsa gerek

c. MİSK ve Siyaset:

Sendikal hareketin DİSK aracılığıyla siyasallaşmaya başladığı dönemde, 1970 yılında Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK) kuruldu. 1960'lı yıllar boyunca işçileri bir "*Milleti oluşturan zümrelerden biri*" olarak görüp, bu çerçevede değerlendiren MHP, '*işkollarında kuvvetli sendikaları*' Türk-İş içinde oluşturulabileceğini düşünmüştür. 1960'lı yıllar için ayrı bir sendikal örgütlenmeye gerek duymayan MHP, işçilerin "*15-16 Haziran Eylemleri*" nedeniyle, milliyetçi hareketin ortaya çıkışında olduğu gibi, bu kez de tepkisel olarak DİSK'e karşı, 23 Haziran 1970 tarihinde MİSK'i (Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu) kurdurmuştur. 1971 yılında 4.766 üyesi olduğu belirtilen ve I. Genel Kurulu'nu 1972 yılında yapan MİSK'in 1975 yılına kadar faaliyetlerine rastlanmamıştır. 1975 yılında işçi hareketlerinin ulaştığı boyut, MİSK'in de faaliyete geçme zamanının geldiğini göstermektedir. Milliyetçi Cephe İktidarının nimetlerinden de yararlanarak örgütlenmeye çalışan MİSK'in, umduğunu bulduğu söylenemez. 1976 yılı, MİSK'in kâğıt üzerinde de olsa, aynı kişilere sendika kurdurtarak hızla yaygınlaşmaya çalıştığı yıl özelliği taşımakta; Türkiye Komünist Partisi'nin "*atılım yılı*" ilan ettiği 1976, MİSK için de "*atılım yılı*" olmuştur. Bu atılımda, MHP'nin I. Milliyetçi Cephe (MC) hükümetinde bulunmasının, MHP'nin çeşitli devlet kademeleri ve kuruluşlardaki etkinliğinin artmasının da önemli bir katkısı olmuştur. İzmir'de Tariş İplik Fabrikası'nda olduğu gibi, pek çok işletmede DİSK'e bağlı sendikalara üye işçiler işten atılmış, yerlerine MHP'li işçiler alınmaya başlanmıştır. Kamu işletmelerindeki bu uygulamanın benzeri özel kesime ait işletmelerde de uygulanmış, bu nedenle 1970'li yılların sonunda işyerlerinde sık işten atılmalara, sendikal baskılara karşı direniş ve işgallere başvurulmuş, MHP'liler, MİSK üyesi işçiler ile DİSK üyesi işçiler arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Bu saldırgan, işveren ve MC destekli

sendikacılık sonunda, MİSK'in Çalışma Bakanlığı'na bildirdiği üye sayısı 4.766'dan 1977 yılında 225.571'e yükselmiştir. Bu sayı gerçeği yansıtmamakla birlikte, sendikal alanda işçi sınıfının yükselen mücadelesine karşı işverenler ve MC hükümetlerince önemli bir güce dönüştürülmekte olduğunu göstermektedir (Akkaya: 19). Burada dikkate alınması gereken nokta, MİSK'in özellikle imalat sanayi gibi işçi hareketleri açısından stratejik olan alanlarda örgütlenmeye çalışmasıdır. 1979 yılının sonları itibarıyla hem sermayenin hem de II. MC hükümetinin bu konuda önemli mesafeler aldığı görülür. MİSK'in gücü büyük ölçüde devlete dayanıyordu. MHP üzerinden devlet gücünü çekincesiz olarak kullandığı ölçüde, MİSK'in de gücü artıyordu.

MİSK'in özellikle DİSK'e bağlı sendikaların güçlü ve örgütlü olduğu bölgelerde ve işyerlerinde, MHP yandaşı Ülkü Ocakları militanlarına alternatif sendikalar kurdurarak, işçi kesimine hakim olmaya çalışmasının yanı sıra bir diğer önemli özelliği de, dolaylı da olsa, sağdan milliyetçilik rekabeti aracılığı ile Türk-İş'in DİSK ile giriştiği mücadelede sola kayışını önleme amacı taşımasıdır. 1970'li yıllarda Alpaslan Türkeş, sendikacılığa ilişkin verdiği bir demeçte bu duruma açıklık kazandırmaktadır: "*Türk işçisi, daima milletimiz ve devletimizi tehdit eden menfur emellilerin en büyük propaganda hedefi olarak görülmüş, bu yolda istismarı için büyük gayret sarf edilmiştir. İşte Türk-iş ve MİSK bütün bu yabancı ideolojilerle mücadele ve elinde bulundurdukları kitleyi tehlikelerden muhafaza konusunda gayretlerinde her türlü takdirin üstündedirler. Yalnız son zamanlarda bazı aşırı düşüncelerin hakim hale getirildiği partiler, milliyetçi, vatansever Türk işçisinin en büyük teşkilatı durumundaki Türk-İş üzerinde oyunlar tezgahlamak çabası içinde görünüyorlar. Türk işçisinin geleceği bakımından Türk sendikacılık hareketinin her türlü parti menfaati ve çekişmesinin üstünde yürütülmesi şarttır. Türk-İş gene partiler üstü planda; fakat tabanına yani Türk işçisine hakim milliyetçi dünya görüşü istikametinde faaliyetini yürütmelidir. Eğer kitlede fikir işlenmediği ve boşluk kaldığı takdirde, bu boşluğun neyle ve nasıl doldurulduğunu, 12 Mart öncesi hadiseleri göstermiştir. Bu sebeple zamanımızın en kuvvetli, en geçerli fikri olan milliyetçilik, MİSK tarafından nasıl resmi dünya görüşü olarak ilan edilmişse, Türk-İş tarafından da resmi dünya görüşü ilan edilmelidir*". (Akkaya: 21). Bu nedenle de, MHP ve

MHP'yi bu alanda bir yedek güç olarak destekleyen sermaye, Türk-İş'e üye Türk Metal gibi güçlü sendikaları MİSK'e üye yapmak yerine, Türk-İş'i etkilemek için Türk-İş içinde tutmayı tercih etmiş görünmektedir.

1970'li yılların sonunda MİSK ve "*ülkücü hareketin*", sendikal harekette toparlandığı, insan malzemesi ve ulaştığı sendikal yapı ile, ona yüklenen misyonu (anti-komünist sendikal reaksiyon) sürükleyemediği, bunda oldukça yetersiz kalındığı, egemen yapı tarafından anlaşılmıştı. Devletin ve sermayenin tüm desteğine rağmen MİSK'in yeterince etkili olamayışı, egemen yapının kimi unsurlarınca bizzat bu misyonun sorgulanmaya başlanması, yeni bir arayışı gündeme getirecekti. Bunun için de Türk Metal sendikası iyi bir örnek oluşturacaktı. Bu nedenle, 1970'li yılların sonuna doğru bu tür sendikacılık da sermaye tarafında dikkate alınacaktır.

1980 Sonrası Gelişmeler:

12 Eylül'le birlikte tüm konfederasyonlar gibi MİSK'in de faaliyetleri durduruldu, sendika yöneticileri gözaltına alındı. Ancak, MİSK'in merkezinin bulunduğu Ankara'da sıkıyönetim komutanlığı MİSK hakkında soruşturma açmadı. Soruşturma açılmadığı için de MİSK'in faaliyetlerinin durdurulması hakkındaki karar boşlukta kaldı. MİSK'e bağlı Türk Ağaç İş eski genel başkanı F. Berberoğlu ve Türk Deri İş eski genel başkanı H. Aslan, 26 Aralık 1983 günü Ankara Sıkıyönetim Komutanlığına başvurarak sendikaların yeniden faaliyete geçmelerine izin verilmesini istediler. 11 Mayıs 1984 tarihinde Genel Kurmay'ın da 2821 sayılı Sendikalar Yasası'nın 5. Maddesi kapsamı dışında kaldıkları gerekçesiyle izin vermesi ile MİSK ve bağlı sendikalardan Genel Sen dışındaki tüm sendikalar yeniden faaliyete geçti. 15-16 Eylül 1984'te Olağanüstü Genel Kurul'unu yapıp, tüzük değişikliğine giderek kendisini yeni Sendikalar Yasası'na uyarladı. 3-4 Kasım 1984 tarihinde ise IV. Genel Kurulunu yaptı. Ancak, MİSK'e bağlı sendikaların büyük bir bölümü faaliyete geçmelerine izin verilmiş olunmasına rağmen, faaliyete geçecek güçte değillerdi. Faaliyete geçebilen sekiz sendikaya üye olan işçiler ise istifa edip ayrılmaktaydılar. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın (ÇSGB) 1985

yılı Ocak ayı istatistiklerine göre MİSK'e bağlı ve faaliyette bulunan sekiz sendikanın toplam üye sayısı 4.750 idi. Ancak, MİSK'e bağlı sendikalar yeni yasal düzenlemenin açık bıraktığı bir alandan yararlanarak üye sayılarını yüksek gösterme ve beş sendika için de işkolu barajını aşma olanağına kavuşmuş oldular. MİSK'e bağlı sekiz sendikanın üye sayısı bu yasal boşluğun tanımış olduğu olanak ile bir anda 115.000'e yükselmiş oldu. Türk-İş'e bağlı sendikalara üye olan pek çok işçi MİSK'e bağlı sendikalara üye gösterildikleri için bu sendikaların yöneticileri hakkında dava açtı. Türk-İş Genel Başkanı, ÇSGB Mustafa Kalemli'yi Türk-İş'e alternatif bir işçi örgütü yaratmaya çalışmakla suçladı. Anlaşılan o ki, DİSK'in yasaklı olduğu bu dönemde tek kalan ve hükümetle bir türlü iyi ilişkiler kuramayan Türk-İş'e ANAP'taki "*milliyetçi hareketçiler*"in de katkısı ile bir gözdağı verilmek istenmesinin yanı sıra, ilk göz ağrıları MİSK de güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Ancak ANAP ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'ndaki "*milliyetçi hareketçilerin*" katkısı MİSK'i canlandırmaya yetmeyecek, bu başarısızlık zamanla MİSK'te huzursuzluklara neden olacaktı.

Gecikmeli de olsa, 21 Mayıs 1985 tarihinde Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Askeri Mahkemesi'nde 1975 ve 1978 yıllarında seçilen MİSK yöneticilerinden bazıları hakkında MHP ve ülkücü kuruluşlara maddi yardım yaptıkları gerekçesiyle dava açıldı. Mahkeme MİSK davasının MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davası ile birleştirilmesi kararını vermesine rağmen Askeri Yargıtay bu kararı bozarak, sanıkların sadece sendikalar yasasını ihlalden yargılanmalarını istedi, bu arada dava zamanaşımına uğradı, böylece MİSK faaliyetine devam etme imkanı buldu.

MİSK'in 19-20 Aralık 1987 tarihinde toplanan V. Genel kurul'unda tıkanma noktasında olunması nedeniyle yeni bir isim ile daha meşru bir ortamda güç toplanabileceği düşünülmüş, konfederasyonun ismi Yurdumuz İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Yurt-İş) olarak değiştirilmişti. Bu değişiklik MİSK'in kendi geçmişini inkar etmek, çıkış kaynağından kopuş anlamına gelmektedir. Genel Kurul'da başkan seçilen Mete Beşen, isim değişikliğinin nedeni olarak "*MİSK'in adının MHP ile birlikte düşünülmesinin birçok sorun yaratmasını*" göstermiştir

(akkaya: 22). Ancak, bu değişiklik de MİSK'in dağılma sürecini durdurmamış, izleyen yıllarda sendikalar konfederasyondan ayrılarak, bağımsız kalmayı tercih etmeye başlamışlardır. 1988 yılı sonuna gelindiğinde konfederasyona üye sendika sayısı dörde düşmüştü. Sendikalar Yasası'na göre konfederasyon kurabilmek için en az beş sendikanın bir araya gelmesi zorunluluğu nedeni ile, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı üye sayısı beşin altına düşen konfederasyonun fesih işlemlerinin başlatılması için 28 Eylül 1988 tarihinde Ankara Valiliği'ne başvurdu, tasfiye komisyonu 26 Temmuz 1989 tarihinde tasfiye işlemlerini tamamladı, Konfederasyonun dosyası Bakanlıkça 11 Ekim 1993 tarihinde işlemden kaldırıldı (Akkaya: 23).

MİSK-YURT-İŞ:

MİSK'in (aynı zamanda Yurt-İş'in) çözülüp dağılmasını hızlandıran en önemli etmen Sendikalar Yasası'nda 1988 yılı Mayıs ayında yapılan değişiklikle, sendikaların 1983 öncesindeki üyelerinin noter aracılığıyla yenilenmesi zorunluluğunun getirilmesi olmuştur. ANAP'lı ve Çalışma Bakanlığı'ndaki "*milliyetçi hareketçilerin*" desteği ile varlığını sürdürmeye çalışan MİSK için, bu yeni zorunluluk yolun sonu anlamına gelmiştir. Gerçek üyeleri bulunmayan sendikaların bu yasal zorunluluk sonucunda, varlıklarını sürdürmeleri olanaksızlaşmıştı. Bu durum, işçi sınıfının yükselen mücadelesinin önünü kesmek için kurdurulan MİSK'in işçi hareketinin "*terbiye edildiği*" bir dönemde gereksizliğinin adeta tesciliydi. Ancak, MİSK'in devamı Yurt-İş'in tasfiye işlemleri sürerken, 30 Ocak 1993 tarihinde Yeni Bes-İş, Tek Tarım İş, Genel Deri-İş, Türk Genel Sen ve Tek Yapı-Sen, İzmir'de aynı mirasın sürdürücüleri olarak Birleşik İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (BİSK) kurdular. Böylece, 1980'li yılların sonuna doğru, yol olmaya yüz tutan bir sendikal anlayışı yeniden canlandırmaya çalıştılar. Kuşkusuz böyle bir girişimin sebebi, 1990'lı yıllarda yükselen "*milliyetçilik*" dalgasının önemli bir payı bulunmaktaydı. Bu düşüncede MHP'nin mirasçısı Milliyetçi Çalışma Partisi'nin giderek artmaya başlayan gücünün de etkisi vardır. BİSK, işçiler içinde umduğu desteği bulamayınca, adresi netleştirmek için eski

referanslara yönelme gereği duydu. 22-23 Ocak 1994 tarihlerinde 65 delegenin katılımı ile yaptığı I. Genel Kurulu'nda adını Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK) olarak değiştirdi. Çalışma Bakanlığı'nın Temmuz 1994 istatistiklerine göre MİSK'e üye 6 sendikadan 2'si üye sayısını bildirmiş ve bu sayı toplam 5.959 idi. Ocak 1995'te ise MİSK'e bağlı sendika üye sayısı 7'ye, 2 sendikaya üye işçi sayısı da 7.488'e yükselmişti. Ocak 2000 istatistiklerine göre, MİSK'e üye sendika sayısı asgari sınır olan 5'e, üye sayısı bildiren 2 sendikaya üye işçi sayısı da 3.945'e düşmüştür. Bu haliyle MİSK, kağıt üzerinde kalmış bir konfederasyon özelliği taşımaktadır. Çünkü artık, ne sermayenin ihtiyaç duyduğu bir yedek güç, ne de kendisini destekleyecek bir Milliyetçi Cephe anlayışı vardır. Var oluşunun temel nedeni olan bu koşulların yokluğu, MİSK'in varlığını da gereksiz kılmıştır.

MİSK'in tükenişinde, artık işçi sınıfının karşısında tutulması gereken bir yedek güç olma özelliğini yitirmesinin yanı sıra, MHP'nin yönelmiş olduğu yeni sendikacılık politikasının da önemli bir payı bulunmaktadır. Sendikal hareket 1980'li yılların sonundan itibaren özellikle de 1990'lı yıllarda MHP için bir meşrulaşma ve kitleselleşme aracı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Asıl önemli olan ve üzerinde durulması gereken de bu yeni durumdur.

d. HAK-İŞ ve Siyaset:

MSP'nin (Milli selamet Partisi'nin) I. MC Hükümeti'nin ortağı olduğu 1976 yılında, Erbakan'ın da büyük çabaları ile kurulan Hak İşçi Sendikaları konfederasyonu (Hak-İŞ), İslamcı bir sendikacılık hareketi yaratmak ve İslamcı bir düzen kurmada kullanmak amacını taşıyordu. Böylece, dönemin Çalışma Bakanı olan MSP'li Ahmet Tevfik Paksu "*Milli Selamet zihniyetindeki işçi sendikalarını bünyesinde barındıran bir konfederasyon kurulması için ön çalışmaların başladığı*" dediği konfederasyon kurulmuş oluyordu. HAK-İŞ'in Genel Sekreter Mustafa Taşçı ise, "K*onfederasyonumuz İslam'ın inanç ve yaşayış çemberi içinde yeni bir sendikacılık anlayışını yerleştirmeye ve tatbike çalışmaktadır*" derken, kuruluş

amacını açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle, söylemine ve siyasal davranışına hep İslamcı hedefler egemen olmuştur. HAK-İŞ 1976-1980 döneminde MSP'nin desteğini de alarak güçlenmeye çalışsa da kayda değer önemli gelişmeler gösterememiş, işçi sınıfı içinde İslamcı düşünceyi savunan bir sendikal hareket olarak kalmıştır.

HAK-İŞ asıl gücüne, 12 Eylül'den sonra ulaşmıştır. Kısa bir süre kapalı kalan konfederasyon, mevcut hükümetin siyasi anlayışı ile işçi sınıfının tabanında meydana gelen sağa kayıştan da yararlanarak Türk-İş'ten sonra önemli örgütlerden biri haline geldi. DİSK'in 11 yıl kapalı tutulmasını sağlayanlar, 1981 yılı başında MGK'nin 45 sayılı kararı ile HAK-İŞ ve bağlı sendikaların faaliyetlerine izin verdi.

1980'li yılların ortalarına doğru HAK-İŞ toplumsal muhalefetin sol kanadı ile yakın ilişki içine girmeye başladı. 1980 öncesinde "*Yahudi Bayramı*" ilan ettiği 1 Mayıs'ı 1989 yılından itibaren kutlamaya başladı. Bu dönem, HAK-İŞ'in İslami renklerini saklayarak, örgütlenmede daha geniş bir kesime hitap etmeye çalıştığı bir dönem özelliği taşır. DİSK'in kapalı olduğu bu dönemde, DİSK'e bağlı sendikaların bazı üyelerinin HAK-İŞ'e katılması bu süreçte önemli adımlar atıldığını gösterir. HAK-İŞ daha sonra Demokrasi Platformu gibi kurumların içinde de yer alarak, geniş kesimlere yönelik faaliyette bulunduğunu göstermeye çalışıyordu. Ancak uygulamada İslamcı öğeler ağır basmaya devam ediyordu. 1990'lı yılların ikinci yarısındaki laiklik tartışmalarında açıkça Refah Partisi'nin yanında yer aldı, desteğini esirgemedi.

HAK-İŞ, sendikacılık ve siyaset ilişkisini, başlangıçta çok açık olarak İslamcı bir düzenin kurulması üzerine temellendirmişken, 1980'li yılların sonuna doğru bu söylemi daha az dillendirse de uygulamada hayata geçirmek için fırsatları değerlendirmekten kaçınmamıştır.

HAK-İŞ Genel Başkanı Salim Uslu Eylül 2005 tarihinde Türkiye İşverenler Sendikası'nın (TİSK'in) internet dergisinde S. Cem Pişkin'le yaptığı söyleşide

sendikalarını ve Türkiye'de değişen sendikacılık ile sendikacıların tutumlarını şu sözlerle değerlendirmektedir:

1960'lar ve 70'li yıllar sendikal hareketlerin Türkiye'de toplumsal gündemi belirlediği yıllar oldu. 1980 sonrasında ise işçi sendikaları hem güç hem de itibar kaybına uğradı... Bunu nelere bağlıyorsunuz? Sendikacılığın bugününü ve geleceğini nasıl görüyorsunuz?

1970'lerde, 80'lerde sendikaların belirleyici olduğu doğrudur. Sonraki süreçte güç kaybı olduğu da doğrudur. Özellikle 80'li yıllardan sonra sendikalar ve sendikacılar aleyhine çok yoğun bir kampanya yürütüldü. Ultraliberal politikaların yürürlüğe konulduğu günden beri sendikalar ve sendikacılar aleyhinde, gerçeğe uygun olmayan ithamlar yapıldı. Maalesef bazı sendikacılar da -sendikalar demiyorum ama, bazı sendikacılar da- kişisel yanlışları ve ayıplarıyla bu iddiaları adeta destekleyici davranışlarda bulundular. Fakat sendikalar ve sendikacıların, aleyhindeki iddiaları destekleyen ayıpları son derece sınırlıdır ve bireyseldir. Burada sendikal örgütleri, kurumları bütünüyle itibarsız kılacak kampanyalar çok daha büyük, çok daha etkili olmuştur. Sendikalar durağanlığı talep eden, her türlü yenileşmenin, gelişmenin önündeki engeller gibi gösterilmiştir. Oysa sosyal tarihe baktığımız zaman görüyoruz ki, sendikalar daima değişimin, gelişmenin, yenileşmenin hep katalizörü olmuşlardır. Sendikalar sosyal adaletin sağlanmasında, sosyal dengenin kurulmasında, sosyal güvenlik, sosyal koruma sistemlerinin güçlendirilmesinde, toplu sözleşmeli, sendikalı kamu düzeninin oluşmasında etkin rol oynamışlardır. Eğer ülkede yolsuzluk, yoksulluk artıyorsa ve ülkede bir gelir dağılımı sorunu varsa, sosyal sorunlar kronikleşmişse, bütün bu olumsuzluklar karşısında 'Hayır! Bu yol çıkmaz sokak!' diyecek, sosyal adaleti talep edecek örgütlere ihtiyaç vardır.

1970'li yılların başındaki dünya petrol krizinden sonra ekonomi yeniden şekillenmeye başlamıştır. Yeni ekonomik politikalar ve küreselleşme süreci, kendi kurallarını ülkelere dayatır hale gelmiştir. İşletmeler küçük kentlerden, köylerden çıkıp global ölçekte boyutlara ulaşmıştır. Küresel sermaye dediğimiz olgu kendi kurallarını da oluşturarak sendikaları, sosyal yapıyı adeta tehdit eder hale gelmiştir. Bireysel anlamda da ciddi bir dönüşüm yaşanmaktadır. Eskiden 'Birimiz hepimiz,

hepimiz birimiz için' ilkesi geçerli iken artık bu dönemde kişiler ''Sendikam benim için ne yapar?' sorusunu sormaya başlamışlardır. Eski alışkanlıkları sürdüren sendikalar bu bireysel taleplere, ihtiyaçlara cevap veremez hale gelmişlerdir. Yine bireyler, artık toplu hareket etmekten çok, kendileri kariyerleri peşinde koşmuşlardır. Bir ideolojik değişime mi işaret ediyorsunuz?

Süreç analizi yapıyorum. Bunda şüphesiz ideolojik analiz de var, bireysel ihtiyaçlar ve beklentilerin artmış olması da, yapısal değişimler de var. Bütün bu değişim ve yenilenme süreci, hem bireyleri hem kurumları hem anlayışları etkilemiştir. Şimdi yapılması gereken şey işçi-işveren sendikalarının kendi konumlarını sorgulayıp ve bu yeni anlayışlar çerçevesinde yeni perspektifler geliştirmesi, hizmet alanlarını genişletmesi, kurumsal yapısını değiştirip dönüştürmesidir. İşçi ve işveren sendikalarının bu anlayış çerçevesinde kendisini yenilemesi gerekiyor. Sadece toplu sözleşme yapan, sadece slogan atan bir sendikacılık anlayışı elbette geride kalmıştır ve tarihin çöplüğündedir.

Kadın hakları meselesinden çocuk meselesine kadar, ülkedeki demokrasi sorunlarından haklar ve özgürlüklerin genişletilmesine kadar, gelir adaletsizliğinden yoksulluk ve yolsuzluk sorununun çözülmesine kadar, ilgi alanını genişleten sendikalar gerçek bir sivil toplum örgütü duyarlılığı içerisinde olacak ve böylece bu yeni süreçte var olma potansiyelini güçlendireceklerdir. Dünkü ezberlerimizle bugünkü süreci anlamak mümkün değil.

Bu tanımladığınız yeni sürece endüstriyel ilişkiler çerçevesinden baktığınızda Türkiye'nin birinci sorunu nedir?

*Bence birinci sorun 'endüstriyel demokrasi'*dir. *Endüstriyel demokrasi katılımcılığı öngörmektedir. Endüstriyel demokrasi karşıdakinin var olma hakkına, yaşama hakkına saygı göstermeyi gerektirmektedir. Bunlardan önemlisi, endüstriyel demokrasi diyalog ve uzlaşmayı gerektirmektedir.*

Diyalog ve uzlaşma kavramları son derece önemlidir. İyi kullanılır ve içi doldurulursa yaşadığımız krizlerden kurtulmak için, hatta yeni atılımlar gerçekleştirmek için bir fırsat olarak da görülebilir. Endüstriyel demokrasi, kişilerin karar süreçlerine katılabildiği bir anlayışın, farklı sosyal aidiyetlerde olsa bile birbirlerini tanıma ve anlama konusunda gösterebilecekleri duyarlılığın karşılığıdır.

Kışla yönetir gibi işletme yönetme anlayışı çağın gerisinde kalmıştır. Yeniçeri yaklaşımıyla 'istemezükçü' anlayış da çağın gerisinde kalmıştır. Masanın etrafına oturanlar karşıdakinin örgütlenme hakkına saygı gösterebilmeliler ve karşıdakinin hassasiyetlerini anlamalılar diye düşünüyorum. Bir işveren işçi sendikasının oradaki örgütlülüğüne ne kadar saygı göstermek durumundaysa, işçi sendikası da o işletmedeki rekabet gücünün artıyor olmasını kendi ilgi alanı içerisinde görmelidir. Bu duyarlılığı işletmelerde ortak bir işletme kültürü haline dönüştürebildiğimiz an, inanıyorum ki endüstri ilişkilerinin sağlayacağı verimlilik hem işçi hem işveren kesimi için ortak faydalar yaratacaktır.

Şu an neresindeyiz bu kavramın?

Dün, işçi ve işveren örgütlerinin oturup çay içmesinin bile yadırgandığı bir yerden geliyoruz. Bugün artık işçi işveren tarafları oturup birlikte çalışma yaşamı için, ülke yararı için, ortak geleceği kurgulamak için bir araya geliyorlar. Bunların biraraya gelmesini sağlayan toplu sözleşme dışında, başka platformlar var. Ekonomik sosyal konseyler var, sosyal güvenlik danışma kurumları var, çalışma meclisleri var, güçlü danışma kurumları var.

Çatışma kültürünün Türkiye'yi getirdiği yer bellidir. Bir uzlaşma kültürüne ihtiyacımız var. Şu anda işçi ve işveren örgütleri ve bunların liderleri, endüstriyel demokrasi, diyalog, uzlaşma kavramlarını çok içtenlikle kullanıyorlar. Ama kullandıkları bu kavramların içini doldurmak konusunda yeterince özverili davranmak gibi bir yerde henüz değiliz. Çünkü bu kavramları kullanırken bile ciddi eleştirilere muhatap olduk. Bu kavramları çalışan ve çalıştıranlar için heyecan verici hale getirirsek, yani 'Ekonomik sosyal konsey toplandı ve yine dağıldı' dedirtmek yerine insanların ekonomik sosyal konseyin toplanmasını, orada alınacak kararları, varılacak uzlaşmaların kendilerine sağlayacağı kısa, uzun vadeli sonuçlarını heyecanla beklediği hale getirirsek o zaman diyalogun içini doldurmuş oluruz. O açıdan bu sihirli sözcükleri eskitmek ve yıpratmak yerine büyük bir gayretle, titizlikle içini doldurmak gerekiyor (TİSK- İşveren Dergisi, 01.09.2005).

e. Genel Değerlendirme:

Sanayileşmesi istenen hızda olamayan, nüfusu hızla artan, işsizliği yaygınlaşan, sağlıksız kentleşen, aşırı enflasyon oranlarına sahip bir ülkede, sendikaların siyasetten uzak durarak sorunlarına çözüm bulamayacağı açıktır. Korporatist politikaların birer sosyal kontrol aracına dönüştürdüğü sendikacılık zaman zaman işçileri militanlaşmaya iterek, bu sendikacılığı aşmaya yönlendirebilmektedir. 1989 yılı "*Bahar Eylemleri*" bu militanlaşmanın ve siyasetten uzak duran sendikacılığa karşı çıkışın da ilk işareti olarak değerlendirilebilir. Ancak, işçi sınıfını siyasallaştıracak öznelerin 1980 sonrasında oldukça güçsüz olması, bu sürecin başka bir aşamaya dönüşmesini de olanaksız kılmıştır.

1990'lı yıllar sosyalist hareketin işçi sınıfı ile bağ kurmaya çalıştığı bir dönem özelliği taşısa da, bunda kayda değer gelişmelerin sağlandığını söylemek mümkün görünmemektedir. Bir önceki dönemin deneyimli, birikimli, sosyalist hareket ile tanışmış kentli işçisinin yerini, yeni bir göç dalgası ile kırdan kente gelen, deneyimsiz, birikimsiz, sosyalist harekete mesafeli bir işçi kuşağı almıştır. Sermayenin saldırıları karşısında, örgütlenme gücü ve yeteneğini de önemli ölçüde yitiren bu yeni işçi kuşağı ve sendikacılar kendisi için sınıf olmayı düşünmek bir yana, kendiliğinden bilinçlenmeyi ifade eden sendikal örgütlenme bilincine ulaşmada bile oldukça sorunlu görünmektedir. Kuşkusuz, gelinen bu süreçte, siyasetten uzak durmayı temel ilke edinmiş olan sendikacılığın çok önemli bir payı bulunmaktadır. Bu sürecin tersine çevrilmesi için, işçi sınıfının dışarıdan bir müdahaleye büyük bir gereksinim duyduğu açıktır.

İttihat ve Terakki anlayışının benimsediği sendikal hareketi kontrol etmek ve denetim altında tutmak politikası, Cumhuriyet döneminin de temel felsefesi olmuştur. Ülkeyi yönetenler açısından, sanayileşme çabaları ve ekonomik sorunlar öncelikli olmuş, sendikalar ve sendikacılık da bunu sağlayacak araçlardan biri olarak görülmüştür. Bu haliyle de Türkiye'de sendikacılık iktisat politikalarının ayrılmaz bir parçası olurken, özellikle siyaset dışı kuruluşlar olarak algılanmak istenmiştir. O nedenle de devlet, sendikacılığın boyutlarını ve politikasını belirlemede elindeki

araçları (yasal düzenlemeler, eğitim, teşvikler, idari ve mali denetim gibi) kullanmaktan çekinmemiş, sınıf sendikacılığı yerine, siyasete uzak bir sendikacılığın olmazsa olmazlarından korporatist ücret sendikacılığının yerleşmesi için büyük çaba harcamıştır. 1980 sonrasının "*12 Eylülcü Sendikacılığı*" için de kolay bir sendikacılık olan bu politikalar hızla kabul görmüştür. Ücret sendikacılığı ile yetinmiş olan bir sendikacılığın, ücretlerdeki artışları, verimliliğin ve kişi başına milli gelirin üstüne çıkaramaması ise sendikacılığın tamamen yoğunlaştığı bu alanda bile başarılı olamadığını göstermektedir.

Marxist anlamda iktidar perspektifi taşımayan ama ilk ve ilkel amaç taşıyan sendikal stratejilerin kazanımlarının çok sınırlı olduğu ve bunların ilk esinti ile hızla kaybedildiği Türkiye'de, sendikal politikaların içinde, siyasetle ilgilenmek gibi bir düşüncenin köklü bir yer edinmemesi, eksikliğin ötesinde başka kavramlarla açıklanması gereken bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. Bu sorguda sorulması gereken soruların biri, dar anlamda sendikal hareketin kadrolarının, geniş anlamda işçi hareketi kadrolarının siyaset ve siyasi öznelerle arasındaki bağı ne denli kurabildiği, böyle bir yetenek sergileyip sergileyemediği ile ilgili olmalıdır. Bu soruya şimdilik olumlu bir cevap vermek mümkün değildir.

Türkiye'de işçi hareketleri tarihi açısından bakıldığında, öne çıkan sorulardan biri sendikaların işçi sınıfını ezilmiş, artık hiçbir umudu kalmamış, ömür boyu açlık çeken yaratıklar yığını olmaktan öte, kaçınılmaz olarak sermayenin gaspına karşı direnmek, durumunu geçici olarak iyileştirmek için, ortaya çıkan fırsatları ne derecede değerlendirdiği, girişimde bulunduğu ve Türkiye'de işçi sınıfının, sermaye ile olan günlük çatışmasında gerilemeyerek ve daha büyük çapta şu ya da bu harekete girişme olanağını, yeteneğini kazandığıdır. Kuşkusuz, sendikaların bu günlük savaşımın elde edilen sonucunu abartıp abartmadığı; verilen mücadelenin bu sonuçların nedenlerine karşı olup olmadığı da değerlendirilmesi gereken bir başka durumdur. Sermayenin saldırılara karşı direniş merkezleri olarak ne derecede yararlı işler gördüklerinin yanı sıra ücretlilik sistemini, düzenini kesin olarak kaldırmak yerine, güçlerini sadece düzenin sonuçlarına karşı kullanıp kullanmadıkları da önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Sendikaların toplumsal ve siyasal

hareketi ne denli desteklediği; tüm işçi sınıfının öncüsü ve temsilcisi olarak davranıp davranmadığı, sendika dışında kalanları kendine çekip çekmediği; en az ücret alan işçilerin çıkarlarına büyük özen gösterip göstermediği; çabalarının ezilen yığınların kurtuluşuna, özgürlüğüne yönelik olduğunu gösterip göstermediği mutlak sorgulanması gereken bir durumdur. Bu sorunlar açısından bakıldığında Türkiye'de sendikal hareket ve stratejilerin, kısa bir dönem hariç, bunu gerçekleştiremediği, bu nedenle de bugün var olup olmama sorunu ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu durum ise, sendikaların eski stratejilerinden ayrılıp yeni stratejiler izlemesi gerektiğini göstermektedir. Bu stratejilerin içinde siyaseti önemsemek zorunludur. Hem sınıf için, hem de sınıfa öncülük edecek özne olan siyasal yapılar için sendikacılık ile siyaset arasındaki bağın daha kapsamlı bir düzeye taşınması gerekmektedir (Akkaya: 28).

f. Sendika Özgürlüğü:

Bireysel bir sosyal hak olarak sendika özgürlüğü, işçi ve işverenlerin önceden izin almaksızın sendika kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma ya da hiçbir sendikaya üye olmama hakkına sahip olmalarıdır. Ayrıca, sendika özgürlüğü (kolektif bir sosyal hak olarak) sendikaların varlıklarını ve faaliyetlerini de korumakta ve güvence altına almaktadır.

Bireysel temel hak olarak sendika özgürlüğü, olumlu sendika özgürlüğü ve olumsuz sendika özgürlüğü olarak ikiye ayrılır. Olumlu sendika özgürlüğü bireye diğer bireylerle birlikte özgürce sendika kurmak, kurulu bir sendikaya üye olmak, üye olacağı sendikayı seçmek ve bu sendikalar içinde serbestçe faaliyet göstermek hakkını verir. Dolayısıyla, birey üyesi olduğu sendikadan ayrılmaya zorlanamayacağı gibi, işçinin işe alınması sendikaya üye olmamak şartına bağlı tutulamaz (TC Anayasası, 2000: 70). Olumsuz sendika özgürlüğü ise, bireyin sendikalara girmeme yahut girmiş bulunduğu sendikadan ayrılma hakkı olarak tanımlanabilir. Buna göre, işçi veya işveren sendikaya üye olmaya ya da üye kalmaya zorlanamaz. İşçinin işe alınması sendikaya üye olma şartına bağlı tutulamaz (TC Anayasası: 70).

Kolektif sendika özgürlüğü, sendikaların varlığının ve faaliyetlerinin güvence altına alınmasını kapsar. Bu hususta koruma her şeyden önce devlete, fakat ayrıca üyelerine, başta işveren olmak üzere üçüncü kişilere, diğer sendikalara karşı olabilir. Sendikaların kuruluşu izin ve kontrol sistemine bağlı tutulamayacağı gibi, sendikaların idari yoldan kapatılması veya faaliyetten alıkonulması yoluna da gidilemez. Kolektif sendika özgürlüğü, sendikaların kendi aralarında birleşmek suretiyle, serbestçe üst kuruluş meydana getirmeyi ve uluslar arası kuruluşlara serbestçe üye olmayı da içerir. Kolektif sendika özgürlüğü, sendika ve üst kuruluşların varlığına anlam kazandıran, üyelerinin çalışma ilişkilerinden, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerinin korunmasına ve geliştirilmesine ilişkin bütün faaliyetleri de kapsamaktadır. Öte yandan sendikaların özekliği tüzüklerine, organlarının oluşturulmasına ve işleyişine müdahaleden uzak kalınmasını da gerekli kılmaktadır.

V. BÖLÜM:

A. EDİRNE'DE ÇALIŞMA HAYATI:

Yüzünü batıya çeviren bir ülkenin en batıdaki ili olan Edirne; tarih boyunca parlak bir geçmişe, yoğun bir sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel değişimin merkezi ve yönlendiricisi olmuştur. İl, yüzünü Batıya çeviren Cumhuriyet'in batıya açılan en önemli sınır kapısı olmasına rağmen, nedense kendi yüzünü Batıya değil, Anadolu'ya çevirmiştir. Osmanlı Devleti'nde yaşanan değişim rüzgarlarında aktif rol üstlenen İl, günümüzde maalesef kendisine biçilen, pasif sınır karakolu kimliğinden öte geçememiştir. Dünya genelinde sınırların kaldırılmaya çalışıldığı, insanların olabildiğince özgür ve serbest bir şekilde seyahat edebilmelerine olanak sağlayan değişim politikalarından, yüzünü Batıya çeviren Türkiye'nin en batıdaki şehri faydalanamamaktadır. Her ne kadar iç hukuk sorunu, çevresel faktörler, komşuluk ilişkilerinin zayıflığı gibi bahaneler öne sürülse de, hiçbir sebebin inandırıcılığı, yoktur, kalmamıştır. Beş yüz yıldan fazla bir süre bir arada yaşayan, ortak kültürel değerler ve gelenekler oluşturan toplumların düşman ilan edilmesinin, başta bölge olmak üzere herkese zararının dokunduğunu yaşayarak öğrendik. Bu öğrenme sürecinde, batı medeniyetine en yakın bölgenin sürekli gerileyen, kan kaybeden bir karakter sergilemesi, maalesef ülke içerisinde yeterince görülememiş, çözüm üretilememiştir.

Bölgenin uzun yıllar coğrafi konumu bahane edilerek, adeta aforoz edilerek, askeri bölge mantığıyla yönetilmesi; özellikle ekonomik alanda kalıcı sorunların ortaya çıkmasına, bölgenin önemli miktarda göç veren yer haline gelmesine sebep olmuştur. Devletin dahi yatırım yapmaktan çekindiği bir İl'e, vatandaşların yatırım yapması, özel sektörün gelmesi düşünülemez. Nitekim geçmişte yatırımlar konusundaki uygulamalar, bu durumu doğrular niteliktedir.

Tarih boyunca sürece dahil olarak, karar alıp uygulanmasında söz sahibi olan Edirne ili, günümüzde yaşanan sürece müdahale edememenin verdiği sıkıntıyı

yaşamaktadır. İl'in kendisi hakkında bir karar alamaması, alınan kararların ise, adeta kendisine '*bingo*' denilerek dikte ettirilmesi, hazin bir durum olsa gerektir. Bir ilin en büyük zenginliği nüfusudur. Eğer il bu zenginliğini, çevre iller lehine sürekli olarak kaybediyorsa, ciddi bir sorun var demektir. Bu şehir, yüzünü batıya çeviren Türkiye'nin en batıdaki bir şehriyse durum daha da vahimdir.

Ekonomik açıdan zayıflayan, demografik yönden küçülen Edirne'nin, doğal olarak, üretim ilişkilerini şekillendirip, karar alma sürecine dahil olması beklenemez. Bölgede, çalışma hayatına yön veren, dinamizm kazandıran unsurların azlığı, önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehrin sürekli kan kaybeden, bir kısır döngüden kurtulamaması, en önemli problemidir. Şehir, İstanbul'un ekonomik ve siyasi yönden hinterlandı olma durumundan bir türlü sıyrılamamaktadır. İstanbul'un etkisi, şehri geliştirmekten öte, onu kullanma ve sömürme üzerine kuruludur. Çorlu ve Çerkezköy bu anlamda stresi azaltan, adeta bir set olan yerler olsa da, bu durum, Edirne'nin makus talihini değiştirememektedir.

İl'in sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gelişimine demokratik şartlar oluştuğu takdirde, en önemli katkıyı sivil toplum örgütleri sağlar. Bölgenin ekonomik ve siyasal yapısına doğrudan katkı sağlayan bu örgütlerin başında sendikalar ve sendikacılar gelir. İl'in ülke genelinde uygulanan yanlış politikalar sonucunda, ekonomik, siyasal ve demografik yönden zayıflaması; sendikal yapıların doğruları belirleme ve bulma yönünde, daha fazla sorumluluk almalarını gerekli kılmaktadır. Bölge insanının renkli kişiliği ve çok yönlü kültürlülüğe yatkın yapısı, hem geçmişin sıkıntılarını silecek, hem de şehri, eğitim ve kültürel yönden öne çıkaracaktır. Bölge halkının bir araya gelmeye, ortak hareket etmeye ve örgütlenmeye olan yatkınlığı, onun için bir kurtuluş ve değişimin habercisi olabilir. Burada en önemli rol, birleştirici ve yol gösterici sivil yapılar olmaları sebebiyle sendikalara ve sendikal örgütlere düşer. Sendikalar, bölgesel bir güce erişip, birlikten güç doğduğunun bilinciyle hareket edebilmeyi başarabildikleri oranda, yöre halkının sıkıntıları en aza inebilecektir. Demokrasi, kendisine sahip çıkıldıkça büyür, onu koruyup, kolladığınız ölçüde, o da sizi korur, kollar. Var olan demokrasi kültürü, üretim ilişkilerinin yeniden şekillendirilmesi, çalışma hayatının daha sağlıklı işleyebilmesinin

teminatıdır. Bu düşünce ve mantık çerçevesinde, Edirne İl'inin geleceğinin şekillenip, inşa edilebilmesi için, demokratik hayatın önemli baskı gruplarından biri olan sendikacılar ve sendikalar, en önemli sivil inisiyatif olarak günlük yaşamda yerini almalıdır.

1.1. EDİRNE İLİNİN TARİHİ VE DEMOGRAFİK YAPISI

Edirne, Osmanlı Devleti'nin Rumeli yönünde yaptıkları fetih hareketlerinde askeri bir üs olarak kullanılmış, başkentin Edirne'ye taşınması ile birlikte şehrin önemi daha da artmıştır. Bunun sonucunda nüfusunda da artış görülmüş; fetih öncesi 10 binde az olan nüfus, 1530 tarihli İcmal Defteri verilerine göre 20 bin civarına ulaşmıştır (Yaşar, 2009: 197). XVI. Yüzyılın ikinci yarısında şehrin nüfusunun önemli oranda arttığı ve 30 bine ulaştığı tahmin edilmektedir. Coğrafi konumu ve nüfus potansiyeli, Edirne'nin ticari yönden gelişmesini sağlamıştır. Edirne, Balkan şehirlerine ve Orta Avrupa'ya ihracat yapan bir pamuklu dokuma sanayi ve transit ticaret merkezi olarak yer almıştır. XVIII. Yüzyılda Edirne'ye gelen ham ipek, ipek kozası, pamuk, keten ve demir gibi hammaddeler burada işlenebiliyordu.

Tarihte Edirne'nin önemini gösteren bir başka faaliyet de burada düzenlenen panayırlardı. Edirne ve civarında çok sayıda panayır düzenlenmekle birlikte bunların en önemlileri Uzuncaova ve İslimye panayırlarıydı. Edirne ve çevre şehirlerde üretilen mallar bu panayırlarda satılırdı. Yabancı tüccarlar panayırlara ilgi gösterir, özellikle Uzuncaova panayırına büyük rağbet görülürdü (Yaşar: 197). Edirne XVIII. Yüzyılda nüfus potansiyel, Balkanlara giden yolların kesişme noktası üzerinde bulunması, yerli ve yabancı tüccarların ticaret amacı ile uğradığı, bazen de işyeri açıp yerleştikleri bir şehirdi (Sezgin, 2009: 27). İlde, gülyağı, gülsuyu, balmumu ve peynir başlıca sanayi ürünü olup, tüketim fazlası olan kısmı ihraç edilmekteydi. İlin her tarafında yerel ihtiyaçlar için aba, kilim, pamuk bezi ve alaca dokunurdu (Özey, 2002: 26).

XIX. yüzyılda Edirne vilayeti, Osmanlı Devleti'nin çöküş dönemine girmiş olması nedeniyle Balkanlarda yaşanan savaşlar ve göçlerden en fazla etkilenmiş vilayetlerden biriydi. Bu nedenle Edirne vilayeti, özellikle Beşeri coğrafya bakımından oldukça hareketli ve değişken bir dönem geçirmiştir (Özey: 5). Edirne ili 1912 Balkan Savaşı öncesinde, günümüzdeki idari alanının 7 katı büyüklüğündeki bir merkezin idari merkezi durumundaydı. İl, batıda Mesta Irmağına kadar, Batı Trakya topraklarının tamamını yönetim sınırları (42.500 kmkare) içine almaktaydı. Edirne tarihinde ilk kez 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında Rus ordularının işgaline uğramıştı. İşgal öncesi 140.000 civarında olan nüfus, 100.000'e kadar düşmüştü. Aradaki nüfus Anadolu'ya göç ya da açlık ve sefaletten yitirilmişti. İkinci işgal 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yaşanmış; kent bir yıl kadar işgal altında kalmıştı. Kent üçüncü işgali 1912-1913 Balkan Savaşı sırasında Bulgarların işgaliyle yaşamıştır. Son işgal ise, 1920 yılında Yunanlıların işgali ile yaşanmıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında şehrin nüfusu 80.000 civarında tahmin edilmektedir. İlin nüfusundaki azalış, Balkan Savaşı ve Ulusal Bağımsızlık savaşı yıllarında da devam etmiştir. 1927 sayımında şehir merkezinin nüfusu 34.669 kişiyken, il nüfusu 150.889 kadardı (Doğanay, 1994: 215).

II. Mahmut döneminde askere alınacak Türk erkek nüfusunu tespit etmek amacıyla 1831 yılında bir sayım yapılmıştır. Bu sayımda sadece erkek nüfus sayılmıştır. Bu sayıma göre Edirne Vilayeti'nin nüfusu 74.948'dir. Edirne merkez nüfusu ise 44.000 civarındaydı. Bu nüfusa kadınları da ekleyecek olursak ilin nüfusunun 150.000-160 000, şehir nüfusunun da 80.000-100.000 kadar olduğu düşünülebilir (Behar, 1996: 23). 1881-1882 ve 1893 Osmanlı Devleti Genel Nüfus Sayımı'nda Edirne Vilayeti'nin nüfusu 851.497 kişidir. Aynı dönem Edirne Merkez sancağının nüfusu 230.109'dur (Karpat, 2003: 164).

1897 yılında Edirne Vilayeti'nin nüfusu 986.446 kişiye ulaşmıştı. Bu nüfusun %51.2'si erkek, %48.8'i kadınlardan oluşmaktaydı. Vilayet nüfusunun %29.3'ü gayri müslimlerden oluşmaktaydı (Güran, 1997: 19). 1885-1897 yılları arasında Edirne vilayetinin nüfusu yaklaşık 150.000 kişi artmıştır. 1906-1907 Osmanlı Genel Nüfus

Sayımı'nda Edirne Vilayeti'nin nüfusu 1.106.005 kişi olup; sadece Edirne merkez kaza nüfusu 299.147 kişidir (Karpat: 204).

1914 yılında Edirne Vilayeti; Merkez, Kırklareli, Tekirdağ ve Gelibolu livalarından oluşmaktadır. Vilayetin nüfusu 627.500'e gerilemiştir (Behar: 47). 1897-1906 yılları arasında Edirne Vilayeti'nin nüfusunun dikkat çekici bir büyüme göstermesinin en önemli nedeni, Balkanlardan gelen göçmenlerin bu Vilayete yerleştirilmeleridir. 1914 yılında nüfusta görülen küçülme Balkan Savaşı'nda Vilayete ait toprakların önemli bir kısmının kaybedilmesinden kaynaklanmaktadır.

Kurtuluş Savaşı sonrası yapılan Lozan Antlaşması'yla Anadolu ve Trakya'daki Rumlar Yunanistan'daki Türklerle "*mübadele*" edildi. Yunanistan'a giden Rumların sayısı 400.000 civarındaydı. 1913-1924 arasında Trakya'dan göç eden Rumların yerine Rumeli'den göç eden Türkler yerleştirilmiştir. Mübadele sonucunda Edirne'de, başka ülkelerde doğmuş kişilerin sayıları önemli oranlarda artmıştır. 1927 yılında Edirne nüfusu 150.840'tır. ilin 1921-1927 arasında Yunanistan'dan aldığı göç miktarı 49.336 kişidir. Alınan göçün il nüfusuna oranı % 32.71'e ulaşmıştır. 1935 yılında ilde komşu ülkelerden gelen göçmenlerin sayısı 61.000 kişiydi. Bu sayı İl nüfusunun % 33'ü kadardı. Bu kişilerin 27.000'e yakını Yunanistan'dan, 25.500'ü Bulgaristan'dan, 4.000'den fazlası Yugoslavya'dan ve 3.000 kadarı da Romanya'dan Edirne'ye göç etmişlerdir (Yaşar: 204).

Edirne, 1955-1975 yılları arasında da göç almıştır. II. Dünya Savaşı'nın sürdüğü 1941 yılında askeri birliklerimizin stratejik sebeplerden dolayı Çatalca hattının doğusuna çekilmesi, Edirne'de nüfusun önemli bir kısmının Anadolu'ya göç etmesine yol açmıştır. 1945 sonrası il nüfusu geri dönmeye başlamıştır. 1923-1949 ve 1950-1958 döneminde Balkanlardan gelen göçmenlerin 84.946'sı Edirne İli'nde yerleştirilmiştir (Çavuşoğlu, 2007: 134). 1950 yılında Edirne İli'nde başka ülke doğumlularının il toplam nüfusuna oranı % 19 ile Türkiye ortalamasının (% 3.5) 5 katı kadarken, diğer illerden Edirne İli'ne gelmiş olanların oranı % 3 civarındaydı. İl 1960 sonrasında tarımda görülen gelişmenin sonucunda çevre illerden mevsimlik işçi almaya başlamış, 1970 sonrası görülen inşaat ve sanayi sektörlerindeki artışa bağlı olarak da fabrika ve yapı işçisi göçü almıştır.

Edirne ilinde nüfusun gelişimini Cumhuriyet döneminde yapılan düzenli nüfus sayımları sonuçlarıyla sağlıklı bir şekilde görebilmek mümkündür. İl nüfusunun sayım dönemleri itibariyle artış seyrini Türkiye ortalamalarıyla karşılaştırdığımızda, 1955 sayımından itibaren Türkiye ortalamalarının gerisinde kalmaya başladığını görülür. Bu durum 1970 sonlarında belirginleşmeye başlamış, 1990 ve sonrasında da tamamen ortaya çıkmıştır. İlin nüfusu 1927-1990 yılları arasında sürekli artmış; 1990 yılı sonrasında ise mutlak olarak azaldığı görülür. 1927 yılında ilin toplam nüfusu 150.889 kişiyken, 63 yılda 253.710 kişi artarak 1990 yılında 404.599'a ulaşmıştır. İl nüfusu 1990-2000 döneminde % -0.49 oranında gerilemiştir. İlin 2000 yılı nüfusu 1990 yılına göre 1993 kişi gerileyerek, 402.606 kişi olarak gerçekleşmiştir. TUİK 'in adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre 2000 yılından 2007 yılına kadar il nüfusunda gerilemenin devam ettiği görülmektedir. Bu dönemde il nüfusu % -6.1 oranında gerileme göstermiştir. İlin dışarıya göç verme süreci devam etmektedir (Yaşar: 200). İlin kentsel nüfusu 1927 yılında % 23 iken; daha sonraki yıllarda hızla gerileyerek 1945 yılında % 14.8'e düşmüştür. 1950 yılında kentsel nüfus oranı % 19.3 iken, daha sonra artarak 1970 yılında % 35.1'e ulaşmıştır. Kentsel nüfus yüzdesi 1985'de %39.9'a ulaşmıştır. 1990'da % 43.9 olan kentsel nüfus oranı 2000 yılında % 49.2'ye, 2007 yılında da % 57.9'a ulaşmıştır (Yaşar: 202).

1950-1960 dönemi, ülkemizde hızlı bir sosyo-ekonomik değişim ve kalkınmanın gerçekleştiği yıllar olmuştur. Bunun sonucunda ülke nüfusunda cumhuriyet tarihinin en hızlı artışı görülmüştür. İldeki nüfus artışı bu dönemde ülke ortalamaları civarındadır. Edirne ilinin nüfusu 1950-1955 döneminde 30.922, 1955-1960 döneminde ise 24.289 kişi artmıştır. İlin nüfusu 1960-1965 yıllarında 26.755 kişi, 1965-1970 döneminde bir önceki dönemin yarısı kadar artmıştır. İl'den bu dönemde büyük kentlere, sanayi merkezlerine ve yurtdışına olan işçi göçleri artış hızını yavaşlatmıştır. Ancak Edirne İli'nin 1969 yılında Kalkınmada Öncelikli İller arasına alınması, teşvikler, ucuz arsa olanakları, İstanbul gibi önemli bir sermaye merkezine yakınlığı yanında, sınır kapılarına sahip olması ve ulaşım imkanlarının genişlemesi, il dışı sermaye girişlerinin artmasına ve sanayide bir kıpırdanmaya yol açmıştır. İl 1976 yılında Kalkınmada Öncelikli İl kapsamından çıkarılmıştır. Nüfus

miktar olarak, 1975-1985 döneminde büyüme göstermekle birlikte, 1985-1990 arasında artış hızını kaybetmiş, 1990-2000 döneminde il nüfusu artmadığı gibi, azalmıştır. 1990 sonrasında başta İstanbul olmak üzere Çorlu, Çerkezköy, Bursa ve Ankara illerine göçler verilmiştir (Yaşar: 201).

Edirne İli'nin çalışma hayatındaki durumuna göre verdiği göçleri inceleyecek olursak; göç edenlerin % 80.8'i ücretli, maaşlı ve yevmiyeli, % 11.1'i kendi hesabına çalışan, % 6.5'i ücretsiz aile işçisi ve % 1.5'i işveren konumundaydı. Bu % 1.5'lik işveren göçü, zaten yetersiz olan yerel sermayenin başka illere kayması yönünden düşündürücüdür. 1990-2000 döneminde Edirne İli'nin verdiği göçün % 86.8'i ücretli, maaşlı ve yevmiyeli, %7.1'i ücretli aile işçisi, %4.9'u kendi hesabına çalışan ve % 1.2'si de işveren konumundadır. Bu dönemde kendi hesabına çalışan ve işveren konumundakilerin payının azalması il sermayesinin ilde yatırıma dönüşecek olması bakımından önemlidir (TUİK, 2005: 216-228).

İlin 1980-1990 döneminde göçü değerlendirdiğimizde; ile göç eden nüfusun % 76.6'sı ücretli, maaşlı ve yevmiyeli, % 9.6'sı kendi hesabına çalışan, % 1.3'ü ücretsiz aile işçisi ve % 0.8'i işveren konumundadır. 1990-2000 döneminde ile göç eden nüfus içinde ücretli, maaşlı ve yevmiyeli kesimden %9.7 oranında, işveren kesiminde % 0.3 oranında bir büyüme görülür. İşveren kesimde küçük bir büyüme görülmesi, yabancı sermayenin İl'e yönelimi konusunda sorunların devam ettiğini göstermektedir (TUİK: 224).

Edirne ilinin çalışma hayatından bahsetmeden önce, çalışma hayatı ile ilgili altyapıyı belirleyen unsurlara değinmekte fayda vardır. Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kapısı olan Edirne ili; güneyinde, Ege Denizi, kuzeyde, Bulgaristan, batıda Yunanistan, doğuda ise Tekirdağ, Kırklareli ve Çanakkale illeri ile çevrilidir. Yüzölçümü, 6.276 km² olan ilin, deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 41 m.dir. İl, idari olarak biri merkez ilçe olmak üzere 9 ilçe ve 248 köyden oluşmaktadır. Edirne ili ülkemizin tarihi, kültürel ve jeopolitik öneme sahip kentlerinden biridir. İlin toplam nüfusu, 402.000 civarında olup; nüfus yoğunluğu %73'tür. İl genelinde okur-yazar oranı %99'un üzerindedir (www.lutfinciroglu.com).

2.1. EDİRNE EKONOMİSİ

Tarih boyunca önemli bir tarım merkezi olan Edirne, 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'un tahıl ambarı ve mandırasıydı. Balkanlarda ve Trakya'da Cumhuriyet'in kuruluşuna değin süren savaşlar ve karışıklıklar, Edirne'nin sosyo-ekonomik yapısını etkileyen büyük ölçekli nüfus hareketlerine yol açtı. Lozan Antlaşması'nın sonrasında Doğu Trakya'nın Bulgar ve Rum halkı batıya göç ederken, Batı Trakya'nın bir bölüm halkı da doğuya göç etti. Göçler ve nüfus değişimi II. Dünya Savaşı'na kadar sürdü. Göçlerden önce bağcılık, şarapçılık, ipek böcekçiliği gibi işler Rumların elindeydi. Göç sonrası bu etkinlikler yok olurken, yöreye yerleştirilen yeni nüfusla birlikte tütün ve ayçiçeği tarımına geçildi (www.etso.org.tr/sanayi-ve-ticaret.html.).

Cumhuriyet sonrası canlanmaya başlayan Edirne tarımı, 1950'lerde traktörün yaygınlaşmasıyla yapısal bir değişim geçirdi. Çayır ve otlakların büyük ölçüde ekime açılması ilin geleneksel etkinliklerinden biri olan hayvancılık ve mandıracılığın gerilemesine yol açtı. Günümüzde il tarımında ağırlık bitkisel üretimdedir. Geniş ve verimli düzlüklerin büyük bölümünde buğday, ayçiçeği ve çeltik tarımı yapılır.

Edirne ili 1969 yılına kadar tarım ağırlıklı bir ekonomiye sahipti. Bunun yanında, ilde üretilen buğday ve ayçiçeğinin işlendiği küçük ölçekli un ve yağ işletmeleri bulunmaktaydı. Ancak Edirne, 1969 yılında "*Kalkınmada Öncelikli Yöreler*" kapsamına alınması ve teşvik uygulamalarıyla birlikte gelişmeye, bu tarihten sonra ilde orta ve büyük ölçekli fabrikalar kurulmaya başlanmıştır. İl, 1976 yılında Kalkınmada Öncelikli İller kapsamından çıkartılmıştır.

Edirne ili, günümüzde tarım ağırlıklı bir ekonomiye sahiptir. Bununla birlikte, ilin Avrupa'yı İstanbul ve Ortadoğu'ya bağlayan yol üzerinde olması, İlde tarım dışı etkinliklerin de gelişmesini sağlamıştır. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla içinde tarım sektörünün payı %32.7, sanayi sektörünün payı %11.6, ticaret sektörünün payı

%13.4, inşaat sektörünün payı %5.1 ve hizmet sektörünün payı da %37.2'dir (www.etso.org.tr/sanayi-ve-ticaret.html.).

DPT'nin 2003 yılı "*Edirne İli Gelişmişlik Performansı*" verilerine göre il, 81 il içinde sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında 16. sıradadır. Aynı yıl içerisinde Edirne ilinin Türkiye GSYİH içindeki payı %0.73'tür. İller arasında yapılan sıralamada, 32. sıradadır, kişi başına GSYİH'sı ise 2.271 TL'dir (www.etso.org.tr).

3.1. EDİRNE'DE SANAYİ

İlin sanayileşme sürecini etkileyen en önemli faktörlerden biri Edirne'nin 1969 yılında Kalkınmada Öncelikli İller kapsamına alınmasıdır. Edirne'nin bulunduğu konum itibarıyla, yurtiçi ve yurtdışı ulaşım olanaklarının genişliği, başta İstanbul olmak üzere, Tekirdağ, Kırklareli ve Çanakkale'nin büyük sanayi ve ticari merkezlerine yakın oluşu, büyük sanayi guruplarının ilgisini çekmiş; Yunanistan ve Bulgaristan'a ulaşımın sağlandığı Kapıkule ve diğer sınır kapılarıyla, özellikle tekstil konusunda faaliyet gösteren işletmeler 1990'lı yıllardan sonra Edirne'de gelişmeye başlamıştır.

İlde bulunan sanayi işletmelerinin büyük bir bölümü un, yağ ve süt konusunda faaliyet gösteren işletmelerden oluşmaktadır. Ayrıca ilde yetiştirilen çeltiğin işlenmesi için çok sayıda çeltik fabrikası da kurulmuştur. İlde, ham yağ ve yağ üretimi yapan 21, un üretimi yapan 22 adet işletme mevcut olup, Türkiye'nin un üretiminin yaklaşık %2.4'ü Edirne'den karşılanmaktadır. Ayrıca pirinç üretimi yapan 29 adet işletme faaliyet göstermekte olup, ülkemiz pirinç üretiminin %47'si buradan karşılanmaktadır. Süt ve süt ürünlerini işleyen faal işletme sayısı 33 adet olup, Türkiye süt üretiminin %2.5'i bu ilden karşılanmaktadır (www.lutfiinciroglu.com).

Tablo: 28

TÜRKİYE'DE ÜRETİLEN ANA TARIM ÜRÜNLERİ İÇİNDE EDİRNE'NİN YERİ-2005

Buğday	Pirinç	Ayçiçeği	Süt	Un
%	%	%	%	%
2,7	47	27	2,5	2,4

Kaynak: (www.lutfiinciroglu.com).

Türkiye'de 2005 yılı Eylül ayı verilerine göre 7.611.000 sigortalı işçi ve 457.000 faal işyeri mevcuttur. Edirne ilinde de 2005 yılı sonu itibarıyla toplam 5.276 faal işyeri mevcut olup, bu işyerlerinde 32.737 sigortalı işçi istihdam edilmektedir. İlde, 10 ve üzeri işçi çalıştıran işyeri sayısı 318, 50 ve üzeri işçi çalıştıran işyeri sayısı 57, 500 ve üzeri işçi çalıştıran işyeri sayısı 4 ve 1.000 ve üzeri işçi çalıştıran işyeri sayısı 1'dir.

Tablo:29 EDİRNE'DE İŞYERİ VE İŞÇİ SAYILARI- 2005

İL	*Faal işyeri*	*Sigortalı işçi sayısı*	*10+işçi çalıştıran işyeri sayısı*	*50+işçi çalıştıran işyeri sayısı*	*500+işçi çalıştıran işyeri sayısı*	*1000+işçi çalıştıran işyeri sayısı*
EDİRNE	5276	32737	318	57	4	1

Kaynak: (www.lutfiinciroglu.com).

Edirne ili, sınır bölgesinde yer alması ve geçmişte yaşanan işgallerin kötü anılarından dolayı, Trakya genelinde gerçekleşen sanayi yatırımlarından hak ettiği payı alamamıştır. İl ve ilçe merkezlerinde daha çok, hizmet ağırlıklı ekonomi ile küçük sanayi ön plana çıkarken, ilin geneline hakim olan sektör, il nüfusunun yaklaşık 2/3'üne geçim sağlayan tarım sektörüdür. İlde yeterli istihdam sağlayacak

sanayi tesislerinin bulunmaması, komşu illerde hızla gelişmekte olan sanayi ve bunun getirdiği ekonomik imkanlar, ilin dışarıya göç vermesine neden olmaktadır.

Tablo: 30

EDİRNE İLİ 10 VE DAHA FAZLA İŞÇİ ÇALIŞTIRAN İŞYERLERİNİN İŞKOLLARINA GÖRE DAĞILIMI

İŞKOLU	SAYISI	%
GENEL HİZMETLER	48	16
GIDA (UN, YAĞ, ÇELTİK)	26	9
KÖMÜR	24	9
KAMU HİZMETLERİ	19	6
TEKSTİL	18	5,5
KOOPERATİF	13	3,5
BANKACILIK	11	3,5
İNŞAAT	10	3,5
DİĞER	131	44
TOPLAM	300	100

Kaynak: (www.lutfiinciroglu.com).

4.1. EDİRNE'DE SENDİKALAR:

Edirne'de 78 işyerinde örgütlü 4'ü şube başkanlığı, 10 temsilcilik olmak üzere toplam 14 sendika faaliyet göstermekte olup, 5585 sendika üyesi işçi vardır. İl genelinde çalışan 32.737 sigortalı işçinin %17'si sendika üyesidir.

Tablo: 31

S.NO	İŞKOLU	ÜYE SAYISI	%
1	DOKUMA	2426	7,5
2	TİCARET BÜRO	783	2,4
3	GENEL İŞ	718	2,1
4	ENERJİ	655	2
5	İNŞAAT	355	1
6	BANKACILIK	265	0,08
7	GIDA	122	0,03
8	ÇİMENTO CAM	122	0,03
9	HABERLEŞME	127	0,03
10	DİĞER	12	0,003

Kaynak: (www.lutfiinciroglu.com).

B. EDİRNE İLİ KALİTATİF ANKET ÇALIŞMASI:

Kalitatif anket çalışmamızda baz aldığımız kesim, işçi sınıfını temsil eden işçi sendikaları olmakla birlikte, Edirne İli'nin özel durumu itibariyle; bölgede işçi sendikalarının yanında, geçmişten bu yana faaliyet gösteren ve etkinliklerini kamuoyuna kanıtlayan memur sendikaları ile de görüşülme gereği duyulmuştur. Bölgedeki çalışma hayatının etkin aktörlerinden olan memur sendikaları, özellikle KESK'e[2] bağlı Eğitim-Sen bölge temsilcilerinin gerek mülakat öncesi, gerek mülakat

[2] **KESK'İN KURULUŞU**

Ülkemizde "*memur*", "*sözleşmeli personel*" adı altında istihdam edilen kamu emekçileri cumhuriyet tarihi boyunca 1960'lara kadar cemiyet, birlik ve dernek şeklinde örgütlenmişlerdir. Sendikal örgütlenmesinin birinci dönemi ise 1961 Anayasası'nın tanıdığı örgütlenme hakkının hayata geçirilmesiyle başlamıştır. 1961 Anayasası'nın 46. maddesi, "*İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin de*" önceden izin olmaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma hakkını kabul emiştir. Bu çerçevede "*Devlet Personeli Sendikaları Kanunu*" 08.06.1965 yılında 624 Sayılı Yasa ile çıkarılmıştır. 624 Sayılı Kanun, kamu çalışanlarına grev ve toplu sözleşme hakkı tanımamakta, yalnızca örgütlenme hakkını tanımaktadır. Kanun, sendikaların üyeleri adına toplu sigorta sözleşmeleri yapabileceğini ve çeşitli konularda görüş bildirileceğini belirtmiştir. Bu kanun sonrasında 658 sendika kurulmuş ve kamu emekçilerinin yarıya yakını bu sendikalara üye olmuştur.

Bu dönemde faaliyette bulunan sendikal örgütlenmelerden, eğitim emekçilerinin örgütlendiği Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) dışında hiç bir örgütlülük günümüze yansıyan, tarihte derin izler bırakacak bir sendikal birikim ve mücadele deneyimi taşıyamamıştır.

12 Mart 1971 darbesi sonucu kamu emekçilerinin sendikal örgütlenmesi yasaklanmış ve mevcut sendikalar kapatılmıştır. Daha sonra kamu emekçileri çeşitli dernekler bünyesinde örgütlenmelerini devam ettirmişlerdir. 12 Eylül askeri darbesi öncesi dernek çatıları altında çalışmalarını yürüten kamu emekçileri, o dönemlerde de demokrasi mücadelesinde etkin olarak yer almışlar ve demokratik toplumsal muhalefetin önemli bir bileşeni olmuşlardır.

1980 SONRASI SENDİKAL ÖRGÜTLENME

12 Eylül 1980 askeri darbesi ile toplumun diğer emekçi ve sistemin muhalif kesimleri gibi kamu emekçileri de ekonomik, sosyal ve siyasal hak kayıplarına uğratılmış, zora, şiddete ve sindirmeye dayalı baskı altında tutularak örgütsüzleştirme politikalarına maruz kalmışlardır. 1985 yılında bilim insanlarının kamu emekçilerinin sendikal örgütlenmelerinin ve sendika kurmalarının önünde Anayasal bir engel olmadığı, Uluslararası Sözleşmelerin ve 1982 Anayasası'nın 90. maddesinin kamu emekçilerine sendikal örgütlenme hakkı tanıdığı yönünde yapılan yorumlar ve açılımlar kamu emekçilerinde yankısını bulmuş, sendikal örgütlenme çalışmalarının yönlendirilmesine katkısı olmuştur. 1980 sonlarında kamu emekçileri bir taraftan yaratmış olduğu derneklerle sendikal örgütlenme faaliyetlerini yürütürken, diğer taraftan da eylem ve güç birlikleri oluşturarak kendi ekonomik ve sosyal haklarına sahip çıkma temelinde eylemli bir sürece girmişlerdir. Kamu emekçileri 1987 yılından itibaren mesleki örgütlenmelerde sendikalaşmayı tartışmaya başladılar. Bunun için Sendika Yürütme Komisyonları (SYK) oluşturdular. SYK'ların önderliğinde telgraf çekme eylemleri, yemek boykotları, kitlesel basın açıklamaları, paneller, kapalı salon toplantıları gibi etkinliklerde bulundular. Bu dönemde nasıl bir sendika sorusunda yanıtlanmaya çalışıldı. Genel yönelim, işkolu temelinde örgütlenmiş, grevli-toplu sözleşmeli sendika oldu. 1987-1990 yılları arasında 12 Eylül döneminin egemen kıldığı yasaklar psikolojisi kırılmaya ve geleneksel "*memur*" kültürü ve davranışını aşmayı hedefleyen çalışmalar yürütüldü. Kamu emekçileri bu dönemde sürdürülen faaliyetin merkezileşmesi ve güçbirliği oluşturulması için Kamu Çalışanları Platformunu (KÇP) oluşturdular.

SENDİKALARIN KURULMASI

İlk olarak 28 Mayıs 1990 yılında eğitim emekçileri EĞİTİM-İŞ'i (Eğitim İşkolu Kamu Görevlileri Sendikası) kurdu. Ardından EĞİTİM-SEN (Eğitim, Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası) ve TÜM BEL-SEN (Tüm Belediye Memurları Sendikası)den başlayarak çok sayıda sendika kitlesel başvurularla kurulmaya başlandı. Hakların örgütlü mücadele ile alınabileceği inancı giderek tüm kamu emekçilerinde yankı bulmaya başlamıştı. Yıllık hak kayıplarını telafi etmek için alanlara çıkan işçilerin 89 Bahar Eylemleri olarak bilinen eylemlilikleri bu süreci hızlandıran temel etkenlerden biridir. 1990-91 yılları sendikaları kurma ve yaşatma yılları olarak tanımlanabilir. Bu dönem baskılarla ilk karşılaşılan yıllar olmuştur. Kurulan sendikaların tümü hakkında kapatma davaları açılmış, bazı yöneticiler geçici sürelerle görevden uzaklaştırılmış ve sendikalar mühürlenmeye başlamıştır. Ancak devletin bu baskısı karşısında kamu emekçileri geri adım atmamışlardır. Bir yandan hukuksal alanda girişimlerini sürdürüken, diğer yandan fiili ve meşru temelde mücadelelerine devam etmişlerdir. Sendikaların mühürleri sökülerek çalışmalar sürdürülmüştür. Sendikaların kurulmasıyla birlikte Sendika Yürütme Komisyonlarının işlevide bitmişti. Bunun yerine 24.02.1990 tarihinde 7 sendika Kamu Çalışanları Sendikaları Platformu'nu (KÇSP) oluşturdular. KÇSP Haziran 1992'de yapılan 79. ILO Uluslararası Çalışma Konferansına iletilmek üzere ILO Genel Direktörüne bir rapor göndererek sendikal hakları baskı altına alan uygulamalarla ilgili örnekler verdi. 20 Ekim 1991 tarihinde yapılan genel seçimlerde bütün siyasi partiler, seçim bildirgeleri ve propagandalarında "kamu çalışanlarına sendika kurma hakkı tanıyacaklarını" işlediler. Seçim sonrasında kurulan SHP-DYP Koalisyon Hükümeti programında, kamu çalışanlarının sendika kurabileceklerine dair gerekli yasal düzenlemelerin yapılacağı vaat ediliyordu.

Bu dönemde işçi sendikalarının kamu çalışanları mücadelesine destek vermemesinin yarattığı zemin kamu çalışanları sendikalarında ayrı sendika yasası talebinin öne çıkmasına neden olmuştur. Bu süreç yaşanırken 26 Ocak 1991 tarihinde 12 Eylül sonrasının ilk mitingi "*Kamu Çalışanları Sendikal Haklar Mitingi*" adıyla İstanbul'da düzenlendi. 20 Şubat 1991 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından Valiliklere gönderilen bir yazıda çeşitli gerekçeler ileri sürülerek, kamu emekçilerinin sendika kurma girişimlerinin "*yürürlükteki mevzuata aykırı*" olduğu bildirildi. Bu genelge ile baskılar ve kurulan sendikalara yönelik kapatma girişimleri daha da arttı. Sendikalar kuruluş için valiliklere başvurduğunda, valiler bildirimleri kabul etmemeye başlayınca, sendikacılarda PTT aracılığıyla bildirimde bulunmaya başladı. Bu şekilde yapılan engelleme girişimleri başarıya ulaşamayınca bu kez kurulu sendikaların kapatılması istemiyle davalar açılmaya başladı. Ancak tüm davalar sendikaların lehine sonuçlandı. Hükümetlerin çalışmaları engellemeye yönelik diğer bir çabası sendika genel kurullarını yaptırmama şeklinde

sürdü. EĞİTİM-İŞ sendikası tarafından İçişleri Bakanlığının yasakçı genelgesinin iptaline ilişkin dava 1992 yılında kabul edilerek, önemli bir hukuksal başarı elde edildi. Kamu emekçileri, sendikalarını kurmadan önce, Kamu Çalışanları Platformu (KÇP) adıyla oluşturdukları birlikteliklerini, sendikalar kurulduktan sonra, iş ve güç birliğini sağlamak amacıyla Kamu Çalışanları Sendikaları Platformu'nu (KÇSP) oluşturarak sürdürdüler. Diğer yandan Ankara'da bulunan bazı sendikalar da EŞGÜDÜM adıyla bir araya geldiler.

Bu iki platform 1994 Nisan'ında bir araya gelerek, kamu emekçilerinin birleşik sendikal eylemini ve mücadelesini sistemli bir tarzda sürdürmek amacıyla, konfederal bir yapılanmanın kurulması konusunda görüş birliğine vardılar ve bunu 15 Mayıs 1994 tarihinde kamuoyuna açıkladılarç KÇSP ve EŞGÜDÜM'ü oluşturan sendikalar, 11 Haziran 1994'te bir araya gelerek ortak komisyonlar oluşturdular. 9 Temmuz 1994'te ise komisyonların adının Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonlaşma Kurulu (KÇSKK) olması kararlaştırıldı.

Konfederasyonun kamu çalışanlarının gelenekleri doğrultusunda kurulması yönelimi çerçevesinde, tabanın eğilimlerini belirlemek amacıyla, 26-27 Kasım 1994 tarihlerinde 4 bölgede (İstanbul, Ankara, Bursa, İzmir) ve 25-26 Şubat 1995 tarihlerinde Ankara'da Merkezi Kurultay düzenlendi. 26 Sendikadan 710 delegenin katıldığı Merkezi Kurultay'da, konfederasyonun 4 ay içinde kurulması kararı alındı.

4 ay içerisinde kuruluş süreci tamamlanamadı ancak, konfederasyonun kurulması için 11-12 Kasım 1995 tarihlerinde 28 sendikadan 500 delegenin katılımı ile Ankara'da "*Konfederasyonlaşma Tüzük ve Kuruluş Kurultayı*" yapıldı. Kurultayda kabul edilen tüzük ile 8 Aralık 1995 tarihinde kuruluş dilekçesi İstanbul Valiliği'ne verilerek Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK) kuruldu.

KESK 1. Olağan Genel Kurulu'nu 16-17-18 Ağustos 1996 tarihinde yaptı.

KESK'İN AMAÇLARI

KESK, emeğin en yüce değer olduğu gerçeğinden hareketle ve sendikal mücadelenin demokrasi ve özgürlük mücadelesinin bir parçası olduğunun bilinci ile;

"Çalışma yaşamında ve hayatın diğer alanlarında üyelerin ve tüm emekçilerin ekonomik, demokratik, sosyal, siyasal, kültürel, mesleki, hukuksal ve özlük haklarını ve çıkarlarını korumayı ve geliştirmeyi",

"Evrensel İnsan Hakları belgelerine dayanan ve uluslararası hukuk ve sözleşmelerden doğan bütün hak ve özgürlükleri eksiksiz yaşama geçirmeyi",

"Savaşsız ve sömürüsüz bir dünya amacıyla, ülkede ve dünyada savaşa karşı kalıcı barışın yaratılmasına katkıda bulunmayı, her türlü baskıcı yönetime karşı demokrasinin tüm kurum ve kuralları ile yerleşmesini sağlamak, faşizme karşı demokrasi, emperyalizme karşı bağımsızlık, baskılara karşı özgürlük, ırkçılığa ve şovenizme karşı halkların kardeşliği için mücadele etmeyi",

"Tüm emekçilerin birlikte mücadelesi ve ortak örgütlenmesi hedefine bağlı kalarak emekçilerin işyerlerinde işkollarında ortak mücadelesinin yaratılmasını ve bu doğrultuda ilişkileri kurmayı",

"Emekçilerin uluslararası düzeyde birlik ve dayanışmasını sağlamak için çaba göstermeyi, bu amaca ulaşmak için uluslararası emek örgütleri ile ilişkiler kurmayı ve geliştirmeyi",

"Emekçilerin sosyal ve kültürel gelişmelerinin sağlanması, sınıf bilincinin geliştirilmesi, örgütlülüğün ve demokrasinin bir yaşam biçimi haline gelmesi için bilimsel ve kültürel etkinliklerde bulunmayı",

"Ortak, genel ve demokratik bir sendikanın yaratılmasını, tüm emekçilerin Toplu Sözleşme ve Grev haklarından eksiksiz olarak yararlanmasını, emekçiler için iş güvencesini sağlamayı ve lokavtın kaldırılması için mücadele etmeyi",

"Tüm emekçilerin aynı üst örgütlerde yer almasını sağlamak için emekçi sınıfların birliğini sağlamaya yönelik her türlü örgütsel ve kültürel çabanın gösterilmesi ve bu çerçevede emeğin bütün biçimlerini sendika, platform, federasyon ve benzeri tarzda örgütlenmesi için çaba harcamayı",

"Toplumsal yaşamın her alanında cinsiyet ayrımcılığına karşı çıkarak, başta çalışma yaşamı olmak üzere her alanda cinsiyetler arası eşitsizliğin ortadan kaldırılması için mücadele etmeyi, kadınların sendikal yaşama aktif katılımını sağlamayı ve pozitif destek sunmayı",

"Örgütlü bir toplum yaratmayı ve örgütlü mücadele etmeyi",

"Ekolojik denge ile tarihi ve kültürel çevreyi korumayı ve üretim süreçleri içerisinde zarar görmemesini sağlayacak sendikal inisiyatifleri geliştirmeyi",
"Emekçilerin çıkarlarının aynı zamanda tüm toplumun da çıkarları olduğu gerçeğinden hareketle mal ve hizmet üretimi süreçlerinin idari, yönlendirici vb. tüm aşamalarında emekçilerin denetiminin ve katılımının sağlanmasını",
"Toplumsal servetin yaratılması ve paylaştırılması süreçlerine emekçiler lehinde müdahale edilmesini",
"Tüm ulusların eşit ve özgürce yaşayabilmeleri ve geleceklerini belirleyebilmelerinin önündeki engellerin kaldırılması için mücadele etmeyi",
"Çalışma yaşamının ve üretim süreçlerinin her aşamasında, amaçları doğrultusunda emekçilerin durumunu iyileştirmeyi, iş yaşamının fiziki koşullarını iş ve hizmet özelliklerine uygun hale getirmeyi, denetlemeyi, iş kazalarını, meslek hastalıklarını engellemeyi, sigortalı çalışmayı yaygınlaştırmayı, özürlülerin çalışma yaşamına en uygun koşullarda katılımını sağlamayı, özürlerinden kaynaklanan sorunlarına çözüm üretmeyi ve olanaklar sunmayı" amaçlar.

KESK'İN İLKELERİ

KESK, "Sınıf ve kitle sendikal anlayışını temel ilke olarak kabul eder",
"Üye sendikaların irade ve inisiyatifini esas alan demokratik merkeziyetçi bir işleyiş esas alır",
"Tüm emekçilerin ve örgütlerinin siyaset yapma hakkını ve siyasal örgütlenme özgürlüğünü savunur. Sermaye ve devletten bağımsızdır. Her düzeydeki mücadele emekten yana taraftır. Siyasi parti, kurum ve kuruluşlardan örgütsel olarak bağımsızdır",
"Emekçiler arasında din, dil, ırk, siyasal düşünce, etnik köken, mezhep, cinsiyet ve felsefi düşünce ayrımı gözetmez",
"İşkolu temelinde örgütlenmeyi esas alır. Aynı işkolunda kurulmuş birden çok sendikanın birleşmesi için çaba harcar",
"Emekçilerin çıkarları temelinde uluslararası sendika ve üst örgütlenmelerle dayanışma ve işbirliği içinde olur",
"Örgüt içi demokrasiyi temel bir örgütlenme ilkesi olarak benimser. Örgüt içi demokrasiyi gerçekleştirmek, zenginleştirmek ve tüm emekçilerin söz, yetki ve karar sahibi olabilmesi için doğrudan demokrasi mekanizmalarını gözeterek örgütlenir. Bürokratikleşme ve tasfiyecilik eğilimlerine karşı mücadele eder",
"Mali, idari ve tüzüksel denetimde, esas olarak sendikal yapılara ve emekçi denetimine açıktır",
"Tüm kamu emekçileri sendikaları ve tüm emekçi kesimlerin hakları ve bağımsız çıkarları doğrultusunda mücadeleyi fiili ve meşru bir temelde yürütür. Sendikal hak ve özgürlükleri yasaklayan, kısıtlayan, yasal ve Anayasal düzenlemelere karşı mücadele eder." ilkeleri ile hareket eder.

1990 SONRASI KURULAN SENDİKALAR

28 Mayıs 1990 EĞİTİM-İŞ (Eğitim İşkolu Kamu Görevlileri Sendikası) Ankara.
26 Ekim 1990 SAĞLIK-SEN (Sağlık Emekçileri Sendikası) İstanbul.
26 Ekim 1990 BEM-SEN (Belediye Emekçileri Sendikası) İstanbul.
13 Kasım 1990 EĞİT-SEN (Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası) İstanbul.
20 Aralık 1990 TÜM BEL-SEN (Tüm Belediye Memurları Sendikası) İstanbul.
11 Ocak 1991 TÜM SAĞLIK-SEN (Tüm Sağlık Çalışanları Sendikası) İstanbul.
19 Şubat 1991 GENEL SAĞLIK-İŞ (Genel Sağlık İşkolu Kamu Görevlileri Sendikası) Ankara.
20 Mayıs 1991 TARIM-SEN (Tarım İşkolu Kamu Çalışanları Sendikası) İstanbul.
13 Kasım 1991 TÜM RAY-SEN (Tüm Raylı Taşımacılık Çalışanları Sendikası) İstanbul.
10 Aralık 1991 DEM-SEN (Tüm Demiryolu Çalışanları Sendikası) Ankara.
16 Ocak 1992 TÜM HABER-SEN (Tüm Haberleşme ve İletişim Çalışanları Sendikası) İstanbul.
3 Şubat 1992 TÜM MALİYE-SEN (Tüm Maliye Çalışanları Sendikası) İstanbul.
5 Şubat 1992 TÜM YARGI-SEN (Tüm Yargı ve İnfaz Kurumları Çalışanları Sendikası) Ankara.
9 Nisan 1992 OR KAM-SEN (Ormancılık İşkolu Kamu Çalışanları Sendikası) Ankara.
30 Nisan 1992 MADEN-SEN (Maden İşkolu Kamu Emekçileri Sendikası) Ankara.
11 Mayıs 1992 TÜM SOSYAL-SEN (Tüm Çalışma ve Sosyal Güvenlik Çalışanları Sendikası) Ankara.
9 Haziran 1992 YAPI YOL-SEN (Yol, Yapı ve Altyapı Kamu Çalışanları Sendikası) Ankara.
25 Haziran 1992 ENERJİ-SEN (Enerji, Yapı, Altyapı Hizmetleri İşkolu Çalışanları Sendikası) Ankara.

sonrası gösterdikleri aktif destek onların emsal sendikacılardan daha farklı bir profil oluşturmalarını sağlamıştır. Özellikle Eğitim-İş Sendikasının bölge yetkililerinin kaçamak bir tavır sergilemesi, Memur-Sen'e bağlı Sağlık-Sen'in bölge temsilcisinin alenen ve net bir şekilde oyalama tavrı takınması dikkat çekicidir. Sendikacılık tabanla birlikte, tabanı temsil edip, onu aktifleştirdiği oranda vardır, var olacaktır. Kitleleri apolitikleştiren bir sendikal örgütlenme er ya da geç yok olmaya mahkûmdur. Bu açıdan bakıldığında, diğer sendikaların bu anlaşılmaz tutumlarını izah etmek mümkün değildir. Tamamen iyi niyet ve samimi duygularla yapılan görüşmelerde, taraflara hiç şekil ve surette zorlamada bulunulmamış, çalışmamızda tamamen doğaçlama yoluyla görüşler ve değerlendirmeleri alınmıştır. Aynı şekilde DİSK bölge temsilci de takındığı samimi tavır ve içten yorumlarıyla anket çalışmamızda öne çıkan kişilerden biri olmuşlardır.

Edirne ili genelinde ağırlıklı olarak işçi sendikası ve kısmen de memur sendikalarının bölgesel düzeydeki temsilcileri ve yöneticileriyle yapılan birebir

---

25 Haziran 1992 TÜM HAVA-SEN (Tüm Hava Meydanları İşletmesi Çalışanları Sendikası) İstanbul.

2 Temmuz 1992 TÜM ENERJİ-SEN (Tüm Enerji İşkolu Kamu Çalışanları Sendikası) İstanbul.

14 Eylül 1992 KÜLTÜR-SEN (Kültür Emekçileri Sendikası) Ankara.

19 Ekim 1992 SOSYAL HİZMET-SEN (Sosyal Hizmet Çalışanları Sendikası) Ankara.

12 Kasım 1992 EMEK-SEN (Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Kamu Çalışanları Memur Sendikası) Ankara.

1 Aralık 1992 GENEL ENERJİ-SEN (Genel Enerji İşkolu Kamu Çalışanları Sendikası) Ankara.

16 Aralık 1992 TÜM TAK-SEN (Tüm Tapu Kadastro Çalışanları Sendikası) Ankara.

24 Aralık 1992 DEÇEM-SEN (Demir Çelik Kamu Çalışanları Sendikası) Karabük.

30 Aralık 1992 İL-SEN (İller Bankası Çalışanları Sendikası) Ankara.

1992 LİM-SEN (Liman Çalışanları Sendikası) İstanbul.

1992 TURİZM-SEN (Turizm Kamu Çalışanları Sendikası) Ankara.

1992 ASİM-SEN (Askeri İşyerlerinde Görevli Sivil Kamu Çalışanları Sendikası) Ankara.

1992 DEMİR-SEN (Demir Çelik Kamu Çalışanları Sendikası) İskenderun.

14 Ocak 1993 TÜM GIDA-SEN (Tüm Tütün, Müskirat ve Gıda Kamu Emekçileri Sendikası) İstanbul.

27 Temmuz 1993 ŞEKER-SEN (Türkiye Şeker Sanayii Memurları Sendikası) Eskişehir.

3 Ağustos 1993 TÜM BANKA-SEN (Tüm Banka ve Sigorta Çalışanları Sendikası) İstanbul.

3 Mart 1994 ÖES (Öğretim Elemanları Sendikası) Ankara.

20 Haziran 1994 SEKAM-SEN (Türkiye Selüloz ve Kağıt Sanayii Kamu Çalışanları Sendikası) Kocaeli.

17 Mayıs 1996 GENEL SANAYİ-SEN (Genel Sanayi Kamu Emekçileri Sendikası) Ankara

KAYNAK: kesk.org.tr/node/49

görüşmeler doğrultusunda elde edilen veriler aşağıda sunulmuştur (Verilen cevaplar ayrı ayrı irdelenmiştir):

1. Sendikaların çalışma hayatı üzerindeki etkisi günümüzde ne durumdadır? Modern sendikacılık anlayışına göre işçilerin çalışma hayatı içindeki yeri nedir? Şeklinde sorduğumuz soruya görüştüğümüz sendikacılardan sadece bir tanesi sendikaların çalışma hayatı üzerinde geçmişte etkili olduğunu söylemiş, diğer sendikacıların tamamı sendikaların çalışma hayatı üzerinde fazla bir etkisinin olmadığını, olamayacağını, bu kadar az sendikalı üye ile bir şey yapmanın beklenmemesi gerektiği yönünde görüş belirtmişlerdir. Bu düşünce içerisinde olanların önemli bir kısmı; ülkemizde sendikalaşma oranının çok geri olduğunu, toplam işçi sayısının 600-650 bin civarında olduğunu söylerken, özel sektörde sendikalaşma oranına vurgu yaparak %5'lerde olduğunu, kamuda ise bu oranın %90'lar seviyesinde olduğunu, bunun da sayı olarak 400-450 bine tekabül ettiğini söylemişlerdir. Aynı görüşmeciler; sendikalı işçi sayısının toplam çalışan kesim içerisinde denizde damla olduğunu, sendikaların örgütlenemedikleri bir ortamda söz sahibi olmalarının mümkün olamayacağını savunmuş ve bu denli işsizliğin yoğun olduğu ve asgari ücretin bu kadar düşük olduğu bir ülkede sendikaların sağlıklı bir şekilde örgütlenip, çalışma hayatına müdahale edemeyeceğini ifade etmişlerdir. Özellikle gençlerde politik bilincin zayıf olması, devletin sendikalaşmaya karşı bir tutum takınmasının yanında kayıt dışı istihdamın yaygın olmasının da bunun bir sonucu olduğu belirtilerek; kamu sektöründe sendikalaşmanın yoğun olmasına karşılık siyasi otoritenin güçlü olmasının sendikaların etkisizleşmesine yol açtığının görüldüğü vurgulanmıştır. Toplumun genelinde sendikaların ve sendikacıların (komünist, aşırı solcu) olarak tanımlanıp soğuk bakılmalarının da sendikacılığın gelişmesi üzerinde bir engel olarak bulunduğu ifade edilerek, her şeye rağmen bu engelin de örgütlenerek, baskılar karşısında yılmayarak aşılacağı, aşılması gerektiği genel olarak dile getirilmiştir. Görüşme yapılan bir sendikacının örgütlenme, sendikalaşma ve etkinlik konusundaki şu saptamaları ilginçtir:

"İstenilen düzeyde değil, aslında çalışma hayatında sendikalaşmaya özellikle genç nesiller olumlu bakmıyorlar, yanaşmıyorlar sendikaları siyasi partilerin güdümünde düşünüyor bazıları. Günümüzdeki genç öğretmenler 84-85 doğumlular genelde. Sendikaların bazı özlük haklarında dava kazanmaları bile soğuk bakmalarını engellemiyor. Örgütlü olmanın her zaman iyi olduğunu, hangi sendika olursa olsun bir örgüt içerisinde bulunun desek de, sıcak bakmıyorlar. Sendikal üyeliklere ve faaliyetlere pek olumlu bakmadıklarını, düzenlenen faaliyetlerden, sendikaların üye sayısından anlayabiliyoruz. Sendikacılıkta görev, yaşlı ve orta yaş kesimin oldu. Üye profili genelde bu yaş gruplarından oluşuyor. Gençler uzak duruyorlar, sendikaya gelenlerden bazısı da kişisel sorunları için birkaç sendikayı geziyor, benim bir sorunum var bunu çözerseniz geleceğim diyor geliyor, problemini çözünce ya da çözemeyince de kızarak uzaklaşıyor, üyeliği kalıcı olmuyor.

Çalışan kesim olarak sendikaların daha iyi düzeyde, özlük haklarına yönelik (siyasal mücadeleye yönelik değil), faaliyetlerde bulunursalar, daha fazla üye toplayacak, tabana yayılacaktır. Ülkemizde sendikalar genelde belli görüşlerin bir araya geldiği kuruluşlar gibi algılanıp görülüyor. İşte, iktidar yanlısı sendikaya daha çok kayıyor insanlar. Bu yüzden de tam sendikacılık yapılamıyor. İdeal sendikacılıktan uzaklaşılıyor. Kooperatif kuruyorlar şu sendikaya üye olursanız alırız gibi zorlamalar duyuyoruz. Sigorta yaptıracaksınız, şu sendikanın üyesi olursanız %10 indirim yaparız gibi, evine tüp dahi alırken, sendikaya üye isen şu kadara veririz gibi dayatmaları duyuyoruz. Sendikacılık bu olmamalı".

Görüş belirtenlerin tamamı tarafından, sendikaların çalışma hayatı üzerinde etkisinin az olmasına rağmen, işçilerin ve dolayısıyla sendikaların çalışma hayatının vazgeçilmez unsurları oldukları ve önemlerinin yadsınamayacağı ifade edilmiştir. Görüşme yapılan bir sendikacı da içinde bulundukları durumu şu sözlerle değerlendirmiştir: *" Bize göre (KESK'e bağlı memur sendikaları anlamında) şu anda sendikalar gerçekten çalışma hayatı üzerinde sınıfta kalmışlardır. Bunun sebebi de 20 yıldır sürdürülen bu özlük hakları konusunda var olmaya çalıştığımız ve gündeme getirdiğimiz sorunların maalesef siyasi iktidarlar göz ardı etmektedirler. Bbu konuda*

elimizden gelen mücadeleyi gösteriyoruz. Bu da ülkedeki çalışma hayatıyla doğru orantılı, 1982 anayasasıyla doğru orantılı, ha bunları aşabilir miyiz? Tabii özellikle kamu çalışanları açısından 20 yıl önceki durumdan daha ileri durumdayız şu anda. En azından bazı taleplerimizi somut olarak alma noktasına geldik. Bu kazanımlarımızı yeterli görmüyoruz. Kurulduğumuzdan bu yana bizim talebimiz grevli toplu sözleşmeli sendika; tüzüğümü de bu şekilde düzenledik. Çıkış mantığımız da doğruydu, hayatı o şekilde algıladık ve sendikacılığı sadece hak alma olarak değil, genel demokrasi mücadelesinin bir parçası olarak görüyoruz biz bu işi. Bu konudaki görevimizi de her zaman yerine getirmeye çalıştık. Sendikalarda üye olan insanların özlük hakları konusunda uğradığı hukuksal hak kayıplarını var olan örgütümüz içinde çözmeye çalıştık, bir noktaya getirdik. Şu anda, Eğitim-S*en olarak Türkiye'de, özelikle kendi iş alanımızdan doğru eğitim açısından, 20 yıldır* Milli Eğitim *bakanlarının yaptıkları yanlış uygulamalara karşı hukuksal mücadelemizi verdik ve bu konuda yüzlerce dava kazandık. Ancak 20 yıllık süreçte gördük ki yönetenler bu işin kurnazlığını da iyi biliyorlar.*

1980'den sonra ilk sendikaların kurulmaya başlandığı, özellikle 1987 yılında ABC Dergisi etrafında başlayan süreç, 90'lı yıllarda ete kemiğe bürünmeye başladı. Önce Eğit-*der, Emekli Öğretmenler Derneği üzerinden kurgulanan bir süreç başlattık. 1990'da da sendikalarımızı kurduk, önce Eğitim-İş, daha sonra Eğitsen kuruldu. Tabii bizim açtığımız yoldan devlet; 'bunlar götürüyor' dedi. Başka sendikalar da kuruldu. Ama gelinen noktada şuan da, Türkiye'de memur sendikacılığı istenen noktada değil. 4688 sayılı yasa çıkmasına rağmen birçok üye bunun farkında değil. Görüşü ne olursa olsun sendikalara üye olmaktan kaçınıyorlar. Bunun gerekçesini de sorduğumda, korkuları mı var bilmiyoruz, işyerlerini geziyoruz, üye olmak istemiyorlar, sendika lafını duyunca özellikle genç arkadaşlarımız alıyor çantasını gidiyor. Bu da sıkıntı yaratıyor. Bunun alt yapısının nedeni de bence 1980'den sonra özellikle 80 darbesini yaşamamış, altyapısı olmayan, siyasi bilinci olmayan çocuklar, gençler korkuyor. Şuanda o gençler, insanlar 80 kültürü ile yetişmedikleri için acaba başıma bir şey gelir mi, diyerek yasanın kendisine sağlamış olduğu hakkı da kullanmak istemiyor. Anlatıyorsun 'tamam haklısınız hocam' diyor ama burada bir örgütlenme var, ancak bu şekilde*

haklarını alırsın ya da başına bir şey geldiğinde olayı sendika yardımıyla çözersin deniyor, dinliyor, üyelik formunu uzattığında almıyor çekip gidiyor.

Bence özellikle 1980'den sonra, darbeden sonra bu sendikacılık işçiler tabanında da geri noktaya gitti. Özellikle kamuda ve özel sektörde çalışan işçiler açısından durum hiç de doğru bir yerde değil. Gittikçe özellikle iş kanunlarının sermayenin güçlü olması Türkiye'de ve küresel sermayenin de Türkiye'de yerli sermaye ile entegre olması sonucu çıkartılan iş kanunları neticesinde de esnek çalışma hayatı içinde, sendikalaşmayı çok zor bir noktaya getirdiler. Özellikle özel sektördeki işçilerin örgütlenme şansları bu konuda çok az. Sendika lafını duyan ajanlar, hemen işçilerin paketlenmesini sağlıyor. Çalışma hayatı öyle bir noktaya getirildi. Özellikle, son çıkan iş kanunu; sendikalar buna karşı dururlar, ama güçleri yetmedi. Bugünkü süreçte, 21. yüzyılda gerek memur, gerekse işçi sendikacılığı, KESK'e göre yani bize göre iyi bir yerde değil. Özellikle özel sektörde çalışan işçilerin çalışma koşulları gerçekten çok zor. Adamlar şuanda krizin, yaratmadıkları krizin faturasını onlar ödüyor. Çünkü işveren bunu, başbakanın dediği gibi krizi fırsata dönüştürmenin telaşı içindeler. Fırsatçılık devam ediyor. Benim eşim de bunlardan bir tanesi. Sabah 8'de gidiyor mesaisi bitse de ek mesai yapıyor, kriz nedeniyle işveren kriz bahanesiyle ek mesai ücreti ödemiyor. Sadece Keşan'da değil, ülkenin her yerinde bu tarz fırsatçılar bulunmakta. Bu açıdan, çalışma hayatı sendikalar açısından çok zorluklar içermekte".

Esasında kalabalık sessiz bir kitle yerine, sayısı az ama aktif bir kesim her zaman daha tercih edilir olmalıdır. Edirne ilini baz aldığımızda nüfusun azlığı, işyeri sayısının yetersizliğinden dolayı çevre illere göç vermesi, örgütlenememesi, örgütlense de sayısal anlamda kitleleşememesi hepsi bölgesel sorunlar olarak alt alta yazılıp toplanabilir, her birinden ilin, bölgenin tarifi yapılırken yararlanılabilir. Ancak burada görülen en büyük sorun, güç bela bir araya getirilen kitlelerin, kesimlerin duyarsızlığı, apolitik duruşları ve nemelazım tavırları olsa gerektir. Amaçsız büyük bir kitle yerine ne istediğini bilen, kendinden emin bir sendikal

örgütlenme daha çok ses getirir, daha yaratıcı olur. Yukarıda saymaya çalıştığımız sorunları da daha gerçekçi bir kimlikle sahiplenir. Sendikal anlamda da hem bölgesel hem de ülkesel sorunlara sahip çıkıp kalıcı, elle tutulur öneriler sunabilir.

İlin ekonomik, sosyal ve siyasal yapısını ülke gerçeklerinden bağımsız ele almak ve ondan ayrı değerlendirmek gibi bir durumun söz konusu olmaması, ülke genelinde görülen sorunların, sıkıntıların bölgesel bazda da görülmesine neden oluyor. Sorunların ülke gerçeklerinden kaynaklanıyor olması, belki bunda belirleyici faktör oluyor. Her şeye rağmen apolitik, kimliksiz, ne istediğini bilmeyen bilemeyen bir gençlik, toplumsal yaşamın her alanında belirleyici olmaya devam edecek ve her geçen gün de ağırlığını arttırarak sürdürecektir.

2. Sendikalar direniş ve mücadele merkezleri olarak görülebilirler mi? Neden? Sorusuna görüşme yapılan sendikacılardan iki tanesi, sendikaların direniş ve mücadele merkezleri olarak görülmemeleri gerektiğini savunmuşlar, bu tür eylemlerin işçi ile toplumun arasını açacağını, yanlış anlamalara ve uygulamalara sebep olabileceği; bunun da toplumsal desteğin alınmasını engelleyeceği vurgulanmıştır. Görüş belirten diğer sendikacıların tamamı tarafından ise, sendikaların modern toplumun gereği olarak, direniş ve mücadele merkezleri oldukları, olmaları gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, modern insanın ancak birleşerek kendini ifade edebileceği, direnebileceği, bu direnişin tabandan gelmesi halinde etkili olabileceği, tabandan gelen hareketin topluma yayılma ve kendini anlatabilme olasılığının daha fazla olduğu dile getirilerek; sendikal direniş ve mücadelenin sınıfsal temele indirgenmesi halinde işçi, üyesi olduğu sendikasını; sadece ücret artışı talep eden, özlük haklarını talep eden değil; kendini hem siyaseten var eden, sömürüye karşı yaratılmış direngen bir araç, hem de bir örgüt olarak görüp, örgütlü olmanın karşısındaki güçleri gerileteceğini düşünebileceği; bu durumun da işçinin sendikal mücadeleye daha ciddi ve uzun vadeli bakmasını sağlayacağı belirtilmiştir. Türk-İş'e üye Tekel işçilerinin başlattığı Tekel direnişinin bu anlamda

her şeye rağmen Türk-İş yönetimine, siyasi iktidara ve topluma çok güzel mesajlar verdiği, tabandan gelen bu ivmenin işçinin gücünü görmesi ve göstermesi bakımından önemli olduğu vurgulanmış; bu tür eylemlerin çok öğretici olduğu, tüm işçi sınıfına iyi bir okul görevi yaptığı ifade edilmiştir. Direnişin, apolitik kitleyi politik olmaya zorlayacağı da ayrıca dile getirilmiştir. Bir sendikacı konuya ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade ediyor:

"Bir bakıma görülür, bir bakıma görülmez. Neden görülmez. Biz 45 günlük grev yaşadık. Grevde evet direndik, iyi direndik istediğimizi de aldık diyemem neden diyemem hükümet bizi desteklemedi. Biz özel sektöre karşı direnişimizi yaptık. Biliyorsunuz Telekom özel oldu. Hükümet ve gazeteler desteklemedi. Büyük balık küçük balığı yutar misali böyle gitti. Burada Türk Telekom gazetelere sermaye vermedi, size reklam vermeyeceğim, yerel basına reklam vermeyeceğim, görsel basına reklam vermeyeceğim deyince bunların kafası aldı. Tam manasıyla direnemedik, direncimiz kırıldı. Sonuçta bir imza atıldı ama istediğimiz bir imza olmadı".

Bir başka sendikacının görüşleri de şöyle*: "Görülebilir, görülmesi de lazım. Ama sendikalar şu anda özellikle Eğitim-Sen olarak söylüyorum, örgütlenmeye başladığımızda üst örgütümüz KESK ve bunun yanında DİSK'i de sayabiliriz. DİSK ve KESK bu konuda iyi örneklerdir. Sendikacılığı daha çok sınıfsal temele indirgeyen ve onların gerçek hakları, ekonomik hakları ve genel demokrasi mücadelesi ile birleştirip, kurtuluşun orada olduğuna hem sendika, özlük hakları ve genel demokrasi mücadelesinde üyelerini bilinçlendiren bir yapıda mücadele ettiği için anlamlı, ama bunun dışındaki sendikalar sadece Türk-İş de dahil, kamu çalışanları içindeki Kamusen, özellikle AKP iktidarını destekleyen Memur-Sen gibi diğer sendikalar, ücret sendikacılığı ve siyasetin yandaşı anlamında sendika olduğu için, üyelerini bir noktada hak kayıplarına sürüklüyorlar çünkü, üye de bilinçsiz olduğunda, tamam Kamu-Sen veya Türk-İş'e üye ama bunlar son tekel eyleminde de gördük. Gıda-iş Genel Başkanı Mustafa Kumlu'nun tutumunu. Tabanın zorlamasına rağmen başkan hükümetle anlaşıp, sendikayı ve işçileri ortada bıraktı. Ben başladım, ben bitirdim dedi. İş oraya geldi ama Türkiye'de şimdi, sendikal direniş ve mücadele*

sınıfsal temele indirgenirse, üyeler de bu konuda bilinçlenirse, yani sendikaya şu şekilde bakması lazım: sadece kendi çalıştığı alandan doğru ücretini arttıran, özlük haklarını koruyan bir noktada değil, hem de siyaseten kendini orada var eden ve o sömürüye karşı yaratılmış bir direngen araç olarak görmesi lazım, bir örgüt olarak görmesi lazım, bunu yani örgütlü olmanın karşındaki güçleri gerileteceğini düşünmeli. Birçok arkadaşımız şimdi bu bilinçte değil, ya benim ufak menfaatim var, bir tayin olayım var, gireyim buraya, işimi yaptırayım daha sonra çıkarım diyor. Bu da hareketi zayıflatıyor. Uzun vadeli bakılmıyor. Bugün haklarını dörtdörtlük alırsın ama, demokrasi mücadelesinde haklarını kullanamazsan, parayı harcayacak, güvenliğini sağlayacak demokratik bir ülke yoksa, bir taraftan para alsan ne olur. Bir şeyler eksik kalır. Sendikalar direnişin, mücadelenin merkezi olarak görülebilirler. Sendikaların amaçlarının bu olması ve bu yöne görülmeleri gerekir".

Bir başka görüşmeci de şunları ifade etmiştir: *"Görülebilmelidirler, çünkü bizler DİSK'e bağlı bir sendikayız. Bizler merkezden değil tabandan örgütlenmeyi benimseyip bunu hayata geçirmeye çalışırız. Benmerkezci olmamak lazım, bunun altyapısını işyerlerinde örmek lazım. Mücadeleyi konfederasyon bazında değil de tabandan başlatmak, kararları tabandan almak lazımdır. Taban aldığı kararlara uyması için merkezi zorlamalıdır. Tıpkı tekel direnişinde olduğu gibi. Türk-İş'in sendikal mücadele anlayışına uymayan bir eylem. İşçiler sendikanın bir adım önüne geçtiler. Türk-İş'in eylemin bitirilmesi yönünde bir talimatı vardır. Bu talimatı da hükümet Türk-İş'e vermiştir. Gıda-İş sendikası başkanına da bu söylenmiştir. Bana göre eylem amacına ulaştı; Türkiye'nin gündemine oturdu ve Türkiye halkı bu eyleme sahip çıktı, benimsedi. Bu eylemden hem hükümetin hem de sendikaların birden fazla ders çıkarması gerekir: sendikalar bunu iyi okumalılar. Aşağıdan bir şeyler demek ki yapılabiliyormuş. Gıda-İş sendikası artık çadır eyleminden vazgeçip toplumun da benimseyip sahiplenebileceği yeni bir eylem şekli ortaya koymalı ve gündemde tutmalıdır. Belki bundan tekel işçisi bir sonuç alamayabilir ama onlardan sonra gelecek olanlar, bu hakları elde etmiş olacaklardır. Tabandan destek alamayan, örgütlenemeyen sendikalar da elenip gitmelidir".*

Görüşme yapılanlardan bir kısmı da bölgesel olarak Edirne ili genelinde sendikalı memur ve işçi sayısının az olduğu, toplumun sağlıklı bir yapıya kavuşması, direnç gösterebilmesi için toplumun önemli bir kısmını oluşturan çiftçilerin de örgütlenmeleri gerektiği vurgulanmış, bu konuda çalışmalar başlattıkları, kendilerini bu konuda yol gösterici ve nefer olarak ifade ettiklerini ancak, köylüden yeterince destek alınamadığı ve bölge çiftçilerinin sendikalaşmaları yönündeki çabalarının sonuçsuz kaldığı, büyük hevesle başlayan bu sendikal çalışmanın da sahipsizlik yüzünden tasfiye sürecine girdiği belirtilmiştir.

Edirne ilinde tarımsal üretim, tarımın yarattığı değer ve bu kesimin istihdam ettiği insan sayısı azımsanmayacak boyuttadır. İl nüfusunun neredeyse 2/3'ünün geçimi tarımdan sağladığı, tarıma dayalı sanayinin önemli bir istihdam kapısı olduğu ve ilin GSYİH'sının %32.7'lik bir kısmının tarımdan elde edildiğini dikkate alırsak; bu sektörde çalışanların örgütlenmelerinin gereği ve önemi bir kez daha ortaya çıkar. Sağlıklı bir çalışma hayatının varlığı ve sürekliliği için çiftçilerin de işçiler gibi örgütlenmeleri, bu hayatın içerisinde aktif rol almaları sağlanmalıdır. Bilinçli ve örgütlü bir tarım işçisi şu anda yaşadığı koşullardan hem daha iyi koşullarda yaşabilecek, hem de daha sağlıklı düşünüp, karar alma sürecine aktif olarak katılabilecektir.

3. Sendikalar yaşadıkları dünya ve ülke genelinde gerçekleşen toplumsal ve siyasal hareketleri nasıl karşılarlar? Bunlar için iyi ya da kötü demek dışında bir şey yaparlar mı? Yapmalı mıdırlar? Neden? Bu konuda, görüşülen sendikacıların tamamı sendikaların dünya, ülke ve bölge genelinde gerçekleşen toplumsal ve siyasal olaylara duyarlı yaklaşması gerektiğini savunmuşlardır. Çok az bir kısmı sendikaların siyasetten bağımsız olması, siyasi partilerin arka bahçeleri olmamaları gerektiğini, herkesin bir siyasi görüşünün olduğu ancak bunun sendikada dile getirilmemesinin uygun olacağı ifade edilmiştir. Önemli bir kısım görüşmeci ise, sendikaların partilerin arka bahçesi olmamasını savunurken, aynı zamanda sendikaların siyasetten bağımsız olamayacağını, ama siyasi partilerden, devletten ve sermayeden bağımsız olması gerektiğini dile getirip, toplumsal olaylara karşı duyarlı

olup, siyasilerin almış oldukları kararları toplum ve işçi kesimi adına insan hakları, temel hak ve özgürlükler yönünden sorgulamaları gerektiğini belirtmişlerdir.

Görüşülen bir kısım sendikacı ise, sendikaların siyasetin içinde olduğunu, ondan soyutlanamayacağını belirtip, sendikaların yaşanılan dünyayı ve ülkeyi daha güzel yapabilmek için çaba harcamaları gerektiğini söyleyip, sendikal mücadelenin daha demokratik bir ülke yaratma yolunda, toplumsal muhalefet yapma olması gerektiği; siyasi iktidarların gelip geçtiği ancak düşüncelerin ve onları savunanların kalıcı olduğu, hukukun üstünlüğü ve herkese gerekli olduğunun vurgulanmasının, sendikaların kapılarının dil, din, ırk, siyasi, felsefi düşünce ayrımı yapmaksızın açık olması gerektiğine vurgu yapılarak; iktidarların anlayışlarından bağımsız olmanın önemi hatırlatılarak, örgütsüz, sendikal bilinci olmayan kesimlere ulaşmanın amaçlanması gerektiği ifade edilmiştir.

Bir sendikacı şunları ifade ediyor: *"Evet sendikalar yaşadıkları dünyayı ve ülkeyi daha güzel bir dünya ve daha güzel bir ülke haline getirebilmek için çaba harcamalıdırlar. Daha güzel bir dünya ve ülke mümkündür sloganını ilke edinip, üyelerini bu yönde çaba harcamaya zorlamalıdırlar. Mücadeleleri daha demokratik bir ülke yaratmaya yönelik olmalıdır. Sendikalar kendilerini toplumsal muhalefet olma yolunda odaklamaları gerekiyor. Bugün eğitim alanında kendini geriye götürmeye yönelik düzenlemeler olursa bu konuda örgütlü bir şekilde mücadele etmelidirler. Diğer bir şekilde bugün herkese lazım olan hukuk geriye gidiyor. Siyasi iktidarların gelip geçici olduğu, ama bu insanların yönetenlere karşı toplumsal muhalefet gücünü de göstermelidirler. Bugün için, örgütlü olmalı, anında eylem koyabilmelidir sendikalar. Hukuksuzluk ortamında kimin nereye gideceği de sorundur. Herkes kendi hukukunu yaratmamalı, herkese hitap eden genel kurallar varlığını sürdürmelidir. Kimse kimseye ceza kesmeye çalışmamalıdır.*

Biz sendika ve KESK olarak kurulduğumuzdan bu yana birçok toplumsal muhalefet ve direniş görevini yerine getirdiğini söyleyebilirim. Örneğin meclisin sınır ötesine: Irak'a asker göndermemesi konusunda KESK Ankara'da günlerce eylem yapmıştır. Bir baskı grubu olarak toplumsal örgütlenmeyi ve emeği temsil

etmiştir. Kızılay meydanında toplumsal muhalefetin sesi olmuştur. Aynı şekilde Filistin direnişine destek olmak ve barışı savunmak adına da çeşitli eylemler yapılmıştır. Sendikamız dünya genelinde üzerine düşen misyonu yapar, yapmak zorundadır. Bizler sendika tüzüklerimizi yaparken şunlara değiniyoruz; dil, din, ırk, siyasi, felsefi düşünce ayrımı gözetmeksizin tüzüğümüzü benimseyen herkes üye olabilir. Bizim amacımız tüzüğümüzde yazılı olanları hayata geçirmektir.

Grevli toplu sözleşmeli sendikal mücadele ve tüm siyasi anlayışlara eşit mesafede durmak bizlerin ilkeleridir. Sendikaları bir siyasi parti ya da anlayışa angaje ederseniz başarılı olma şansları yok. Günümüzde Türkiye'de bunun örnekleri çokça görülebilir. Siyasi otoritenin etkisiyle Türk-İş ve Memur-Sen bugün için sayı ve hacim olarak büyümüş olsalar da mücadele ve gerçekler KESK ile DİSK'i doğrulamaktadır. Mücadele sokakta yapılır, hak sokakta mücadele edilerek kazanılır. Hakları yazılı metin haline getirebilirsen kazanırsın. İşte tekel işçilerinin onurlu mücadelelerinde olduğu gibi. Ama benim siyasi anlayışım iktidara geldi, benim hakkımı verirler, sesimizi kısalım taraf olmayalım gibi düşünceler yenilmeye mahkumdur. Sendikalar siyasi anlayışlardan ve siyasi iktidardan bağımsız hareket etmeli, düşünmelidir. İktidarlar gelip geçici, ama sendikalar kalıcıdır.

Emek örgütleri mücadeleleriyle tarihte iz bırakan, ona yön veren kurumlardır. Yönetenlerin anlayışına göre sendikal hareket olmamalı, kurgulanmamalıdır. Ama şuanda bunu yapan örgütler vardır. Bizler onların uzun ömürlü olabileceklerini düşünmüyoruz. AKP iktidardan düştüğünde, Eğitimsen, Birsen, Memur-Sen patır patır dağılacaklardır. Çünkü onlar siyasi rüzgarın etkisiyle tutuluyorlar orada. Rüzgar değişip bir sol anlayış başa gelirse, biz öne çıkarız, etkimiz artar. Geçmişte DSP'nin iktidar olduğu dönemde bunu yaşadık. Aslında böyle olmamalı, mücadeleyi hangi sendika veriyorsa güç onda olmadı, onun öncü o olmalıdır. Sendikamızı benimsememiş insanların haklılığımızı kabul etmeleri gerekir. 12 Eylül'den sonra yetişen gençlikte altyapı olmadığından bu gençler rüzgarın etkisiyle bu tip sendikalara yönelebiliyorlar. Toplumun sesini örgütlü olarak duyurmak, en sessiz, en umutsuz anda ses olabilmek, yol açabilmek örgütlü toplumların işi ve görevidir. Bunu birçok noktada KESK başarmıştır. Ülkemizin 100

yıllık öğretmen hareketi bu tür örneklerle doludur. Örgütlülüğümüz cumhuriyet öncesine dayandığı için toplumsal örgütlenmemiz çok eskilere gider. Örneğin bir dönem Töb-der yapmıştır, daha sonra 1960-1972 yıllarında Tös yapmıştır. Onlardan sonra görev bize düştü".

Bir görüşmeci ise, yukarıdaki görüşleri genel olarak tekrar ettikten sonra şunları söylemiştir; "*Aslında biz siyasetten, sermayeden ve devletten bağımsızız deriz. Bana göre bireyin siyasetten bağımsız olması mümkün değil. Bizim için yaşamsal bir öneme sahip. Ne yaparsanız yapın karşınızda siyaseti bulursunuz. Dolayısıyla sendikaların siyasetten bağımsız olmalarını düşünemiyorum. Ülkemizde belirleyici olan tek şey siyasetin kendisidir. Ülkede ters giden şeylere müdahale etmek istiyorsan siyaseten müdahale etmelisin. Bu nedenle sendikaların siyasetten bağımsız olmaları bana ters geliyor. Sendikalar siyasetin içinde yer almalı, ona müdahale etmelidir. Türkiye'de SGK değişti biliyorsunuz. Hükümet bu yasayı çıkartırken, sosyal güvenlikteki açıkların arttığından dolayı bu düzenlemeyi yaptığını söyledi. Açığın 12 milyar $ olduğu ve kapatılamadığı, bu açıkla sistemin yaşayamayacağı, bütçeye aşırı yüklenildiği ve bir kara delik oluştuğunu söylendi. Bu amaçla da sosyal güvenlik yapısını tek çatı altında birleştirdi (Bağ-Kur, SSK ve Emekli Sandığı'nı). Sendikalar olarak bizler de birleştirilmeleri gerektiğini söylüyorduk. Ama biz özerkleştirilmesi gerektiğini, bu şekilde olamayacağını ifade ettik. Böyle bir düzenlemeye karşı çıkıp, ülkenin muhtelif yerlerinde eylemler yaptık. Sonuçta geldiğimiz süreçte, düzenlemenin hazineye getirdiği yüke bakmak lazım. Şu anda getirdiği yük 32 milyar $ olmuş. Dolayısıyla sendikalar siyasete müdahale etmeli, bu yönde etmelidir. Bunu görerek müdahale etmek istedik ve şu anki durumu iyi hali, zamanla kara delik daha da büyüyecektir.*

Aynı şekilde 4C yasasıyla ilgili yapılmak istenen düzenlemelere de karşı çıktık. Son aşamada Anayasa Mahkemesinin vereceği karar bekleniyor. Anayasanın eşitlik ilkesine karşı bir uygulama, Bakanlar Kurulu kararı ile böyle bir uygulama yapamazsınız. Yasanın ortaya çıkış amacı ve geldiği nokta çok farklıdır. 4C, ilk ortaya çıktığında bununla üniversite öğrencilerinin, part-time, anket ve benzeri uygulamalar için çalıştırılmalarının düzenlenmesi istenmiştir. Çok masumane bir

düzenleme getirilmek istenmiş. İlk yıllarda çalışan sayısı 1000'i hiç geçmemiş. Şu anda 4C ile çalışan sayısı 17 bin, tekel işçileri de bu sayıya dahil değil. Eğer bu iş planlandığı gibi devam etseydi, bu yıl sonu itibarıyla 4C'ye dahil edilecek işçi sayısı 100 bin olacaktı, hedef oydu. Tekel işçilerinden sonra demiryolu işçileri var, Telekom işçileri var, şeker çalışanları var. Yeni yapılmak istenen bir düzenlemeyle nüfusu 2 binin altındaki belediyeler kapatılacak, çalışanları 4C'li yapılacak. Eğer her şey uygun giderse, hükümet istediklerini yapmaya devam ederse yakın gelecekte, 657 sayılı yasaya tabi çalışan kamu çalışanları da süreç içerisinde buna bağlanacaktır. Amaç budur. Çünkü örgütlü, haklarına sahip çıkan insanlar istenmiyor, dolayısıyla sendikal örgütlülüğe tahammülleri yok. Kendilerinden olmayan bir örgütlenmeye tahammülleri yok. Birçok siyaset bilimci ve gazeteci de benim gibi 657'ye tabi çalışanların süreç içinde 4C'li olacakları yönünde görüş belirtiyorlar.

Hükümet, kamu çalışanlarına grevli toplu sözleşme hakkının verilmesi için Düzce'de bir çalıştay düzenledi. Kamu-Sen ve KESK haklı olarak bu toplantıya katılmadılar. "Kazanılmış haklarımızı tartışma konusu yapmayız" dediler. Başbakan burada yaptığı konuşmada "kamu çalışanlarına grevli toplu sözleşme hakkını verebilmemiz için onları önce işçileştirmemiz gerekir" demiştir. Dolayısıyla varılmak istenen nokta 4C'dir. Bu sebeplerden dolayı sendikalar siyasete müdahale etmeli, ama bunu da yaparken de siyasi partilerin arka bahçeleri olmamalı, haklı olduğu her konuda görüşünü sakınmadan söylemelidir. 6 konfederasyon başkanı bir günlük iş bırakma kararını akşamdan aldılar, sabah olduğunda, Hak-İş ve Memur-Sen geri adım atmışlardır. Sendikalar kendi iradelerini koruyamadıkları sürece arka bahçe olmaya devam edeceklerdir".

Sendikalar sınıf bilinciyle hareket eden, bir baskı grubu ve örgütlü bir güç olarak gerektiğinde savaşan, mücadele eden, üreten bir sosyal organizasyon, bir sivil toplum örgütü olmakla birlikte, çalışma hayatının asli unsuru olarak görülmelidir. Çalışma barışının ve sosyal huzurun en önemli unsurlarını sinesinde barındıran, onları temsil etmek, haklarını aramak gibi ağır bir sorumluluk taşıyan sendikalar her zaman duyarlı olmak, üyelerinin sorunlarına çözüm üretmek zorundadırlar.

Bölgemizde ülke ortalamasının üzerinde olan (%17 civarı) sendikalaşma oranıyla aynı duyarlı ve özverili çalışmayı yapmalıdırlar.

4. Sınıf sendikacılığı kavramını nasıl değerlendiriyorsunuz? Sınıf sendikası kavramı 1980'lerden itibaren nasıl değişti? Neden? Bu soruya sendikacılar genel olarak, sınıf sendikacılığını mücadeleyi öne çıkaran bir duruş olarak tanımlamakla birlikte, çok azı birlik ve beraberlik gerektiren bir süreçten geçilmesi sebebiyle böyle bir durumun toplum için sakıncalı olacağı düşüncesindeyken, bir kısmı da sınıf sendikacılığının tek başına yeterli olamayacağı, bunun yanında kitle sendikacılının da önemini vurgulamıştır. Bir kısım görüşmeci de, sınıf sendikacılığının sınıf mücadelesinin temeli olduğunu, keskinleşen sınıf mücadelesinin safları netleştirip, öğretip birleştirdiğini vurgulayarak, emekçilerin de ideolojik davranmaları gerektiğini, işçilerin düşünce, duygu, eylem ve çıkarlarının sınıf bilinciyle yönlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bütün sendikacıların ortak görüşü olarak, 12 Eylül'ün sendikal mücadeleyi ve sendikalaşmayı geriye götürdüğü, aradan bunca yıl geçmesine rağmen kaybedilen hakların halen kazanılamadığı vurgulanmıştır.

Bir sendikacı da şunları söylemiştir: "*Ülkemizde maalesef her sendika bir partinin arka bahçesiymiş, tabanıymış gibi görülüyor. Bu nedenle de sendikalar ister istemez siyasete bulaştırılıyorlar. Aslında sendika dediğin siyaset yapmamalı, üyelerinin haklarını korumalı, ister istemez bulaştıkları için de benzer görüşten kişiler bir araya geliyor sendikalarda. Herkesin bir siyasi görüşü vardır. Kendi görüşüne göre de sendikayı yönlendirmemeli, görüşe göre sendika olmamalıdır".*

Bir başka sendikacının görüşleri ise şöyle: *"Memur sendikaları işçilere her zaman destek verdi. En son örneği tekel işçilerinin eyleminde görüldü. Memurlar işçilere destek verdi ama, işçi sendikaları aynı oranda memur sendikalarını desteklemediler. Bunun nedenini bilemiyorum. Keşan'da ortak eylem kararı aldığımızda bize destek veriyorlar ama, ülke genelinde aynı desteğin olduğunu söyleyemem. Tekel işçilerine destek amaçlı bir basın açıklaması yaptığımıza işçilerden de katılım olmadı o eyleme. Ülkede kimin ayağına basılırsa onun nasırı acıyor.*

12 Eylülün dayatmasıyla sendikal faaliyetler durduruldu. 1992-93 yıllarında el altından örgütlenmeler başladı. 1996'dan sonra, yasal sendikacılık başladı. Ancak grev ve toplu sözleşme hakkı verilmediği için sendikacılık kâğıt üzerinde yapılmaya başlandı. İnsanları bölmekten başka bir işe de yaramadı. Bunun sebebi, 82 Anayasası zaten askeriyenin anayasası, burada sendikal faaliyetleri engelleyen maddeler var. Bize sadece pazarlık hakkı adı altında usulen verilmiş bir hak var. En çok üyeye sahip sendika, pazarlık masasına çağırılıyor ama, herhangi bir etkisi yok, göstermelik bir durum oluyor. Son sözü yine hükümet söylüyor. Askeri yönetim, her türlü örgütlenmeyle birlikte sendikal faaliyetleri de durdurdu. Sendikaların bütün mal varlıklarına el kondu. Sendikal faaliyetlere tekrar izin verilince de sendikaların mallarının çoğu geri verilmedi. Oldu-bitti yaşandı, kimse de hesap soramadı".

Bununla birlikte bu konu hakkında öne çıkan bazı görüşler de şu şekilde sıralanmıştır: *"Sendikacılığın amacı sınıf sendikacılığı olmalıdır. Sendikacılığımıza ne olduysa 1980'de oldu. Sınıf sendikacılığını savunan kesimler çok ağır bedeller ödediler. DİSK ancak 1992'de tekrar faaliyete geçebildi. İdamla yargılanan yöneticilerimiz dahi beraat etti. Sendikanın mallarına el kondu, yağmalandılar. Darbenin en ağırını biz ve bizim gibiler hissetti. 1980 öncesini tekrar hayata geçirmek o kadar zor ki. Bizi hiçbir yerde istemiyorlar. DİSK adını duyan uzaklaşıyor bizden, sanki biz vebalıyız bu ülkede. Geçenlerde Hayrabolu'da belediye başkanıyla konuşurken, Hayrabolu'ya bağlı bir beldenin belediye başkanı geldi. DİSK'e bağlı bir sendikacı olduğumu duyunca, 'aman bizim oraya hiç gelmeyin, istemem' dedi. Ben de; 'neden, ne yaptık biz sana' dedim. Belki 5-6 işçisi vardır, çalıştırdığı. Bu ülkenin işçileri bu ülkeye ne yaptı diye tekrar tekrar sordum. 'Benim işyerime gelmeyin de nereye giderseniz gidin' dedi. Her şeye rağmen biz ısrarla sınıf temelinden mücadelemizi sürdürmeye çalışıyoruz. Bazı işyerlerinde elimiz kolumuz bağlanıyor, ama Genel-İş sendikasının bu anlamda takdiri hak ettiğine inanıyorum.*

Sendikamız, 1992 de Trakya'da sendika faaliyete geçti. Belediye-İş'ten istifa edip topluca Genel-İş'e geçtik. Bu bölgeyi ilişkide olduğumuz arkadaşlarla tekrar örgütledik. 94 sonu 95 başı kongreye gittik. 385 üyemiz vardı. Mücadelemizi idealist olarak, sınıf temeline dayalı bir şekilde başlattık. 2007 yılında kongreye gittiğimizde,

21 işyerinde örgütlüydük, üye sayımız da 1400 olmuştu. Şuanda 43 işyerimiz ve 2000 civarında üyemiz oldu. Çalışma yapmasaydık üye sayımız 700-800 civarında kalacaktı, çünkü 2007 sonunda hükümet bir yasa çıkardı. Bu norm kadro yasasına göre, belediyeler artık bundan sonra kadrolu işçi alamıyor. Belediyelerin verdiği bütün hizmetler özelleştirildi. Parayı verip hizmet satın alacaksınız. Belediyeler kapitalize oldular. Bundan sonra akıllı sayaç türü uygulamalar yaygınlaşacak. Vatandaşın suyunun akmaması, yeşil alanın olmaması, imar sorunu, çevre gibi şeyler artık belediyelerin sorumluluk alanından çıkartılacak. Yasaya göre belediyelerin verdiği bütün hizmetleri özelleştirebilirsiniz. Belediyeler halktan soyutlanıyorlar, şirketleşiyorlar. Dolayısıyla, kamu hizmeti bitiyor, tasfiye ediliyor. Kadrolu işçi alınmıyor artık, 5 ay 29 gün çalıştırılacak işçi alabilirsiniz. Bunu da yapabilmeniz için personel giderinizin bütçenizin %30'unu aşmamalı, hizmet satın alınması konusunda bir sıkıntı yok. Taşeronlaşmayı kanun teşvik ediyor, dolayısıyla kamu örgütlü sendikalar da erimeye başladılar. Giden üyenin yerine yenisini getiremiyorlar. Yeni işçi alımı yok çünkü. Var olan örgütlü işçi sayısı sürekli azalıyor. Mevsimlik işçiler ile taşeron elemanları arasında örgütlenemiyorsunuz. Yasa gereği bir işyerinde her çalışanı sendikalaştıramıyorsunuz.

Sendikaların karşı çıktığı uygulamalardan biri de sendikalaşma özgürlüğünün kısıtlanmasıdır. Örnek verecek olursak; öyle bir yasa çıkartılıyor ki, Keşan belediyesinde Ortem diye bir şirket var, 60 işçi çalıştırıyor, biz sendika olarak orada çalışan işçileri sendikalaştıramıyorum. Her iki taraf sendikalaşmayı istese de bu olmuyor. Yasa siz Ortem'in Keşan'daki işçilerini örgütleyebilirsiniz, ancak toplu sözleşmede ben sana bu yetkiyi vermem, çünkü, Ortem'in başka şehirlerde de işçileri var. 'Çalışanların %50+1 çoğunluğunu sağlayacaksın' diyor. Böyle şeyin olabilme ihtimali yok. Benim Van'a, Kars'a, İzmir'e, Muğla'ya gidip Türkiye'de ne kadar Ortem işçisi varsa örgütlemem gerekiyor. Böyle bir şey olabilir mi? Yasa dosya bazında örgütlenmeyi kabul etse, Keşan'da 60 işçiden 31'ini örgütleyip toplu sözleşme yapabilme hakkını elde edebileceğim. Bunu bilerek ve isteyerek yaptırmıyorlar. Burada işçiler çok düşük ücretlerle, normal mesai şartlarından çok ağır ortamlarda çalıştırılıyorlar. 650 lira aylıkla çalışan bir Ortem işçisi ile 1500 liraya çalışan bir kadrolu işçinin olduğu işyerinde iş barışını nasıl sağlayacaksınız.

İşveren, 650 liraya çalışan işçi olduğunu söyleyerek, kadroluları sindirmeye çalışıyor. Bu tarz uygulamalar sonucunda sendikaların gücü her geçen gün azaltılıyor. Bu ülkede sendikalaşmayı istemeyenler isteyenlerden daha çok. Sermaye karşısında güçlü olsun, engel çıksın istemiyor. Uluslar arası sermaye de bunu istiyor. Sermayenin ülkeler arasında gezmesine kimse ses çıkarmıyor, ancak işçinin serbest dolaşımı söz konusu değil. İşçiler bu örgütlü yapıyı kendi aralarında kuramıyorlar. Uluslararası bir şirketin Türkiye ayağında sendikalaşma olamıyor. Aynı şirketin ana ülkesinde Türkiye'deki yanlış uygulamalara karşı bir tepki, olmuyor, ses çıkarılmıyor. Kimse işini kaybetmek istemiyor".

Bir başka sendikacı da benzer görüşler dile getiriyordu: "*Bizler KESK'e bağlı sendikalar olarak sınıf ve kitle sendikacılığı yapıyoruz. Sınıfla birlikte kitleselleşme, ete kemiğe bürünme ve mücadele içerisinde bu bilinci kitlelere aşılama görev ve misyonumuzdur. Bunu yaparken de bir tespitte bulunduk. Memur hareketi şuan da neredediir? Bence küçük burjuvadır. Karı-koca bugün birlikte 3000-3500 lira maaş alıyor, durumları bir işçiye benzemez. Fabrika işçisinden farklıyız. Ama sınıf bilincinden kendimizi soyutlamadan, bu bilinçle hareket ediyoruz. Her zaman ezilen işçi, memur, işsiz, yoksul, kadın sosyal katmanların tüm ezilenleriyle birlikte olan, bu dayanışmayı önüne koyan bir anlayışa sahibiz. Siyasi, ekonomik haklar ile özlük haklarının da bu şekilde hep birlikte mücadele edilerek başarılacağını düşünüyoruz. Tek başına KESK'in bunu başarma gücü yok.*

Bizler alan örgütleriyiz. Bu nedenle sendika içi eğitimlerle genel demokrasi mücadelesi ile birlikte o sınıf bilincinin de kitleye verilmesi gerekir. Ancak bu geri plana bırakıldı. O bilinç zamanla daha gerilere gitti. Bizim 270.000, Eğitim-İş'in 110.000 üyemizin durumu budur. Bu, 12 Eylülden sonra donanım ve birikim sahibi kişilerin emekli olmaları onların yerine aynı bilinçte yenilerinin gelememesinden kaynaklanıyor. Sendikaların kurucu ruhu olan arkadaşlar emekliye ayrıldılar. Bu durumda sendikaların içinde kalan küçük gruplara fazla görev düşüyor. Emep grubu, Yurtsever grubu gibi gruplar öne çıkıyorlar. Her birinin sendikal anlayışı farklı olsa da aynı amaç için bir araya gelebiliyorlar. Tartışan insanların sayısı az, gündemi takip eden, sorgulayanların sayısı az, toplantılara katılım az. Para ile ilgili

bir toplantı olduğunda toplantıya gelen sayısı birden artıyor. Sendikalara bireysel çıkarları için gelenler çok fazla, ama üye olan aktif çalışanların sayısı o oranda değil.

1980 den sonra 12 Eylül faşizmi, yani ülkeyi yönetemeyenler, ABD'nin desteğini alarak ülkeye faşizmi getirdiler. 24 Ocak kararları daha önce ilan edildi ve tartışıldı. Zamanın hükümetleri 'bunları uygulayamayız, ülke gerçeklerine ters' dediler. Egemenler de 'bunlar uygulayamazsa, bizler ortamı hazırlar, uygulayacak birilerini buluruz' dediler. Darbeyle bu ortam hazırlanmıştır. Özal bulunarak, o günden buyana 24 Ocak kararları ülkede uygulanmaktadır. Cumhuriyetin sahip olduğu, biriktirdiği tüm değerler satılmakta, daha çok istihdam yaratma gerekçesiyle satılıyorlar. Bizler sattırmayız diyoruz ama nereye kadar. En son örneği Tekel İşçileridir. Bizler daha 1980'li yıllarda bugünkü süreci yaşayacağımızı ülkenin uçuruma gideceğini söyledik. Günümüzde milyonlarca işsiz, milyonlarca aç insan var. Çıkış yok, çözüm yok, sistem tıkandı, gündem sürekli değiştirilerek toplum ıslak imzalarla, Ergenekon davalarıyla oyalanmaya çalışılıyor. Bu nereye kadar gidecek, mızrak artık çuvala sığmıyor, tıkandılar, deniz de bitecek. AKP'nin yerine geçecek sosyal siyasal bir alternatif de yok. CHP farklı bir şey söylemiyor. 'Biz yabancıya satılmasına karşıyız' diyor, ama satılmasın demiyor. Yerli sermaye uluslararası sermaye ile iç içe geçmiş ayrılamaz. İnsanlar arayış içerisinde olmalarına rağmen sosyal demokrat bir alternatif de yok. Sosyalist ve devrimci demokrat insanlar zaten parça parça dağılmış bir araya gelme şansları yok. 1980 darbesi DİSK'i kapattı, Türk-İş'i tek başına bıraktı. Türk-İş başkanı Çalışma Bakanı yapıldı (Sadık Şide). Bu sayede sendikal haklar tırpanlandı. Yeni yeni haklar güç bela verilmeye çalışılıyor. Bir hak verilirken istenmeyen birçok olumsuzluk yasalaşıyor".

Nasıl ki bir bitkinin büyümesi için su, bir çocuğun büyümesi için sevgi gerekliyse; ideal bir sendikacılığın büyüyüp sağlıklı gelişebilmesi için de özgür bir ortam ve siyaset yapmaktan korkmayan bir toplum olmalıdır. Kendisi adına başkalarının düşünmesini isteyen, düşünmekten korkan, ürkek insanlar, ne kendileri, ne de üyesi oldukları örgüt veya toplum için bir şey yapamazlar. Ürkütülen bir toplum, ideolojik anlamda gerilemeye başlar, örgütsel anlamda da yok olma yolunda

ilerler. Bu nedenle demokrasi, her zaman herkes için, her koşulda ve şartta gerekir, gereklidir. Bireyin kendine ve ait olduğu örgüte, topluma yabancılaşmaması, kendini soyutlamaması için katılımcı özgürlükçü bir ortam zorunludur. Sendikal örgütlenme, bu anlamda, kesintisiz işlediği oranda içindeki hasta, sakat, gereksiz unsurları anti-demokratik anlayışları, kendi içinde tasfiye edip, topluma örnek oluşturur. Aksi takdirde dönem dönem kesilen sendikal çalışmalar ne çalışma hayatına ve iş barışına sağlıklı ve sürekli bir katkı sağlar, ne de kendisinden beklenen anlamda üretken düşünceyi içinde barındırır.

5. Sendikalar tüm işçi sınıfının öncüsü ve temsilcisi sayılabilirler mi? Neden? Sorusuna görüş belirten sendikacıların tamamına yakını sendikaların işçi sınıfının öncüsü ve temsilcisi sayılması gerektiğini belirtirken, buna ilave olarak bir kısmı da; sendikaların günümüzde mücadele araçları olduğu, bu nedenle yaptıkları mücadelede egemen sınıfların kendilerine yönelttikleri siyaset yapmak, küresel düşünmemek, ekonomik realitenin gereklerini yerine getirmemek gibi suçlamalar ile sendikalı çalışanların tuzlarının kuru olduğu, kamuda çalışanların yatarak ücret aldıkları, özel sektörde çalışanların aşırı zam isteyerek ekonomiye zarar verdikleri gibi kamuoyunu yanıltıcı bilgiler karşısında başarılı olup olmamalarına göre değerlendirilmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir. Aynı görüşü savunanlar, sistemin dışına itilen işsizlerin, düşük ücretle çalışan güvencesiz-sendikasız çalışanların topraksız köylülerin güvenceli-sendikalı çalışan kesime karşı kışkırtıldığı ve bunda da başarılı olunduğuna değinmiştir.

Bazı sendikacıların bu soru konusundaki görüşleri de aşağıda belirtilmiştir: " *Keşan'da 700 öğretmen var. Ülke genelinde de 700 bin civarı olması lazım. Örgütlü öğretmen sayısına baktığımızda ¼'ü bile örgütlü değil. Bölgemizde bu oran biraz daha yüksek çıkabilir. Kamuya hitap eden sendikalarda üye oranı % 90'ları bulurken, özel sektörde %5 civarına kadar iniyor. Memur sendikaları içinde de öğretmen sendikaları dışındakilerin aktif oldukları söylenemez. Üyeler sadece aidatlarını ödüyorlar, onun dışında bir mücadeleye katılmıyorlar. Ülkede kimin canı yanıyorsa o bağırıyor. Öğretmen kesiminde bir sürü öğretmen çeşidi (sözleşmeli, vekil vb.) olduğundan onların sorunları, problemleri de çok ve farklı oluyor. Bu*

nedenle de öğretmen sendikaları daha aktif oluyorlar. Çoğu atamaları yapılana kadar üye oluyorlar, atamaları yapıldıktan sonra genelde istifa edip sendikadan uzaklaşıyorlar. Korkuyorlar, özellikle subay eşleri sendikacılığa tamamen uzak duruyorlar".

Sendikaların işçi sınıfının öncüsü ve temsilcisi sayılamayacağını savunan bir sendikacı ise şunları dile getiriyor: "*Şuanda sayılamazlar. Çünkü giremedikleri birçok özel sektör işyeri var. Bu durum ülkemizde sendika ağalığını da hortlattı. Bu hastalık bizde de başladı. Tüzüğümüze koymamıza rağmen, bazı arkadaşlar bunu delmeye çalıştılar ve deldiler de. İki dönem üst organlarda çalışanlar aday olamaz, MYK'larda görev alamaz desek de, ancak ne hikmetse bunları değiştirmeye çalışıyorlar, taban direniyor. Diğer sendikalarda bu farklı, meslek haline getirdiler sendikacılığı. Yıllarca sendikacılık yapıp daha sonra siyasete atıldıkları görülüyor. Sendikalar doğru önderlik yapmadıklarından işçi sınıfının temsilcisi sayılamazlar. Son tekel eyleminde de KESK ve DİSK de dahil tüm sendikalar sınıfta kaldılar. Özünde işin sıkıntısını çeken Türk-iş'e bağlı sendikalar ama diğer sendikalar da mücadeleyi doğru zemine oturtabilirdiler. Hep bir ağızdan danışıklı dövüş gibi' tekel işçileri kazanmıştır, mücadele burada sonlandırılmalıdır' gibi manevralar yaptılar. Bu sakat bir anlayıştır, mücadeleyi sonuçsuz bıraktılar. Bu olay da göstermiştir ki sendikalar işçi sınıfının temsilcisi ve öncüsü olamıyorlar. Hiçbir sendika yöneticisi görevini yapmıyor. Hepsinde bürokratizm hastalığı egemen oldu. Koltuk hastalığı, telefonla delege avı ortak sıkıntılar olarak görülüyor".*

Bir başka sendikacı ise aynı soru için şunları söylüyor: *"Sayılabilirler, sayılmalıdırlar, çünkü sendikalar işçilerin bir araya gelerek kurdukları, haklarını almak için örgütlendikleri kurumlardır. Bunu ülkesel bazda başarmaları hükümetlerin tutumlarına, yasaların sağladığı koşullara, işçilerin siyasi bilincine ve ülke insanının sivil bilinçlenmeye karşı gösterdiği tutum belirler".*

Aynı düşüncede olan bir başka sendikacının ise düşünceleri şöyledir: "*Keşke sayılabilseler, ama sayılamazlar, çünkü sendikalar tabanlarına istedikleri gibi söz geçiremiyorlar. A belediyesinde 1800 lira maaş alan bir işçi yan taraftaki bir tekstil*

fabrikasında, sendikalaşmadan dolayı işten atılan bir işçiye vermesi gereken desteği vermiyor. Neden vermiyor, ben 1800 lira maaş alıyorum, asgari ücret 575 lira. İşsizlik diz boyu. Bu durumda tekstilde çalışanın başına gelen bana gelmesin, bana ne! Bu biraz da ülkenin özel durumundan kaynaklanıyor. Ülkemizde kapitalizm ne gerçek anlamda kapitalizm, ne de işçi gerçek anlamda sınıf temelli işçi. Bizim işçimiz yarı-feodal, anne-baba ilişkisi devam ediyor, köyde ahbap-çavuş ilişkisi, hısım-akraba ilişkisi devam ediyor. İşçi sendikaya üye olmaya kalktığında bile, o feodal ilişki ona engel oluyor. 'Yapma ben sana bakarım, üç kilo süt gönderirim, beş kilo peynir gönderirim, şunu gönderirim, bunu gönderirim. Yeter ki senin başına bir şey gelmesin sen işini kaybetme, uslu çocuk ol'. Bunun kırılması lazım, işçi, emeğinden başka kaybedecek bir şeyinin olmadığını bilmesi lazım. Eğer bunu sınıfsal temelden yürütebilirsek, o zaman sendikalar etkin olur, tabana etki edip, onu yönlendirebilir. Gerekçelerini ortaya koyarak, tartışırlar, sokaklara çıkıp, eylemleri yaparlar. Bu temelden yola çıkılırsa, işçi sana sahip çıkar, sendikasının almış olduğu kararın içinde kendisinin olduğunu bilir. İşçi karar alma sürecine dahil edilmeli, alınan karara sahip çıkmalıdır.

Bugünlerde gündemde olan kıdem tazminatlarının kaldırılması konusunda OECD dahil Uluslararası kuruluşlardan bu yönde hükümete baskı var, hükümet kıdem tazminatını kaldıracak ama ülkede şartlar uygun olmadığı için üzerine gidemiyor. Ortam biraz sakinleşip, durulsun konuyu gündeme getirecektir. Ben sendikacı olarak durumu görüp, örgütüme bu konular önümüzdeki günlerde önümüze çıkacaktır, bu nedenle eğitim dairesinden bir hocanın buraya gönderilip, eğitim vermesini istiyorum. Sendikamız bu konuda çok duyarlı, ne istiyorsak bizlere sağlıyorlar. 60 civarında temsilcimizi çağırıyoruz, şubede onlara eğitim verdiriyoruz. Kıdem tazminatının kaldırılacağını onlar da söylüyorlar. Bizler de büyük işyerlerinde 100'ün üzerinde işçi çalıştıran işyerlerinde bu tarz eğitimin verilmesini, işçilerin aydınlatılmasını istiyoruz. Bu konuda sendikamız çok duyarlı, ancak aynı duyarlılığı işçilerde göremiyoruz. 150 civarında işçinin çalıştığı bir işyerinde bu tür bir eğitim toplantısına en çok 50 işçi katılıyor. Halbuki kıdem tazminatı her işçi için yaşamsal öneme sahiptir, buna rağmen katılım sağlanamıyor, işçi soruna sahip çıkmıyor. Sendika bu tür eğitimi neden verir? Yarın kıdem

tazminatının kaldırılması durumunda, işçileri toplayıp, sokaklara dökebilmek için çalışıyoruz. Sokağa çıkan işçinin sokağa neden ve ne için çıktığını bilmesi, duruma hazırlıklı olması lazım, bilinçli olup, davasına sahip çıkması lazım. Sorununu, haklı olduğunu eşine, dostuna, çevresine anlatabilsin. Sendikal mücadele ve örgütlenme ancak böyle başarıya ulaşabilir. Yani gündemin belirlenmesi konusunda etkili olamıyoruz".

Sendikaların tüm işçi sınıfının öncüsü ve temsilcisi sayılabilmesi için her şeyden önce işçi olmanın gereklerinden biri olan sınıf bilinciyle donanmış olması gerekir. Bölge, ülkenin diğer yerlerine nazaran katılımcı demokrasiden yana şanslı olsa da, ülke gerçekleri burada da kendini göstermektedir. Sosyal örgütlenmeler yaz-boz tahtasına dönüştürüldüğü sürece, sağlıklı ve işleyen bir yapının oluşturulması söz konusu olamaz.

6. Sendikalar kendi üyesi olmayan işçilere karşı nasıl bir tutum içerisindedirler? Neden? Sorusuna bir kısım sendikacı, sendikaların üyesi olmayan işçilere karşı soğuk davrandığını ifade ederken çok azı, onların sendikal mücadeleyi sekteye uğrattığı, sendikalaşmayı geriye götürdüğünü savunurken; görüşülen sendikacıların hepsinin ortak görüşü, sendikaların üyesi olmayan işçileri de kucaklaması, yardım yapması gerektiği yönündedir. Bir sendikacı ise, üye olmayanlara daha sıcak davranılması gerektiği savunup, üyeler zaten tercihlerini belirtmişler, üye olmayanlara sendikacılık hakkında yol gösterilmesi gerektiğini ifade ediyorlar. Bir kısım sendikacı ise sendikaların üyesi olmayan işçilere karşı tarafsız davranması gerektiğini savunarak, sendikaların asıl görevlerinin üyelerinin hak ve çıkarlarını savunmak olduğunu belirtmişlerdir.

Bir sendikacı şunları söylüyor: *"Kendi üyeleri dışındaki işçiler nedense üvey evlat gibi görülüyor. Ben bunu anlayamıyorum. Aslında sınıf olarak her platformda biz birlik olmak zorundayız. Maalesef genel merkezlerin tavırları tabana kadar etkili oluyor".*

Bir diğeri de aynı düşüncelerle şunları ifade ediyor: *"Sendikalar kendi üyelerinin dışındaki işçilerle her zaman diyalog içinde olmaları gerekmekte çalışan işçilerin örgütlenmesi için diyalogların kopuk olmaması gerekmektedir. Çünkü ülkemizde örgütlü işçi sayısı 12 Eylül'den bu yana özelleştirmeler ve taşeronlaştırma girişimleri neticesinde oran olarak %10'nun altına düşmüşlerdir".*

Farklı görüş belirten sendikacıların görüşleri şu şekildedir: *"Sendikalar üyelerinin özlük haklarını savunmak için kurulmuşlardır. Üye olmayanlar az da olsa bizim yaptığımız eylemlere destek veriyorlar. Sendika işyeri temsilcisini doğru tercih etmişse, o gün için eyleme katılıyorlar, imza verip, basın açıklamasına gelip destek veriyorlar. Sendika üyesi olmayanlara yakın olmalı, örgütün içine gelirlerse de bunun kendilerine güç vereceğini ve sizsiz bir eksiğiz, siz katılırsanız daha da büyüyeceğiz şeklinde propaganda yapıp onları kendi bünyesine alıp o sürece ve örgütün içine katmaları lazım. Kapı sürekli açık olmalı çünkü toplu görüşme süreci içinde işveren şunu söylüyor; Türkiye'de 700-800 bin öğretmensiniz daha %60 civarını örgütleyememişsiniz. 450.000 civarı sendikalı öğretmen sayı olarak çok az.*

Kamuda da sendikalaşma oranı oldukça yüksek olmasına rağmen bu sayı çok az görülüyor. Sendikacılığı üniversiteler genelinde fakülte bazında öngörüp, öğrencileri sendikacılık hakkında bilinçlendirmek gerekiyor. Onları daha o yıllardan hayatın içine sokmak lazım. Öğrencileri en azından onursal üye yapıp, ilerleyen yıllarda nelerle karşılaşacakları konusunda bilinçlenmelerine ön ayak olunmalıdır. 15-20 yıl önce işyerlerine gidildiğinde verdiğimiz üyelik formlarını hemen hemen herkes doldururken, şimdi genç öğretmen arkadaşlar teşekkür edip, yanımızdan ayrılıyorlar. 12 Eylül sonrası dönemde yetiştikleri için hayatı ve dünyayı algılayış tarzları farklı, onlara kızamıyoruz. Kendilerini kafeterya gençliği olarak tanıtıyorlar. Bu gençlere 12 Eylül'ün meyveleri diyoruz. Sayıları da 36 milyona ulaşmış durumda".

Benzer düşüncelere değinen bir başka sendikacının görüşleri de şöyle: *"Ülkedeki sendikal yapının işleyişinden söz etmek istiyorum. Sendikalar üyelerine yeterince sahip çıkmıyorlar, sorunlarıyla ilgilenip, sık sık bir araya gelmiyorlar. En son 4 Şubat ve 25 Şubat 2010'da kamu çalışanları ile yaptığımız ortaklaşa eylemde*

bunu çok rahat görebiliyoruz. Bunun neden böyle olduğuna anlam veremiyorum. 4 Şubatta iş bırakacağımızı söylüyoruz, hepsi biliyorlar nedenini, Trakya'da bir sürü sendika var, sadece Genel-İş yok. En son yaptığımız eylemde Türk-İş biz çalışmıyoruz dedi. İş bırakıyoruz ama işe de gitmiyoruz. İş bırakmak çalışmamak, eve gidip o gün tatil yapmak değildir. Eylem günü çalışmasanız da işe gelirsiniz, neden çalışmadığınızı, çalışmama hakkını kullandığınızı arkadaşlarınıza anlatırsınız. O eylemi gölde balık tutarak yapamazsınız, yaparsanız eylem anlamını yitirir. Sokağa geleceksiniz, aktif olarak katılacaksınız ya da işyerine gidip çalışmayıp, eyleme katılanlara destek olup basın açıklamasında bulunacağınızı beyan edersiniz. Eylemlilik budur. 4 Şubatta Edirne, Kırklareli, Lüleburgaz, Keşan, Hayrabolu, Çorlu, Çerkezköy ve Tekirdağ'da eylem kararı aldık. Hayrabolu'daki üyelerimiz işi bırakamadılar ama basın açıklaması yaptılar, bir şekilde kendilerini ifade ettiler. Bütün birimleri tek tek gezip işçileri teşvik etmek, bilgilendirmek, altyapısını oluşturmak lazım, neden çalışmamaları gerektiğini konuşsunlar sokakta eylem yapmasalar bile işyerlerinde oturup eylemi konuşsunlar, bilinçlenmeleri için, sürecin içerisine dahil olabilmeleri için bu şart. Trakya'nın pek çok yerinde eylem gerçekleşti, başarıya ulaştı. Türk-İş'in özellikle enerji iş kolundaki sendikası, biz iş bırakma eylemi yapıyoruz, işe çıkmıyoruz, üyelerimizi o gün serbest bırakıyoruz, istirahat ettiriyoruz dedi. Dolayısıyla eylem anlamından sapmış oldu. İşçi işine gidecek üretimden gelen gücünü orada, işyerinde, eylem alanında kullanacaktır.

Keşan'da tekel işçilerine destek için bir günlük iş bırakma eylemi yaptık. Bir gün sonra Ortem işçileri ücretlerini alamadıkları için iş bırakma eylemi yapmışlar ve tekel işçilerine sahip çıkanlar neden bize sahip çıkmıyorlar demişler. Onların bu konuda haklı olabilmeleri için, öncelikle var olan hakka sahip çıkmaları lazım. Ortem işçilerinin bir gün önce aynı işyerinde Tekel işçileri için yapılan eyleme katılıp, sahiplenmeleri gerekirdi. Ancak bunu yaparsan baştaki serzenişini yapabilirsin. Sen birilerine sahip çıkacaksın ki, birileri de sana sahip çıksın. Dolayısıyla sendikasız işçilerin en büyük kayıpları, kendi işyerlerindeki düzenden, gelişmelerden haberleri yok, kopuklar. Örgütlü değiller, kendi içlerinde, kendilerini ifade edecek temsilcileri yok. Neden örgütsüz olduklarını sorgulamıyorlar, bir araya gelemiyorlar. Bölgelerinde var olan sendikalarla temasa geçmekten kaçınıyorlar.

Aslında sendikalaşmak istiyorlar, fakat işveren öyle bir baskı kuruyor ki üzerlerinde gelemiyorlar. Ne zaman başlarına bir şey geliyor, o zaman hareketleniyorlar. Bir işyerinde Cumartesi-Pazar mesaileri verilmiyor.

Benim bölgemde bildiğim bir yer, ancak yapabileceğim bir şey yok. İşçiler cumartesi-pazar mesaileri verilmediği için işverene biz, mesaiye kalmak istemiyoruz diyorlar. İşveren de, madem öyle pazartesi günü hiç biriniz işe gelmeyin diyor. Konuşma Cuma günü akşamı oluyor. Hemen beni buluyorlar, herkesin pazartesi günü işine gideceğini söyledim. Sizi çalıştırmayacak işverenin iş akdinizi fesih etmesi lazım. Her zamanki gibi normal mesainize gideceklerini söyledim. 35 işçi sabah 6,20'de işe gidiyorlar. Beni arayıp içeriye alınmadıklarını söylediler. Hemen iş yerine gidip, bekçiyi dinlemeyip, içeriye girdik. Yetkili kim ise o gelsin neden işçilerin içeriye sokulmadıklarını söylesin dedik. Yetkili geldi; patronun talimatı var, almıyorum dedi. Sabah 9'da noteri çağırdık. Gelip durum tespiti yaptı. Biz işimize geldik, işveren bize iş vermiyor dedik, noter geldi tutanağını tuttu, işyerinden ayrıldık.

Ülkemizde haklı olmanız, hakkınızı almanıza yetmiyor, mücadele etmeniz lazım. 35 işçiyle toplandık, işe başlatılmadıkları için iş akitlerinin fesih olduğunu, haklarını almaları için mahkemeye müracaat edeceklerini söyledik. Bir avukatla anlaştık. Bu arkadaşlardan para alma, davayı aç, kazandıktan sonra paranı alırsın dedim. 35 işçi işyeri davası açtı. Birinci duruşmada 18'i avukatı azletmiş, davadan vazgeçmişler. 2 ay geçti, 10 tanesi daha gitmiş. En son 2 kişi kalmış, diğerleri işlerine geri dönmüş, son iki kişiyi de işveren çağırmış 2-3 biner lira verip, susturmuş. Böyle mi olmalıydı. Halbuki bir dava açılıp sonuçlansaydı, hem bugüne kadarki hak edişlerini, kıdemlerini alacaklardı, hem de işlerine iade olabileceklerdi. Çünkü mahkeme haksız işten çıkarmalarda işe iade etme kararı alabiliyor. İşveren ceza alsaydı, bundan böyle o işyerinde işçiler haksızlığa maruz kalamayacaklardı. Sendikasız işyerlerinde işçilerin bilinçli hareket etmeleri ya da örgütlü sendikalarla işbirliğine gitmeleri gerekir. Aksi halde sokakta kalıyorlar".

Sendikal mücadelenin sınıf temelli yürütülebilmesi için, sınıf bilincinden yola çıkılması, tüm çalışanları kucaklaması gerekir. Tarafların özellikle örgütlü kesimin, örgütsüz işçileri dışlamaması, diğerlerinin de sendikalılarla her zaman bir diyalog içerisinde olmaları gerekir. Birbirlerini tamamlamalıdırlar. Bu da ancak sınıf bilincinin kazanılması, kazandırılması ile mümkündür. Bu bilinç siyaset yapmaktan korkmamakla, siyasal düşünmekten çekinmemek ve toplumun sorunlarıyla kişisel-sınıfsal sorunların ayrı tutulmamasıyla sağlanabilir.

7. Sendikalar ezilen yığınların kurtuluşu ya da özgürleşmeleri için çözüm yerleri olabilirler mi? Neden? Bu soruya cevap verenlerin bir kısmı sendikaların çözüm yerleri olamayacağını, üye sayılarının azlığı ve ülke genelindeki işsiz sayısının fazlalığı ve iktidarın bu konudaki belirleyici tutumunun buna engel olacağını savunurlarken, grev kırıcılığın yaygın olmasının da bunda etken olduğunu dile getirmektedirler. Bir sendikacı özellikle işçilerin sendikaları çözüm yerleri olarak görebileceğini belirtirken, aydın kesim ve memurların buraları çözüm yeri olarak görmeyebileceğini, her şeyi belirleyenin yasalar olduğunu söylemektedir. Bazı sendikacılar ise, örgütsüz toplumların ezilmeye mahkum olduğunu, hak arama mücadelesinin örgütlenmeyle mümkün olabileceğini, sendikaların ürettikleri sosyal ve toplumsal projelerle çözüm merkezleri olması gerektiğini savunmuşlardır.

Aynı görüşü savunan birkaç sendikacının düşüncelerini de şöyle sıralayabiliriz: "*Olabilirler. Sendikalar, doğru sendikacılık yaparlarsa, alan örgütlenmeleri olmaları siyasi örgütler olmamalarına rağmen bulundukları örgütlülüğün içinde bilinçlenebilirler. Dayanışma, yardımlaşma noktasında eğitilebilirler. O bilinç düzeyi oluşabilir. Tabii örgütün içine girerse, toplantılarına, seminerlerine katılıp aktif bir yaşam olursa, bugün ben sendikam için ne yaptım, demokrasi için ve ülkemin bir adım ileri gidebilmesi için neler yaptım diye son 24 saatin muhakemesini kendi kendine yapmalıdır. Sıkıntılarını çevresindeki insanlarla paylaşmalı, tartışmalı, fikir alış-verişinde bulunmalıdır. Örgütlü toplumlar isterlerse her şeyi değiştirirler. Ama öncelikle kendilerinin güçlü ve kararlı bir tutum sergilemesi, üyelerinin de o inançla dolu olmalarıyla doğru orantılıdır. Üye sınıf bilinciyle dolu olduğu oranda, dik durur, direnir. Sınıf bilinci gelişmeli, siyasi bilinç*

oluşmalıdır, ondan sonra bir anlamı olur". Aynı doğrultuda verilen bir başka cevapta ise şunlar vardır: *"Olabilirler. Buna en somut örnek tekel işçilerinin yaptıkları eylem biçimidir. Eğer mücadele alanlarına toplumsal kesimi de dahil edebilirsek, yaptığımız eylemlere halkın katılımını sağlayabilirsek, kamuoyunun gözü önünde bunu etkinleştirebilirsek, kesinlikle olurlar; çok güzel, harika bir şey olur. Sendikaların eylemlerini ona göre koymalarında ciddi anlamda fayda var. Eylemler halk tarafından kabul görmeli ve sürecin içine dahil olmalıdırlar. Aksi halde siz sadece siyasi yapıyı değil, halkı, kamuoyunu da karşınıza alıyorsunuz. Toplumsal muhalefetin mutlaka yanınıza almanız, onunla örtüşmesi lazım. O zaman gerçekten ciddi anlamda etkin olurlar. Bu şekilde ülkenin geleceğine yön verirler, bunu çok önemsiyorum".*

Bu konuda farklı düşünenler ise şunları söylüyor: *"Hayır, olamazlar. Sendikalar çözümün parçası olmak için siyasilerle zaman zaman birlikte, bazen de karşısında durmalıdır. Kurtarıcı ve özgürlükçü olmaya kalkarsa siyasallaşır, toplumu tam olarak kucaklayamaz diye düşünüyorum".*

Bir başkası: *"Olamaz. Türkiye de ezilen yığınların çeşitli kesimlere dağılmış işsizliğin 10 milyon civarında oluşu nedeniyle sadece sendikaların çözmesi imkânsızdır".*

"zor olamazlar. Yasal koşullardan dolayı olamaz. Biz greve gittik. Grev biliyorsunuz kanunların verdiği yasal hak. Grevdeyken benim işimi kimse yapamaz. Müteahhit firma elemanı da yapamaz. Grev kırıcı arkadaşlar da yapamaz, ama maalesef bunlar yaptırıldı, iş mahkemelerinde tutanaklar tutturuldu, hiçbir çözüm çıkmadı. İş mahkemeleri dediğim gibi, işverenden yana tutum takındı".

"Sendikalar mevcut sistem içerisinde sadece üyelerinin çıkarlarını korumakla yükümlüdür. Ancak elbette ki tüm ülkenin çalışanlarını ilgilendiren olaylar karşısında tavır almaları kamuoyunu bilgilendirilmelidir".

Demokratik bir ülkede yaşadığımızı iddia ediyor ve demokrasiyi savunuyorsak, doğal olarak sendikaların tek başlarına sorunların çözüm yerleri olmaları beklenmemelidir. Sendikalar, çözüm merkezlerinden biri belki de en etkilisi olmak durumundadırlar. En güçlü sınıfsal temele dayalı örgütlenmeleriyle bir baskı unsuru, iktidara yol gösterici, kitleleri bir anda tek bir hedefe yöneltebilme gibi bir gücü ellerinde bulundurabilen en güçlü sivil yapılanmalardır. Sadece danışılan değil, alternatif çözüm önerileri sunan, örgütlü toplumun en önemli demokrasi simgeleridirler. Bu nedenle özellikle toplumla ilgili her çözüm arayışında mutlaka başvurulması gereken, danışılması, düşüncelerinin önemsendiği örgütler olmalıdırlar. Sendikalar siyasallaştıkları oranda çözüm üretip, üyelerine ve topluma alternatif sunabilirler.

8. Türkiye'de sendikacılığın sorunları/eksikleri nelerdir? Sorusuna verilen cevaplar genel olarak şu noktalarda toplanmıştır:

-Kamu sendikalarının hükümetlere bağımlı olması,

-Ülkemizde siyasal yapının sendikaları her zaman taraf olarak görmesi,

-Basın-yayın araçlarının sağladığı iletişim gücünün yeterince kullanılamaması,

-Sendikalarda seçim sisteminin demokratik işlememesi,

-Seçilen sendika liderlerinin bölgecilik yapmaları, sendikaların sosyal harcamalarını kendi bölgelerine okul, hastane yaptırmak şeklinde yönlendirmeleri,

-Sendika içi eğitimlerin genelde yetersiz kalması, bu konuda ısrarla çaba harcanmaması,

- Sarı sendikacılığa prim verilmesi.

Bir başkası şunları dile getirmiştir: *"Türkiye'deki sendikaların en büyük sorunu çalışma yaşamındaki düzenlemelerin yetersizliğidir. Bütün düzenlemeler işveren lehinedir. Sendika örgütlenme yapmak son derece zordur. Toplu İş Sözleşmesi ve Grev yapma konusunda yüzlerce kısıtlayıcı hükümler bulunmaktadır".*

Bir başka sendikacının görüşleri ise şöyledir: "*İşçi sınıfı ideolojik krizini henüz atlatamamıştır. Geçmiş sosyalizm deneylerini eleştirel bir süzgeçten geçirip özeleştiri yapmış, eşitlikçi-özgürlükçü gelişkin yeni bir sosyal devlet modelini henüz ortaya koyamamıştır. Sendikaların bu arayışa icabet etmesi güç vermesi işçi sınıfı mücadelesini yükseltecektir. İşlevleri ve araçsal özellikleri farklı olduğunu unutmaksızın sendikaların bu siyasal mücadelenin oluşması sürecinde güçlerini seferber etmeleri olmazsa olmaz bir durumdur. Sendikalar Soldan uzaklaşmanın acı sonuçlarını kapitalistlerin sosyal güvenlik, sağlık güvencesinde yaşanan hak kaybının ardından kıdem tazminatı hakkına saldırıya kadar her düzeyde yaşamaktadırlar. AKP hükümeti döneminde %3000 evet yanlış duymadınız belki de dünyada eşi benzeri olmayan bir artış kaydeden hükümet yanlısı Memur-Sen vakası kamu çalışanları açısından ibretlik bir durumdur. Bunun bir bölümü hükümetin atadığı amirlerin baskısı sonucu olsa da kamu çalışanlarının bunu pek umursanacak bir olay olarak görmediği ortadadır. AKP' nin % 47 gibi bir oy aldığı da düşünüldüğünde bu bölünmenin emek cephesinde ciddi bir yarık açtığını söylemeliyiz. Bu sonuçla toplu görüşme masasında çalışanlar lehine bir sonuç almamız çalışanların mücadelesi ile değil, hükümetin insafına terk edilmiş gözükmektedir. Bu ayıbı sendikalara üye olamayan Çalışanların hızla işçi sınıfının sahici örgütlerine üye olarak ve sarı sendika deneylerinden ders çıkararak aşmaları gücümüzü pekiştirmemiz sonucunu doğuracaktır".*

"Türkiye'de sendikacılığın sorunları saymakla bitmez. İlk akla gelen eğitim, eğitim olmayınca sendikacılık da olmuyor. Kendi şirketimde örnek verecek olursam, bizler lise mezunlarıyız. Aramızda ilk ve ortaokul mezunu olan arkadaşlar var. Mesela grevi kıranlar yaptığımız istatistikte, hep ilkokul mezunları. Korku, ben

ilkokul mezunuyum beni atarlar mı, hep bu şartlarda da olunca, bilinç eksikliği belirleyici oluyor. Bu konudaki yasal düzenlemeler de hükümetlerin elinde oluyor. Grevde yaşadık, yaşananlar çok saçma. İş mahkemesi devamlı işçinin yanında olan bir mahkeme olması lazım, iş mahkemesini tutanak tutmaya çağırıyorsunuz, geliyor grevi kırmış, ya da müteahhit firma girmiş iş yapıyor, yapılmaması gereken işi yapıyor, ama maalesef hiçbir ceza yok. Böyle yapılarak Türkiye'de sendikacılık bitiriliyor. Bence sadece Türkiye'de değil dünyada bitiriliyor sendikacılık. Uluslar arası şirketler de bu bilinçle hareket ediyorlar ülkemizde".

Bu görüşlerin yanında bir sendikacının şu ifadeleri de önemlidir: *"Türkiye'de sendikacılığın sorunları nasıl sendikacılık yaptığınıza bağlıdır. Suya sabuna dokunmuyorsanız, rahat edersiniz. Bir de kamuda örgütlüyseniz, çok rahat edersiniz. Ama her gördüğünüz yanlışa, sisteme müdahale etmeye kalkarsanız; başınızı sorunlardan, davalardan kaldıramazsınız, biri bitmeden diğeri başlar. O nedenle birinci olarak nasıl sendikacılık yaptığınıza bağlı, ikinci hangi sendikaya, hangi konfederasyona üye olduğunuza bağlıdır. Ama inanın bunların hiç biri bizim için önemli değil. Her biri hayatın, mücadelenin bir parçasıdır. Bu tür şeyler bizleri daha çok keskinleştiriyor. Polis her defasında eylemlere müdahale ediyor, artık bunları kanıksadık, bir şey de tutturamıyorlar. En son Keşan'da kamu çalışanları ile birlikte bir eylem yaptık. Polis geldi bizi alıp götürdü. Eğitim-Sen'li arkadaşla birlikte her zamanki gibi savcının önüne gittik. Savcı polisleri azarlarcasına tutup tutup aynı adamları getiriyorsunuz, sizin başka işiniz yok mu? diye bağırıyordu. İçeriye alınmadan biz beraat ettik. Sonradan dava düşmüş, takipsizlik vermişler. Bunlar hiç önemli değil, önemli olan ne yaptığınız, yapmak istediğinizdir. Dolayısıyla sendikaların önünde engeller var, bilerek ve istenerek konuyorlar. Ama her engel aşılır, aşılmalıdır. Bizler meşru hakkımızı kullanmaktan geri durmayacağız. Yasal anlamda, eylemlilik anlamında değil ama karşılaştığımız sıkıntıları aşmamız lazım. Örneğin bir işyerinde örgütlenebilmemiz için %50+1 çoğunluğu almamız şart. Ülke barajını, %10'u aşıyoruz ama bu bizi çok zorluyor. Bu şartlarda zaten yeni sendikaların kurulması, örgütlenmesi çok zor. Sıkıntılar mevcut olan sendikalar için yeterince zor zaten. Sendika üyeliklerinin noter aracılığı ile*

sağlanması lazım. İşçi özgür iradesiyle değil, parasını vererek noter yoluyla sendikaya üye oluyor.

Kamuda örgütlenecek yer kalmadığı için, kamuda çalışan, taşeron şirketleri örgütlemeye çalışıyorsunuz. Yasaya göre her işçi istediği sendikaya üye olabilir. Pratikte bunu bulamıyorsunuz, neden bulamıyorsunuz; şirket işçilerini örgütlemek istiyorsan o şirket çalışanlarının %50+1'ini örgütlemelisiniz. Diğer şehirlerdeki işçileri de örgütlemelisi ki, toplu sözleşme yapma hakkınız olabilsin. Eşyanın tabiatına aykırı olan bu uygulama yüzünden örgütlenme olamıyor. Bunun dışında noter şartının kaldırılması lazım. Başbakan dahil bütün yöneticiler iki satır yazıyla istifa edebiliyor, ama bir işçi noter aracılığıyla ancak sendikadan ayrılabiliyor. İstifa için 150 lira ödeme yapmanız gerekiyor. Başka bir sendikadan işçiler bize gelip üye olmak istediklerini söylüyorlar. Gelin diyoruz, istifa için ayrı para, üyelik için notere ayrı ödeme yapıyorsunuz. Bu durum sendikaların maddi anlamda elini kolunu bağlıyor. İşçi referandumla sandıkta kararını vermeli sendikasını seçmelidir. Demokrasinin gereği çoğunluğun aldığı karara azınlık uymalıdır.

Hayrabolu'da 76 çalışanı olan bir belediyede yetki alabilmek için 18 ay bekledim. Cuma günü 39 tanesini noterden geçirdim, pazartesi saat 11:00'de bakanlığa müracaat yaptık. Salı günü 2 işçi işten atıldı. Üye sayısı indi 37'ye, 37'nin karşılığı 74. itiraz ettik, bakanlıktaki memur Salı günü işten çıkarmayı dikkate alıp, bizim 18 ay geç yetki almamıza sebep oldu. Bu durumda sendika kendini işçiye nasıl kabul ettirecek? Bu süreç sonunda üye sayımız 29'a indi. İşverene karşı elimiz kolumuz bağlandı, karşısında zayıf düştük. İşveren her türlü önerimize şart koşarak karşı çıkıyor, kabul etmiyor, her şeye rağmen toplu sözleşmeyi masa başında imzaladık. Şu anda üye sayımız artmaya başladı, ilerleyen günlerde daha da artacaktır.

Yetkili sendikanın belirlenme süresinin mutlaka kısaltılması lazım. Bakanlığın bu konuda çalışmaları olmakla birlikte, sağlıklı ve düzenli olmadığı için bir sonuç alınamıyor. En son 24 Martta Avrupalı işçilerle İstanbul'da bir araya geldik. Bakanlık yetkilileri de katıldılar. Avrupa'dan gelen sendikacıların söz ettiği ortak konu şu; 2003 yılından bu yana bize hep söz verdiniz, ama hiçbir sözünüzü yerine getirmediniz. Artık bu konudaki samimiyetinizi görmek istiyoruz, lütfen gereğini yapın. Bakan kürsüye çıkıyor; 'benim ülkemde 2.300.000 sendikalı işçi var' diyor. DİSK Başkanı çıkıyor 'hayır doğru değil' diyor. Bu konuda çıkartılması gereken yasalar acil olarak çıkartılmalıdır. 2821-2822 sayılı sendikalar ile ilgili yasaların acilen çıkartılmaları gerekiyor.

Gerçek anlamda grev bile yok bu ülkede, grev yerine çadır, tuvalet bile kuramıyorsunuz. İki işçiden başka işçi yani gözcü kalmıyor işyerinde. Gaziantep'te Çemen Tekstilde işçiler greve çıktılar. Tesisin grevden haberi yok, üretim devam ediyor. İşveren başka yerlerden işçi getirip fabrikasında çalıştırıyor, müdahale edemiyorsunuz. Bir işyerinde greve çıkıyorsanız ve orada üretim devam ediyorsa oradan ne beklersiniz, sonuç alabilir misiniz? Bu yaşananlar hep 12 Eylül'ün ürünüdürler. Şimdi de gündeme anayasa değişikliğini getirip, bizi cendereye sokuyorlar. Anayasa tamamen değişmeli ama, bir partinin siyasi anlayışı temelinde değişmemeli, toplumun her kesiminin taleplerini karşılayacak bir anayasa olmalıdır".

Bireyin yabancılaşmasıyla orantılı olarak ülkemizde çalışan kesimin de yabancılaşma içerisinde olduğu, olaylara ve örgütlere duyarsız ve fütursuzca bir düzen oluşturduğu genel olarak söylenebilir. Bu nemelazımcılığın bir sonucu olarak yukarıda sıralanan gerekçeler ortaya çıkmakta olup, birey-toplum ve birey-sendika ilişkisini belirleyip yönlendiriyor. Apolitik kitle düşünmekten korkan, üşenen, sorgulamayan insanlar, bu toplumun en önemli problemidir; mutlak surette giderilmesi gereken büyük bir sorundur.

9. Türkiye'de çözüm üretemeyen sendika sorgulanmalımıdır? Çözümsüzlük sendikasızlaşmaya yol açar mı? Neden? Şeklindeki soruya görüş belirten sendikacıların tamamı çözüm üretmeyen sendikaların sorgulanması gerektiğini ifade ederken, sorgulanma sayesinde sendikaların kendilerine çeki düzen verebileceklerini, işçi sınıfının elle tutulur kazanımlar elde edebileceğini, aksi takdirde buraların çözümsüzlüğün merkezleri olarak görülebileceğini ifade ettiler.

Bu genel görüşe ilave olarak bazı sendikacılar da şu yönde görüş belirtmişlerdir: *"Evet sorgulanmalıdır. Çözüm üretmeyen çok sendika var. Bunların başında Hak-İş, Memur-Sen, Türk-İş sayılabilir. Bunlar sorgulanmalıdır ve sorgulanıyor da. Özellikle Türk-İş, son eylemden sonra Genel Merkez çatladı. Üyeleri ne olur? Bugün tekel işçilerinin yarın şeker işçilerinin başına gelecek. Tariş'in başına geldi. DSİ'nin başına gelecek. Kamuda çalışan Türk-İş'e bağlı 230 bin üyeden bahsediliyor. Bunların hepsinin tekel işçilerinin geçtiği cendereden geçecekleri söyleniyor, sistem böyle giderse. Susma sustukça sıra sana gelecek sözü gerçekleşiyor. Sermayenin parçalayarak yutmasına tekel işçileri bir takoz koydu. İyi de bir kamuoyu oluşturdular. Bence, direnişi niye erteleddiler anlayamadım. Bu tarz oyalamalar direnci de kırıyor. Sendikacıların mantalitelerinin değişmesi lazım. Uygulanan neoliberal politikalar işçilerin artık ekmeğini elinden almaya başladı. Tekel eyleminde insanlar planladıkları yaşamlarının ötesinde, daha düşük koşullarda yaşamaya zorlanıyorlar. İşe alınırlarken kendilerine verilen haklardan feragat etmeleri isteniyor. İşçiler kendilerini temsil için doğru sendikacıları seçecekler. 1980 öncesi sendikal mücadeleye katılan işçilerin bilinci günümüzden çok farklı. Sendikalar bir eylem kararı aldığında o işyerinde anında bir tepki doğuyordu. Bürokratik sendikalizm günümüz sendikacılığına egemen hale gelmiştir. Üyelerin tabandan bilinçli olarak gelmeleri bu hastalığı azaltacaktır. 1990'lı yıllardaki sendikacıların bir siyasi bilinci vardı. Gündeme ve sorunlara sahip çıkabiliyorlardı. Ancak günümüzde maalesef çalışan kesim sorunlara ve gündeme sahip çıkmıyorlar. Bir nemelazımcılık egemen hale gelmiş. Sendikacılık pratikte öğrenilir, yaşanılan ilişkiler öğretir".*

Bir başka sendikacı da şunları söylüyordu: *"Sorgulanmalıdır. Sendikalar sadece eleştiri yapmaktan öteye geçmelidir. Örneğin sosyal güvenlik yasasını*

eleştiriyorsa bunun karşılığını ortaya koymalı, alternatif çözümler sunmalıdırlar. Sendikaların bilim adamlarıyla iç içe olması lazım. Ancak onlarla bu iş sağlıklı bir yapıya kavuşur. Hocalar bizleri dinleyip, düşüncelerimizi sistemleştirmemize ve teknik olan konularda sendikaya yardımcı olmalıdırlar. Bilim adamı olarak, düşünen insan olarak onun yazımını, dizimini yapabilirler. Sendikalar mutlak anlamda varolan sorunlara gerçekçi çözüm önerileri geliştirmelidirler. Bizler pratikten gelen, onu birebir yaşayan, uygulamasını gören biri olarak, gerçekçi çözümler sunabiliriz. Herkes taşın altına elini koymalı, yapıcı eleştirilerde bulunmalı, düşüncelerini topluma anlatmalıdırlar. Böyle yaparlarsa çözüm yerleri kesinlikle olurlar. Çözüm üretemeyen sendikalar yerlerinde kalırlar, gelişip, genişleyemezler. Dolayısıyla varlıkları tartışılır hale gelir"

Bir başkası şunları söylüyor: "Çözüm üretmeyen sendika mutlaka sorgulanmalıdır, ama bunu Türkiye'de başarmak mümkün değil. Bu ancak seçimden seçime delegelerle olur. Oy vermezsiniz. Mesela Türk-iş'in şu anki başkanı onu sendikalar buraya getirdiler, sanılıyor. Yalan onu hükümet başa getirdi. Şimdi de bu 4 C yasasında hükümet ona diyet ödetiyor. Bu çözümsüzlük de sendikasızlaşmaya yol açar. Şu anda Telekom'a yeni işçiler alınıyor. Her biri sendikalara soğuk bakıyorlar. Bunun sebebi siyasi bilinç eksikliği ve altyapı eksiği, sendikaların gevşekliği, hükümetin tutumunun da etkisi vardır".

Çözüm üretmeyen sendikayı önce üyeleri, daha sonra da sistem sorgulamalıdır. Sendikaların var oluş gayelerinden biri de çözüm üretmeleri, alternatif sunmalarıdır. Bu bazen üyeleri için, bazen de toplum için gereklidir. Bölgemizde özel sektör bazında sendikalaşma oranının ülke ortalamasının üzerinde olması (% 17'ler), bölge sendikalarının bir nebze de olsa örgütlenme ve çözüm üretme yönünde başarılı olduklarını gösteriyor. Toplumsal bilinç ve siyasi katılımla bağlantılı olarak gelişen sendikal yapılanma, Edirne ilinin bu anlamda bir adım önde olduğuna işaret ediyor.

10. Ülkemizde/bölgemizde sendikasızlaşma yönünde genel bir eğilim görülüyor. Bunun tek nedeni patronların sendikasızlaşmaya karşı tutumları mıdır,

yoksa sendikaların bu konuda eksikleri var mıdır? Varsa bu eksiklikler nelerdir? Sorusuna, görüş belirten sendikacılar çeşitli konulara değinmişlerdir. Bir kısmı ithal anlayışlarla sendikacılık yapıldığı, bu nedenle bölge ve ülke sendikacılığının yavan ve toplumdan soyutlanmış olarak geliştirdiğini ifade ederken, bazıları sendikal söylemlerin sistemden kaynaklanan sorunlarla ilgilenmek yerine sadece ücret, toplu sözleşme gibi konulara takıldıkları için verimsizleştiklerini ve bunun da sendikasızlaşmaya yol açtığını söylemektedirler. Bu görüşlerin yanında, farklı olarak şu konulara da değinilmiştir:

"Yaşanan ekonomik krizlerde işçilerin hiçbir günahı olmamasına rağmen özellikle Trakya bölgesinde çok sayıda işten atılmalar oldu. Gerçek mağdurlar örgütlenemedi, sendikalar pasif kaldılar. Lüleburgaz'da işten çıkartılan işçilere destek mitingi düzenlendi. Mağdur işçiler meydanda yoktu. Sendikalar onları örgütleyememiş, sahiplenememişti. Bölgemizde kamu çalışanları içinde bir durağanlık var. İşyeri temsilcilerinin bilinçli kişilerden seçilmemesi toplantılara gelmemesi, genç çalışanların sendikal bilinci kazanmalarına engel olup, sendikanın pasifize olmasına neden oluyor. Memur mantığıyla sendikacılık yapılıyor. Sendikanın verdiği dokümanlar sadece panoya asılıyor, bu konuda açıklayıcı bir çalışma yapılmıyor. Bu da memur sendikalarının Edirne genelinde geri gitmelerinin bir sebebi, ayrıca siyasal bilincin olmaması, insanların sendikalardan korkmaları, hükümetlerin sorunların çözümünü zamana yaymaları bu zayıflığın sebebi olarak eklenebilir. Sendikaların ekonomik zayıflıkları da örgütlenmeyi olumsuz yönde etkiliyor".

"Her sendika örgütlenmek ister. Her sendika büyüyüp gelişmek ister ancak ülkemizde yasal düzenleme tamamen sendikasızlaşmaya yöneliktir. Bu nedenle sendikalar işten çıkartılan üyelerinin arkasında yasal sınırlar içerisinde durabiliyor. Bu durum da işçilerin sendikalara olan güvenini sarsıyor".

"Sendikasızlaşma yönündeki eğilime katılıyorum. Grev ve toplu sözleşme hakkı verildiğinde bizim kesimde de sendikalaşma oranı artacaktır. Maaşlarından kesilen ayda 10 lira çok geliyor gözlerine. Sendikaların sendikasızlaşma yönündeki eksikleri şunlar olabilir; bazı yerlere ulaşamıyoruz, örgütlü olmanın önemini

anlatamıyoruz, zaman ayıramıyoruz, bazen de engellenebiliyoruz. Bu işi yapacak profesyonel yöneticiler olmalı genel merkezlerdeki yöneticiler gibi, bunlar sürekli gezmeli, sendikayı, sendikacılığı anlatmalı. Bizler ancak rapor alıp, izin alıp sendikal faaliyet yapabiliyoruz. Bu da doğal olarak her zaman olmuyor. Bu durumda sendikaya ancak sorunu olan geliyor; bir yerden bir şey olmalı ki sana gelsinler. İnsanlar ahbap-çavuş ilişkisiyle sendikalı oluyorlar. Kendiliğinden gelen insanlar böyle geliyor, çalışmayla, ikna edilerek sendikalı olanlar daha sağlıklı ve aktif üye oluyorlar. Önemli bir kesim sadece aidat veriyor, hiçbir eyleme katılmıyorlar, aktif üye değiller. Bazıları da ortamdan dışlanmamak için sendikaya üye oluyorlar".

"Bunun sebebi patronların tutumları da olabilir, sendikaların bu konuda zayıf olması olabilir ama sonuçta her şey hükümetin elinde. Küçük işletmelerin yaygın olması da bunda etkilidir. İşletmelerde taşeronlara iş yaptırılması sendikacılığı ve örgütlenmeyi zayıflatıyor. Patron benim işçim sendikalı olacak diyor ama işi taşerona veriyor, tavşana kaç tazıya tut taktiği uyguluyorlar. Sendikaların pasif tutumu, yeni çözüm üretememeleri, mahkemelerde hak arayamamaları, anayasa değişikliklerinde dahi sendikal haklara el sürülememesi bunda etkilidir. Bir anayasal düzenleme yapılacaksa sadece hükümetin değil ülke menfaatleri için her kesimden insanın kurumun olaya müdahil olması gerekir. İşçi haklarıyla ilgili düzenlemelerde sendikalar taraf olarak görüş bildirmelidirler. Sendikalar bir baskı unsuru olarak etkilerini hissettirmelidirler. Bürokratizm hastalığına kapılmamalıdırlar. Sendika ağalığı etkilidir. Tekel grevinde de Genel Başkanın ben başlattım, ben bitiriyorum demesi buna örnektir. Bizim grevimizde de İstanbul'da büyük kablo arızası olmasaydı, şirketi imzaya zorlayabilirdik. Ayrıca kesilen aidatların nereye gittiği, nasıl kullanıldığı belli değil. Bir greve çıkıyorsun kasan tamtakır. İşçi kendisinden kesilen 60 liranın hesabını sormak zorunda. Sendika güçlü olduğu oranda işçi de güçlü. Şirketin 32 bin çalışanı olmasına rağmen, sendikanın aynı güçte olduğunu söyleyemeyiz. Sendikaların birbirlerine destek oldukları durumlar var, ama o da işçilerinden para toplayarak bu desteği veriyor. Var olan paradan değil. Her sendikanın bir yedek akçesi olmalıdır, zor durumlarda mağdur olmamaları için. Greve alnın ak, güçlü çıkabilmek için bu şart. Genel kurulda ben bunu dile getirdim, güzel fikir dediler ama uygulama şansı bulmadı. Ekonomik güç

olmayınca başarı da, örgütlenme de olmuyor. İşçinin yanında güç olarak kimse yok. Bu nedenle sendikanın kendisinin bir güç olması lazımdır. Genel Başkanın televizyonda konuşabilmesi için kanallara para ödeniyor. Bunu da şirket ile reklam ilişkisi olmayan kanallar verebiliyorsunuz. Bir grev yaparsak eğer hiçbir medya grubu yanımızda olmaz, çünkü hiç biri şirket ile kötü olmak, ilişkilerini zedelemek istemez".

"Her iki tarafın da eksikleri vardır. İşverenler, kesinlikle sendikalaşmaya karşılar. Bana göre akıllı bir işveren sendikalaşmayı desteklemelidir. Yüz ayrı insanla uğraşmaktansa bir temsilciyle uğraşmak daha kolaydır. Siz iyi niyetli bir işverenseniz, o işyerinde hem verimi, iş barışını, hem de o işyerinin geleceğini daha iyi yönlendirmiş olursunuz. Toplumda yaygın kanı sendika mı, boş ver gitsin. En başta fazla para isteyecek, siz trilyonlarca lira para yatırıyorsunuz, o yatırımı, malı insanlara kullandırıyorsunuz, sonra da o insanın üç kuruşuna, sosyal hakkına tahammül edemiyorsunuz. Emeğin bu kadar ucuz olduğu bir ülkede, işçiyi daha da sömürmek hiç doğru değil. Böyle yaparak o insandan nasıl verim alacaksınız. Hakkını alamadığı zaman işini istemeye istemeye yapıyor, sömürüldüğünü bilerek mecburen yapıyor. Çaresizce çalışarak verimsizleşiyor. İyi ve akıllı bir işveren sendikalaşmanın önünü açmalıdır. Bu hem üretime, hem de çalışma ilişkilerine, çalışanların kendi aralarındaki ilişkilere yansıyacaktır. Ülkede hak arayanlara komünist etiketi yapıştırıldığı için işveren de sendikalaşmayı böyle değerlendiriyor. Örgütlü bir yapıyı bir tehdit olarak algılıyorlar, sendikalar da bu zor şartlarda örgütlendikleri için tabanlarına sahip çıkıyorlar. İşçi işveren ilişkileri keskinleşiyor, hoşgörü pek görülmüyor. İşverenin karşı çıktığı bir yere sendika zorla giriyor, sonra da sosyal diyalog konusunda bir şeyler oluşmuyor. Her iki taraf da sertleşip, birbirlerine katılaşıyor; etki tepkiyi yaratıyor. Bir süre önce Bilgi Üniv. Çalışanları sendikalaşmışlar. Vakıf yönetimi de sendikalaşmaya sıcak bakıyor, ne kadar güzel, hoş bir şey! Bu belki uzun süredir bir ilktir. Aynı durum daha önce 9 Eylül Üniversitesi'nde yaşandı. Temizlik işçileri sendikaya üye oldular, aylarca direniş yaşadılar. Sendikalaşmaya olabildiğince katı bir tutum sergilediler. Kamu ve vakıf kurumlarında durum böyleyken, özel sektörde durum çok daha vahim boyutlarda

yaşanıyor. İşverenin nasıl tesis kurup işletme hakkı varsa; o işletmede çalışan işçilerin de örgütlenme hakları olmalıdır.

Küçük ölçekli işletmelerde çalışan işçilerin tamamına yakını kayıt dışı çalışıyor. Vergiden, SSK'dan, işçinin geleceğinden kaçırıyorlar. Bu durumun hükümet tarafından çok ciddi bir şekilde ele alınması lazım. TUİK verilerine göre ülkedeki mevcut işyerlerinin %99'undan fazlası bu tarz küçük işletmelerden oluşuyor. Çalışma bakanı kendi zaafları olan biri. Merdiven altı imalathanelerine müdahale etmez. Yaşadığımız kriz öncesinde işyerlerine müfettişler geliyordu, denetim yapmaya. Kriz nedeniyle bakanlık açıklama yapıyor; kriz nedeniyle işverenlerin durumu iyi değil, onları denetleyerek sıkıntıya sokmayalım. Bu zihniyet sorunları nasıl çözecek? Hükümet ve işveren örgütlü bir yapının karşılarına çıkmasını istemiyorlar. Ahbap-çavuş, maraba ilişkisinin devamını istiyorlar. Çalışan işçilerin sigortaları dahi yatırılmıyor. İşe başlayanların bildirimleri yapılmıyor. Tuzla tersanelerinde her gün işçiler ölüyor, başbakan yabancı sermaye ülkemizde gemi yaptırıyor demekten öte bir şey söylemiyor. İlişkiler bozulmasın diyor, ama oralarda çalışan işçilerin de insan olduklarının unutulmaması lazım. Kotların üretiminde çalışan işçiler veremden ölüyor, işçi soluya soluya, bilerek ölüme gidiyor. Kimse bir şey yapmıyor.

Sendikalar da kendilerinde yana eksikler; yeni örgütlenme alanları önlerine koymuyorlar; örgütlü oldukları işyerlerinde örgütsüz oldukları işyerlerine emsal teşkil edecek tutum ve davranış içerisinde değiller. Bölgemiz tekstilin çok ağırlıkta olduğu bir bölgedir. Ancak tekstilde örgütlü bir tek sendika vardır; Teksif. Sendikacılık adına yaptıklarına bakmak lazımdır. Toplu sözleşmelerde aldığı haklar asgari ücretin biraz üzerindedir. Ne öldürür, ne de ondurur. Sendikanın sendikasız çalışan işçilerin karşısında bir takım farklı kazanımlar elde etmesi lazım. Sendika sürekli işverenle iç içe olup işçilerin haklarını korumaktan uzak duruyorsa, haklarını arayan üyelerini ihbar edip deşifre ediyorsa, işten attırıyorsa, işçi sendikaya neden üye olsun? İşveren sendikaya üye olmayın aynı hakları size vereceğim diyorsa sendika ne işe yarar? 1995-96 yıllarında Malkara Belediyesinde örgütleniyoruz. Bu süreçte eylemler yaptık, basın açıklamaları yaptık. Bu süreçte, Malkara'da bulunan

bir işveren işçilerini toplayarak -ki burası bizim ne ilgi ne de yetki alanımıza giriyor- maaşlarınızı 9.000 liradan 13.000 liraya çıkarıyorum, sendikaya sakın üye olmayın diyor. Bu olayı daha sonra o fabrikanın işçilerinden öğreniyoruz.

Sendikalar hem yeni örgütlenme alanları bulmalı, hem de sahip olduğu hakları sonuna kadar savunmalıdır. İşverenle kirli ilişkilere giriliyor. Teksif tarzı işletmeler neden örgütleneyim ki? diyor. Metal işkolunda Çerkezköy'de örgütlü bir sendika var Türk Metal-İş Sendikası. Bu sendikanın olduğu yerde başka bir sendikanın var olması mümkün değildir. İşveren başka bir sendikanın örgütlenmesine asla izin vermez. Türk Metal-İş'in örgütlendiği işyerlerinde işveren her beş yılda bir işçiyi kapının önüne koyar, o kıdem almışlardır çünkü. İşçileri çıkarır, sendika buna alet olur. Sebahattin B. Adlı rahmetli bir arabulucu, çalışma müfettişimiz vardı. Bir gün, Tekirdağ'dan Edirne'ye giderken, beni Çerkezköy'e bırakır mısın dedi. Hayrola ne oldu hocam dedim, bırakırım tabii. O da, Türk Metal'in örgütlü olduğu bir işyerinde, toplu sözleşme tıkanmış, ben de arabulucu olarak oraya gideceğim. Hangi maddeler üzerinde tıkandığını sordum. O da; işverenin işyerinde asgari ücretin altı ay sonra uygulanmasını istediğini söylüyor. İşveren sendikaya karşı böyle bir talepte bulunacak bir gücü kendinde bulabiliyor. Sendika olmasa bile işçinin en az asgari ücretten çalıştırılması gerekirken, işveren buna sendikayı da alet edebiliyor. Hocam bu nasıl bir şey dediğimde, o ben de bunun izahını yapamıyorum dedi. Sendikaların nerede durduğu çok önemli, işverenler uzlaşılmaz, hain insanlar değil tabii ki, ama nereden geldiğimi de bilmem lazım".

İşverenlerin sendika istememe yönündeki katı tutumları başta olmak üzere, ülke genelinde hakim olan sendikasızlaştırma çabaları, bölge genelinde ağırlık olarak küçük ölçekli işletmelerin yaygınlık göstermesi, mevcut sendikaları zorlayacak alternatif çözüm yolları önerebilecek sendikal örgütlenmelerin yapılma şartlarının olmaması, bölge halkının yaklaşık 2/3'üne tekabül eden tarım ile uğraşan kesimin bu yönde örgütlenememesi, bölgesel bazda örgütlülüğün önündeki başlıca engeller olarak sayılabilir.

11. Küreselleşme ve sermayenin uluslararasılaşması beraberinde küresel sivil toplum kuramını da getirdi. Bu olgulara nasıl bakıyorsunuz? Küresel bir işçi sınıfı ya da işçi sınıfının belirleyici olduğu küresel sivil topluma ulaşmak mümkün müdür? Soruya verilen cevaplarda genel olarak, sermayenin uluslararasılaşmasının karşısında işçi sınıfının da bu yolda aynı şekilde uluslararasılaşmasının gerekliliği vurgulanmakla birlikte bunun zor olduğu, ulusal çıkarlar ve hükümetlerin tutumları, sendikaların sahip oldukları maddi olanakların darlığı, kapasite, bilgi ve anlayış eksiklikleri yanında; teknolojik gelişmişlik düzeyi ile birlikte uluslar arası şirketlerin sendikacılık ve sendikalı işçi karşı takındıkları olumsuz tutumlarının belirleyici olduğu ifade edilmiştir. Farklı düşünceler içeren bazı görüşleri şu şekilde sıralayabiliriz:

"Hayır, Sendikalar dünyada ve ülkemizde (sivil toplum örgütü) içinde değerlendirilemez. Sendikalar sınıf örgütüdür, bu eksende zaten küreselleşmenin getirdiği sınıf örgütleri de uluslar arası sınıf örgütleriyle beraber ortak hareket etmek zorundadır. Bu ortak çalışmalar da vardır."

"Yukarıdaki kavramların önemli bir bölümü kapitalistlere ait kavramlardır. Küreselleşmenin önüne geçilemeyeceği ve dolayısı ile küresel entegrasyon politikalarının desteklenmesi için elden gelenin yapılması gibi bir algı oluşturulmuştur. Öne sürülen bu görüşler işçi sınıfı ideologlarının en heyecanlı ve hümanist tezi olan 'insanlık, sınırlarının ortadan kalktığı devletin sona erdiği bir dünyada yaşamalıdır' ütopyasının kötü bir kopyasıdır. Bir kez bu süreci kimin yönettiği çok önemlidir. Kapitalistlerin kendi sonlarını getirecek bir uygulamaya göz yumacağı varsayılmakta ya da bu uygulamanın ister istemez sınırların ve sömürünün ortadan kalkacağı bir sonuca yol açacağı gibi bir yanılsama yaratılmaktadır. Oysa dünya işçilerinin insana heyecan veren bu ütopyaya ulaşmak için yalnız ve yalnız kendi verecekleri mücadele ve bu mücadele kültürü olmaksızın yeni ileri bir toplumsal düzen kuramayacakları ortadadır. Kapitalistler küreselleşmeden sermayenin sınırsız hızla dolaşmasını, ancak buna karşılık, emeğin dolaşımının sınırlanmasını anlamakta, bu süreci kapitalistlerin inisiyatifinde yürütülmesini öngörmektedirler. İşçi sınıfı ise, insanlığın baş belası emperyalizmin yeni adının

küreselleşme olduğunu, emperyalizm ortadan kalkmadan tüm insanlığın mutlu olamayacağını bilmek durumundadır. Bütün bu söylemler ve uygulamalar, iddianın aksine ulusal-bölgesel çatışmaları arttırmış, kökten dinciliğin yeniden doğmasına yol açmıştır. Küreselleşme geldiği boyut açısından tüm gezegen için tehdit halini almıştır. 'Kar, daha fazla kar' ideolojisi insanoğlunun ve tüm canlı yaşamın önünde en büyük engel durumundadır".

"Uluslar arası sermayenin 1980'den sonra dünyayı kendi adlarına ele geçirdiğini düşünüyoruz. Artık ülkeler topla tüfekle değil, kendi anlayışlarında iktidarlar sayesinde özelleştirmeler gibi yasal düzenlemelerle ele geçiriyorlar. 24 Ocak kararları bu yolu açmış, sonraki iktidarlar da bunun yasal zeminini hazırlamışlarıdır. Yatırım yapılması gerekçesiyle uluslar arası sermaye çağrılıyor. Özelleştirmeler işsiz sayısını azaltacağı gerekçesiyle yapılmaya başlandı. Günümüzde işsiz sayısı katlanarak artıyor. Sendikasızlaşma artarak devam ediyor. Sermaye ve iktidar uluslararası sermayeyle evliliğini yapıyor, ancak emeğiyle geçinen yoksul kesim bunu başaramıyor. Ancak tekel işçilerinin Ankara'daki eylemi işçilerin bilinçlenmesi yönünde bir okul görevi gördü. Sınıf bilinci gerçek anlamda her şeyin (dilin, dinin, milliyetin) önüne çıktı. Emek etrafında birleşme sağlandı. Emeğin ortak değer olduğunun görülüp kabul edilmesi sağlanmalıdır. İşçi sınıfının belirleyici olduğu küresel bir işçi sınıfına ulaşmak mümkündür. Ulusal mücadelelerin uluslararası işçi sınıfı mücadelesiyle birleştirilmesi gerekir. KESK olarak uluslararası. Etuk sendikasıyla dayanışma içerisindeyiz. Diğer memur sendikaları bu yeterli bilince sahip olmadıkları için bu uluslararası örgüte kabul edilmediler. Sermayenin küreselliğine karşılık işçi sınıfı maalesef küresel davranamıyor. Sendikal haklar dünya genelinde her geçen gün daha geriye gidiyor. Küresel ölçekte eylemin nasıl örgütleneceği teknik bir konudur. Bunun olması demek dünyanın değişmesi demektir. Emeğin iktidar olmasıdır. Hükümetler genelde birkaç ülke hariç sermayenin temsilcileri olduğundan işçi hakları hep geriye gidiyor. Gelişmiş ülkelerde de aynı sıkıntılar var, ancak bizler onların sahip oldukları hakları almak için mücadele ettiğimizden onlardan daha geride olduğumuzu söyleyebilirim. Sermayeye serbest dolaşım sağlanmakla birlikte, işçilerin böyle bir serbest dolaşımı söz konusu değil".

"Sermaye sendikalaşmanın güçlü olduğu ülkelerden kaçıyor, bizim gibi çok daha geri ülkelere gidiyor. Bizim sermayedarlarımız da Balkan ülkelerine kaçırıyorlar yatırımlarını, özellikle tekstilde durum böyle. Dolayısıyla emeğin ucuz ve örgütsüz olduğu ülkeleri seçiyorlar. Malın nerede üretildiği önemli değil ama kimlerin ve nasıl ürettiği çok önemli. Sendikaların güçlü olduğu ülkelerde üretimler yavaş yavaş azaltılıp, başka ülkelere kaçırılıyor. Sendikalar bu sorunu nasıl aşacaklar, büyük problem! Sendikalar sermaye gibi bir araya gelemiyor, teknolojiyi, ulaşım hizmetlerini istediği gibi kullanamıyorlar. Halbuki sermaye bu saydıklarımı elindeki imkanlar sayesinde çabucak yapabiliyor. Belçika'dan bir ekip gelmiş DİSK'e, Trakya'da araştırma yapmak istiyorlar. Levis'in fabrikasında çocuk işçi çalıştırıldığına dair bir duyum almışlar. Bu konuda TV kameraları eşliğinde bir araştırma yapacaklar. Muratlı'ya gittik, fabrikaya giremiyoruz. Vardiya değişimlerinde servislerle temas kurmak istiyoruz. İzin verilmiyor. Sonunda servisleri takip ettik köylere gittik. Servisten 15 yaşında kız iniyor, konuşmak istemiyor, ailesini buluyoruz, konuşmuyor. Diyoruz ki, kızını fabrikada küçük yaşta çalıştırıyorlar, bunu kamera ile tespitini yapmak istiyoruz. Çocuğun ailesi; ne diyorsun sen, orada 300 lira maaş veriyorlar, çocuğu işten attırıp, maaşını mı kestireceksin? Bir tane röportaj yapamadık. Belçika'dan gelen ekip de durumu görüyor, fabrikada 14-15 yaşında kız çocukları çalışıyor. Ama bu konuda kimseyi konuşturamadık. İşte sermaye böyle, böyle organize oluyor. Bizler de olaya çocukların aileleri gibi bakıyoruz. Bu durum deşifre olursa, bundan sonra bu tür olaylar azalır, Levis da başka bir ülkeye, daha geri kalmış bölgelere gidecektir. Bir hafta emek harcadık, bir sonuç alamadık. Maalesef çocuklar sömürülüyor ve sendikalar bu konuda bir şey yapamıyor. Sendikaların uluslararası alanda ne yapabileceğini bilemiyorum".

Sermayenin uluslararasılaştığı oranda ve hızda emeğin, özellikle örgütlü emeğin uluslararası olmayı başardığı söylenemez. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla tek kutuplu bir hal alan ve kapitalist dünyanın hegemonyasını ilan ettiği günümüz dünya düzeni; özgürlükçü, paylaşımcı, çoğulcu demokrasi düşüncesinin savunucuları açısından çekilmez bir hal almıştır. Evrensel olabilmenin ve evrensel düşünebilmenin

yolu ulusalcı olmak, ülke gerçeklerine, sorunlarına duyarlı olmaktan geçer. Ait olduğu sınıfın ulusal çıkarlarını savunamayan, uluslararası çıkarlarını hiç savunamaz. Bilinçli bir sendikacılık anlayışı, pek ala uluslararası ölçüde hak ettiği saygıyı ve itibarı görür. Küresel anlayış ancak bu şekilde bir anlam ve önem kazanır.

12. Türkiye/bölge ekonomisinin nefes alması konusunda sendikalara önemli roller düştüğüne inanıyor musunuz? Sendikalar ve siz özellikle yerel düzeyde bu amaç uğrunda neler yapabilirsiniz? Sorusuna cevap veren sendikacıların tamamına yakını sendikaların üzerine önemli görevler düştüğüne inandıklarını belirterek, sendikaların özellikle kayıt dışı ekonominin azaltılması, düzgün ve sağlıklı işleyen bir çalışma hayatının varlığı bakımından üzerinde sorumluluklar olduğu, tabana yayılan bir örgütlenmenin hem ekonomik, hem de sosyal anlamda gelişme ve değişimi sağlayacağı ifade edilmiştir. Aynı düşünceleri savunan bir sendikacı ayrıca şu görüşleri de ifade etmiştir: *"Düşünüyorum. Bu konuda en örgütsüz kesim çiftçiler. Bir ara çiftçilerin örgütlenmeleri konusuna el attık. Edirne'nin bütün köylerini gezdik. Sonuçta çiftçiler sendikası ve konfederasyonu kuruldu. Şu anda tasfiye süreci yaşıyor, devam edemedi. Daha demokratik ortamda bu insanlar bilinçlendirilirse, özellikle siyasi partiler (sosyal-demokratlar) bu konuda öne çıkmalıdırlar. Emekten yana bir tavır konulmalıdır. Çiftçiler ekonomik sorunları en acımasız şekilde aşmalarına rağmen bir şey yapamıyorlar, kaderci bir şekilde hükümetten çözüm bekliyorlar. Ne bekliyorsun bir kurtarıcıyı mı dediğimizde kendimizi, 20 yılda yaptıklarımızı örnek veriyoruz. Çıkış yolu örgütlenmekten geçiyor. Bu konuda paneller, toplantılar düzenlenip, üyelerimizin bilinçlenmelerine çalışıyoruz. Üniversitelerden, sendikanın eğitim biriminden konunun uzmanları çağırılarak, eğitimler veriliyor"*.

Aynı soruya farklı bir bakış açısıyla cevap veren bir sendikacının görüşleri ise şu şekildedir: *"Sendikaların ülke ekonomisi üzerinde söz sahibi olduğuna inanmıyorum. İşveren krizi fırsat olarak değerlendirip, çalıştırdığı işçileri işten çıkarıyor; hükümetin açıkladığı önlem paketlerinden yararlanmak için müracaat ediyor. İşkur'da biriken işsizlik fonundan yararlanmak için müracaat ediyor. Hükümet bu paranın bir kısmını krizden zarar eden şirketlere aktardılar. Herkes*

gemisini yürüten kaptan misali fırsatları değerlendirmeye çalışıyor. Kriz çıktı ben bundan nasıl yararlanabilirim? İşçi sayısını azalttığında kimse birşey diyemiyor. Çünkü ülkede kriz var. Firmalar SSK ödemiyor, vergi ve maaş ödemiyorlar, çünkü ülkede kriz var. DİSK'in işten atılan işçilerle ilgili bir söylemi var, işten atılan işçilerin 10 ay işsizlik sigortası fonundan faydalanmaları söz konusuydu. İşkur'da biriken fondan faydalanmaları konusunda, maaşın tamamını değil, asgari ücretin 2/3'ü kadarını alabiliyorsunuz. Maaş alınan süre biraz uzatıldı, alınan miktar biraz uzatıldı. Krizin çıktığı 2008 yılı sonunda sendikalar L.burgaz'da bir toplantı düzenlediler. Özellikle Türk-iş'in örgütlü olduğu bölgede, orada organize sanayi bölgelerinde; Çorlu, Tekirdağ, L.burgaz, Kırklareli, Çerkezköy, Havsa, bölgelerinde kriz nedeniyle işten çıkarılan işçi sayısının yaklaşık olarak 60 bin olduğunu söylediler. Bunlar içinde 2 bin tane ücretsiz izine ayrılan olduğu söylendi. 6 bin kadarının ücretli izinli olduğunu söylediler. İşten uzaklaşanların sayısı 66 bin kadardı. Kayıt dışı çalışırken işten atılanların sayısını sendikalar da bilmiyorlar. Tahminen 70-80 bin civarında işçinin krizden dolayı işten çıkartıldığı söylenebilir. Bu durumla ilgili Şubat 2010 tarihinde bir miting düzenledik. Yaklaşık 2 bin kişi toplayabildik. Böylesine bir çelişkili bir durum. Neden böyle oluyor anlam veremiyorum. İnsanlar birey olamamışlar, haklarını sorgulamayı bilmiyorlar, sürece müdahale etmek nedir bilmiyorlar. Kaderci bir toplum olmuşuz. Kader deyip geçiyoruz. Sistem sendikacılığı yok edecek. Böyle davrandığımız sürece yok olup gideceğiz. Korkarım bizden sonra gelecek nesiller de bizi, iyi anlayacaklar, çünkü onlara iyi bir gelecek bırakmıyoruz. Çalışma hayatına başlayan bir işçinin önümüzdeki süreç içerisinde, emekli olması hayal, mümkün değil, 65 yaşına kadar 9000 gün prim ödeyecek bir işyeri bu ülkede bulamazsınız. Sizi 65 yaşına kadar kimse tutmaz. Sizden verim alamadığınız an kapıya koyacaklardır sizi. Kamunun dışında, buna hiç ihtimal vermiyorum. İnsanlar sosyal yardımlarla, desteklerle karnını doyurur hale getirilecektir. 2009 Ocak ayında Keşan bölgesinin toplu sözleşmesini imzalıyoruz; şubat ayında yemekli tören yaptık, genel başkan geldi. O dönemde Keşan'da kaymakamlık yapan kişinin oğlu da güneydoğuda öğretmenlik yapıyor. Keşan'da halk konuşuyor, kooperatif kurulmuş, kurulan kooperatife kaymakamın oğlu ortak diye. Gelişmeleri basından izliyorsunuz, ardından Keşan kaymakamının oğlu, Şabanmera muhtarı ile beraber olmuş, orman arazisini tarım

arazisine çevirmişler. Ben törende valilerin hükümetin memuru gibi çalıştıklarını, Keşan kaymakamının oğlunun mera arazisini tarım arazisine dönüştürdüğünü, Edirne-Keşan arasında kurulan taşıma kooperatifine ortak edildiğini söyledim. Kaymakamın Keşan halkının vicdanında kendisini aklaması gerektiğini söyledim. Kamuya mal olan insanların böyle yapmamaları gerektiğini söyledim. İki gün sonra hakkımda dava açıldı, hala yargılanıyoruz. Kaymakam ticaret yapabilir ama o makama gelmiş insanların ilişkilerinin saydam olması gerekir. Yöneticiler usulsüzlüklerin üzerine gitmek yerine ondan faydalanmaya çalışıyorlar.

Sendikaların yerel düzeyde de ekonomide etkili olacaklarına inanmıyorum. Özellikle belediyeler her geçen gün daha da zor duruma düşeceklerdir. Uluslar arası toplantılarda yabancı sendikacılara belediye hizmetlerinin özelleştirilmesi konusunu sordum.; 'sizin ülkenizde durum nasıl' diye? Hepsi bu süreçten pişmanlık duyduklarını ifade ettiler. Hizmet kalitesizleşmiş, sermaye, hizmetin kaliteli olması konusunda hiçbir şey yapmamış, daha çok düşük ücretle hizmeti vermeye başlamış. Haklar ve ücret kısıtlandığında hizmetin vatandaşa yansımasında problemler çıkıyor. Bu nedenle yavaş yavaş geri dönmeye başladıklarını söylüyorlar. Özellikle Almanya'da bunun içine sendika da girmiş, amaç kamu hizmetlerinin kamu çalışanları aracılığı ile daha sağlıklı bir şekilde sunulması, dağıtılması yönünde bir çalışma var olduğunu söylediler. Gerçi sermaye örnek oluşturabilecek bir modelin gelişmesine izin vermez. Şimdi, Saray Belediyesinde örgütlü bir sendikayız, belediye başkanı yeni seçildi, emekten yana yenilikçi, emek-sermaye çelişkisini bilen biri. Saray Belediyesi taşeron temizlik şirketine ayda 80 bin lira para ödüyormuş. Başkan ile oturup, bundan vazgeçmesi gerektiği, araç ve elemanı olduğunu, temizlik işlerini belediyenin kendisinin yapması gerektiğine ikna ettik. 1 Ocak itibariyle şirketle anlaşmayı fesih ettiler. Belediye kendi araç-gereciyle temizlik işlerini yürütüyor, aynı işi 15 liraya yapıyorlar. Aynı benzer durum diğer belediyelerde de yaşanıyor, çok ciddi ödemeler yapılıyor bu taşeron şirketlerine. Taşeron firma ihaleyi aldığında önce ekipmanı dağıtıyor, daha sonra personeli dağıtıyor. Belediyelerde çöp işleri ceza yerleri olarak görülüyor. Temizlik işlerinde çalışan işçiler burada çalıştıklarını söylemiyorlar, utanıyorlar. Belediyede çalışan işçi düğün davetiyesine işçi ibaresini

yazmıyor, belediyede çalışan memur diyor. Şirket değiştiğinde her şey değişiyor. örgütlü değilseniz sizi mahvediyorlar".

Kendi sınıfsal sorunlarına sahip çıkan bilinçli kitleler, sağlıklı ve düzgün işleyen bir çalışma hayatının varlığı sayesinde, bölge ve ülke ekonomisinin de istenen düzeyde ilerlemesine destek olur. Bu sendikal sınıf bilinci ne kadar çok kitleye ulaşır, onunla bütünleşirse, kendisinden beklenen, özlenen yarınlara katkısı o oranda büyür, çoğalır.

13. Sosyal refah devleti kazanımlarının küreselleşme ile birlikte tehdit altında olduğunu düşünüyor musunuz? Sosyal devlet yeniden yapılandırılırken çalışan kesimin vazgeçilmez hakları nelerdir? Sorusuna cevap veren sendikacılardan tamamı küreselleşmenin sosyal devleti tehdit ettiğinde hemfikirler. Bu genel ifadeden farklı olarak dile getirilen bazı düşünceler şunlardır:

" Sosyal devlet anlayışını yıkan küreselleşme değildir. Küreselleşme kapitalist sistemin yarattığı sonuçtur. Yani ekonomi küreselleştiği için sosyal devlet kazanımları yok edilmiyor. Kapitalist sistem kendini rakipsiz olarak gördüğü için sosyal devlette kazanımları yok ediliyor. Sistem azalan karlılığı ötelemek için devletin yapmakla yükümlü olduğu görevlerini terk etmesini dikte ediyor. Boşalan bu alanı ise sermaye dolduruyor. Tüm kamu kurum ve kuruluşlarının zarar ediyor gerekçesiyle satılmasının nedeni budur. 1980 yılından beri az gelişmiş ülkelerde uygulanan model budur. Kitler zarar ediyor satın, sağlık sektöründe açık var paralı yapın, eğitim paralı olsun, emeklilik koşulları zorlaştırılsın gibi uygulamalar dayatma haline geliyor. Çalışma Hakkı, Sağlık Hakkı, Emeklilik Hakkı, Öğrenim Hakkı, Sosyal Güvenlik Hakkı, Grev ve Toplu Sözleşme Hakkı, Örgütlenme Hakkı vazgeçilmez ve ertelenemez haklardır".

"Muhakkak tehdit altındadır. Ucuz işçiyi maliyetin belirleyicisi olarak görüyorlar. Toplu sözleşme, sağlık ve işsizlik sigortaları kısaca insanı insan olarak yaşaması gereken temel ihtiyaçların karşılanması gerekir. Sonuçta ülkemizde sendikacılık bitecektir. Tekel işçilerinin grevinde de sol sendikalar destek verdi. İlan

edilen genel grevden Hak-İş, Memur-Sen gibi sağ sendikalar son anda çekildiler. 1994 yılında Telekom'da 64 bin civarında işçi çalışıyordu. Şu anda çalışan sayısı 32 bin civarında. Abone sayısı o yıllardan daha fazla, ayrıca ADSL aboneleri de var. Çalışan sayısıyla orantılı olarak sendika küçülmeye gidiyor. Telekom özelleştirilmesi yabancı sermayeye peşkeş çekilmek için yapıldı. Bütün özelleştirmeler bu amaçla yapıldı".

"Evet, küreselleşme ile birlikte devletlerin taraf olduğu uluslar arası sözleşmeler kazanılmış hakları tehdit etmektedir. Sosyal devlet yapılandırılırken Hak-İş olarak insanı ve emeği esas alan, özgürlükçü düşünce, milli ve kültürel değerlere saygılı, örgütlü demokratik sivil toplum, temel insan hak ve hürriyetlerini, işçilerin dışında işsizlerin ezilen ve sömürülen kesimlerin yanında olmayı, vazgeçilmez hakları ve bunlar için mücadele etmeyi kendi varlık gerekçesinin en tabii sonucu sayar".

"Evet düşünüyoruz. 1982 Anayasasını beğenmesek de günümüzde uygulanan neo-liberal politikalar bizleri zorla kabul ettirilen bu anayasadan daha da geriye götürüyor. Kuralsız, sermayenin olabildiğince özgür davrandığı ve hükümetlerin de yasal düzenlemelerle çanak tuttuğu bu yeni düzen sosyal devletin yapması gereken eğitim, sağlık, barınma, ulaşım, altyapı yani insanların daha rahat yaşayabileceği şartları bulamıştır. Eğitim tüm mücadelelerimize rağmen paralı hale geldi. Sağlık zaten gitti. Hastanelerin içleri boşaltıldı. Katkı payları yavaş yavaş alınmaya başladı. Beş-altı yıl kadar önce sendika olarak Keşan pazarında bir referandum yaptık, sağlık politikaları ile ilgili 5600 kişi oy kullandı. Halk olumsuz oy kullandı. SGK'ya hayır dendi. Vatandaş şimdi haklı olduğumuzu söylüyorlar ama iş işten geçti. Üniversiteler, eğitim paralı hale getirildi. Bölge hastaneleri kurup idarelerinin yerel yönetimlere, belediyelerin yönetimine verilmesi de gündemde. Kamunun elinde olan yapması gereken işler, özelleştirme mantığı ile özel sektöre devretmenin yolunu aramaya başladılar. Özelleştirme bahanesiyle, devlet küçültülüyor, sosyal haklar elden gidiyor. Bunu yaparken de yalandan gündemler yaratılarak meclisten yasalar geçiriliyor. Halk farkına varıyor ama iş işten geçiyor. SGK ile ilgili konuşma yapıyoruz, kaç para karşılığı bu işi yapıyorsun diye soruyorlar".

"Sosyal devlet olmaktan hızla uzaklaşıyoruz. Artık, ne hale gelecek bilemiyorum ama, bu özel sağlık hizmeti ile ne hale geleceğini ileride göreceksiniz. 163 lira geliri olana devlet bakacak, bundan sonrasını sisteme dahil etmeyecekler. 163 lirayı herkes kazanır, bunun üstünde kazananlar prim ödeyecekler diyor. Ama hükümet seçimler yaklaştığında, valiye talimat verecek git kömürünü dağıt, kaymakama git erzak dağıt diyecek. O zaman, ümmet ilişkisi oluşmaya başlayacak, sadaka toplumu yaratılacak. İnsan onuruna aykırı bir şey yapılıyor. Ramazan ayında kurulan çadırlara bakın, uygulama insanlık onuruna aykırıdır. İnsanların yokluklarıyla, insanlıklarıyla dalga geçiliyor. Oruç tutanlara aşevi ne demek? Oruç tutanlara iftar vermek ne demek? İnsanlar dilencileştiriliyor. Onlara iş bulmak, çalışıp kazandığı parayla evine ekmek götürsün.

Sosyal devlet bitiyor, küçük esnafın yaşama şansı yok. Keşan'a önce Migros geldi, sonra Kipa. Ne olacak bu esnafın hali. Artık bu ülkede parası olanlar ve olmayanlar olarak iki grup var. Ülkemizin yarısı tarımla beslenir. Köydeki vatandaşın çay içmeye paraları yok. Şehirlere göç var ama istihdam yok. 2003'ten bu yana bir tane ciddi anlamda istihdam yaratacak bir fabrikanın açıldığını söyleyemeyiz. Yapılan yatırımlar, yol, hastane, otoban ve buna benzer tesisler açıldı. Bu süreçte en değerli kamu tesislerini elimizden çıkardık. Bunlar sadece ülke insanını çalıştırmıyor, ülke ekonomisine ciddi anlamda kaynak da yaratıyordu. Yeni bir Petkim, Telekom, Tüpraş yaratılma ihtimali kalmamıştır. Hepsi yabancı sermayeye satıldı. Sermayenin dini, vatanı olmaz, bütün hedefi; kar etmek ve sömürmektir. Çalışanların aç ve susuz kalması onu hiç ilgilendirmez.

Sol partiler alternatif politikalar geliştiremiyorlar, sadece eleştirmek yetmiyor, çözüm üretmek de lazım. Belki bizler şanslıyız, bir şekilde yaşlandık artık. Ben çocuğumu, çocuğumun çocuğunu düşünüyorum, ne yapacaklar. Onların bizim gibi emekli olma şansları da yok. Onların bu ülkede iş bulabilmek gibi bir lüksleri de olmayacak. İş bulabilseniz de ucuza çalışacaksınız, sendikalaşma ve örgütlenme olmayacak, çağdaş devlet olmayacak. 65 yaş sınırı getirildi. 9000 gün prim şartı getirildi. Kim tutar sizi bu kadar gün işte. Koç'un fabrikasında 60 yaşında bir adamı

çalıştırabilir misiniz? Özel sektör istediği verimi alamadığında işçiyi çalıştırmaz. Yaşlanan işçiye vereceği parayla üç işçi çalıştırır. O nedenle kıdemler 5 yılda bir sıfırlanıyor. Bu kadar işsiz olduğu sürece, asgari ücret bu denli düşük olduğu sürece bu sıkıntılar artarak devam edecektir. Çorlu'da bir Koreli işyerinde Sendika örgütlenme yapıyor. İşveren Kore'den işçi getirmiş, diğer işçileri çıkarmış. Bu duruma ne savcılık, ne de mahkeme müdahale edebiliyor. Basın açıklamasını Adliye Sarayına girerek güç bela yapabildik. İşçiler anayasal haklarını kullanıp sendikalı olmuşlar, sanki namussuzluk yapmışçasına kolluk güçleri tarafından eziyet gördük. İş güvencesinin olduğu bir durumda İpsala belediyesi 52 işçiyi işten attı. Bir defa attı, işe iade davası açtık kazandık, bir ay çalıştırdı tekrar işten attı. Yine dava açtık kazandık, yine işe alıp 45 gün çalıştırdı. Bir işçi için tam 5 dava açtık, beş yılımızı aldı bizim. Sonunda hiç birini işe almadı, hepsinin tazminatlarına hükmetti. Bu işveren bu hakkı nereden alıyor? Belediye kamunun parasını nasıl hesapsızca harcayabiliyor? Sigortasız işçi çalıştırmak yasaktır, çalıştıramazsınız. Hakim aracılığı ile işten atılan 52 işçi için tutanak tutturduk. Yerlerine başkaları çalıştırılıyor diye. Çöplüğe gidip tespit yaptırdık. Adını sorduk, bir aydır çalıştığını söylüyordu, Belediye Başkanının işe aldığını maaşını onun vereceğini söylüyordu. Sigortası hiçbir şeyi yoktu. Durumu belediye binasında masa kurarak tespit ettirdik. Belediye başkanı müdahale etmek istedi. Hakim uzaklaştırdı. Sonuçta dava belediyeye 1.250.000 liraya mal oldu. Bu para belediye tarafından ödenecek. Bunun hesabını sorumlusuna sormadığın sürece, bu şekilce utanmazca davrananlar bitmez. Ben belediye başkanıyım seni istemiyorum deme lüksünüz olamaz. Sen işçiyi sevmeyebilirsin, ama birbirimize tahammül etmek zorundayız.

Belediye küçücük beldeye 5 yıldızlı otel yaptırıyor, sonra da ben battım diyor. Hangi akılla bunu yaptığını ona sormak lazım. Gereksiz harcamaların önlenmesi lazımdır. İhtiyaçları önem sırasına göre karşılamak gerekiyor. Belediye çalışanının 1500 lira maaş almasını komşusunun gözü götürmüyor, onun işten atılmasına çalışıyor. Sendikalar greve çıktıklarında işçisine asgari ücretin 1/3'ü oranında maaş verir. Ama parası varsa verir. Greve çıkan sendika yok ki. Bu yasalarla greve çıksanız da, o işyerinde üretimi durduramadığınız sürece başarılı olamazsınız. Grevin de bir süresi vardır, sendikanın dayanma gücü vardır. Grev

sırasında bütün üretim ilişkilerinin sendikanın kontrolünde durması lazımdır. Grev son çaredir. Ülkemizde grevler Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanıp, ertelenebiliyor. Ülkemizde hangi sendika greve gider. Hak-iş eyleme gitmiyor greve mi gidecek, Türk-İş greve gitmez. Birbirleriyle yarışıyorlar. DİSK tek başına mücadele veriyor. Türk-İş ülkenin en güçlü sendikasıdır. Kağıt üzerinde en fazla işçiye sahip görülüyor. Hem hükümetin hem de sendikanın işine geliyor. Türk-iş 12 Eylüle bakan vermiş sendikadır. Türk-İş geçmişte neyse, günümüzde de aynıdır. ABD onlara bizim çocuklar diyor".

İşçi sınıfının sınıf bilinci ile güçlenip, örgütlenmesiyle ortaya çıkan sosyal devlet, yine işçi sınıfının sınıf bilincine sahip çıkmaması, çıkartılamaması gibi engellemelerle zayıflamakta, kendi sonunu hazırlamaktadır. Sosyal devlet ile işçi sınıfının çıkarları birbirini tamamlayan, birbirinin içinden çıkan anlayışlardır. Her ne kadar, burjuvaziden alınmış imtiyazlarla oluşturulmuş olsa da, sosyal devlet bir konsensus'un sonucudur. Denk güçlerin birbirlerini tanımalarının sonucudur. İşçi sınıfı, işçinin var olmasını gerektiren, onun ayrılmaz parçaları olan çalışma hakkı, sağlık, işsizlik, emeklilik, eğitim, yemek, barınma, ulaşım, haberleşme gibi temel haklar ile insan olmanın gereği olan haklarına sonuna kadar sahip çıkmalıdır. Tek taraflı bir güç dengesizliğinin olduğu günümüz toplumunda, bir yanda sürekli güçlenen bir sermaye ve onun karşısında sayıca artmakla birlikte, niteliksel anlamda sürekli gerileyen bir işçi sınıfı, sonucu belli bir mücadeleyi veriyorlar. Kazananın kaybedenin gözünün yaşına bakmayacağı bir mücadele!

VI. BÖLÜM

A. SONUÇ:

Geçmişimize baktığımızda buyuran, hükmeden, bağışlayan ve son sözü her hal ve durumda kendi söyleyen bir devlet ve onun karşısında '*kul*' olmak dışına çıkamayan, bağımlı bir toplum görürüz. Osmanlıyı da içine alan bir tarihi sorguladığımızda da durum daha farklı değildir. Hatta devletin bu gücünü daha bir hoyrat ve sorgulanmaksızın kullandığını gözlemleyebiliyoruz. Otoriter devlet kimliğinin kadercilik anlayışıyla birleştirilmesi sonucu; Tanrı'dan sonra yeryüzünde inanılan, O'nu temsil ettiği ve resmi gücü kabul edilen, ilahi bir otorite ve ona koşulsuzca inanan, inanmaya zorlanan bir toplum! Geçmişimizde devleti temsil etme vasfına ermiş her örgüt, bu ilahi otoritenin temsilcisi olma özelliği sonucu, koşulsuz bir kabul edilme ve hükmetme gücünü kendinde bulmuştur. Anadolu'nun fethedilmesi süreci ile birlikte, başta tasavvuf büyükleri olmak üzere, ahilik kurumu ve doğal olarak sultanın şahsi gücünü simgeleyen ordu (daha sonra kapıkulları), hep bu ilahi gücün ve otoritesinin tanınması için toplumu, ülkeyi ve çevreyi zorlamış, onun için zemin hazırlamıştır. Anadolu'da uzun yıllar süren Celali İsyanları'nın bile bu ilahi otoriter yapıyı kabul edememenin bir sonucu ortaya çıktığı ve bir iç hesaplaşmanın yansımaları olduğu söylenebilir.

Devletin kendine bağımlı tebaa-ümmet yaratma politikası, en güçlü olduğu genişleme ve büyüme döneminde nasılsa, gerileme ve çöküş döneminin yaşandığı son yüzyılda da aynı olmuştur; tek farkı; devletin karşı reaksiyonları etkisiz kılacak, onları tölere edecek gücü elinden kaçırmasına karşılık, tebaa-ümmetin daha bilinçli, örgütlü ve organize bir şekilde, haklar elde edebilme isteğidir. Burada, devletin iç bünyesinden kaynaklanan sosyo-politik sorunlar yanında, yakın coğrafyasındaki özgürlükçü ve demokratik söylemlerin ortaya çıkıp, prim yapması da önemlidir.

Osmanlı devleti her ne kadar güçsüz, otoriteden yoksun gözükse de, toplumun bilinçaltına yerleşmiş olan itaat etme duygusu, devletin bir süre daha

yaşamasına ve gücünü, otoritesini, en azından çoğunluğun nazarında korumasını sağlamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin son dönemde ortaya çıkan reaksiyonel tutumu da bu yönde değerlendirilebilir. Onda da amaç, devleti yıkmak değil, içine düştüğü durumdan çekip çıkarmaktır. Tıpkı kendisinden önce ortaya çıkıp, feyz aldığı, Genç Osmanlılar ve Jön Türkler de olduğu gibi, amaç her ne pahasına olursa olsun, devleti- padişahı –dolayısıyla Devleti-korumak, kurtarmak ve kollamaktır.

Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin kurtarılmasının imkansızlığının görülmesi sonucudur ki, devlet- tebaa ve ümmet ilişkisi tamamen yok olmasa da, onu zayıflatmıştır. Devlet otoritesinin toplum nazarında manen ve maddeten zayıflamış olması, bürokrat-aydın ve asker kesiminin hep birlikte, yeni bir devlet organizasyonu oluşturmasının en önemli sebeplerindendir. Ancak, yeni Türkiye Cumhuriyeti de Osmanlı'daki devletin hükmeden, buyuran ve bağışlayan yanını devam ettirmek, sahiplenmek zorunluluğunu hissetmiştir. Devletin bu basit ama sorgulanmadan, hükmederek egemen olma isteği ve hırsı, bireyi egemenler karşısında basitleştirip pasifize ederken, devleti o oranda öne çıkarıp güçlendirmiş; onun hükmettikçe her şeyin merkezi olma isteği ve arzusunun depreşmesine neden olmuştur.

Devletin '*benmerkezci*' tutumu, yeni kurulan toplum düzeninde de, bir takım destekler bularak meşruiyetini pekiştirmesini sağlamıştır. Yeni otoritenin kurulmasına destek sağlayan unsurlar, devletin kendi bilinçli tercihi ve imkanlarıyla, adeta elleriyle yarattığı burjuvazi ile statülerinin meşruluğunu onayladığı toprak sahiplerinden başkası değildi. Yeni devlet, yeni dünya düzeninde, otoriter meşruluğunu, uluslararası alanda ve iç hukuk düzenlemeleri doğrultusunda planlama ve uygulama gereği duydu. Böylece Cumhuriyet, asker ve sivil bürokrasi ile bu bürokrasinin yarattığı ulusal burjuvazi dışında bir zümreye gerek bırakmayan, yeni bir anlayışın temsilciliğini yapıyordu. Osmanlı'nın ilahi otoritesi yerini, ayakları yere basan bir mozaiğe bırakmıştır.

1.1. DEVLET ANLAYIŞININ SENDİKACILIĞIMIZA YANSIMASI

Devleti kuran ve yöneten kesimin geçmişten gelen bu geleneksel tutumu; günümüzde de varlığını kesin ve net bir şekilde sürdürmektedir. Bağışlayan, lütuf eden, egemen olduğunu her fırsatta vatandaşına hissettiren devlet anlayışı, gündelik olaylar dahil, yaşantımızın her anında kendini hissettirmiştir. Böylesi bir iklimin hakim olduğu bir atmosferde doğup, gelişen sendikal anlayışımız da doğal olarak, içinden çıktığı ortamın özelliklerini sinesinde barındırmıştır. Sendikacılığımızın bu kendine has durumunu, döneminin sendika yöneticilerinden Genel-İş Araştırma Bürosu müdürü Engin Ünsal, 05.06.1967 tarihli Milliyet Gazetesi'nde yayınlanan "*Sendikacılığımız*" başlıklı makalesinde şöyle ifade ediyordu:

"*Türk sendikacılığını diğer ülkelerdeki benzerlerinden ayıran en önemli özellik, sendikacılığımızın bir anda ve kanun zoru ile işverenlere ve topluma kabul ettirilmiş olmasıdır. Yani sendikacılığımız uzun süreli bir mücadele devresinden sonra gücünü ve önemini hükümet edenlere, işverenlere, halka ve hatta işçilere kabul ettirmiş değildir. Genç cumhuriyetin ilk yıllarında bu sosyal hareket kuşku ile karşılanmış, sonraları bu kuşku alışkanlık halini almış, sendikacılık ve benzeri sosyal hareketler kanunların baskısı altında tutularak sendikal çabalara hiçbir önemi olmayan dernek kimliği verilmiştir*". (Ünsal, 05.06.1967: Milliyet Gazetesi).Engin Ünsal'ın bu saptamalarına katılmamak elde değil.

Cumhuriyet'i kuranları hep eleştirdiğimiz bir yönleri vardır; '*devrimleri tepeden inme yaptılar'* diye. Onları bu yönleriyle har zaman sorgular, yaşadığımız toplumsal hastalıkların sebebi olarak gösteririz genellikle. Aslında haksız da sayılmayız. Amiyane bir deyim, hatta bir slogan vardır; '*hak verilmez, alınır*!' diye. Bu sözün doğruluğunu, çevremize bakarak, görerek, anlayabiliyoruz. E. Ünsal aynı makalenin bir başka bölümünde şunları söylüyor:

"*Oysa ki, başka ülkelerde işçi hareketlerinin öncüleri toplumun tutucu güçlerine karşı önemli mücadeleler vermişlerdir. Örnek olarak İngiltere'de işçiler*

çalışma saatlerinin sekize indirilmesi, çocukların ve kadınların daha insanca çalıştırılması için 1830 yıllarında önemli bir harekete girişmişlerdir. "Chartist Movemen" olarak bilinen bu ilk işçi hareketi Krala, Kralın Parlamentosuna ve toplumun güçlü kesimlerine karşı yöneltilmiş, işçilerin kendi haklarına sahip çıkmaları çok zor olmuş; fakat sendikacılığın temeli de bu hareketle atılmıştır".

"*Amerika'da işçilerin sendika çatısı altında toplanmak, işverenler karşısında bir güç olmak istekleri birçok işçinin ve yakınlarının Pirkenton dedektiflerinin ve eyalet polislerinin kurşunları ile ölmelerine sebep olmuştur. Başka ülkelerdeki işçiler böyle mücadelelerin gerçek hikayeleri ile büyüdüğü için sendikasına ve sendikanın içinde bulunduğu düzene sımsıkı sarılmaktadır*".

Bizde Durum:

"*Bizde ise, sendikacılığın ortaya çıkışı çok daha değişik seyir takip etmiştir. Başka ülkelerdeki işçilerin uzun mücadelelerden sonra elde edebildikleri hakları işçilerimiz bir gecede, hem de hiç mücadele etmeksizin almışlardır. Hakların böyle yukarıdan verilmesi, işçilerimizin ansızın zengin olan bir kimsenin şaşkınlığına uğratmış ve o günden beri de sendikacılığımız, ne yapması gerektiği konusunda bir türlü karar verememenin sancısını çekmiştir. Sendikacılığımız bu açıdan ele alındığında, zamanla elde edilmesi gerekli olgunluktan yoksun bir sosyal hareket olarak ortaya çıkar".* (Ünsal, 05.06.1967: Milliyet Gazetesi).

Osmanlı Devleti'nin son dönemi dahil olmak üzere, ülkenin soluduğu atmosfer birbirinden çok farklı değildir. Bu dönemde sadece Selanik şehri diğerlerinden ayrılır. Orada ne İstanbul'un payitaht olmasının verdiği sıkıcı ve sert hava, ne de İzmir'in tekdüze kolonyal havası vardır. Selanik şehri, kendine has kozmopolit ortamdan kaynaklanan çok sesli kapitalizmin hasadını modernleşme ve örgütlenme alanında doyasıya yaşamıştır. Avrupa kültürünü doyasıya sınırsızca özümsemiş, toplumun eğitim düzeyi gelişmiş, nitelikli ve kalifiye vatandaşlardan mürekkep bir şehir durumuna gelmiştir. Bu, her şeyiyle çok seslileşen ortam, çevresini etkilemekle birlikte, İstanbul ve diğer şehirlerde dönüşüm gerçekleştirebilecek düzeye gelememiş; zamanın anlayış ve değerlerle örtülü

özgürlüklerinin sınırını zorlamış fakat daha ilerilere gidememiştir. Her şeye rağmen İmparatorluğun diğer bölgelerine özgürlük ve demokrasi ihraç eden, adeta merkez konumundaki şehir, ayrıldığı tarihe kadar bu görevini fazlasıyla yerine getirmiştir.

Ülkenin diğer şehirlerindeki sermaye eksikliği, devletin baskılı yönetimi, aydınlanamamış yarı cahil halkın varlığı özgürlüklerin gelişmesini, ilerleyip kendini yenilemesini engellemiştir. Sermayenin gelişip, yeşermesi için gerekli olan sağlıklı ortam, Selanik şehrinde işçi kesiminin de aynı şekilde dallanıp budaklanmasını sağlamıştır. İlk işçi hareketleri, işçi örgütlenmeleri ve gösterileri Selanik'te yaşanmış, orada yaşanan tecrübeler, diğer şehirlerimize aktarılmıştır. Bu aktarma genel olarak Rumeli'de yaşanan zorunlu halk göçleriyle olmuştur (özellikle İzmir, Edirne ve İstanbul). Önceleri ülke sınırlarının ortalarında bulunan, Avrupa'ya yapılan akınların toplanma yeri olan eski payitaht Edirne; yeni dönemde '*serhat şehri'* kimliğine bürünmüştür. Artık şehir, Rumeli'nden gelen göçleri karşılayan, onlara yurt olan sınır şehri durumuna gelmiştir. Ş.S.Aydemir, bu durumu Suyu Arayan Adam adlı eserinde çok acıklı bir şekilde dile getirmekte, maziyi hatırlayarak adeta kahrolmaktadır.

Edirne ili genelinde sendikal faaliyeti benimsemiş, bunun bayraktarlığına soyunmuş kişilerin çok azının siyasi bilinç ve bilgi seviyesinde olması doğal olarak yapılan işe, gerçekleştirilen amaca yansıyor. Bölgenin en büyük işçi sendikası olan Tes-İş'in Edirne şubesinden bu çalışmayla ilgili defalarca müracaat etmeme rağmen sürekli olarak "*Biz sizi arayacağız*" diyerek en ufak bir geriye dönüş yapılmazken; aynı şekilde Memur-Sen'in Edirne temsilcisi olarak Sağlık-Sen'den bir yetkili ile de muhtelif tarihlerde anket çalışması ile ilgili telefon görüşmeleri yapılmış olmakla birlikte anket ile ilgili bir geri dönüş gerçekleşmemiştir. Eğitim-İş Sendikasın Keşan şubesi ile görüşülmüş, Edirne ve diğer sendika yetkilileri ile maalesef iyi başlayan ilişkiler bir türlü sonuçlandırılamamıştır. Piyasada ağırlığı ve saygınlığı olduğu düşünülen sendikalarının kendileriyle ilgili olan bu çalışmadaki sorulara çok çok yüzeysel cevaplar vermeleri, gerçekten bölgemiz sendikacılığı ve işçi kesiminin geleceği bakımından endişe vericidir. Bununla birlikte bu sığ ve üstünkörü görüş belirtenlerin yanında bazılarının da bu konuya '*kapasitelerinin yetmeyeceği'* gibi

ucuz geçekçeler öne sürerek görüşme talebini geri çevirmeleri ayrıca düşündürücüdür.

Tüm yaşananlara, karşılaşılan güçlüklere rağmen, Edirne'nin ekonomik, sosyal ve kültürel yönden kalkınmasının anahtarı, sendikal bilinçten, sendikal örgütlenmeden ve sendikaların bölgelerindeki siyasetin belirlenmesinde aktif rol oynamalarından geçmektedir. İşçi-işveren ilişkilerinin sağlıklı bir zeminde yapılması, ülke bazında yapılacak düzenlemelere bağlı olsa da, tarafların sahip oldukları karşılıklı iyi niyet duygusunun pek çok sorunu çözeceğini göreceğiz. Evrenselliğe giden yol nasıl ki ulusalcı olmaktan geçiyorsa, ulusalcılığa giden yol da bölgesel sorunlara sahip çıkarak, onları çözmekten geçer. Tek seslilikten, çok sesliliğe geçebildiğimiz oranda, inanıyorum ki, karşılaşılacak problemler de çözülecek, etkisiz hale gelebilecektir. Yeter ki, birey olarak, çoğunluğu düşünebilelim, çoğunluk olarak da bireyi anlayabilelim. Ülkemizde ve bölgemizde sendika-siyaset ilişkisinde belirleyici etken bu görüş olmalıdır. Demokrasiye inanan, onun için mücadele eden kitleler güçlüdür, kolay kolay yenilmezler. Çevrelerine ve kendilerine çok şeyler verirler. Sendikacılık ve siyaset ilişkisi etle tırnak misali birbirine geçmiş, ayrılmaz hale gelmişlerdir. Her ikisi de birbirini tamamlayıp, güçlendirir, ileriye götürür. Yeter ki, demokrasi anlayışımızdan ve bu yönde yapacağımız mücadelemizden ödün vermeyelim.

KAYNAKÇA:

AĞRALI Sedat (1967), *Günümüze Kadar Belgelerle Türk Sendikacılığı*, İstanbul.

AKKAYA Yüksel (1992), "Türkiye'de Sendikalaşma ve Bazı Özellikleri", *İktisat Dergisi*, Sayı: 332, İstanbul.

AKKAYA Yüksel, *Türkiye'de Sendikacılık ve Siyaset*, Adlı İnternet Makalesi http://frmekshi.net, Erişim Tarihi; 28.01.2010.

AKŞİN Sina (1980), *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Gerçek Yayınevi I. Baskı, İstanbul

AKŞİN Sina (1983), *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınları, İstanbul.

ALPER Yusuf (1994), *İktisadi Amaçları ve Sosyal Sonuçlarıyla Özelleştirme*, Sağlık-İş Yayınları, Ankara.

ALTAN Mehmet (1986), *Süperler ve Türkiye*, Afa Yayınları, İstanbul.

ARHENGELLOS Gavril (1908), *Anadolu Bağdat Demiryolları İdaresinin İçyüzü*, Aktaran; Dr. Hikmet Kıvılcımlı, *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, www.1001001000.org.files/kivilcimli/tkg. html. (02.9.2010).

AVCI Mustafa (1992), *İş Güvencesi*, *91 Yılı Eğitim Seminerlerimiz*, Öz İplik-İş Sendikası Yayınları, Ankara.

AVCIOĞLU Doğan (1998), Türklerin Tarihi, V.Cilt, Tekin Yayınevi, İstanbul.

AYDEMİR Ş. Süreyya (1972), *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

AYKAÇ Mustafa (1999), *Esneklik ve Çalışma Hayatı*, Sabahattin Zaim'e Armağan, *İ.Ü. İktisat Mecmuası Yayını*, İstanbul.

BARKAN Ömer Lütfi (1980), *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gözlem Yayınları, İstanbul.

BARKAN Ö. L., MERİÇLİ E. (1988), *Hüdavendiyar Livası Tahrir Defterleri I*, TTK Basımevi, Ankara; Akt. E.Yazıcı Age.

BARTOLİ Henri (1960), *Le Mouvement Syndical en Turquie*, Chaiers de I'Institut de Science Economıque Apliquee, Aktaran Adnan Mahiroğulları age.

BAŞBAKANLIK ÖİB (1998), 3 Eylül 1998 Tarih ve 5754 Sayılı, *Özelleştirilen Kuruluşların Personel Sayıları* Başlıklı Resmi Yazısı.

BAYDAR Oya (1982), *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi (1*), İnfograph, Frankfurt, a.m. BRD; akt. Esin IRMAK age.

BEHAR Cem (1996), *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927)*, DİE Yayınları, No:1877, Ankara.

BELEDİYE-İŞ (1995), *5. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu*, İstanbul.

BİRLEŞİK METAL-İŞ (1995), 199*2-1995 Çalışma Raporu*, İstanbul.

BORATAV Korkut (2003), *Türkiye İktisat Tarihi*, İmge Yayınevi, Ankara.

BÜYÜKBOYACI Yusuf (1986), *Türk Esnafının Sosyal Yapısı ve Sosyal Değişme Temayülleri*, Sosyoloji Konferansları, 2. kitap, İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul.

CAN Mevlüt (1994), *Toplu İş Sözleşmesi Özerkliği Bağlamında Kapsam Dışı Personelin Niteliği*, Sentez Yayınları, İstanbul.

CEM İsmail (1973), *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Can Yayınları, İstanbul.

CİN Halil (1985), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, 2. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

ÇAĞATAY Neşet (1981), *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, 2. Baskı, Selçuk Üniversitesi yayını, Konya.

ÇAĞLI Elif; *Anarşizm Üzerine*, www.marksist.com/elif-cagli/anarsizm-uzerine-ii.html, (02.10.2010).

ÇAKMAK Diren (2007), "Toplumsal Uzlaşma Belgesi: 1936 Tarihli İş Kanunu", *Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: I, Ankara.

ÇAPANOĞLU Münir Süleyman (1964), *Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi*, Pınar Yayınları, İstanbul.

ÇAVUŞOĞLU Halim (2007), *Yugoslavya-Makedonya topraklarından Türkiye'ye göçler ve Nedenleri*, Bilig, Sayı; 41, Ankara.

ÇEÇEN Anıl (1973), *Türk Sendikacılığı*, Ankara, Aktaran E. Yazıcı (2004) age.

ÇELİK Necati (1991), *Dünyada ve Türkiye'de Sendikal Hareketin Geleceği*, 16. Kuruluş Yıldönümü Etkinlikleri, Hak-İş Yayını, Ankara.

ÇELİK Nuri (1988), *Sendikalar Açısından Elli Yıllık Gelişme*, Türk İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik hukukunun Elli Yılı, Basisen Yayınları, İstanbul.

ÇELİK Nuri (1994), *Türk İş Hukuku'nda Asıl İşveren-Alt İşveren İlişkisinden Doğan Bazı Uygulama Sorunları*, İş Hukuku'nun Ulusal ve Uluslar arası Temel ve Güncel Sorunları, Kamu-İş Yayınları, Ankara.

ÇELİK Nuri (1994), *İş Hukuku Dersleri*, 12. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

DEMİR Fevzi (1992), *Dünyada ve Türkiye'de İşçi Hareketleri*, 90'lı Yıllarda Dünya ve Türkiye, Öz İplik İş Sendikası Yayını, Ankara.

DERELİ Toker (1975), *Aydınlar, Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul.

DERELİ Toker (1993), *Özelleştirmenin Endüstri İlişkilerine Etkisi*, Basisen Dergisi, Sayı: 51, Ekim, İstanbul.

DERİN Haldun (1940), *Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul.

DEUTSCHER Isaac (1970), *Silahsız Sosyalist*, Çev. Rasih Gürkan, Ağaoğlu Yayınları, İstanbul.

DİSK (1975), *V. Kongre Çalışma Raporu*, İstanbul.

DİSK (1977), *VI. Kongre Çalışma Raporu*, İstanbul.

DİSK (1980), *VII. Kongre Çalışma Raporu*, İstanbul.

DİSK (1997), *X. Genel Kurul Çalışma Raporu*, İstanbul.

DİVİTÇİOĞLU Sencer (1987), "İdris Küçükömer ya da Paşa ve Bilim", *Tarih ve Toplum Dergisi*, N. 44.

DOĞANAY Hayati(1994), *Türkiye Beşeri Coğrafyası*,Gazi Büro Kitabevi, Ankara.

DUMONT Paul (1975), Une Organisation Socialiste Ottomane: La Federation Ouvriere De Salonique (1908-1912), Etudes Balkaniques, I; Aktaran Quataert&Zürcher age.

DURKHEİM, Emile (1986), *Meslek Ahlakı*, Çev. Mehmet Karahasan, MEB Yayınları, İstanbul.

ELDEM Vedat (1970), *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında bir Tetkik*, İ ş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

EKİN Nusret (1976), "Endüstri İlişkileri", İstanbul Üniversitesi *İktisat Fakültesi Yayını*, İstanbul.

EKİN Nusret (1993), *Küçük İşyerlerinde Endüstri İlişkileri*, Kamu-İş Yayınları, Ankara.

EKİN Nusret (1994), Endüstri İlişkileri, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 6. Basım, İstanbul.

EKİN Nusret (1995-1), *Kayıtdışı Ekonomi Enformel İstihdam*, İTO Yayınları, İstanbul.

EKİN Nusret (1995-2), "1995'in Başlarında Türk Endüstri İlişkileri", *Basisen Dergisi*, Sayı 54, Mart Sayısı, İstanbul.

EKİN Nusret (1996), *Küreselleşme ve Gümrük Birliği*, ITO Yayını, İstanbul.

ENGELS Friedrich (1977), *Seçme Yapıtlar, C.II*, Sol Yayınları, Ankara.

ERİŞÇİ Lütfü, *Türkiye'de İşçi Sınıfının Tarihi*, İstanbul; Akt. SÜLKER: 2004.

EYRENCİ Öner (1998), *Sendika Özgürlüğü*, Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, C. 3, s.30, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, Numune Matbaacılık, İstanbul.

FRIEDMAN Milton and Rose (1980), Free to Choose, Pelican Boks, Akt. Alpaslan Işıklı (2005).

GEVGİLİ Ali (1972), *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar*, Sosyal Siyaset Konferansları, 20. Kitap, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul.

GRAMSCI Antonio (1977), Unions and Councils, Selections from Political Writings (1910-1920), ed. Quintin Hoare, Londra: Lawrence and Wishart; Aktaran Mehmet Yetiş age.

GÜLMEZ Mesut (1985), *Tanzimat'tan Sonra İşçi Örgütlenmesi ve Çalışma Koşulları (1839-1919)*, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türk Ansiklopedisi, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul.

GÜLMEZ Mesut (1991), Türkiye'de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi), II. Baskı, TODAİ Yayını, Ankara.

GÜLMEZ Mesut (1995), *Meclislerde İşçi Sorunu ve Sendikal Haklar*, Öteki Yayınevi, Ankara.

GÜRAN Tevfik (1997), Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı-1897, DİE Yayınları, No: 2045, Ankara.

GÜZEL Ali (1987), *3008 Sayılı İş Yasasının Önemi ve Başlıca Hükümleri*, Sosyal Siyaset Konferansları, Otuzbeşinci- Otuzaltıncı Kitaplar, İstanbul.

GÜZEL Şehmus (1983), *Cumhuriyet Türkiye'sinde İşçi Hareketleri*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt VII, İletişim Yayınları, İstanbul.

GÜZEL Şehmus (1985), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İşçi Hareketleri ve Grevler*, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul..

GÜZEL Şehmus (1996), *Türkiye'de İşçi Hareketleri; 1908- 1984*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

HANÇERLİOĞLU Orhan (1986), *Ekonomi Sözlüğü*, 6. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

HANÇERLİOĞLU Orhan (2005); *Felsefe Ans.* C. I, 4. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

HANÇERLİOĞLU Orhan (2005); *Felsefe Ans*. C. II, 4. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

HANÇERLİOĞLU Orhan (2005); *Felsefe Ans*. C. III, 4. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

HANÇERLİOĞLU Orhan (2005); *Felsefe Ans*. C. VI, 4. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

HANÇERLİOĞLU Orhan (2005); *Felsefe Ans*. C.VII, 4. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

HANÇERLİOĞLU Orhan (2005), Felsefe Ansiklopedisi, Düşünürler bölümü, Cilt.VIII, 3. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

HANÇERLİOĞLU Orhan (2005), Felsefe Ansiklopedisi, Düşünürler bölümü, Cilt.IX, 3. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

HANİOĞLU Şükrü (2001), *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi, C. XXIII, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul.

HAYEK Friedrich Von (1944), The Road To Serfdom, London

HINES, Walter D. ve Arkadaşları (1936), *Türkiye'nin İktasadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki*, 1933-1934, Cilt:V-VI, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara.

HYMAN Richard (1993), *Sendikalar*, Marksist Düşünce Sözlüğü, der. Tom Bottomore, İletişim Yayınları, İstanbul.

HÜSEYİN Avni (1935), 1908'de Ecnebi Sermayesine Karşı İlk Kalkınmalar, Akt. Kemal Sülker (2004) age.

IRMAK Esin (1992), *Dünden Bugüne Kapitalist Gelişme ve Türkiye Ekonomisi*, Etki Yayınevi, İstanbul.

IŞIKLI Alpaslan (1967), *Toplu İş sözleşmeleri ve Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.

IŞIKLI Alpaslan (1975), *Türkiye'de Öğretmen Sendikacılığı*, Kanun-u Esasi'nin 100. Yılı Armağanı, SBF Yayını, Ankara.

IŞIKLI Alpaslan (1983), *Cumhuriyet Döneminde Türk Sendikacılığı*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.VII, İletişim Yayınları, İstanbul.

IŞIKLI Alpaslan (1995), *Sendikacılık ve Siyaset*, C. I. Öteki Yayınevi, Ankara.

IŞIKLI Alpaslan (2003), *Gerçek Örgütlenme Sendikacılık*, İmge Kitabevi, Ankara.

IŞIKLI, Alpaslan (2005), *Sendikacılık ve Siyaset*, İmge Kitabevi, Ankara

İNCİROĞLU Lütfi (2006), "*Türkiye'nin Avrupa'ya Açılan Kapısı Edirne*" adlı İnternet Makalesi, http://www.lutfiinciroglu.com/content/view/19/87/, (11.05.2010).

KARAL Enver Ziya (1988), *Osmanlı Tarihi*, T.T.K. Yayınları, Ankara.

KARPAT Kemal (2003), *Osmanlı Nüfusu (1830-1914), Demografik ve Sosyal Özellikle*ri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, No: 133, İstanbul.

KEMAL Nusret (1930), *İndüstrialism Nereye Gidiyor?,* Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 9 Nisan 1930 Tarihli Baskısı, Ankara; Aktaran Yazıcı age.

KEPENEK Yakup (1984), *Türkiye Ekonomisi*, Savaş Yayınları, Ankara.

KEYNES J. Maynard (1925), Economic Consequences of Winston Churchill (Winston Churchill'in Ekonomik Politikasının Sonuçları), Aktaran, O. Hançerlioğlu Fels. Ans., Düşünürler Bölümü C. I.

KEYNES J. Maynard (2008), *Genel Teori İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

KILINÇBAY, Mehmet Ali (1982), *Feodalite ve Klasik dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, Gazi Ü., İ.İ.B.F., Yayını, Ankara.

KINROSS Lord (1988), *Osmanlı Tarihi*, Güneş Yayınları, İstanbul.

KİTAYGORODSKİ P. (1925), *"Türkiye İşçi Hareketi", Komünist enternasyonal Dergisi*, Özel sayı, (Türkiye, komünist ve İşçi Hareketi Derlemesi).

KOÇ Yıldırım (1995), *Şeriatçılar, İşçi Hakları ve Hak-İş*, Öteki Yayınları, Ankara; Aktaran Yüksel Akaya İlgili İnternet Makalesi.

KOÇ Yıldırım (1998), *100 Soruda Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

KOÇ Yıldırım (2003), *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

KONGAR Emre (1979), "*İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*", 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.

KONGAR Emre (1979), *Toplumsal Değişme kuramları ve Türkiye Gerçeği*, 2.Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.

KONGAR Emre (1981), *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi 4. Basım, İstanbul; aktaran Yazıcı age.

KORAY Meryem (1994), *Değişen Koşullarda Sendikacılık*, TÜSES Yayını, İstanbul.

KÖKER Levent (1990), *Modernleşme, Kemalizm, Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

KURTKAN B. Amiran (1985), *Din Sosyolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

KURUÇ Bilsay (1987), Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, Bilgi Yayınevi, Ankara.

KUTAL Metin (1959), *Le Syndicalisme Devant La Legislation Turque et Le Mouvement Syndical en Turquie*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Grenoble, Aktaran Adnan Mahiroğulları age.

KUTAL Metin (1992), *Türk Toplu İş Hukuku Açısından Alt İşveren ve Sorunları*, KIPLAS 1990 Yılı Eğitim Programı Tebliğler, Sorular, Cevaplar, İstanbul.

KUTAL Metin (1993), *İş Güvencesinin İktisadi ve Sosyal Etkileri Üzerine Bazı Düşünceler*, İş Hukuku'nun Ulusal ve uluslar arası Temel ve Güncel Sorunları, Kamu-İş Yayınları, Ankara

KUTAL Metin (1997-1), *Küreselleşme Sürecinin Türk Sendikacılığı ve Sosyal Güvenlik hukuku Üzerindeki Olası etkileri*,Kemal Oğuzman'a Armağan, İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Milli Komitesi Yayını, Ankara.

KUTAL Metin (1997-2), *151 Sayılı ILO Sözleşmesi ve Türkiye'nin Uyumu*, ILO Normları ve Türk İş Hukuku, Ankara.

KÜÇÜK Yalçın (1980), *Türkiye Üzerine Tezler I*, Tekin Yayınevi, İstanbul.

KÜÇÜK Yalçın (1985), *Planlama, Kalkınma ve Türkiye*, Tekin Yayınevi, İstanbul.

LENİN V. İlyiç (1977), *Ne Yapmalı*, Çev. Muzaffer Erdos Sol Yayınları, Ankara.

LENİN V.İlyiç,(1993), *Yapıtlar, C. V*, Sol Yayınları, Ankara.

LENİN V. İlyiç (1993), *Yapıtlar. C. XIII*, Sol Yayınları, Ankara.

LEWİS Bernard (1984), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çeviren, Metin Kıratlı, 2.Baskı, TTK Basımevi, Ankara,

MACPHERSON C. B. (1984), *Demokrasinin Gerçek Dünyası*, Çev. Levent Köker, Birey-Toplum Yayınları, Ankara.

MAHİROĞULLARI Adnan (2001), *Türkiye'de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar*, C.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Doç.Dr. Feramuz Aydoğan'ın Anısına.

MAKAL Ahmet (1999), *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-194*", İmge Kitabevi, Ankara.

MARDİN Şerif (1983), *Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye'de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci*, Çeviren; Nuran Yavuz, Yazko Felsefe Yazıları, İstanbul.

MARX Karl (1970), *Manifesto*, Çeviren. Tektaş Ağaoğlu, Öncü Yayınevi, İstanbul.

MARX Karl (1975), *Kapital C.1*, Sol Yayınları, Ankara.

MAX Karl-Friedrich Engels (1976), *Seçme Yapıtlar C. I*, Sol Yayınları, Ankara.

MARX Karl (2003), *1844 El Yazmaları*, Eriş Yayınları, Çeviren Kenan Somer (1976), Ankara.

MERİÇ Cemil (2000), *Saint-Simon İlk Sosyolog, İlk Sosyalist*, İletişim Yayınları, İstanbul.

MİLLİYET GAZETESİ (2000), 20 Temmuz 2000 Tarihli Gazete.

MİLLİYET GAZETESİ (05.06.1967), Engin Ünsal, "*Sendikacılığımız*", Düşünenlerin Düşünceleri, isimli köşe yazısı.

MUMCUOĞLU Maksut (1979), *Sendikacılık-siyasal İktidar İlişkileri*, Doruk Yayınları, Ankara.

ÖKÇÜN Gündüz (1969), *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı; Payları*, Abadan'a Armağan, SBF Yayınları, Ankara.

ÖKÇÜN Gündüz (1970), *Osmanlı Sanayii, 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistikleri*, SBF Yayınları, Ankara.

ÖZEY Ramazan (2002), "XIX. Asırda Edirne Vilayeti Coğrafyası*"*, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı:6, İstanbul.

ÖZKAPLAN Nurcan (1994), *Sendikalar ve Ekonomik Etkileri*, Kavram Yayınları, İstanbul.

ÖZKAYA Yüksel (1985), *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Kültür ve Turizm bakanlığı Yayını, Ankara.

ÖZKOL Sedat (1969), *Geri Bıraktırılmış Türkiye*, Ant Yayınları, İstanbul.

PEKER Recep(1930), *Cumhuriyet Halk Fırkası Programının İzahı*, Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, (1930), 10 Eylül 1930 Tarihli Gazete, Aktaran Yazıcı age.

PEKER Recep (1931), *Cumhuriyet Halk Fırkası Programının İzahı Mevzuu Üzerine (Konferans)*, İstanbul Darülfununu, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, İstanbul.

PETRO-İŞ (1987), "*Petrol-İş Yayınları:* www.petrol-is.org.tr/yayinlar/yillik, (01.05.2010).

PETROL-İŞ (1990), "*Petrol-İş Yayınları*"; www.petrol-is.org.tr (01.05.2010).

PETROL-İŞ (1996), "*95-96 Petrol-İş*", www.petrol-is.org.tr (01.05.2010).

PETROL-İŞ (2000), "1997-1999 Yıllıkları", www.calisma.org/index.php?option=com. (01.09.2010).

PRENS SAİT HALİM PAŞA (1983), *Toplumsal Çözülme/ Buhranlarımız*, Çev, N.Ahmet Özalp, Burhan Yayınevi, İstanbul.

PROUDHON P. Joseph (1849), "*Le People Gazetesi*"nde çıkan 21 Mart Tarihli Yazısı.

ROZALİYEV Y.N. (1978), *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri*, Onur Yayınları, Ankara.

QUATAERT Donald (1987), *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılışı ve direniş (1881-1908)*, Çev., Sabri Tekay, Yurt Yayınları, Ankara.

QUATAERT Donald & E.J. ZÜRCHER (1998), Derleme, *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950*, Çev. Cahide Ekiz, İletişim Yayınları, İstanbul.

SELEK Sabahattin (1966), *Anadolu İhtilali*, Burçak Yayınevi, İstanbul.

SENCER Oya (1969-1), *Türk Toplumunun Tarihsel Evrimi*, Habora Yayınları, İstanbul.

SENCER Oya (1969-2), *Türkiye'de İşçi sınıfının Doğuşu ve Yapısı*, Habora Yayınevi, İstanbul.

SERTOĞLU Mithat (1986), *Osmanlı Türk Lügatı*, 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul.

SEVİMAY R. Hayri (1995), *Cumhuriyete Girerken Ekonomi*, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., İstanbul.

SEZGİN İbrahim (2006), "XVIII. Asırda Edirne'nin İktisadi ve Ticari Durumu", *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C. VIII, Sayı:1, Edirne.

SUBAŞI İbrahim (1998), *Türk İş Hukuku'nda Kapsam Dışı Personel*, Metin Kutal'a Armağan, TUHİS Yayını, Ankara.

SHAW Stanford (1982), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, Çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul.

SUNAR Kemal Sahir (1955), *Türk Sendikalar Hukuku*, Birinci Kitap, Ankara.

SÜLKER Kemal (1966), *Dünyada ve Bizde Sendikacılık*, Varlık Yayınları, İstanbul.

SÜLKER Kemal (1969), *Türkiye'de İşçi Konfederasyonlarının Kuruluş ve Görevleri*, Sosyal siyaset Konferansları, 20. Kitap, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul.

SÜLKER Kemal (1982), *1947 Sendikalar Yasası ve Getirdiği Yasaklar*, Bilim ve Sanat Dergisi, Kasım Sayısı, No.23, Ankara.

SÜLKER Kemal (1987), *Türk Sendikacılık Tarihi I*, Bilim Yayınevi, İstanbul.

SÜLKER Kemal (2004), *Türkiye Sendikacılık Tarihi*, 3. Basım, Bilim Kitabevi Yayınları TÜSTAV, İstanbul.

ŞAHİN Hüseyin (1993), *Türkiye Ekonomisi*, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa.

ŞEKER Mehmet (1987), *İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

ŞENKAL Abdulkadir (1999), *Sendikasız Endüstri İlişkileri (Genel Olarak Dünyada ve Türkiye'de)*, Kamu-İş Yayını, Ankara.

TALAS Cahit (1960), *Türkiye Cumhuriyetinde Sosyal Politika Meseleleri 1920- 1960*, SBF Yayını, Ankara.

TALAS Cahit, S. Dilik, A. Işıklı (1965), *Türkiye'de Sendikacılık Hareketi ve Toplu Sözleşme*, S.B.F. Maliye Enstitüsü Yayınları, Ankara.

TALAS Cahit (1970), Değiştirilen Sendikalar Kanunu (274 Sayılı), "*Uluslar arası Bağlantılarımız ve Anayasamız*, AÜSBF Dergisi, Cilt XXV, No. 4, Ankara.

TALAS Cahit 81982), *Bir Toplumsal Politika Belgesinin Yorumu*, SBF Yayını, Ankara.

TAŞKENT Savaş (1996), *İş Güvencesi ve Taşeron Uygulamalarından Sorunlar*, Türkiye Sendikacılığının Temel Sorunları, Birleşik Metal-İşçileri Sendikası Yayınları, İstanbul.

TEVETOĞLU Fethi (1967), *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler; 1910-1960*, Komünizmle Mücadele Yayınları, Ankara.

TEZEL S. Yahya (1982), *Cumhuriyet döneminin İktisadi Tarihi*, Yurt Yayınları, Ankara.

TİMUR Taner (1979), *Kuruluş ve yükseliş Döneminde Osmanlı Toplumsal Düzeni*, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.

TİSK (2000), *Kayıtdışı Çalışma*, Yayın No: 199, Ankara.

TOKOL Aysen (1996), *Türkiye'de Sendikal Hareket*, Ezgi Kitabevi, Bursa.

TOPRAK Zafer (1987), "İstanbul'da Amele Bayramları", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı; 41, s. 36, İletişim Yayınları, İstanbul.

TC ANAYASASI (2000), IX. Baskı, Seçkin Kitabevi, Ankara.

TUİK (2005), "*2000 Genel Nüfus Sayımı ve Göç İstatistikleri*", TUİK Yayınları, No: 2976, Ankara.

TUNA Orhan (1966), "Türk Sendikacılığının Başlıca Meseleleri ve Son Gelişmeler", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 24, Sayı 3-4, İstanbul.

TUNA Orhan (1969), "*Türkiye'de Sendikacılık ve Sendikalarımız*", Sosyal Siyaset Konferansları, 20. Kitap, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul.

TUNÇAY Mete (1988), "66 Yıl Önceye Ait Bir 1 Mayıs Bildirisi", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Cilt: 9, No: 53, s. 5-6).

TUNÇAY Mete (2000), "*Türkiye'de Sol Akımlar, 1908-1925*", C. I, BDS Yayınları, II. Basım, İstanbul.

TURAN Kamil (2000), "*Başlangıcından Cumhuriyet'e Kadar Türk Çalışma Hayatında İnsani değerler Açısından Uygulamalar*", Nusret Ekin'e Armağan, TÜHİS Yayını, Ankara.

TÜRKDOĞAN Orhan (1981), "*Sanayi Sosyolojisi- Türkiye'nin Sanayileşmesi*", Töre-Devlet Yayınevi, Ankara.

TÜRKDOĞAN Orhan (1999), "19. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda İşçi Sınıfının Doğuşu", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 2, Sayı: 11.

TÜRKER Orhan (1999), "Osmanlı Yönetimi'nin Son Yıllarında Selanik'te Sanayi ve Ticaret", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C.XXXII, Sayı,188.

TÜRK-İŞ (1976), "*10. Genel Kurul Çalışma Raporu*", Ankara.

TÜRK-İŞ (1980), Türk-İş Dergisi, Sayı 138, Ankara.

TÜRK-İŞ (1993), "*Birinci Bölge Temsilciliği İş-İşçi Çalıştırma Bülteni*", 8 Mart, Ankara.

TÜRKİYE SENDİKACILIK ANSİKLOPEDİSİ(1996), C. I Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, Numune Matbaacılık, İstanbul.

ULUCAN Devrim (1997), "*158 Sayılı ILO Sözleşmesi ve Türkiye'nin Uyumu*", ILO Normları ve Türk İş Hukuku, Ankara.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı (1989), "*Osmanlı Tarihi I. Cilt. 5*", Baskı, T.T.K. Basımevi, Ankara.

ÜLGENER Sabri F. (1981), "*İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*", 2. Baskı, Der Yayınları, İstanbul.

ÜLGENER Sabri F. (1984), "*Darlık buhranları ve İslam İktisat Siyaseti*", Mayaş Yayınları, Ankara.

ÜLGENER Sabri F., (1991), "*Zihniyet ve Din-İslam Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*", Der Yayınları, İstanbul.

WEIGERT Oscar (1937), "*The New Turkish Labour Code*", Internatıonal Labour Review, Vol. XXXV, No.6; Aktaran, Ahmet Makal age.

YAŞAR Okan (2009), "Edirne İlinin Nüfus Hareketleri Bakımından İncelenmesi ve Son Dönemde Göçlere Katılanların Sosyo-Ekonomik Nitelikleri", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı 21, S. 195-220, Ocak 2009, Erzurum.

YAZGAN Turan (1982), "Türkiye'de Sendikal Hareketler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 20.

YAZGAN Turan (1982), "Türkiye'de Sendikal Hareketler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Ekim Sayısı, Aktaran Erdinç Yazıcı (2004) age.

YAZICI Erdinç (1993), "*Yeni Bir Dünya/Değişim ve İşçi Hareketi*", Türk-İş ve Değişim, Sistem Yayınları, Ankara.

YAZICI Erdinç (2004), "*Osmanlı'dan Günümüze Türk İşçi Hareketi ve Türk Harb- İş*", Türk Harb-İş Sendikası Eğitim Dairesi Yayınları, Saray Matbaası, Ankara.

YERASİMOS Stefanos (1980), "*Azgelişmişlik sürecinde Türkiye Bizans'tan 1971'e*", Çev., Babür Kurucu, Gözlem Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul.

YETİŞ Mehmet, "*Sendikalar, Sınıf Bilinci ve Hegemonya*", Adlı İnternet Makalesi, Erişim Sitesi; e-kutuphane.egitimsen.org.tr/pdf/1644-, (09.01.2010).

YETİŞ Mehmet (1994), "*Antonio Gramsci ve İtalya'da Fabrika Konseyleri Deneyimi: 1919-1920*", ed. Sina Akşin, Rona Aybay ve İlter Turan, İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar İdeolojiler ve Uluslararası Politika, Aybay Yayınları, Ankara.

YURT VE DÜNYA Dergisi(1978), "*Maden-İş Sendikası, Gönen Toplantısı*", Sayı VIII, Ankara.

www.edirneden.biz.com., (21.07.2010).

www.etso.org.tr/sanayi-ve-ticaret.html, (12.05.2010).

www.edirneportal.com. (21.07.2010).

www.calisma.org/index.php?option=com. (01.09.2010).

www.paylasimcenneti.net/felsefe/3449-charles-fourier.html, (24.09.2010).

www.sendika.org/yazi.php?yazi-no=2164, (24.09.2010).

www.cemilmeric.net, (25.09.2010).

www.felsefe.gen.tr/pierre-joseph-proudhon-anarsizmasp, (25.09.2010).

www.okul.gencliginsesi.net/marks/manifesto.html, (26.09.2010).

www.sinbad.nu/tcprolet.html, (29.09.2010).

www.wikipedia.org.hürriyet ve İtilaf Fırkası, (Kaynak: Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası,* Dergâh Yay. İstanbul 1990, sf. 45), (27.09.2010).

www.wikipedia.org-edirne. History of Greek Nation Том ΙΔ, "ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ", Athens, 1973, p. 340, (20.08.2010).

www.petrol-is.org.tr/yayinlar/yillik, (01.05.2010).

www.petrol-is.org.tr (01.05.2010).

www.petrol-is.org.tr (01.05.2010).

www.haber7.com/haber/20100725/DISK'ten-kayit-disi-istihdam-raporu.php.,(02.10.2010).

www.muhasebeturk.org/is-hayati/14521-istihdamin-457si-kayitdisi-calisiyor.html., (02.10.2010).

www.tuik.gov.tr/takvim/tkvim.zul=tb1, (02.10.2010).

www.csgb.gov.tr/portal/cgm.portal?page=istatistikleri, (02.05.2010).

www.csgb.gov.tr/calisma-istatistikleri-no.18, (02.05.2010).

www.calisma.gov.tr/calisma-istatistikleri-no.110 (05.10.2010).

www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1244&id=68, (13.10.2010).

www.kesk.org.tr/node/49, (12.12.2010).

ANKET SORULARI:

1. Sendikalar önlerine çıkan günübirlik fırsatları nasıl değerlendiriyorlar? Sendikal mücadelede bunlardan ne derecede yararlanıyorlar?
2. Sendikalar, günlük mücadele sonucu elde ettikleri kazanımları nasıl karşılıyorlar? Neden?
3. Sendikalar, direniş ve mücadele merkezleri olarak görülebilir mi? Neden? Yaptıkları bu mücadelede başarılı sayılabilirler mi?
4. Sendikalar var olan güçlerini ne yönde kullanırlar? Neden?
5. Sendikalar yaşadıkları dünya ve ülke genelinde gerçekleşen toplumsal ve siyasal hareketleri nasıl karşılarlar? Bunlar için iyi ya da kötü dışında bir şey yaparlar mı, yapmalı mıdırlar? Neden?
6. Sendikalar tüm işçi sınıfının öncüsü ve temsilcisi sayılabilirler mi? Neden?
7. Sendikalar kendi üyesi olmayan işçilere karşı nasıl bir tutum içerisindedirler? Neden?
8. En az ücret alan üyeleri için neler yaparlar? Onlar farklı kabul edilirler mi?
9. Sendikalar ezilen yığınların kurtuluşu ya da özgürleşmeleri için çözüm yerleri olabilirler mi? Neden?
10. Çözüm üretemeyen sendika sorgulanmalı mıdır? Çözümsüzlük sendikasızlaşmaya yol açar mı? Neden?
11. Sendikaların çözüm üretebilmelerinde siyasallaşmalarının rolü önemli midir? Neden?
12. Sendikacılık ve siyaset arasındaki ilişki nasıl olmalıdır? Bölgenizdeki durumu nasıl görüyorsunuz? Neden?
13. Sendikacılık ve işçilerin kendi partilerini kurmaları konusunda ne düşünüyorsunuz? Partileşme anlayışı veya süreci sendikal mücadeleyi ne yönde etkiler?
14. Bölgenizdeki sendikalaşmayı yeterli buluyor musunuz? Neden?
15. Ülke ve bölge genelinde sendikalaşma oranının düşük olmasını nelere bağlıyorsunuz? Apolitik anlayış bunda ne derece etkilidir?

16. İş barışının sağlanmasıyla sendikalaşma oranı arasında bir bağ görüyor musunuz? Devletin mevcut düzenlemeleri sizce yeterli midir?
17. Bölge sermayesinin sendikalaşmaya karşı tutumu nasıldır? Ülkemizde (dolayısıyla bölgenizde) sermaye birikimi ile sendikalaşma/sendikalaştırma isteği arasında bir bağlantının varlığından söz edilebilir mi? Neden?